מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · פירוש מהרז״ו

פירוש מהרז״ו על ויקרא רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש מהרז"ו על ויקרא רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-מהרזו-על-ויקרא-רבה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 12
פרק ג 17
פרק ד 22
פרק ה 25
פרק ו 31
פרק ז 36
פרק ח 41
פרק ט 43
פרק י 47
פרק יא 53
פרק יב 60
פרק יג 65
פרק יד 70
פרק טו 75
פרק טז 77
פרק יז 84
פרק יח 90
פרק יט 94
פרק כ 102
פרק כא 111
פרק כב 117
פרק כג 122
פרק כד 128
פרק כה 132
פרק כו 137
פרק כז 147
פרק כח 151
פרק כט 157
פרק ל 163
פרק לא 170
פרק לב 174
פרק לג 180
פרק לד 184
פרק לה 191
פרק לו 196
פרק לז 200

פרק א

פסקה א

רבי תנחום בר חנילאי. דבריו מובא פה דרך אגב בשביל הדרש שדרש לקמן בנוהג שבעולם השייך לפ' ויקרא וכן הוא בתנחומא ועי' מדרש תהלים ק"ג:

פתח. פי' של תיבת פתח שבכל המדרש כתבתי בריש בראשית. והרי זה נדרש ע"פ מדה כ' אא"ע לעליונים ת"ע לתחתונים הם הצדיקים שהם מלאכיו גבורי כח שמתגברים על יצרם לעשות דברו ולשמוע וכו':

ולא כל מלאכיו. אלא הנבחרים של המלאכים הם הצדיקים היותר שלמים על דרך הכתוב ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא פי' דומה למלאך ה' בקדושתו ובתשוקתו לבוראו וצניעותו דלא נוכל לפרש וישלח מלאך כמשמעו דהלא ידענו כי משה הוציאם ע"כ דורש ומכריע ע"פ מדה כ' אא"ע למלאך ת"ע למשה כמ"ש אצל פנחס וחגי הנביא. ועי' לקמן פרשה ט"ו סי' ה' לפני המלאך זה משה:

והלא פנחס היה. פי' דאי כפשוטו מה ענין המלאך אל גלגל והלא מקומו בשמים אך בגלגל היה מקום אוה"מ ושם היה מקום פנחס הכנה"ג והנביא וכמ"ש (שופטים כ':כ"ז-כ"ח) וישאלו בני ישראל בה' ושם ארון ברית האלהים וכו' ופנחס בן אלעזר עומד לפניו ומעשה זה של עליית מלאך ה' הוא בשופטים ב' אחר מיתת אלעזר שמבואר בסוף יהושע שאז היה פנחס הכה"ג והנביא וכמ"ש בד"ה א' ט' ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו. ומ"ש בוערות כלפידים עי' לקמן פ' י"ט סי' א' ופרשה ל' סי' ב' מראיהם כלפידים עי' מש"ש (ורש"י על פסוק ויעל מלאך ה' הביא דרשה זו בשם סדר עולם כמ"ש בסדר עולם פרק כ' שמ"ש בשופטים ו':ח' ופסוק ח' וישלח איש נביא אל בני ישראל זה היה פנחס והיינו ע"כ ממ"ש בד"ה פסוק שהעתקתי לעיל לפנים ה' עמו והרואה יראה שלשון שני הנבואות דומים זה לזה ובשני הנבואות כתוב ולא שמעתם בקולי ושם פסוק י"א כתוב ויבא מלאך ה' היינו ג"כ הנביא פנחס הנ"ל הרי שנקרא נביא ומלאך ומ"ש שם פסוק י"ב וירא אליו מלאך ה' בהכרח הכוונה מלאך ממש ולמוד מסופו. והולך לשיטתו בפרק י"ב שפלגש בגבעה שכתוב שם שפנחס היה עומד לפני הארון היה בימי כושן רשעתים שהיה מיד אחר יהושע ואלעזר ואז היה פנחס כה"ג ונביא. ויתכן שמ"ש ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים פי' שעליתו והשגתו ברוה"ק שהיה ה' עמו היה בגלגל כשהיה אוה"מ שם ובוכים היינו שילה כמ"ש זבחים קי"ט שנקראת תאנת שילה מלשון תאניה ואניה וכאן דורשין גם על בוכים על שבכו שם וכתוב שם

ויזבחו שם לה' היינו בשילה ודוק) ועי' עוד במדרש רבה פרשה יו"ד סוף סי' ה' שהוא שייך כאן:

בית אב הוא מלשון הגמ' אבוהון דכולהון דם וכן בשיר רבה על פסוק ישקני זה אומר בית אב של הלכה וכו' ופי' הדברים הוא כמ"ש הרד"ל:

גבורי כח עושי דברו. דברו משמע דבר אחד שצריך להיות גבור כח לקיימו ועל זה שאל על איזה דבר כיון ותירץ שפירש ע"פ מדה ז' וי"ז שמדבר בשביעית שנקרא דבר ולקיומו צריך להיות גבור כח ור' הונא בשם ר' אחא בא להוסיף על דברי ר"י ממ"ש עוד לשמוע בקול דברו שהיל"ל בהיפך שומעי דברו לעשות דברו ע"כ דורש על ישראל בהר סיני שהקדימו עשיה לשמיעה. ובתנחומא כאן מקדים דברי ר"א לדברי ר"י:

אם יוספים אנחנו. בתנחומא מוסיף לדרוש פה דברים נפלאים ע"ש. ומ"ש גבורי כח קאי גם על מ"ש לשמוע בקול דברו. ע"פ מדה כ"ב שהיה גבור כח לשמוע:

פסקה ב

ישובו יושבי בצלו. במ"ר ריש פרשה ח' כל הענין:

בתלמוד. וכמו שהדגן עיקר לחיי עוה"ז למזון כך התלמוד עיקר לחם התורה לחיי עולם הבא וכמו שהיין שמחה ותענוג להגוף כך האגדה שמחה ותענוג להנפש:

שמותם של גרים. כולל שתי הכוונות השמות החדשים שקוראים לעצמם וכולל גם השמות שהם קוראים לאחרים כמובתיה למשה כמ"ש לקמן סוף סי' ג' בהדיא וזהו עיקר שייכות דרשה זו לכאן על מ"ש ויקרא אל משה. ומ"ש זכרו כיין לבנון כאלו כתוב שמו כיין לבנון כי זכר ושם ענין אחד כמ"ש זה שמי וזה זכרי וכמ"ש זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ודורש ע"פ גז"ש על המקדש והמזבח ורשב"י דורש ע"פ מדה ממעל וי"ז וכן ר"ט ע"פ מדת ממעל וי"ז:

שכל הלבבות. שמ"ר פרשה ל"ו סי' א' ובסוף פ"ח נ"ב ובמ"ר ריש פרשה ח':

פסקה ג

לא נתן ד"ה כו'. ועי' בשמ"ר פ' י"ח סי' ג' שהם שייכים להבנת דברי המאמר המופלא הזה:

שהעמידה יהודים בעולם. כמ"ש שמ"ר פ"א סי' י"ג ג"כ על יוכבד שנקראת שפרה שהעמידה ישראל וכו' ע"ש. והנה שם יהודים לא נזכר בתו"נ רק באסתר עזרא נחמית ובת"א אלהי העברים תרגם אלהא דיהודאי וכן העבריות יהודיתה. ובילקוט כאן הגירסא שהעמידה הודיא בעולם ופי' ג"כ על שהעמידה ישראל שהם מהוללים וכמ"ש בלאה באמרה הפעם אודה את ה' ע"כ קראה את שמו יהודה:

שהוריד את התורה. כמ"ש עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה:
שהוריד את השכינה. כמ"ש בסדר יתרו כי ביום השלישי ירד ה' על הר סיני. וכמ"ש ב"ר פ' י"ט סי' ז' עמד משה והורידה מלמעלה למטה:
שחבר את הבנים. וזהו חבר אבי שחבר לאב וזהו ע"פ מדה ט'. גם דורש שתיבת אבי שייך למטה כי אבי הוא סמוך:
הפורענות. יתכן שמרומז במ"ש שוכו בשי"ן שמאלית כאלו הוא בשי"ן ימנית מלשון וישוכו המים וחמת המלך שככה שהעביר הפורענות ושככה חמתו:
שסוכן ברוה"ק. כמ"ש מגילה פרק א' יסכה זו שרה שסוכה ברוה"ק וכן הוא בס"ע פרק כ"א ומשה היה אב לכל הנביאים כמ"ש סוף בהעלותך לא כן עבדי משה וגו':
נביא סכיא. כמ"ש ש"א ט' י"ב כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה:
הבנים מקוין. וזהו יקותיאל אבי כנ"ל אצל חבר:
ויזר ע"פ המים. וס"ד וישק את בני ישראל שעי"ז נתברר מי שחטא שעגל ועי"ז הזניחם מחטא העגל:
יו"ד שמות וכו'. וצ"ע למה אינו חושב בן נתנאל וכן הסופר וכן אביתר: כי טוביה. עי' שמ"ר פ' א' סי' כ' שזהו דעת ר' ישעיה אך דעת ר"י על שהגון לנביאות ועי' בפירושי שם ועי' בסוטה שם דף י"ב דעת ר' יהודה וצ"ע כאן:
אף שמעיה וכו' ויכתבם שמעי'. פירוש מאמר זה בנוי על יסודי התורה שעל כתוב להבין דברי חכמים וחידותם. ע"פ המבואר בברייתא דל"ב מדות מדה י"ז וז"ל כיוצא בו ומשפחות בני קהת ומשפחות בני הגרשוני ומשפחות בני מררי וכו' אבל לא מצינו שצוה הקב"ה את בניו להיות כ"ד משמרות והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוה ה' אלהי ישראל מלמד שמצוה זו מימי משה ואהרן הרי מפורש שמצוה זו של כ"ד משמרות כהונה היה ביד משה ואהרן והנה בד"ה כ"ד מפסוק ה' ו' שמדבר שם מתיקון המשמרות כתוב שם ויחלקם בגורלות וגו' ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר וגו' עד פסוק י"ט אלה פקודתם וגו' והפסוקים מכחישים תחילה תלה בדוד ושמעיה הסופר והשרים ואח"כ אמר ביד אהרן ולא כתב שהמצוה היה ע"פ משה רק ביד אהרן. ועוד הלא כתיב בשמואל ב' י"ז ושרי' סופר ובשמואל ב' כ' כ"ה ושיא סופר וכאן כתיב שמעיה בן נתנאל הסופר הלוי משמע הסופר הידוע ולא נזכר בשם זה בכל התנ"ך ועוד דקדוקים שלא רציתי להאריך כאן ע"כ דרשו להכריע מדת ממעל שמ"ש ויכתבם שמעיה הכוונה באמת על משה שהוא סופרן של ישראל הידוע ובראש הענין הודיע שמשה כתב המצוה ובסוף כתב שהיתה המצוה ממשה ביד

אהרן שיעשה אהרן הסידור שהוא אביהם ושרם ובזה הכריע הכחשת הפסוקים הנ"ל ומקצת דברים אלו כתבתי בספרי מדרש תנאים במדה הנ"ל ומה שקצרתי כאן הארכתי שם וכן בהיפך:

מכל השמות שנקראו. שמ"ר פרשה א' סי' כ"ו ע"ש עוד:

פסקה ד

בדבור ובחזיון. עי' ב"ר פ' מ"ד סי' ו' שיש עשרה לשונות של נבואה ושתים אלו קשים מהכל ובהם דיבר באברהם:

שהקב"ה הורג. פי' של הורג הוא שסר צלם וצלמם. ולכן יכול אברהם לרדפם ולהחרימם. ועי' ב"ר פ' מ"ג סי' ג':

מדבר בדוד. מ"ש סוף פ' כ"ו:

י"ג מלחמות וכו'. א' ש"א י"ז מלחמת גלית הפלשתי ב' שם י"ח כ"ז ויך בפלשתים מאתים איש וזה לצורך עצמו ג' שם פסוק ל' ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול. ד' ש"א י"ט פסוק ח'. ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד הלחם בפלשתים. ה' שם כ"ג פסוק ה' וילך דוד ואנשיו קעילה ו' שם כ"ז פסוק ח' ויפשטו אל הגשורי והגריזי ז' שם למ"ד מלחמת צקלג שתים אלו לצורך עצמו ח' ש"ב ה' ו' וילכוד את מצודת ציון ט' שם ה' כ' ויבא דוד בבעל פרצים יו"ד שם פסוק כ"ה ויך את פלשתים מגבע עד בואך גזר ויתכן דגם שתים אלו לצורך עצמו כמ"ש לבקש את דוד אותו לבדו י"א ש"ב ח' א' ויך את פלשתים י"ב שם פסוק ב' ויך את מואב י"ג שם פסוק ג' ויך את הדדעזר י"ד שם ויך דוד בארם ט"ו שם פסוק י"ד וישם באדום נציבים וגו' ט"ז ש"ב י"א פסוק י"ח ויהרוג דוד מארם וגו' י"ז ש"ב י"ב פסוק כ"ט וילחם ברבה וילכדה י"ח ש"ב כ"א ט"ו וישבו בנוב. והחמשה של צורך עצמו א' מלחמת מאתים ערלות ב' מלחמות הגשורי והגריזי ג' מלחמת צקלג ד' מלחמת בעל פרצים ה' מלחמת ראשי הבכאים:

דאמר ר"ת. לעיל סוף סי' א':

פסקה ה

כי טוב אמר לך. בא לדרוש פסוק ויקרא אל משה כמ"ש בסוף הסי' ולא עלה עד שקרא לו:

עלה עלה. להורות שלא יעלה בפעם אחד אל מקומו אלא יעלה מעט שיאמרו לו עוד הפעם עלה ונכלל בזה כשיתחיל לעלות יעלה ויעלה וכן כשיצטרך לירד ירד מטה מטה:

המגביהי לשבת. כשאני מגביה עצמי הם משפילים ישיבתי הוי המגביהי לשבת וכשאני משפיל עצמי הם מגביהים אותי שנאמר המשפילי לראות כן הוא בשמ"ר פ' מ"ה סי' ה'

ופי' כי המגביה עצמו מרים אצבעות רגליו שיוכל לראות מרחוק ועל כן לשבת משפילים אותי מעמידתי ומושיבים אותי שלא לראות מרחוק וכן המשפילי ויושב שלא לראות מגביהים אותי לראות מרחוק ושע"כ כתיב המגביהי המשפילי ביו"ד שפי' ההגבהה שלי וההשפלה שלי ודו"ק:

מסתיר פניו. לומר שאינו כדאי לראות ואינו כדאי לשליחות זו כי ברח מן הגדולה וע"כ הגדולה רדף אחריו שאמר לו לכה אתה ולא אחר ועי' שמ"ר פרשה ב' סי' ג' ושם מ"ה סי' ה' באריכות ובתנחומא כאן סי' ג' ביתר ביאור:

בסיני וכו' עלה אל ה'. קיצור מופלג יש כאן והכי צ"ל כתיב אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל. וביאר המאמר לקמן פ' זו סי' ח' באריכות:

פסקה ו

יש זהב. שמ"ש יש זהב אין פירושו שיש זהב בעולם וא"כ גם שפתי דעת יש בעולם אלא פי' ע"פ מדה ט' כאלו כתוב יש אדם שיש לו זהב ורב פנינים אך המה יאבדו. וכלי יקר הקים לעולם הוא שפתי דעת. עי' ילקוט כאן כל הענין ועי' לקמן סי' י"ג. והדרך ע"פ מדה ז' וי"ז זהב כמ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת:

ורב פנינים. דורש תיבת ורב שאצל פנינים על הנשיאים כי תרגום של נשיא רבא שהרב הביא פנינים ע"פ מדה י"ז כמ"ש והנשיאים הביאו את אבני השהם וכמ"ש שמ"ר פ' ל"ג סי' ח' עי' במ"ר פ' י"ב סי' ט"ז:

שדיבורך חביב עלי. שלתכלית דבורי עמך נעשה המשכן וכליו וזהו וכלי יקר כלי למעשהו שהוא התכלית שהוא יקר מהכל הוא שפתי דעת דיבור של התורה שדבר הקב"ה למשה:

פסקה ז

למעלה מן הענין. בסדר פקודי עי' לקמן פרשה כ"ט סימן ט"ו:

היה כותב עליו. פי' הש"י כותב עליו על משה שעשה בשלימות כרצון השי"ת עד שהעיד השי"ת על כל דבר כאשר צוה ה' כן עשה שגרם לו שיכתוב עליו ה' ולא יתכן לפרש כמו במשל שמשה כתב על המנורה ועל הארון אות אחת שלא נצטוה ואיך יכתוב שקר שלא מצינו שצוה שיכתוב כן:

לפני ולפנים. צ"ע אם נכנס משה לקדשי קדשים. א ולהיכל לבד שהוא האוה"מ וכמשל כאן ויקרא וגו' מאה"מ. וע"י במ"ר פרשה י"ד סי' י"ט שלא נכנס אלא להיכל ומ"ש לפנים ולפנים פי' שישמע מה שידבר מקדשי קדשים ע"ש בהדיא:

לבד מואתו אהליאב. בסדר פקודי יש י"ט פעמים צוה ה' את משה. הראשון הוא בריש פקודי ובצלאל בן אורי בן חור וגו'. עשה את כל אשר צוה ה' את משה. ואח"כ כתוב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן וצ"ע למה הזכיר פסוק זה שבו חתם הענין והפרשה ולא כתוב בו כלל כאשר צוה ה' וגו' כ"א בפרשה הגדולה הסמוכה. אך נראה כוונתו שחושב י"ח פעמים מה שכתוב כאשר צוה ה' את משה ובריש פקודי בפסוק ובצלאל כתיב עשה את אשר צוה ה' את משה ואח"כ מתחיל ואתו אהליאב עד סוף פקודי של פרשת הכיור יש י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה שכל הי"ח באים להורות שעשו בשלימות כל מעשה כאשר צוה ה' אך מ"ש בפסוק ובצלאל וגו' עשה את כל אשר צוה ה' יש בו כונה אחרת וכמ"ש ב"ר פרשה א' סי' י"ד אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני וא"כ כולל גם המצות שאינם שייכים למעשה המשכן והוא פסוק כללי שאינו על מעשה פרטי ע"כ אינו בחשבון הי"ח פעמים שהם על מעשים פרטים. ועי' מאמר זה בירושלמי ברכות פרק ד' הלכה ג' רמזתי עליו בב"ר פרשה ס"ט סי' ד'. ועי' ביתר ביאור בתנחומא ריש וירא ולפי מ"ש בגמ' דילן בברכות דף כ"ח שבכל מקום שרמז על י"ח ברכות מצאו ג"כ רמז על י"ט גם כאן יש רמז על ברכה י"ט בפסוק ובצלאל הנ"ל על שהתפלה במקום הקרבנות והמשכן הוא מקום הקרבנות ג"כ ע"כ מרומז כאן מספר הברכות וכן מצאתי בספר שנות אליהו מהגאון זללה"ה מווילנא על המשנה ברכות פרק ד' משנה ג' שמביא הירושלמי ואמר הטעם שלא חשב פסוק ובצלאל על שהוא הכלל על כל עניני המשכן עי' ותראה חדושים נפלאים על המשנה הנ"ל:

פסקה ח

הופך פניו. פי' שהופך פניו מכל עסקיו ומתעסק בזה לבד למי שמדבר עמו דרך חיבה וכן בנמשל שכתוב אצל משה ויקרא אל משה היינו שייחד אותו מכל ישראל. וידבר ה' אליו שייחד עצמו אליו כנ"ל. הנה פסוק זה ואל משה אמר וגו' פסוק של סוף פ' משפטים היה קודם מתן תורה כמ"ש מכילתא יתרו הובא ברש"י במקומו ושם לא כתב ויקרא אל משה וכאן שכתב ויקרא אל משה לא כתב שיבא אהרן וזקני ישראל א"כ הדברים רחוקים ומה זה דורש ומדמה. אך הענין דשם כתוב ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' שלא עלה עד שקרא אותו ואז קיים מ"ש שם ונגש משה לבדו אל ה' וכאן שכתיב ג"כ ויקרא אל משה דורש שהיה ג"כ באופן זה היינו ביום השמיני כמ"ש ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל עד וירא כבוד ה' אל כל העם היינו שנכנס למשכן וכולם עמדו שם ומשה עמהם ואז ויקרא אל משה שמקום

פרשת ויקרא אחר פרשת ויהי ביום השמיני ואז דיבר עמו מאוה"מ ולא קודם לכן וזהו מ"ש משל למלך שנכנס למדינה ובנמשל הוא באוה"מ ודוק בדברים אמיתים האלו:

פסקה ט

כך משה עסוק בטרחות. בטורח חיותם ומזונותם הוריד להם המן הגיז להם השליו והבאר וכמו במשל שהשר שעוסק תמיד להעמיד מזון לבני המדינה ע"פ המלך וכשנכנס המלך למדינה מדבר עם השר אופנים להיטיב מעמד בני המדינה בפרנסתם וכן בנמשל כשנכנס לאוה"מ דיבר עם משה שעוסק כבר במזונותם להיטיב עוד להם בפרשת שמיני על מחייתם בחיות ועופות שהרי פרשת חיה ועוף נאמר לאלעזר ואיתמר לשכר על ששתקו ביום השמיני במיתת נדב ואביהוא וקבלו בשמחה ועל שקבלו תוכחת משה וכמ"ש לקמן פרשה י"ג סי' א' ולכך קרא למשה שכל עילוי גדולת משה הכל בעבור ישראל כמ"ש ריש מכילתא וריש ת"כ פרק ב' וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ב סי' ב' באריכות:

פסקה י

עם הפונדקי שלו. ע"י מ"כ גם נכלל בזה שהיה בעצמו פונדקי של הקב"ה שלא היה אז להקב"ה מקום להשרות שכינתו כי אם בבית אברהם. ועי' השלמת הדברים שמ"ר פרשה למ"ד סי' ט' ובשי"ר סוף פסוק ישקני ההפרש הגדול בין הדיבור של אדם ונח ואברהם ובין הדיבור שהיה למשה לצורך כל ישראל והתורה והמצות כולם:

אני אני דברתי. והיכן היה כן ופירש בפסוק הסמוך קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי היינו בסיני שלא היה בסתר כ"א בגלוי לכל העולם כמ"ש במכילתא ואז קרא ודבר עם משה בעצמו כו' ומ"ש ב' פעמים אני כאלו מפורש אני קראתיו אף אני דברתי ע"פ מדה ל"א שתחלה קוראים ואח"כ מדברים וזהו שכוון המדרש במ"ש אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני המדבר. גם כוון הפסוק לפי סידורו אף קראתיו כמ"ש המדבר שאצל אברהם קרא המלאך אך במשה אף קראתיו בעצמו כו' וכן במשכן כשדבר עמו בסתר היה ג"כ באופן זה. עי' במ"ר פרשה א' סי' ג' וש"נ:

א"ר אלעזר וכו'. עי' שי"ר סוף פסוק כתפוח דף י"ד ב' ובפסוק כמעט שעברתי דף י"ט א' ובפסוק אנהגך אביאך דף ל"ז א' ושם ליתא תיבת סייג ובילקוט כאן גריס ליה וכאן יתפרש בדוחק על שבתורה נגדרו ישראל ונתייסגו בסייגים וגדרים:

בדימוסיא של מדינה. פי' במ"ע כלל העם ע"ש עי' ב"ר סוף פרשה פ"ד:

בית אמי זה סיני. כמ"ש בשי"ר פסוק אנהגך דף ל"ז הנ"ל אמר ר' ברכי' למה קורין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו שנולדו מחדש כתינוק שצריך לאמו כך היו עם השכינה:

פסקה יא

אהליות וקסטריות. אהליות פי' אוהלים מלאים חיל לשמרו. וקסטריות פי' במ"ע מצור למחנה של אנשי מלחמה בלשון יוני עי' במ"ר פרשה א' סי' ג' שיר פסוק כתפוח הנ"ל:
ונתרזין כו'. ועי' ב"ר פ' ס"ה סי' י"ט נשפכו מים על שוקיו ומש"ש וזהו שיסד הפייטן טלטל פונקטי נתרזים קורות בתינו ארזים:
שהיה הקול נפסק. עי' לעיל סוף סי' א' שרמזתי על התנחומא ועי' במ"ר פרשה י"ד בסי' כ"א והוא בריש ת"כ:
משהוקם המשכן. ובס"ע סוף פרק כ"א איתא משנתנה התורה וכו' וכן במשה הוא אומר ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך וגו' ומנין שעשה הקב"ה רצונו שנא' הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' באותה שעה פסקה רוה"ק מעובדי כוכבים עכ"ל ושניהם אמת. וכמ"ש כאן מפסוק אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאותיו אל בית אמי וגו' וכמ"ש לעיל סי' זה אל בית אמי זה סיני ואל חדר הורתי זה אוה"מ שהיה הכל בשנה אחת כי בששה בסיני נתנה תורה ואח"כ באחד בניסן הוקם המשכן ואז נגמר הסילוק:

פסקה יב

מה בין נביאי ישראל. כל דברי סי' זה בב"ר פ' נ"ב סי' ה' וש"נ ומבואר וע"כ קצרתי כאן:
כך יהיה שכרן. שהדיבור האלהי מורה על מתן שכר מה הדיבור בטומאה כך מתן שכרן:
וקרא זה אל זה. ואמר קדוש וגו' וזהו הקילוס:
כאדם שבא מארץ רחוקה. שאין קרבת הדעת ביניהם ורחוקים זה מזה:
והוא יושב פתח האהל. ור"ד וירא אליו ה':
מתוך תשע אספקלריות. עי' במ"כ הרי שראה יחזקאל מתוך תשעה מראות ודורש בנין אב שכן היה כל מראה הנביאים שמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע וע"פ מדה י"ז שהמראה היא של ט' מראות:
באיקונין שלו. פי' שגם אל משה אמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי אלא שהאיקוני היה ברור ומצוחצח ופשוט ולא הפנים עצמו:
לפי שבעוה"ז. בא לחתום הדרשה בעין הפרשה:

פסקה יג

נבלה טובה הימנו. בילקוט שם הגירסא בהמה טובה הימנו:
ולא נכנס לפני ולפנים. וכן לעיל בסי' ז' עי' מה שכתבתי שם ומ"ש אבי וכו' אבי כמ"ש לעיל סי' ג' ועי' מגילה י"ג. עי' שמ"ר פרשה י"ט סי' ג' למה לא נכנס:

בסנה משל. כי הסנה שהוא מין קוץ מורה על הרוגז וקודם שאמר משה משה רמז לו על הרוגז. ולא כן באוה"מ שהיה בפנים מאירות והראה שמחה ורצון ומיד שקראו דבר עמו. והנה כלל בדבריו ששה הבדלים שבין מעמד ישראל במצרים קודם הגאולה למעמד ישראל במדבר באוהל מועד. במצרים היו דומים. (א) לעבד. (ב) חוטא. (ג) שאדוניו בכעס עליו. (ד) שחבשו בבית האסורים. (ה) ומראה כעס גם על השליח ששולח לטובתו. (ו) ומדבר עמו בחוץ בשדה מבין קוצים. ובאוה"מ הכל בעילוי. (א) שנתעלו מעבדים לבנים. (ב) מחוטאים לצדיקים. (ג) מכעס לרצון ושמחה. הם בו והוא בהם. (ד) מבית האסורים לבית כבוד בית שכינתו. (ה) ומדבר עם השליח בשמחה ורצון. (ו) ומדבר עמו בפנים:

פרק ב

פסקה א

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. האריך וכפול הלשון ודורש בסוף הסי' שהוא להראות חיבתן:

יקר וכו' סכלות מעט. כפשוטו לעת הצורך אל הסכלות הוא דבר יקר וכמ"ש לדוד בשנותו את טעמו וכמ"ש חז"ל במעלת החכמים ערומים הם בדעת ומשימים עצמם כבהמה וכמ"ש בזוהר הקדוש תזריע פסוק ואם מפאת פניו ימרט ראשו. ע"ש באריכות יוקר הסכלות מעט פרקא דשטו דשטותא ועי' מדרש קהלת פסוק תרתי בלבי וגו' ולאחוז בסכלות בסכלנותא אך הראשון עיקר כי דרשת הזוהר הוא על הפסוק זה יקר מחכמה הנ"ל:

בנוהג שבעולם כו'. ועי' כל זה בקהלת רבה פסוק זה דף ק"ד ב' ושם הגי' עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד להוראה. ודורש אחד מאלף מלשון לימוד כמ"ש מלפנו מבהמת הארץ וכמ"ש פן יאלף אורחותם: זה עמרם. וכמ"ש שמ"ר פרשה א' סי' י"ג עמרם גדול הדור היה (שהנהיג והדריך כל ישראל) וכו' וכשהחזיר את אשתו החזירו כל ישראל נשותיהם וכמ"ש עוד בב"ר פרשה צ"ז סוף סי' ג' שאז נתעברו כל נשותיהם של ישראל וילדו כולן בעת שילדה יוכבד את משה והושלכו כולם ליאור ועלו כולם בזכותו של יוכבד שהעמידה יהודים בעולם וכמ"ש שמ"ר פ' א' סוף סי' ג' שהעמידה ישראל לאלהים ועל שהיה גדול הדור ולמד את כולם זהו אחד מאלף כנ"ל:

כיון ששמעו שהן אסורות. עוד ענין שני כששמעו ממשה פרשת נדות ויולדות וזבות ועריות שהאנשים חטאו ובכו למשפחותם והנשים קבלו וכמ"ש שי"ר פסוק יפה את

רעיתי כתרצה דף ל"א ב' דאומר ר' נשי תרען וכו' ולא נתנו מנזמיהן לעגל וכו' ע"ש וכן כוונת ר' כאן ובשי"ר פסוק לבבתיני דף כ"ו אית דאמרי וכו' עד ולא נתנו מנזמיהן לעגל (כמ"ש ר' כאן כנ"ל) וכיון ששמעו שהן אסורות לבעליהן מיד נעלו דלתותיהן הרי שהם שני דברים וכן כאן. וכל זה הובא דרך אגב שהזכיר הפסוק אדם אחד מאלף מצאתי ועתה חוזר לדרשתו שאמר ביוקר ישראל עומדין לו כדלעיל:

אבנים טובות ומרגליות. כמ"ש יקרה היא מפנינים וכמה נבואות ופרשיות של תורה אמר לפרעה שהם יקרים מפנינים וק"ו שהיה נותן פנינים בעדם:

בבכל מקום שנאמר לי. ספרי בהעלותך פסוק אספה לי ובמ"ר פרשה ט"ו סי' י"ז מד"ש פרשה י"ט והם י"ג דברים:

ויקחו לי תרומה. היינו תרומת המשכן וגם לעתיד יתנו תרומה זו לביהמ"ק כמ"ש סוף יחזקאל כמה פעמים. וארץ ישראל תבנה ותכונן ירושלים ועריה ובהמ"ק שיבנה במהרה בימינו וכן המשכן שנגנז ויגל ה' לעתיד כמ"ש ב"ר פ' מ"ב סוף סי' ג' ושמן המשחה שנגנז ויגלה לעתיד כולו קיים עיין לקמן פרשה יו"ד סי' ה' ומ"ש חגי ב' לי הכסף ולי הזהב הוא בכלל מה שחשב כאן ויקחו לי תרומה וגו' זהב וכסף וגו' ושם מפורש ומלאתי את הבית הזה כבוד לי הכסף ולי הזהב. וכל דרשה זו הובא אגב פסוק הבן יקיר לי אפרים כמ"ש כי לי בני ישראל:

עטרה זו נתעטר. נכלל בכלל מ"ש יעקב ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו היינו דבר של גדולה:

פסקה ג

אפילו בשעה שאני מדבר עמו. כי מדרך העולם מי שישלו בן שעשועים כשאינו רואה אותו לבו הומה לראותו ולדבר עמו אך בשעה שמדבר עמו הוא שקט אך הקב"ה כביכול גם בעת שמדבר עמהם אינו יכול לסבול כביכול המית לבו וזהו כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו לתאר ולדבר כמ"ש כאן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם:

פסקה ד

משל למלך. הנה משל של ר' יודן מפרקסין בגד פשוט שדבוק לגוף והנמשל על שהדביק לו את ישראל במצרים ומשל של ר' אבין על פורפירון שהוא בגד מלוכה זה היה בים שאמר ה' ימלוך לעולם ועד ומשל ר' אבין ממעופרת סודר של זקן יושב בישיבה כמ"ש בתכילתא יתרו פסוק אנכי שבסיני נראה כזקן וכו' ובפסיקתא פרשה כ"א סי' ו':

פסקה ה

אכל בני משה בני. זה נמשל על שמצווה למשה על אכילת ושתיית ישראל האסורים והמותרים הטמאים והטהורים. וההליכה לבית הספר על מה שמצווה על לימוד התורה:

משל לאחר וכו' ועושה עטרה. עי' מדרש שמואל פרשה ב' פסוק ונתתיו לה':

אשר בך אתפאר. אתעטר ואעשה ממך כתר לראשי מלשון הפארים בישעיה ג' שתרגם יונתן כליליא וכמ"ש שמ"ר פרשה כ"א סי' ג' וכן הוא אומר ישראל אשר בך אתפאר שהקב"ה מתעטר בתפלתן שנאמר ועטרת תפארת בראשך:

פסקה ו

אף הכתובים. מדרש תדשא פ' ט"ז. לא די שמדבר תמיד לצרכם וטובתם כנ"ל אלא שגם לשון הדיבור הוא בכבוד וענין טובה לברכה שדבר טוב אומר להם עצמם ותולה בהם בפירוש אך בדבר רע אומר אדם סתם ולא מכם:

תרתין שטין. פי' משני פסוקים שבדבר טוב אומר להם בפירוש כי לא יהיה בך אביון:

פסקה ח

ד"א אדם זה לשון אחוה. תד" אח"א פרק ו' כל הענין שם. לשון אחוה לשון ריעות כמ"ש זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם הרי שמורה על אחוה וריעות וכמ"ש עוד ועל הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה וזהו לשון חיבה שמדמה אותם בשם שעל הכסא:

ד"א בן אדם למה"ד. הנה עתה מתחיל לדרוש המראה שראה יחזקאל במראה הראשונה ולא על תיבת בן אדם ובתד"א שם אינו גורם ד"א בן אדם אלא ד"א למה"ד ואגב שדורש תיבת אדם הכתוב כאן דורש ג"כ תיבות בן אדם של יחזקאל ואגב דורש כל הענין:

בן פלוני. שם הגירסא בן פלונית:

בוא וארא בית. ושם בתד"א הגירסא את ביתך ובית שבניתי לך לאמך כלום נפחת כבודי או הבית שבניתי לאמך וכו' והגירסא שבכאן יותר נכונה שהרי הנמשל הוא על המרכבה שראה יחזקאל ואין זה הבית שבנה לו ולאמו. ולגירסא שבכאן הנמשל מובן שקרא בן אחד מאצלה הוא יחזקאל הנביא ואמר לו בוא וארא בית שכינתי היינו המרכבה העליונה שלא פיחת כבודי ושכינתי כאומר לי לא עשיתם דבר אלא לעצמיכם עשיתם כמ"ש שחת לו לא בניו מומם:

זו שיטה הראשונה ובשניה מהו אומר וכו'. וכן הגירסא בתד"א שם ואין הדברים מובנים כלל מהו שיטה ראשונה ושניה ויותר יקשה מ"ש אח"כ ובית שכינתי לכם שנאמר ואם נכלמו מכל אשר עשו דלג מריש הספר עד סופו מענין המרכבה העליונה לצורך הבית

שלעתיד. אך האמת יורה דרכו שנלקה המאמר כאן ובתד"א בחלוף וחסר וכצ"ל שנאמר ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחודש עד סוף הפסוק ואח"כ בפסוק הב' מתחיל בחמשה לחודש וגו' עד וארא רוח סערה באה מן הצפון וגו' כל הפרשה שלענין המרכבה כאומר ראה שלא פיחת כבודי כנ"ל במדרש כאן שע"פ מדה ט' מאחר שזה היה הכוונה כאלו מפורש שאמר לו כאן זהו שיטה הראשונה של המרכבה בריש יחזקאל ואח"כ ביחזקאל מ"ג שהראהו בנין הבית שלעתיד כתיב שם ויוליכני אל השער וגו' וכמראה המראה אשר ראיתי וגו' אשר ראיתי בנהר כבר וגו' הרי אצל בנין הבית הראהו עוד הפעם המרכבה והנה בפעם הראשון היא השטה הראשונה אמר ליחזקאל כלום פיחת כבודי ובית שכינתי כלשון המדרש כאן היינו המרכבה העליונה ובפעם השני בעת שהראהו בנין הבית שלעתיד שאז הראהו עוד הפעם מראה המרכבה שזהו השיטה השניה אז אמר לו כלשון שהעתקתי מהתד"א בוא וארך את ביתך ובית שבניתי לאמך כלום נפחת כבודי או הבית שבניתי לאמך וכן בנמשל כלום פיחת כבודי או הבית שבניתי להם היינו ביהמ"ק שלעתיד ועל זה הביא כאן פסוק ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית וגו' דוק והתבונן במדרש ובפסוקים ויאיר לך אמיתת פירושי:

שנאמר ואעש למען שמי לבלתי החל. היינו מה שכתוב כאן ביחזקאל מ"ג פסוק ז' ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי כי יעשה למען כבוד שמו וכמ"ש יחזקאל כ' ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם וזה ע"פ מדה ט' וי"ז שלמוד מענינו שכיון לפסוק זה:

פסקה ט

גוי שהביא עולתו. בתד"א פ"ו הגירסא מי שהביא את עולתו ממדינת הים אם שלח נסכים וכו' ע"ש ובמקומות המצויינים במ"כ ובתד"א הז' דברים והגי' בתד"א אדם לרבות את הגוי מכם להוציא את המומר לעבודת כוכבים שהוא אינו מביא עולות ארשב"ג ז' דברים התקינו וכו' וכן הוא בת"כ פרק ב' ובפרק קמא דחולין ע"ש:

והם מעידים בהם. ליום הדין שהזהירו אותם על שבע מצות שחייבים בהם ומי שלא שמר אותם ירד לגיהנם:

מז' דורות ואילך. ובתד"א גורס מז' נביאים ואילך יכולים וכו' שהרי אין עוד מי שיתרה בהם וגירסא שבכאן ז' דורות לא יתכן שהרי הנביאים הם שם ועבר איוב אליפז צופר ובלדד ואליהו בן ברכאל והחמשה האחרונים היו כולם בדור אחד ובס"ע סוף פרק כ"א חושב הנביאים כנ"ל רק במקום שם ועבר חושב בלעם ואביו הרי שכולם היו בדור אחד

לדעת מי שאומר שאיוב היה בימי משה וצ"ע שהרי אדם וקין ונח ואבימלך ולבן היו כולם נביאים שדבר עמהם ה':

פסקה י

שספר עצמו. תד"א שם כל הענין ופי' שהקרבנות שצוה בתורה כאן דומה לקרבנות שהקריבו האבות הצדיקים:

נח קיים מ"ש בתורה. ובתד"א הגירסא נח קיים להקריב קרבן:

עקב אשר שמע אברהם בקולי. וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי וכן הקריב קרבן איל לעולה תחת יצחק ובנה מזבחות ומ"ש יצחק קיים יעקב קיים מאחר שפירש בהם דבר אחד שעשו מה שכתוב בתורה הרי זה נדרש ע"פ מדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא וכן ביהודה ויוסף גם מאחר שמפורש אצל אברהם מצותי חוקותי ותורותי כנ"ל ומפורש אצלו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט הרי שגם זרעו אחריו שמרו כל התורה:

והשוה את שמם. בשם תמים ועי' תנחומא קדושים שחושב שם הרבה שמות דומים:

פסקה יא

צפונה לפני ה'. דורש צפונה מלשון ראיה וצפיה וכמ"ש לקמן פרשה ל"ו ס"ו רבנן אמרי רואה אפרו של יצחק כאלו צבור ע"ג המזבח:

זוכר הקב"ה. וכמ"ש אברהם ה' יראה וכו':

ומנין וכו' לשון צפונה. ולשון התד"א ומנין לך לשון הזה שפשוטה של התיבה צפונה על צד צפון המזבח ומנין שהוא גם לשון צפונה וגניזה ע"כ מביא ראיה מלשון צפנתי לך ואגב שהזכיר פסוק זה דורש בו. שפסוק זה חדשים גם ישנים נאמר בכל דור שהצדיקים החיים הם החדשים והמתים הם ישנים:

פסקה יב

למדנו הקרבה לשור. כאן חסר והגירסא בתד"א שם מפני מה נאמר הקרבה שנאמר והקרב והכרעים וגו' והקריב הכהן וגו' ובשור לא נאמר הקרבה שנאמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר הכהן ואמרו חכמים למדנו הקרבה מן האיל אל השור עכ"ל שמ"ש והקריב הכהן פי' על הולכת איברים לכבש שהוא עבודה מיוחדת לכהנים ולמד לשור מן האיל:

אמר להם רבותי. דברים אלו הם דברי אליהו כמ"ש בתד"א שם:

פרק ג

פסקה א

רעותיה. רעות בלשון ארמית רצון רעוא וזהו רעותי' פי' רצונו:

הלכות ומדות. כי במשנה נשנו הלכות בקיצור בלא דרשות המדות אך במכילתא ות"כ וספרי נשנו ההלכות בפלפול המדות:

דאגר גינה אכל צפרין. מי ששוכר גינה אחת ושומרה היטב שלא יאכלו הצפרים את הפירות ואת הצפרים הבאים צודה אותם ואוכלם. אך מי ששוכר גינות הרבה ולא יוכל לשמרם כולם. הצפרים אוכלים כל פירותיו ולא יוכל לצודם:

מרי אסיאן. אוסיא פירושו שדה וכל המצטרך לה וכמ"ש שמ"ר פרשה כ' סי' י"ד יו"ד אוסיות פי' שדות:

נחת זה יום השבת. כמ"ש ונחת שולחנך מלא דשן וכתוב בשבת וקראת לשבת עונג גם פי' מלשון למען ינוח עבדך וגו':

בשובה ונחת. ובלשון הירושלמי קורא לשבת שובה:

יפה שעה אחת. אבות פרק ד' משנה כ"א כ"ב משנת ר' יעקב והוא ר' יעקב בר קורשוי הנזכר כאן והוא ר' יעקב סתם שנזכר במשנה ובברייתא ובכל דרשות אלו דורש מ"ש ורעות מלשון רעוה ורצון שאם הוא מלשון רעה הי"ל ורעת רוח או ורוח רעה וע"פ מדה ט' דורש בכל דרשה מהו הרעות רוח:

זה קומץ המנחה. עתה דורש מה שהוא שייך לענין הפרשה של קומץ המנחה של העני וכמ"ש בסדר שמיני פסוק י"ז ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה וזהו מלא כף נחת:

טעונה כפרה. פי' נושאת כפרה כמ"ש באשר יוכלון שאת כמה דיכלין למטען:

פסקה ב

יראי ה' הללוהו. ועי' כל זה מדרש תהלים כ"ב:

יראי שמים. מדקאמר אח"כ וגורו ממנו כל זרע ישראל א"כ מ"ש יראי ה' פי' הנבחרים מכל זרע ישראל ואינו דורש על הגרים שא"כ לא היה מקדים אותם לזרע ישראל ובמדרש תהלים הגי' ר' שמואל ואולי הוא ר' שמואל ב"נ הנמצא כמה פעמים במדרש. בשם הרב ר' יעקב דוב. ור' ישמעאל ב"נ סובר הם הגרים ומה שהקדימו אותם לישראל יתכן שר' חזקיה וכו' מתרץ שהוא לכבוד אנטונינוס:

כתיב כי לא בזה. תיבת כתיב מיותר שהרי דורש והולך פסוק שכבר הביא:

אחד עני ואחד עשיר. דורש מ"ש ולא הסתיר פניו ממנו שמאחר שהוא עני ובעניות הרי כבר הסתיר פניו ממנו. על כן דורש שמדבר בעת שהעשיר גוזל העני וכשבאים אצל

דיין נושא פנים לעשיר ומסתיר פנים מן העני אבל הקב"ה אינו מסתיר פניו אז מן העני וכמ"ש בסדר משפטים אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו ועל זה אמר ולא הסתיר פניו ממנו:

וכשם שלא בזה את תפלתו. דורש כפול לשון כי לא בזה ולא שקץ כי לא בזה הוא על התפלה וכמ"ש תהלים ק"ב י"ח ולא בזה את תפלתם וכאן מדריש במדה ט' ומדה י"ז כאלו מפורש כי לא בזה את תפלתם ומ"ש ולא שקץ ענות עני מה שמענה עצמו ומביא מנחה שכתוב בה אזכרתה לה' לריח ניחור:

פסקה ג

כל רע שעשיתי. היינו הוידוי על פרטי החטאים שצריך לפרט החטא וזה אינו מפורש כאן כי כל אחד צריך לפרט מה שיודע בעצמו:

בדרך רע הייתי עומד. מתחלה וזה הביחני לעשות כל רע ודרך רע הוא חבירים רעים ורדיפת יין והגאות וכדומה שמביאים לכל רע וזהו החרטה האמיתית לעקור החטאים מעיקרם ואח"כ הקבלה האמיתית על להבא כמ"ש לא אעשה כמוהו ואח"כ התפלה על מחילת העון:

ר' יצחק וריב"ח. עיין במ"כ שכתב דדריש וירחמהו כאלו כתוב וילחמהו בחילוף רי"ש בלמ"ד על מדת גימטריא של אופן ב' בחילופי אותיות כמו מזלות מזרות אלמנותיו ארמנותיו ואולי הוקשה להם שהיל"ל וירחם עליו אך וירחמהו משמע דיבוק נפש בנפש וזהו נכלל יותר בתיבת וילחמהו ומ"ש מלחים פירוש שמחליק במלקט ורהיטנא שקורין (העביל) כמ"ש שי"ר דף למ"ד ע"א לחיו כערוגת הבושם זהו מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר וההלכה יוצא כמין לחיים. ומ"ש מדביקם זה לזה כמ"ש בספר הברית בשם מחקרים שאם יחליקו שני נסרים בדקדוק גדול עד כחוט השערה ויניחום זה על זה יתדבקו יחד מאד עד שלא יהיה באפשרי להפרישן ולהפרידן וכן האדם כשזוכה לטהר לבבו באמת ימצא עצמו דבוק בהקב"ה כמ"ש ואתם הדבקים בה'. ומ"ש שני כרעי המטה היינו דיבוק רחוק על ידי נסר באמצע ויתכן שמשל כרעי המטה הוא על דיבוק בעוה"ז עם העוה"ב שע"י מעשה העוה"ז ידבק בעוה"ב ומשל שני לחיים על הדיבוק בעוה"ב ופי' בערוך שהמדבק שני חתיכות עץ או מתכות נקרא בלשון ישמעאל לחאם:

רבנן ורשב"י. כל הענין בב"ר פרשה מ"ד סי' י"ד וש"נ ומבואר:

פסקה ד

למעלה מן העניו. ודורש סמוכין. ועי' לקמן פרשה כ"ט סימן ה'. ומחבר כאן ד' פרשיות פרשת אם עולה מן הבקר וגו' ופרשת ואם מן הצאן ופרשת ואם מן העוף ופרשת ונפש כי

תקריב ואצל בקר וצאן כתיב והקטיר את הכל המזבחה ולא כן אצל העוף ואח"כ ונפש כי תקריב ודורש מטעם גזל וכמו"ש המפרשים ויתבונן כמה טורח הטריח כויכול בבריאת המעים ואיך יניח בהם הגזל להטריח על הקב"ה כויכול ועי' קה"ר פסוק החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים שחושב שם כל יו"ד דברים אלו בשינוי דף קנ"ב:

מי שאינו מקריב נפש. ובכאן צריך לדרוש ע"פ מדת ק"ו מדה ט"ז מיוחד במקומו שדווקא אצל מנחה כתוב ונפש אלא שגם אצל מנחה ונפש וק"ו אצל בהמה ועוף. ומ"ש בסוף וכאלו נפשה הקריבה היה צ"ל וכאלו נפשו הקריב כנ"ל אלא אגב שכתב כן אצל מעשה האשה אמר גם כאן כן:

תני ר"ח אפילו הן רבות. בת"כ ריש פרשה ט' בני אהרן אפילו הן רבואות ועי' במ"כ. ודורש מ"ש ברוב לשון רבואות ע"פ מדת ממעל ואם אצל ב"ו כך ק"ו אצל הקב"ה הרי ע"פ מדה י"ז ומדת ממעל ומדה ו' מק"ו דורש כאן בני אהרן אפילו רבואות:

פסקה ה

בשביל זה. בשביל כהן זה שיאכל. ומ"ש הצער הזה היינו להוליך דרך רחוקה כזה ולשמור שלא יטמא. ונראה לי שמ"ש שהביא מנחתו אין פירושו שהביא הקמח והשמן מארץ העמים שהרי גם בני א"י וירושלים לא היו מביאים רק מעות אלא הגזברים ובבהמ"ק היו חנויות של סולת ושמן שנעשה בטהרה שמהם מקריבים אלא פי' שבא בעצמו מרחוק ונצטער בעצמו ליילך דרך רחוקה כזו להקריב מנחה וגם הוא נתן מעות לגזברים:

בין האולם ולמזבח. צ"ע ובתנד"א הגירסא בין הכבש ולמזבח. (הגה מבן המחבר):

ולא עוד. פי' לא די שזכה בזה מחמת טרחו בעבודה אלא שקיים מצות עשה כמ"ש והנותרת מן המנחה וגו':

הדין פסוקא ריש סדרא. כמנהג בני מערבא שמסיימים התורה בשלש שנים וצ"ע שפסוק והנותרת הוא פסוק א' קודם פרשה שלא יתכן שיתחילו ויסיימו בו ובהכרח לומר שהכוונה על פסוק והנותרת שבפרשת מנחת מרחשת הסמוכה ויתורץ הכל ואולי מפני קושיתי הנ"ל פירש המ"כ ריש סדרא ריש הדרשא והנראה לי כתבתי:

מה גבורים הם. ומסיים בילקוט תהלים י"ז ואין מתים אלא גבורים שנאמר החרם כל עיר מתים ומ"ש ממתים דורש נוטריקון מה' מתים וזהו מה גבורים ומ"ש ידך ה' שאין לו חבור למ"ש גבורים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שיהיה לו משמעות ענין שנטלו חלקם מתחת ידך ה' וע"פ מדת דבר הלמד מסופו:

חלקם בחיים. שנטלו חלק בביהמ"ק שנקרא בית חיינו וכמ"ש שיר פסוק כמגדל דוד צוארך דף כ"ה א' מה צואר וכו' כך ביהמ"ק ע"ש. וצפונך וגו' אלו קדשי הגבול. פי' אלו קדשי כל השבטים של כל גבול ישראל כי רק שבט יהודה הוא בדרום של ביהמ"ק וכל השבטים בצפונו והקדשים של הגבול הם תרומה ומעשרות. ישבעו בנים פי' שהבנים והבנות שלהם ישבעו מקדשי הגבול וגם מקדשי המקדש. ומה שקורא הבנים בשם עוללים דורש על שזכה אהרן לבניו בין כשרים ובין פסולים מלשון עוללות של הכרם וכמ"ש עוללות אפרים הם החלושים והפסולים וזהו לעוולליהם:

בריתי היתה אתו. שע"י שהיו בו כל מעלות אלו זכה שנתנו לו מתנות אלו מתנה גמורה וכרת עמו ברית על זה ע"כ זכה גם לפסולים וכמ"ש בסדר אמור אצל בעלי מומין שיאכלו בקדשים וכמ"ש במלכים ב' כ"ג ט' אך לא יעלו כהני הבמות על מזבח ה' בירושלים כ"א אכלו מצות בתוך אחיהם:

מת"ל מפני שמי נחת הוא. שמשמע נחת מלשון ירידה שתרגום וירד ונחת ודורש שכן היה בעת שיצוק שמן המשחה על ראשו נרתע ונפל לאחוריו וכמ"ש במ"ר פרשה י"ח סי' ט' וז"ל שמא לא הייתי ראוי להמשח בשמן המשחה ומעלתי ונתחייבת כרת שאמר הקב"ה על בשר אדם לא יסך וכו' כמ"ש כאן וכל ענין זה בת"כ מסכת מילואים ריש שמיני:

הנה מה טוב. שמאחר שהזכיר שבת אחים וגו' כשמן הטוב וגו' זקן אהרן הרי בהכרח שמ"ש אחים הם משה ואהרן וכמפורש בתורה שמשה משח את אהרן בשמן המשחה ותחלה קרא אותו שמן הטוב ואיך קרא אותו אח"כ כטל חרמון נמשל השמן הטוב כטל ע"כ דורש שאהרן נתייראו שמא מעל בשמן המשחה וע"כ אמר כטל חרמון שאין בו מעילה:

יורד על זקן אהרן. ועי' שיר פסוק נאוו לחייך דף י"א א':

כאלו ירד על זקנו. שמאמר הכתוב זקן אהרן א"כ מ"ש תחלה על הזקן אין פירושו זקן של אהרן ואא"ע לאהרן ת"ע למשה שמרומז במ"ש אחים:

כי שפתי כהן. ומאחר שכתוב בסוף הענין כי שפתי כהן הרי למוד מסופו שכל הענין מפסוק בריתי היתה אתו החיים והשלום מדברים בכהן היינו אהרן הכהן שדומה למלאך ה' שהיו בו כל המדות הללו:

שתי מנחות הם. תנדב"א פרק ו' והכוונה שתי מנחות שכתובים בלשון אחד שבמנחת מחבת כתוב ואם מנחה על המחבת קרבניך וכן במנחת מרחשת כתוב ואם מנחת מרחשת קרבניך ולא כן כתוב אצל מנחות אחרות שניהם נעשים בכלי על האש. ומ"ש

ובשתיהם הוא אומר והבאת וגו' הנה אצל מחבת לא כתוב כן אלא במרחשת כתיב והבאתי את המנחה אשר יעשה מאלה לה' פי' של מחבת ומרחשת שדומין זה לזה ועי' רש"י בחומש שלפי הפשט מ"ש מאלה קאי על כל המנחות. ומ"ש שזו תבלל בשמן שבמחבת מפורש סולת בלולה בשמן ואצל מרחשת כתיב סולת בשמן תעשה היינו כל צרכיו:

ואהיה אהוב למקום. ובתד"א שם הגירסא על אהובתי שאני אוהב המקום והכוונה בשתי הלשונות אחד הוא שע"י שאקריב מנחת מחבת אתרצה להשי"ת:

שכרנו שבאנו ללמוד. מאמר זה אינו בתד"א שלפנינו ופי' שבא לדרוש מ"ש שמן תורק על הלומדים מפי רב שמריקים תורה שבלב הרב ללבם ואינו מתגאה בתורה שלומד וזהו ואין קולו נשמע כי שאר משקים שמריקים קולם נשמע מלבד השמן:

היו אוהבים אותך. וזהו עלמות אהבוך עי' שי"ר פסוק זה דף ל"ב ב' וש"נ:

בין שהוא טוב. בין שיגיע להם מדת הטוב ובין שיגיע להם פורענות וזהו עלמות על מות:

דומה כמו שנעלמו ממנו סתרי תורה. לפי מ"ש כאן שמאחר שקרא ושנה כבר סובר בעצמו שיודע כל התורה והלכות ולא חסר לו רק סתרי תורה ובאמת מאחר שלא שמש ת"ח ולא למד התלמוד אינו יודע עדיין כלום וזהו מ"ש כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי אחר שהשגתי הדעת היינו התלמוד וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ח סי' ד' ובדעת שהיה מלא דעת בתלמוד ע"ש ותבין ואז בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי שלמדתי ואינו יודע דבר אך גירסת התד"א שם קרא ושנה ולא שימש ת"ח דומה כמי שנעלמו ממנו סתרי תורה ופירושו כפשוטו שעדיין אינו יודע תורה:

אפילו מת עליו. ובתד"א הגירסא אפילו מת ונהרג על התורה הרי הוא בשמחה לעוה"ב וכנ"ל על מות על מותו:

מעשיו רוחשין כיצד. ושם הגירסא כיצד יש בו דוגא באדם שתחלה פירש על מחבת שמעשיה קשין ועתה בא לפרש מרחשת שמעשיו רוחשין שזה משל על התורה שיודע ורוחש בה ואעפ"כ אומר עליו והבאתי את המנחה אשר יעשה מאלה לה' שתעשה מע"ט שיהיה לרצון לה' ועל זה אמר לו הקב"ה בני ברוך אתה וכו' ומ"ש ויטמנו שייך לדבר עמוק וזהו דמיון מרחשת עמוקה ממעמקים קראתיך מים עמוקים:

מים עמוקים וגו'. ואיש תבונה ידלנה היינו שיודע להשיב וגם הכוונה בפסוקים אלו על התפלה שגם על זה רומז במרחשת עמוקה ולזה הביא פסוק תפלה לעני כי יעטוף ובתד"א שלפנינו אין זה שם פסוק תפלה לעני:

פרק ד

פסקה א

וחותכת דיניהם. ועי' ב"ר מ"ד סי' ט"ו ויבתר אותם בתוך ועי' מ"כ שם ונקרא שער התוך כי שער בכל מקום פי' מקום מושב השופטים כידוע ומ"ש דיניהם הוא ע"פ מדה ט' כנ"ל ועל שעוותו הדין ע"כ שמה הרשע וזה ע"פ מדת מנגד שם ישבו שרי בבל ועשו דינים בישראל ובסנהדריהן ואל תתמה על זה כי במקום הצדק שמה הרשע:

את זכריה ואת אוריה. זכריה מבואר בדה"ב כ"ד וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה' היינו בעזרה ומ"ש ואת אוריהו מבואר בירמיה סוף כ"ו ומאחר שמדמה ומקיש אוריהו לירמיהו וכמו שירמיה התנבא בחצר בית ה' ורצו להרגו שם כך אוריהו ג"כ בחצר בית ה':

ב' דברים בימין. ד"ר פרשה ה' סימן ד' ועי' בקה"ר פסוק זה שהגירסא שם מתוקנת יותר:

פסקה ב

כל עמל אדם לפיהו. כל הענין במדרש קהלת פסוק זה דף צ"ט א' פסוק ואלו חיה וגו' על עמל וגו' וס"ד וגם הנפש לא תמלא וכמ"ש בסוף הסי':

שסיגל מצות ומע"ט. ב"ר פ' ע"ט סוף סי' ה' וכמ"ש בסנהדרין דף צ"ט כי אדם לעמל יולד אינו יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה ת"ל נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין אינו יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה ת"ל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא ולזה כוון במ"ש כאן כל עמל אדם לפיהו למצות ומע"ט:

לא תמלא. כשמשימים איזה דבר בנקב אם הוא שוה עם הנקב ונכנס ויוצא בו זה נקרא מלא ואם אינו יכול לצאת הוא יותר ממלא וזה לא תמלא כפיטורין בפי ושט שהוא יותר מן הושט ויוצא בדוחק גדול:

כפיטורין. ע' במ"כ ובערוך פי' מביאין סיב של דקל של נרגילה וכשמכניסים אותו בנקב של ספינות וכו':

לפיהו ולא לריח רע. במדרש קהלת שם ליתא למאמר זה וכאן פי' כמו שהעתקנו מסנהדרין צ"ט לפיהו על עמל תורה וכמ"ש רבי יוחנן ברכות כ"ט היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק"ש אע"פ שמגיע לו ריח רע וכאן דייק ממ"ש לפיהו כשפיו טהור מותר ללמוד ואינו תלוי בנשמה וריח ע"ש בגמ' גם יתכן שפירושו כמ"ש במדרש תהלים קמ"ט על פסוק רוממות אל בגרונם אמר הקב"ה לא יקלסו הרשעים

בגרונם למה שריחם רעים נאמר קבר פתוח גרונם ע"ש ופי' שכמו שקבר פתוח מסריח כך מפתח גרונם מסריח אין קלוסם ערב וזהו מ"ש כאן ולא לריח רע:

והמלכות. כמ"ש קהלת רבה פסוק כל הנחלים ע"ש:

שש פעמים נפש. א' ונפש כי תחטא. ב' או נפש כי תגע. ג' או נפש כי תשבע. ד' נפש כי תמעול. ה' ואם נפש כי תחטא. ו' נפש כי תחטא ומעלה מעל רומזים ע"פ מדת מנגד על ששת ימי בראשית שיש לכל חשבון כנגדו חשבון אתר:

פסקה ג

גם בלא דעת. עי' כל זה בקהלת רבה פסוק כי את כל מעשה דף קט"ז א' ועי' במ"ר פרשה ט' ריש סימן י"א מש"כ ועי' לקמן פרשה כ"א ריש סי' ב' רגלים ממהרות לרוץ לרעה הוי רץ למצוה וכו'. והדרשה ע"פ מדה ט' ומדה ו' ק"ו ומדה ל"א ומדה כ' וכאלו כתוב ואץ ברגלים בלא דעת נפש לא טוב וק"ו בדעת נפש לא טוב. וזהו מ"ש ולא עוד. וגם חוטא שתיבת גם אין לו ענין ברישא דקרא:

ר"י אומר בחטאות ואשמות. כמ"ש חגיגה דף ז' דר"ל רמי כתיב אבא ביתך בעולות וכתיב הוקר רגלך ומשני כאן בחטאות ואשמות כאן בשלמים ועולות ע"ש בגמ' שהם שיטות הפוכות ומחולקות. ובקה"ר שם גירסא אחרת והובא המאמר לכאן לפרש שמ"ש בלא דעת שאם חטא בלא דעת וצריך להביא חטאת לא טוב וכמ"ש כאן או הודע שאח"כ נודע לו ומ"ש אחר דברי ר"ל ד"א גם בלא דעת הוא טעות שכבר אמר ד"א קודם דבר ר"י וצ"ל הה"ד גם בלא דעת וגם ר"ל יודה בזה וכן הוא בילקוט משלי י"ט. אך שאר דברי הילקוט שם זרים ומשונים:

פסקה ד

עשרה דברים. קהלת רבה פסוק החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר בעיר דף ק"ג ב' והעשרה דברים הם האיברים הפנימים רמוזים במ"ר פרשה י"ד בסי' י"ב שחושב שם יו"ד דברים של יו"ד יו"ד:

תנא דבי ר"י. סנהדרין צ"א כל הענין והמשל הובא בתנחומא פרשה זו סימן ו':

פסקה ה

תני רבי חייא. שלדברי ר"י בסימן הקודם הדין עם הנשמה והגוף יחד אך לדברי ר"ח הדין עם הנשמה לבד וזהו ונפש כי תחטא:

פסקה ו

נמשלו ישראל לשה. בא לפרש פסוק אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. כי אחד יחטא והאשמה הוא על כל העם וכמו שמסיים נפש אחד:

וכל איבריו מרגישין. פי' מתרחתין ולא כן אצל שאר בהמות:
אתי תלין משוגתי. איוב מתרעם על רעיו למה יריבו עמדו הלא אם יחטא במה שמתאונן על יסוריו אתי תלין משוגתי ואין הדבר נוגע לכם. וע"ז ישיב לו אליהוא כי יוסיף על חטאתו פשע במה שאמר כי אתו לבד תלין משוגתו יען כי בינינו יספוק כי העונש חוזר על כולם:

פסקה ז

אנו מרובים מכם. קושית הגוי אינו כלום שמאחר שמפורש בתורה הרבה פעמים שלא לעבוד עבודת כוכבים ושלא נלך בחוקות הכנענים א"כ לא יתכן שהתורה צותה בזה ללכת אחרי רבים רק שהשיב להגוי דרך דחייה וליצנות שלא יוסיף לדבר מזה וכוונת תלמידיו שאמרו לנו מה אתה משיב שעכ"פ זה דומה לשני כתובים המכחישים זה את זה ואיזה פסוק המכריע ותירץ להם שלא הבינו שתשובתו להגוי היא תשובה אמיתית גם להם שמ"ש אחרי רבים להטות היינו במקום שהיחיד אומר כך והרבים מסכימים לדעת אחת וחולקים על היחיד על זה המצוה להטות אחרי רבים וכאן אין כאן רבים בדעה אחת כלל כי המה נפרדים זה מזה בעבודתם והרי כולם יחידים ואין כאן שני כתובים המכחישים:
שש נפשות. זה לא יתכן שהרי מפורש שהיו לו שלש נשים וה' בנים לבד בנות לא פחות משנים הרי יו"ד נפשות ואולי הוא ט"ס שהיו כתוב יו"ד נפשות וחשב המגי' את היו"ד לו' והעתיק ששה:

פסקה ח

חמשה פעמים. ע"פ מדת מנגד וגימטריא שכל חשבון יש חשבון אחר כנגדו שמרמז עליו וכל דברי סימן זה אגב תיבת נפש שדורש בפרשה זו הביא עוד דרשה מענין נפש:
ויוצא ממעי אמו. כמו מי שנעתק מחלב אמו נקרא גמול כמ"ש גמולי מחלב עתיקי משדים כך היוצא ונעתק ממעי אמו לאויר העולם נקרא ג"כ גמול וזהו כל גמוליו ועיקר פירוש גמוליו כולל כל הטובות שגמל עמו וגם גמל זה בכלל וע"פ מדת מעל כנ"ל ועיין מ"כ ועי' ברכות דף יו"ד באופן אחר:
ויוצא לפרגמטיא. הנה והנה למדינות ורואה ממשלתו של הקב"ה ונותן הודאה:
ואחת לעתיד לבוא. היינו אחר תחיית המתים כמ"ש בסוף המזמור תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה:
מאה ועשרים. ט"ס וצ"ל מאה ושלש כמ"ש ברכות שם ועי' מדרש תהלים ק"ג ד"ר פר' ב' סי' ל"ז והנה החמשה ברכי נפשי שלשה מהם במזמור ק"ג ב' מהם בראש המזמור

וא' בסוף המזמור. ועוד שנים במזמור ק"ד א' בריש המזמור וא' בסוף המזמור וע"פ מדת ממעל ומדה ל"א כאלו כתובים יחד זה אצל זה ועל שבמזמור ק"ד מריש המזמור עד פסוק ואל עפרם ישובון מדבר מתהלוכות עוה"ז עד המות וכאלו פסוק ברכי נפשי כתיב בסוף אצל פסוק תסתיר פניך ואל עפרם וגו' שכמו במזמור ק"ג כתיב ברכי צפשי אצל הדבר שבירך עליו וכנ"ל כך במזמור ק"ד כאלו כתוב פסוק ברכי נפשי אצל הדבר שבירך עליו וכן מ"ש בסוף ברכי נפשי כאלו כתוב אצל מ"ש ותחדש פני אדמה כלל הדבר שזהו דרכם בקודש של חז"ל שלא להסתכל בסידור הכתובים תמיד לבד אלא על משמעות התיבות והענינים שאם יאותו זה לזה יש כח במדות לדרוש אותו ששייכים זה לזה כפי הענין אף שהם רחוקים זה מזה וכאן ע"פ מדת ממעל ומדה ל"א:

הנפש הזו יחידה. כמ"ש ב"ר פרשה י"ד ריש סי' ט' כל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף. אע"פ שנראה ממנה מדות רבות וכחות הרבה עכ"ז היא בעצמה יחידה:

אינה אוכלת בגוף. ועכ"ז מתקיימת בגוף ע"י המאכל שאם לא יאכל לא תתקיים הגוף שהגוף יכלה והנפש תשאר קיים כי היא נצחית כך הקב"ה נשגב ומרומם מכל מעשה העולם ועכ"ז על ידי מעשה התחתונים מתקרב ומתקיים בעולם ובלא מעשה הטוב מתפרד מן העולם. והנה כאן ובגמרא ובמדרש תהלים מדמה הנפש להקב"ה. אך בד"ר פרשה ב' סי' ל"ז הנ"ל מדמה בהיפך ע"ש:

פרק ה

פסקה א

עבים סתר לו. ולא יראה והנה פסוק זה (באיוב כ"ב:י"ד) ואמרת מה ידע אל וגו' עבים סתר לו וגו' ור"מ אומר שאמרו כן דור המבול. ובאמת שכוונתו על פסוק שלאחריו האורח עולם תשמור אשר דרכו מתי און הם בני דור המבול כמו שדרשו על הפסוקים הסמוכים שם. וכמו שאמרו הם כך אתה אומר:

והוא ישקיט. הרי שתולה הכל בהש"י שהוא המשקיט והמרשיע ואח"כ אמר ויסתיר פנים וסותר עצמו ע"כ דורש ר"מ ישקיט מעולמו שחלילה אינו משגיח בו וכמ"ש צפניה א' י"ב וזהו ויסתיר פנים ע"פ מדה י"ז שאנשי דור המבול אמרו כן כנ"ל ואמרו חכמים לר' מאיר דייך מאיר שמאחר שכתוב בפסוק הקודם וצעקת עניים ישמע איך יאמר והוא ישקיט ור"מ דורש ע"פ מדה ל"א שפסוק והוא ישקיט שייך לפסוק שלפני פניו אשר ע"כ סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו והוא ישקיט ודעת חכמים שא"כ היל"ל שהוא שוקט. ע"כ דרשו ישקיט לאחרים לדור המבול:

ושעירים ירקדו שם. הם שדים כידוע במקרא וכן הוא בישעיה י"ג כ"א ושעירים ירקדו שם פירושו שדים וכמ"ש לקמן פרשה כ"ב סי' ג' בהדיא וכאן שכתוב וילדיהן ירקדון דורש גז"ש ומ"ש ושעירים ירקדו שגם הילדים היה להם גבורות השדים:

דלא קטעת אמי שורי. ועד שלא נחתך הטבור לא נגמר לידתו ואינו כחו בו בשלימות:

ולא שבט אלוה. כמ"ש איוב ט' יסור מעלי שבטו הם יסורי השחין וכמ"ש ופקדתי בשבט פשעם:

על גוי ועל אדם יחד. גוי פי' הרבה בני אדם ואדם פי' אדם יחיד. ומ"ש עוד הפעם יחיד וכו' עד עולמו הוא מיותר ובב"ר שם ליתא. ע"ש ועי' מ"ש בסוף הסי' על תיבת יחד ששייך למ"ש כאן מאומה אחת. ופי' שגם על נח היה ראוי שיבא המבול כמבואר בב"ר שם ועד כאן הוא מהב"ר שם:

ר"מ אומר ב' טפחים. צ"ע מניין להם ומה דורשים ואולי הוא מסוד ה' ליראיו לשער שיעורים כאלו:

הולך אצל הגנן. לעיל פרשה ד' סימן א' וכל הענין בתנחומא סדר שמיני סי' ה':

ראשית הגוים שם ועבר. כמ"ש בסוף נח ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר פי' שם היה אבי כל בני עבר הנהר וגם נכדו נקרא עבר ואברהם הוא מזרע שם ועבר ע"כ הוא נקרא אברהם העברי וכלשון המדרש במ"ר פרשה נשא שמשם נקראו ישראל עברים:

הטובים מהממלכות האלו. של ציון ושומרון. אם רב גבולם מגבולכם אמר להם הקב"ה חלק גדול וטוב נתתי לכם שאין לאחת מכל האומות טוב וגדול משלכם וכו' כן הוא במ"ר שם:

ליומא של גלות. שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין לו שאמרו כמ"ש לא תבוא עלינו רעה:

הגשתם עצמכם. גרמתם לילך בארצות הגוים בגלות אצלם או פי' הגשתם עצמכם ללמוד ממעשיהם:

קטיות משופעות. סדינים רחבים וארוכים שמסבבים המטות מכל צד כמ"ש וסרח העודף ביריעות האהל:

כרים מצאן. ובתנחומא איתא שהיו עושים כן ביום חגם ומיומן שלהם:

אלא בנבל. ודרשו חז"ל שנקרא כן על שמנבל כל כלי שיר וזהו מ"ש כדוד חשבו להם כלי שיר ודוד עשה לשורר לה' והם עשו לדבר עליו דברי נבלות וזהו פי' נבל ע"פ מדת ממעל:

בכוסות קטנים. כמ"ש במ"ר פרשה י"ד בסי' ח' הוא מזרק הוא גביע:

ר"י בר' יחזקאל וכו' ר' ינאי וכו'. ובמ"ר שם ובילקוט עמוס הגירסא בהיפך ובמגילה י"ג רחב"א אמר סטכת ור"ה אמר אנפקינון. תניא ר"י אומר אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר:

ולא נחלו על שבר יוסף. בשעה שגלו מקצת מן השבטים:

י"ג דמסיות. כמ"ש שבת קמ"ז מיא דמסיס ויין פרגיתא קפחו עשרת השבטים. וכאן פירושו מרחצאות טובים וכמ"ש ב"ר פרשה א' סי' י"ב דמוסיית. ומ"ש היה לכל שבט צ"ל אחת לכל שבט וכמ"ש ילקוט עמוס ו':

אלא זו בלבד. עי' מ"כ ואולי הכוונה אל חמי טבריא הידוע:

עונותיכם הטו אלה. וחטאתכם מנעו הטוב מכם וכמו שדרשו שבת פרק ב' נשיתי טובה זו רחיצת ידים ורגלים בחמין:

כשורה. לדעת המדרש ישורנו איננה מלשון שור שחקים שהכוונה על הראות דזה מיותר שמאחר שהוא מסתיר פנים הלא לא נוכל לראותו ע"כ דורש מלשון ישר ושורה שאין מי שיכול להרהר אחריו אם עשה כשורה או לא וכן בדרשות הקודמות שאצל דור המבול ואצל סדום וזהו ומי ישורנו:

העלה עליהם סנחריב. שע"י סנחריב פרע מעשרת השבטים שגלו בשנת שש לחזקיה ובשנת י"ד לחזקיה עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ועי' מ"ש בזה במ"ר סוף פרשה כ"ג וכבר הדפסתיו בסוף חלק שמות בס"ד ע"ש ותבין כאן:

מהו ויתפשם גירסא זו לא יתכן שהרי הוא מבואר שתפס והחריב הערים הבצורות ואיך מרומז בתיבה זו השלש גזירות ועוד שגזירת עוזיהו היה ד' דורות קודם גזירת ויתפשם. אך האמת יורה דרכו שצ"ל מהו על גוי ועל אדם יחד וכמ"ש בסמוך גוי זה סנחריב וכו' שפסוק זה רומז שג' גזירות נגזרו יחד היינו בעת שגזר על עוזיה שיצטרע גזר על ישראל וסנחריב כי גזרת עוזיה קדמה בד' דורות הנ"ל ותיבת יחד דורש על עוזיהו המלך שהוא המיחד עמו להיות עם אחד שע"כ נקרא אחד העם ועל שלא אמר אחד ואמר יחד בא לרמוז שגזרת הגוי והאדם והיחד היה יחד ביום שנצטרע עוזיה והרמז על עוזיה ממ"ש בפסוק שסמוך לו ממלוך אדם חנף ממוקשי עם היינו עוזיה תחלה צדיק ונעשה חנף וכמ"ש ב"ר ריש פרשה כ"ה חנוך חנף היה פעמים צדיק ופעמים רשע ע"ש וכמ"ש ד"ר פר' ה' סי' ט' על פסוק זה אם ראית חנף ורשע מנהיג הדור מוטב לו לפרוח באויר פי' שהיה בלא מלך שעוזיה אחר שנצטרע לא הנהיג מלכותו אלא ויותם בנו פי' שופט את עם הארץ:

כי גוי עלה על ארצם. ובפסוק הסמוך שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה היינו ישראל שנקראו גפן ותאנה כי לפי הפשט שמדבר בארבה שיאכל הגפנים והתאנים לא היה אומר גפני ותאנתי ועוד שאין הארבה נקרא גוי והיה לו לומר יעלה על ארצי וישים הגפן לשמה וגו' אלא שכוון הנביא יואל שהיה בימי מנשה כמ"ש בסדר עולם פרק כ' על גוי אשור שכבר עלה על ישראל בימי יחזקיהו המלך והחריב את ישראל:

פסקה ב

מתן אדם. הובא כל דרשה זו לכאן שהקדים קרבן כהן המשיח לקרבן הנשיא על שהמשיח מביא פר והנשיא שעיר כמ"ש בסוף הסי':

למגבת צדקה. להספיק התלמידים בני הישיבה ות"ח העניים ירושלמי הוריות פרק ג' כל הענין שמ"ר פרשה מ"א סי' ב' ד"ר פר' ד' סי' ח':

ונתכרכמו פניו. נהפך פניו למראה כרכום (גע"ל):

וקראו עליו וכו'. מתן אדם ירחיב לו על שנתן צדקה בטובת עין ע"כ הרחיב ה' לו באוצר העושר ולפני גדולים ינחנו על שזכה לישב ביחד עם גדולי הדור שבימיו. וכן אצל מעשה דר"ל ורחב"א:

פסקה ג

גופא. על שהעתיק המדרש מאיזה מקום בלשונו אמרו גופא:

אל הסוכן. הזה על שבנא אשר על הבית שהיה שר ממונה על ביהמ"ק. ועי' כל זה בסנהדרין דף כ"ו:

כותנתך. הוא אחד מבגדי כהונה:

אמרכל הזה. בבית המקדש כמ"ש שקלים פרק ה' משנה ב' אין פוחתין משלשה גזברין ושבעה אמרכלין ופי' הרב שאמרכלין גדולים מגזברין ונשיא נשיאי הלוי מתרגמינן ואמרכליא דממנא וכו' ומ"ש שהיה מר לכל הערוך מביא בשם תוספתא דשקלים פרק ה' הנ"ל ומר בלשון הגמרא הוא רב ואדון זהו וממשלתך היינו ממשלת ביהמ"ק:

קומי אספריא. בילקוט ישעיה שם הגירסא קומוס אפרכוס ומ"ש מן הדה סכנין פי' מן העיר סכנין וכמ"ש במדרש הרבה פעמים ר"י דסכנין וזהו משאלה הסוכן הזה:

איזה כותל בנית. בבית המקדש שאתה מתגאה כנגד חזקיהו המלך שאבותיו בנו ביהמ"ק וזהו מה לך פה מה תקנת פה שחצבת לך פה קבר בין קברי מלכי בית דוד כמ"ש בסנהדרין שם:

מכאן אמר ר' אלעזר. פי' מפסוק זה שהוא דורש מה לך פה על בית המקדש:

ממרום נחצב עליו. כי סתם מרום פירוש בשמים כמ"ש הללוהו במרומים מרום וקדוש וצדקתך עד מרום ע"כ דורש חוצבי מרום שנחצב ונגזר ממרום על קברו:

טלטול אחר טלטול. וזהו מטלטלך טלטלה ע"פ מדה יו"ד שהגלהו סנחריב כמ"ש בגמרא שם:

ועל שפם יעטה. ור"ד והצרוע אשר בו הנגע וגו':

גלות בתר גלות. תחלה אמר טלטלה גבר טלטול אחר טלטול היינו כשהוא במקום אחד באין מנוח כ"א מבית לבית ומחצר לחצר כמו התרנגול ואח"כ אמר צנף וגו' גלות אחר גלות ממדינה למדינה:

שמתלקט ביד. שדרך הכדור שקורין פילקעש שמשחקי' בו הנערים שזורקי' אותו בכותל וחוזר מהכותל ומקבלין אותו ביד עד שלא יפול לארץ וזורקים אותו עוד הפעם וכן הרבה פעמים זה אחר זה וכן הוא עד שלא יגיע לאיזה מקום מנוחה יגלוהו למקום אחר:

שמה מרכבות כבודך. משמע ששם יהיה לו מרכבות כבוד אחר שימות וע"כ דורש ששם ישיג עונשו של מרכבות כבוד שעשה לו ממעות של הקרבנות או מממון ההקדשות שהכהן גדול ממונה על הקרבנות והאמרכל על קדשי בדק הבית. ועי' לקמן פרשה י"ז סי' ב' שע"כ לקה בצרעת ומ"ש קלון בית אדוניך על השי"ת היינו בית ה':

ישעיה וחזקיה. וזהו אדוניך לשון רבים שנים:

שבנא ויואח. כמ"ש בסנהדרין כ"ו מפסוק לא תאמרו קשר לכל אשר יאמרו העם הזה קשר:

שבנא ויואח. וצ"ע ומנין לו על יואח ויתכן שהוכיח ממ"ש מ"ב י"ט ב' וישלח את אליקים אשר על הבית ושבנה הסופר וכאן לא נזכר יואח וסוברים שמ"ש שבנה הסופר אינו שבנה הנ"ל שהיה על הבית ולא שלחו חזקיהו לא לעבדי אשור ולא אח"כ אל ישעיהו כי מרד בחזקיהו ונהפך להיות עם עבדי מלך אשור וכן יואח תחלה היה עם חזקיהו ואחר ששלחו אל עבדי מלך אשור נהפך להיות עם שבנא וע"כ לא נזכר כששלח אל ישעיהו רק את אליקום ושבנא הסופר שהיו באמונה עם חזקיהו וברוך השי"ת אשר האיר עיני בזה:

ותחבוהו בחץ. שלא יבינו בקשר שלהם שיאמר שהם זורקים חצים על אויביהם:

כי הנה הרשעים. עי' בסנהדרין שם והובא כל דרשה זו לכאן לפרש מ"ש ואם הכהן המשיח יחטא רומז על שבנא ואגב זה הובא כל הדרשה לכאן:

פסקה ד

דתנן וכן הוא בילקוט דתנן וצ"ע ויותר נראה דצ"ל דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל תחלה עליו ואח"כ על ביתו ואח"כ על כל קהל ישראל והדרשה הוא מפשט הכתוב:

ודיאקטוטה במוסף ערוך גורס ודיאקטסוס ופירושו מורה דרך שהוא בעין אחת שאינו יכול להורות בשלימות אלא לצד אחד:

לאש מת העם. שהיל"ל לחטא העם ע"כ דורש לאשמת נוטריקון לאש מת העם שחטא הכהן בוער בעם כאש ומתים על ידו:

וסנגוריא מקטרג. הכהן שצריך להיות סניגור והוא בעצמו מקטרג בחטאיו והורג אותם:

לשושטא. פי' במ"ע מי שרגיל ליתן מאכל לאחרים ולאכול עמו יחד וכאן מדבר במי שממונה להאכיל דובים של המלך שהיה גונב מאכלו וגזר המלך להאכילו לדוב ובא לפרש מ"ש לאש מת שהכהן המשיח הממונה על קרבנות הציבור כמ"ש בסי' הקודם וזהו יחטא לאש שגוזל אשי ה' של העם ע"כ עונשו ע"פ מדת מנגד שתאכלנו האש שכתוב יחטא ולא פירש איזה חטא ומה ענשו וע"פ נוטריקון ומדת מנגד ודרך קצרה הרי מפורש החטא והעונש יחטא לאשמת ע"י האש:

פסקה ה

וסמכו זקני העדה. שהיה לו לומר זקני העדה וסמכו את ידיהם אלא לדרוש וסמכו זקני העדה את העדה ע"פ מדה ט' וממעל. ואגב זה דורש כל הענין שדומה לזה:

עדת חנף גלמוד. לחרפה ולקללה וזקניהעדה לשבח ולברכה:

אבירים בעגלי. שהאבירים דומים כעגלים ובהמות:

אבירי לב. הרחוקים מצדקה. שסובלים צרות בגלות והם אבירי לב לסבול:

אותה ובנות גוים אדירים. (יחזקאל ל"ב י"ח) וס"ד אל ארץ תחתיות:

פסקה ו

מה נגרים הם ישראל. עי' מ"כ ופירושו הוא קרוב ואמתי שהם נגרים ואומנים מפליאים בארץ אך ישראל עושים בארץ ופועלים בשמים מקריבין קרבן בארץ ומתכפר להם מן השמים כמפורש בפרשיות אלו:

מדפקא לי'. ובערוך ערך מרקפא מביא מאמר זה וגורס תרעא מרקפא לי' פי' מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת:

מקימה פלונית. כלי פלונית ובזה שנוהגת בד"א נושאת חן בעיניו ועושה רצונה. ומה נפלאים משלים אלו מלמדים איך להתנהג בכבוד בני אדם:

אמר לי' השמים. תיבת השמים מיותר ופי' על שמהלל ואומר השמים מספרים וכו' שואל אותו השי"ת מה לך בזה שהשמים מספרים ספר אתה בעצמך ומה כוונתך בזה וכמ"ש בסמוך אמר לו הקב"ה מה את בעי וכן הוא במדרש תהלים וילקוט שם: וכמו האריס ששקע וחסר לו ממון להשלים מלאכת שדהו כך בנמשל שראה דוד שחטא וחסר לו תקון נפשו ובקש על זה. וע"ז אמר בריש משלי להבין משל ומליצה:

את אלוה רב. פי' שאמר למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא ואיזה טעם הוא שיסלח לו על שהעון גדול יותר אדרבה היה ראוי לסליחה אם היה עון קטן ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתוב למען שמך הגדול ורב (שלא יתכן לבשר ודם לצאת ידי כבוד שמך) וסלחת לעוני כי רב וע"פ מדה י"ז של פסוק למען שמך כנ"ל יפורש גם פסוק זה ונקיתי מפשע רב ונקיתי מאתך שאתה רב לפשעי כי רב. וכמ"ש מפורש במדרש תהלים סוף קפיטיל י"ט ונקיתי מפשע רב אמר ר' לוי אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא את אלוה רב וכו' והמדרש כאן לקוח משם וכאן חסר ועי' ד"ר פ' ח' בסימן א' סלח לעוני שהוא גדול ומש"ש:

פרק ו

פסקה א

שפיתיתם אותי בסיני. עי' שמ"ר פרשה י"ב סימן י"א בהדיא והפיתית בשפתיך ויפתוה בפיהם ע"ש כל הדרשה. וביתר ביאור במכילתא משפטים פרשה י"ג:

הדה רוה"ק סנגוריא כמ"ש ד"ר שם פרשה ג' סי' י"א הנ"ל משפסק הסניגור היה רוה"ק מלמד זכות עליהם וכו' ע"ש שמאחר שנקראו ישראל עדים כמ"ש ואתם עדי שע"ז אמר כאן והוא עד ע"ז אמר אל תהי עד חנם ואח"כ אומר להקדוש ברוך הוא אל תאמר וגו' אשיב לאיש כפעלו ודורש השינוי שתחלה אמר אל תהי עד חנם ברעך והיל"ל אשיב לרעי ע"כ דורש ברעך על ישראל להקב"ה ומ"ש אשיב לאיש היינו הקב"ה לישראל שהמה אדם ואיש ואתה אל ולא איש וזהו מ"ש ר' יצחק והמה כאדם עברו ברית שעל שהמה אדם ואיש ע"כ עברו ברית אבל אתה אל ולא איש אל תשיב לאיש כפעלו ע"פ מדה י"ז וממעל. וכוונו לפסוקים של הושע ו' כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות והמה כאדם עברו ברית שם בגדו כי היינו בסיני כנ"ל ובהושע י"א ט' לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש שפסוקים אלו לתשובה לרוה"ק שאמר ה' אל תאמר וגו' אשיב לאיש כפעלו ע"ז השיב והמה כאדם עברו וגו' כי אל אנכי

ולא איש ודוק מאד איך קרבו כמה פסוקים רחוקים ונדרשים יחד כאלו מחוברים יחד ע"פ המדות ועי' עוד לקמן פרשה זו סימן ו' בשם ר' פנחס:

ראובן הוה ידע. עתה בא לפרש הפסוקים אל תהי עד חנם וגו' לפי פשוטם על עדות איש לרעהו:

פסקה ג

גופא עי' לעיל פ' ה' ריש סי' ג' משי"ש ולקמן פ' ח' ריש סי' ג': וכאן מדבר כשהשביעוהו ועבר על שבועתו ולזה דורש בשבועות שוא:

וארא והנה מגלה עפה. וגו' עד זאת האלה היוצאת לפרש מ"ש בתורה ושמעה קול אלה וגו' ונשא עונו:

אפילו עורו של פיל. שאם היה תופס מדה שיש במציאות הייתי אומר שמכוון לדבר שיש בעולם כמותך שלכך פירש אך מאחר שאין כמדה זו עור אחד בעולם ואף כשתי פרים כמה עורות לספח ומגילה תופרים באורך ולא ברוחב ולמה תפס חשבון זה שאינו במציאות ועוד מקשה היוצאת מאיזה מקום יצאה ותירץ שב' קושיות אלו מתורצים זה על זה ומגלים כוונת חשבון הנ"ל שמ"ש מגילה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה פי' שהיתה כפולה בארכה של עשרים אמה וברחבה של עשר אמה ונעשית ארכה ארבעים ורחבה כ' מכוון למדת שער האולם ויצאה משער האולם וזה ע"פ מדת מנגד חשבון זה כנגד חשבון אחר כידוע:

על הדה דר' יונה לקיים דברי יונה ובפסיקתא פרשה כ"ב סי' ו' איתא שהמעשה של האשה שהובאה לקמן בסמוך דרש על דברי ר' יונה:

וסייע לר' אסי גירסא זו לא יתכן שדעת ר' אסי שהעונש בא על שבועת שקר ובמעשה דבר תלמיון לא היה עונש כלל. אך בפסיקתא פרשה כ"ב שם איתא. הדה דבר תלמיון מסייע לרבנן פי' שמעשה זו ראיה לדברי חז"ל שאמרו שאין מוסרין שבועה למי שהוא רץ אחריה היינו ר' סימון שאמר כן:

ההוא מן דבירי' נסתי' לקניא. בפסיקתא מן כובדי'. ומ"ש נסתי' פי' שנסה ובחן למה הוא כבד כ"כ ונקשי' שהכה בו בארץ ונשבר ונתפזרו הדנרין:

ובאה אל בית הגנב. סוף הענין של הפסוק הנ"ל והנה מגילה עפה וגו' הוצאתי נאם ה' ובאה אל בית הגנב וגו':

קפיצין. עי' ב"ר פרשה ס"ה סי' כ"א ושם במ"כ בשם רש"י שאין להם חוליות פי' ברגליהם וכן פי' הערוך בסוף ערך קפץ אחרון שפירושו פרקים וכמ"ש בב"ר שם מפסוק ורגליהם רגל ישרה שאינם מחוברים מחוליות שלא נבראו רגליהם להליכה ועמידה אלא

מעופפים תמיד וזהו משוט בארץ ומהתהלך בה בלא מנוחה במקום אחד אך כאן לענוש לחוטאים בשבועות שוא נותן למלאכי חבלה מנוחה ולינה בבית הרשעים:

פסקה ד

אם לא יגיד. כאן כתיב לשון זכר בפי הפשט שמדבר באיש שראוי להעיד וה"ה לאשה במקום שצריכה להגיד ואינה מגדת תשא עונה וגם בענין הסוטה שייך לשון זכר כי כמו שהמים בודקין אותה כך בודקים אותו ואם הודה בודאי אין בודקין אותו ק"ו מהשוטה וע"ז שייך לומר אם לא יגיד ונשא עונו:

פסקה ה

ואת קולו שמענו. היינו קול הדברות שצוה אנכי. ולא יהיה לך. ומ"ש אָלָה דורש בסמוך מפסוק לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ואגב דרשה זו הקדים כל הענין של השבועה והברית:

ויקח משה חצי הדם. וחצי משמע חצי ממש בצמצום דאל"כ הי"ל כחצי הדם. וכמ"ש כחצות הלילה:

הדם נחלק מאליו. עי' ב"ר פרשה מ"ג סי' ג' על פסוק ויחלק עליהם לילה ג"כ בזה האופן ולומד כאן משם:

אמר משה להקב"ה מה נעשה וכו'. הנה בפסוק כתוב בהיפך שתחלה זרק על המזבח ואח"כ על העם ואיך מרומז ששאל משה מה שיעשה בחלקי הדם ואיך מרומז שחלק החצי לה' והחצי לעם ולישב הדרשה צריך אני להעתיק הפסוקים ולדקדק בהם שכתוב בסוף משפטים וישלח וגו' ויעלו עולות ויזבחו זבחים לה' פרים ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח ויקח משה ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ויקח משה הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וגו'. והנה מ"ש ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח משמע שרק החצי נתן באגנות וחצי האחר לא שם באגנות ולא יתכן לומר שהחצי האחר קבל בידו בלא כלי שא"כ היה לו לפרש כמ"ש באשם מצורע ובהכרח לפי פשוטו כמ"ש במכילתא יתרו פרשה ג' של בחודש השלישי וז"ל בנה מזבח הקריב עליו עולה ושלמים נטל מדם העולה בשתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור נטל מדם השלמים שתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור שנאמר ויקח משה חצי הדם זה חלק למקום וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק לציבור עכ"ל הרי בהכרח שמ"ש ויקח משה חצי הדם פי' שחצה הדם לשנים ומ"ש וישם באגנות על פי מדה ט' כאלו מפורש ויתן חצי הדם באגן אחד וחצי הדם באגן השני שאגן אחד היה לחלק ה' והאגן השני לחלק

העם וע"כ היו שני אגנים שוים כמ"ש שיר פסוק אני ישנה דף כ"ט תאומתו כו' לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני ע"ש. ומ"ש וחצי הדם זרק על המזבח הוא"ו של וחצי מיותר שהיל"ל ויזרוק משה חצי הדם על המזבח שהרי זה תחלת המעשה. אלא בהכרח לומר שתחלה זרק על העם מחלק השי"ת ואח"כ זרק על המזבח מחלק העם ונדרש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין שפסוק וחצי הדם זרק על המזבח מקומו אחר פסוק ח' שם ויקח משה את הדם ויזרוק על העם שזה מורה על התחלת הזריקה וזהו ויקח. ואח"כ וחצי הדם זרק על המזבח מחלק העם ועל שהפסיק בין מ"ש וישם באגנות ובין מ"ש ויקח משה את הדם בפסוק ויקח ספר הברית וגו' לא זרק מיד שקבל הדם באגנות זה ראיה שהיה מתון לזרוק הדם עד ששאל להשי"ת והשיבו ועל הדם שזרק על העם כתיב ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם שאגן זה קרא משה לשם ה' וחלקו שצוהו לזרוק ממנו על העם שע"ז אמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם פי' מחלק שהוא לה' ומ"ש וחצי הדם זרק על המזבח היינו מחלק האגן שקרא לשם העם. שע"פ מדה ט' הנ"ל כאלו מפורש הנה דם הברית אשר כרתו בני ישראל עמך כאשר צוית וזהו אמיתת עומק דברי המדרש אמר משה לפני הקב"ה מה נעשה בחלקך תחלה וכו' ואח"כ ומה נעשה בחלקם וכו' והמדרש והמכילתא מפרשים זה את זה ודברי המדרש ראיה אמיתית להנוסחא ישנה שבמכילתא וכאשר העתקתי דוק והתבונן באמיתת הפירוש בכתובים ובמכילתא ובמדרש:

הוא נשבע להם. הוסיף לדרוש שעם הברית שכתוב כאן היה עם שבועה ע"פ מדה י"ז וזהו ואשבע לך ואבוא בברית אתך היינו בעת מתן תורה שהברית מפורש בתורה אז ואשבע לך. וכן ישראל נשבעו בעת שכרתו ברית ג"כ ע"פ מדה י"ז שמפורש בריש נצבים לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו הרי שאצל הברית היה שבועה שמ"ש אלתו פי' שבועה וכמ"ש במ"ר פרשה ט' סי' מ"ז וזה לשונו שם והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה כמה דתימא לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אין ברית אלא שבועה כמה דתימא כי שם נשבעו שניהם ויכרתו ברית בבאר שבע ומנין שבסיני לקחו שבועת האלה שכן כתיב אלה דברי הברית מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב הקיש ברית חורב לברית מואב מה להלן באלה אף כאן באלה איזה ברית חורב ואם לא תשמעו לי וכמ"ש במכילתא שם וזהו עומק דברי המדרש כאן שהביא ראיה דכאן בסיני היה שבועה מפסוק של נצבים היינו ע"פ ההקש הנ"ל ועי' עוד מה שכתבתי בזה בשמ"ר פרשה כ"ח סי' ו' ובתנחומא יתרו סימן א' ובשבת דף קמ"ו א'. ועי' עוד ד"ר פ' ד' סי' ג' ופ' ז' סוף סימן ח' באופנים שונים:

עשה ה' אשר זמם. ואח"כ אמר בצע אמרתו שעשה לחצאין דרך פשרה והם בכ"מ והכריע ע"פ מדה ט':

רב מייתי לה מן הדה. ראיה לדברי ר' יצחק שהשביע אותם בחורב וע"כ העונש ג"כ חרב נוקמת דם ברית שהברית בשבועה כנ"ל כך הבטיח לענשם אלא שלא קיים לרעה:

של הר סיני. שהדור שבימיו עבר על ברית שכרתו בסיני. כמ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' ב' בימי ירמיהו בקשו לבא לידי מדה זו ע"ש:

וכיון שגלו לבבל. עתה חוזר לדברי ר' יצחק ור' ברכיה שהברית והשבועה היה בדם לרמוז שקבלו מלכות שמים במסירת נפשם על קדושת שמו ועל התורה ובגלות בבל עשו כן חנניה מו"ע ועליהם נאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו שבזכותם נגאלו מבבל. ועי' לקמן סוף פרשה י"ט באופן אחר:

אין כאן עוד שפכו. בא לדרוש מ"ש מבור אין מים בו למה הזכיר שאין בו מים ואיזה ברכה יש בזה שיהיה מדה כנגד מדה ע"כ דורש מדת מנגד ע"פ מדה י"ז שעל שקיימו ברית סיני בדם ע"כ ביטל מהם הגזירה של שפכו דמם כמים שנגזר על ישראל לכלותם בימי אחשורוש והמן על שהשתחוו לצלם נ"נ ועל חמו"ע כתוב ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון שלא יפלחו להן לאלההון על שקיימו הברית בדם בטל מהם גזירת דם:

אימתי. אימתי נתקיים מ"ש אם לא יגיד שמחוייבים להגיד בעת שרצו לבטל מהם העדות:

פסקה ו

וכי יאמרו עליכם וחבירו. ופסוק השני הסמוך לו וסגנון הפסוקים וכי יאמרו עליכם דרשו אל האובות והידעונים וגו' בעד החיים אל המתים והפסוק השני לתורה ולתעודה וגו' אשר אין לו שחר:

ובין שלא נתפרש שמו. בין שנתפרש שם אביו ובין לא נתפרש שם אביו ותיבת שמו מיותר וכ"ז הובא לכאן לפרש להוכיח שבארי היה נביא כמ"ש בריש הושע הושע בארי שבארי ג"כ היה נביא:

והוא אומר לא נביא. ופי' שלא השתדלתי להיות נביא אלא השי"ת שלח אותי ובחר בי בלא רצוני וכן אבי הרי שהיו שניהם נביאים:

ישעיה בן אמוץ הנביא. שסמך תיבת הנביא אל אמוץ:

בעד החיים אל המתים. דעת המדרש שהמה דברי ישראל שמשיבים להמסיתים שלא יתכן שהמסיתים יאמרו כן להכחיש דבריהם בעצמם ונדרש ע"פ מדה י"א סידור שנחלק שמ"ש בעד החיים אל המתים שייך לפסוק לתורה ולתעודה שאמרו ישראל כמ"ש

בסמוך אמר הקב"ה לישראל בני אמרו לאו"ה וע"פ מדה כ' כנ"ל אם אינו ענין לע"ג תנוהו ענין לישראל וע"פ מדה ט' כאלו מפורש השיבו להם ישראל בעד החיים אל המתים:

מהו אמת. עי' לקמן ריש פרשה כ"ו:

התורה מעידה בנו. דורש תעודה לשון עדות כמ"ש עדות ה' נאמנה שבתורה מפורש שקבלנו עול מלכותו לעולם ושלא לעבוד ע"ג ומ"ש אם לא דעת חז"ל שהוא שייך לרישא דקרא לתורה ולתעודה אם לא שבתורה מפורש אם אנו עובדים אלהים חיים אם לא ודרשת ר"י ור"ל על תיבות יאמרו כדבר הזה שאין לו שחר ולא על תיבות אם לא כנ"ל שהוא שייך למעלה:

חושך ואפלה שמשו. משמעות שמאחר ששמשו חושך ואפילה מחויב הוא שגם תוהו ובוהו ישמשו. אך הענין בזה כי בתחלת הבריאה כתיב והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך וגו' ועל שעיקר הבריאה התחיל בתוהו ובוהו וחושך עכ"ל אע"פ שאמר ויהי אור מתוך החושך וברא כל הבריאה מתוך תוהו ובוהו עם כל זה לא בטל החושך והתוהו ובוהו מהמציאות והם משתוקקים לשמש בעונם כשמוצאים מקום וע"ד מ"ש בכמה מקומות אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר העולם כולו לתוהו ובוהו וזהו שאמר כאן שהחושך מצא מקום לשמש במצרים אך תוהו ובוהו עדיין לא מצא למו מקום עד לעתיד ואגב דברי ריש לקיש שאינם מזריחין הביא כל הדרשה לכאן בענין החושך. וצ"ע שהרי מפורש בירמיה ד' שאמר בעונש ישראל ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו הרי ששמשו בעוה"ז ויתכן ששם כתוב ראיתי וגו' שהנביא ראה במראה הנבואה אך לעתיד יראו וידעו הכל:

שנתנה מתוך החושך. דורש שלכך כתוב שנתן התורה מתוך החושך לדרוש שקודם שקבלו ישראל התורה היה כל העולם מתנהג בחושך הבערות בעבודת כוכבים והתורה היא האור והאומות עובדי כוכבים שלא קבלו התורה אור נשארו בחושך העולמי וישראל שקבלו התורה אור יצאו מחושך העולמי:

פרק ז

פסקה א

שנאה תעורר מדנים. ועל כל פשעים תכסה אהבה. ולפי הפשט שאדם השונא לרעהו מעורר עליו קטטות ומריבות ישנים ואם אוהב אותו מכסה עליו גם על פשעים חדשים. ועל פי מדה י"ז על השנאה שבין ישראל להקב"ה שעורר עליהם חטאים ישנים שחטאו במצרים זכר להם בגלות בבל על שעמדו שם בחטאם ומ"ש קרוב לט' מאות שנה.

והחשבון מ' שנה שהיו במדבר וארבעים וארבע מאות שנה שהיו בארץ עד בנין הבית כמ"ש מפורש מ"א ריש ו' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן הבית לה'. והבית עמד ת"י שנה הרי תת"ק שנה ונבואה זו של השנאה ביחזקאל כ"ו נאמרה בשנת ז' לגלותם כמפורש שם בריש הפרשה הרי תתצ"ז אלא שצריך לגרוע מזה הי"א שנה שקדם גלות יחזקאל עם יכניה לפני גלות צדקיה וחורבן הבית הרי תתפ"ו שנה ועוד שנה אחת שקדמה נבואה זו לפני צאתם ממצרים שנה אחת וכמ"ש בפרשה שם פסוק ה' ביום בחרי בישראל. ואודע להם בארץ מצרים ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' עד איש שקוצי עיניו ובברייתא דל"ב מדות מדה ד' איתא והיתה נבואה כבושה יותר מתתפ"ו שנה עי' מה שכתבתי בביאורי שם וזהו קרוב לט' מאות שנה. ובשמ"ר סוף פרשה ו' מבואר שם שנבואה זו נאמרה על מה שכתוב בריש וארא ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה שלא רצו לפרוש מעבודת כוכבים של מצרים וזהו איש שקוצי עיניו לא השליכו עי' בכל המקומות הנ"ל ויתבאר לך וכל הט' מאות שנה התנבאו הרבה נביאים ולא גלו להם מה שחטאו במצרים ובמדבר עד יחזקאל בפרשה כ' שחושב שם הרבה חטאים ומריבות כי כסה עליהם באהבתו אותם ולא גלה חטאם וזהו ועל כל פשעים תכסה אהבה:

ופוחסו לפניהם. ממעכה ומוחקה לבזותה כמ"ש במסכת ע"ג פרק ר' ישמעאל פחסה אע"פ שלא חסרה ומ"ש נוטל קרבנם כמ"ש וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויאמר חג לה' מחר ולא לעגל שאינו כדאי להקריב לפניו והקרבנות שלו של שוא ותוהו המה:

ובאהרן התאנף ה'. וס"ד ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא:

מה נתפלל משה עליו. פי' באיזה כח והרשאה הי"ל למשה לפתוח פיו בתפלה מאחר שהתאנף מאד שאצל ישראל פתח לו במ"ש ועתה הניחה לי. ותירץ שפתח לו גם כאן במ"ש כמה פעמים בסדר ויקרא בני אהרן ולא זכר את אהרן עצמו כנ"ל וזהו בעת ההיא היינו בעת שאמר וערכו בני אהרן כנ"ל:

תכסה אהבה תפלה כו'. שאין לפרש על אהבת הש"י שהרי התאנף עליו ע"כ דרש על משה שאהבו והתפלל עליו שתי תפלות תחלה התפלל שיחיו בניו ונתרצה לו וחיו שנים ועכ"ז היה בכעס על אהרן והתפלל עליו בזכות בניו בפעם שני:

פסקה ב

זבחי אלהים. עיקר הדרש הוא מ"ש כאן זאת תורת העולה היא העולה שב' תיבות היא העולה מיותר ע"כ דורש שפי' שהכתוב מתמיה היא העולה האם בזה יש די לעבוד הש"י וכמ"ש בסוף הסי' ואגב דורש הפסוק כולו:

וחרנא אמר. שהזכיר ר"י בן טרטוס וזבדא ששניהם דרשו בפסוק זה אך היו מסופקים מי אמר כך ומי אמר כך ע"כ אמר סתם חד אמר וחרנא אמר פי' ואחר אמר ודעת רבנן ידעו בבירור. ועי' בסנהדרין דף מ"ג ע"ב:

כל מה שפסל. עיקר הכוונה שאצל בהמה פסול שבור ואצל האדם הכשיר שבור היינו לב נשבר ונדכה ומ"ש כל מה שפסל הוא לשון גוזמא:

כך אמר הקב"ה לישראל. וכן מ"ש אמרו לפניו שכל מה שדקדקו חז"ל מן הפסוקים אומרים חז"ל בלשון זה אמר הקב"ה וכו'. וכמ"ש בריש הסי' היא העולה שמתמה וכי די בזה לקרבן להקב"ה וגו'. ועי' במ"ר ריש פ' י"ג כמו כאן:

פסקה ג

גופא. עי' לעיל פרשה ג' ריש סימן ה' ושם מבואר. ועי' תנחומא לך לך סי' יו"ד וז"ל ילמדנו רבינו על מה העולה באה כך שנה ר' ישמעאל העולה באה על מצות עשה ולא תעשה ורשב"י אמר על הרהור הלב שנאמר ויהי כי הקיפו וגו' עי' יומא דף ל"ו וילקוט ריש איוב:

ה"ג ר' תנחום ב"ה אומר שקדשו להם נשים. ול"ג להטפל בהם הלכו עד לקמן שבא לפרש דעותיהם אמר על דעתי' דר' תנחום בר חייא דאמר שקדשו להם נשים להטפל בהם הלכו. שלכך באו כולם לבית אחד ביום שאירס לו אשה לעזור לו בצרכי הקידושין להכלה ובצרכי הסעודה כמנהג. ולדעת ר"מ מ"ש וישלח איוב ויקדשם פי' שהזמינם לסעודה כמ"ש במדבר י"א י"ח אצל השליו ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר הרי שלענין אכילה שייך קידוש שהוא ענין הזמנה (ומה שמצוין בצד המדרש שמות י"ט ט"ס הוא) וגירסת הילקוט איוב שם שזמנם לסעודה כד"א ואל העם תאמר התקדשו ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב וישלח איוב ויקדשם והלכו בניו ועשו משתה שההזמנה לסעודה הוא קודם הסעודה. ולדעת ר' תנחום ב"ח מ"ש וישלח איוב ויקדשם דורש מדת ממעל מלשון משנה האיש מקדש האשה מתקדשת. ודורש ג"כ ע"פ מדה ל"א שמ"ש וישלח איוב ויקדשם מקומו קודם והלכו בניו ועשו משתה שהמשתה עושים בעת הקידושין ואחריו ולא ללפניו. וכמ"ש במ"ר פ' י"ב סי' ד' שדורש מ"ש לך אל העם וקדשם ג"כ מלשון קידושי אשה ועל שכתוב שעשו משתה של שמחה בהכרח שפירש בענין על מה היה המשתה היינו בתיבת ויקדש כנ"ל:

שלא יהיו ישראל אומרים. ודברי סי' זה הוא בפסיקתא רבתי פרשה ט"ז סי' ז' ועי' בתנחומא סדר זה סי' י"ד באריכות:

ומתעסקים בהם. קיצור לשון יש כאן אך בפסיקתא שם מבואר יפה וכנ"ל. עי' שמ"ר פ' ל"ח סי' ד' באריכות:

ר"ה אמר תרתי. דורש משני פסוקים שתורת הקרבנות כהקרבת הקרבנות:

כי יתנו בגוים. ע"פ מדת ממעל בלשון חכמים תנו רבנן מתניתין ומתניתא ושורשו מלשון מקרא שם יתנו צדקות ה' שהוא מלשון דבור וספור אלא שחז"ל משתמשים בו על דברי תורה ואם הכונה על הלכות שיכולים לקיימם בודאי אינם יוצאים בדבור לבד עד שקיים אלא שמדבר על לימוד הלכות קרבנות:

וכי יש מנחה טהורה בבבל. כי מלאכי הנביא שאמר פסוק זה היה בימי כורש מלך בבל כי בריש עזרא כתוב כורש מלך פרס ובעזרא ה' פסוק י"ג כתוב כרש מלכא די בבל והם ב' כתובים מכחישים וההכרעה שהכל אחד שלקח המלוכה מיד בלשצר מלך בבל ומלך שם כאשר מלך בפרס ובאמת כוונת הפסוק על כל גויי הארץ:

זו משנה. הלכות של מנחה והקטרה והגשה ודרשה זו ע"פ מדה כ':

בבראשית. בהתחלת התורה ולמה דלגו עד ויקרא:

ויתעסקו בטהורים. חסר וצ"ל יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים שהבל פיהם של תנוקות טהור בלא חטא והקרבנות צריכים לעסוק בהם בטהרה וכשלומדים ויקרא שהוא תורת הקרבנות דומה כאלו הקריבום בטהרה וכן הוא בתנחומא שם באריכות ובביאור:

פסקה ד

ראב"כ ור' חנן. כל הענין בפסיקתא שם. וכאן בא לפרש מ"ש היא העולה כמ"ש בסוף הסימן:

שלא היתה עבודת כוכבים בימיו. בצאתו מן התיבה לעולם חדש שלא היה בעולם רק נחובניו כמו בימי הבל שהיה בעולם חדש ולא היה בעולם רק אדם ובניו וכתיב שם וישע ה' אל הבל ואל מנחתו:

על אקוביטין. על פת בגו ושילחם עי' בפסיקתא שם ובפירושי:

ואכלו והיה ערב לו. הכוונה והכניס לו השני ואכלו והיה ערב לו וסמך עצמו על משכן במשל ועכ"פ צריך כאן להציג תיבת וכו':

התחיל ממחה בקערה. כמ"ש כאן על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר שלא ישאר ממנה כלום וע"כ נקראת עולת מחים וזהו כוונת דוד במ"ש עולות מחים אעלה לך (שלא נטעה לפרש כמ"ש וחרבות מחים דשם פירושו מחים רשעים) ועי' מ"ש לקמן פרשה ח' ריש סי' ג':

פסקה ה

מתוקד בו. שהמזבח היה מבעיר האש ושולט עליו שאם היה שולט במזבח היה מכלה אותו בהבערתו תמיד ובפרט העץ שתחת הנחושת עי' תנחומא סוף תרומה באריכות בדרך נפלא ולזה כוונו התוספות בסוף חגיגה אך דברי התנחומא במזבח העולה לבד:

בשלם הבשר. שניתן כח בבשר שעזר שיבש לו העצים של כלי הבקר מהרה לכבוד אליהו ואלישע שלא לעברם:

פסקה ו

נימוס קלוסים. חוק ומנהג מהולל היא העולה המדה שעולה ומתגאה על מוקדה תידון בשרפת אש:

זריבתן לחלוטין היתה. ב"ר פרשה כ"ח סימן ט' וש"נ ומבואר והראיה מסיפא דקרא בחומו נדעכו ממקומם וכמ"ש פרקי דר"א בסוף פרק כ"ב א"ת בחומו אלא בחמימות שבחומו פי' בכח חמתו נדעכו א"כ לא פירש איך היה ענשם ובתורה מפורש שנדונו במים והיל"ל במים נדעכו ע"כ דורש שבתיבת בחומו מרומז איך נדונו במים שלא מתו מטביעת מים אלא מרתיחות וחמימות המים שנתבשלו ונשלוקו. ועיין תנחומא כאן סי' ב':

פרץ נחל מעם גר וס"ד הנשכחים מני רגל שפרצו ארצם שלא יבא שם רגל אדם אחר והענין מדבר שם בסדום כמ"ש בפסוק שלאחריו ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים וכמ"ש בתורה וה' המטיר על סדום וגו' גפרית ואש עי' לעיל פרשה ה' סי' א':

בחירופין וגידופין. כמ"ש בתנחומא קדושים סימן ג' בחזקה בחירופין וגידופין כמד"א חזקו עלו דבריכם וכן הוא במדרש אסתר פסוק והנערה דף קכ"ה:

הכוכבים ממסלותם. נלחמו עם סיסרא והכוכבים הם של אש כמ"ש ד"ר פרשה א' סי' כ':

ותחת כבודו יקד יקוד. כיקוד אש ובריש הענין כתוב הוא אשור וגו' הוא סנחריב מלך אשור:

קטיל המון שביבא דנורא. את הגבורים שהפילו לחמו"ע לתוך כבשן האש וזהו לבושתו וחרפתו של נ"נ. ובתנחומא שם ובשי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר איתא שגם נ"נ נשרף חציו באש אז.

מי לי בשמים. ועמך לא חפצת בארץ. הנה לפי פשוטו אמר אסף פסוק זה להלל את הש"י מי לי בשמים עמך ולמוד מסופו ועמך לא חפצתי בארץ (פי' לצרף עמך בעבודתי

אחר אלא אותך לבדך) וכמ"ש בהדיא בד"ר פרשה ב' סימן ל"ב בדרך המדות. אך חז"ל דקדקו משמעות המקרא לפי מה שכתוב מי לי בשמים שמשמע שאין לו בשמים וכן עמך לא חפצתי בארץ שאינו חפץ להיות עמם בארץ שזה כפירה גמורה. על כרחינו שהרשעים אמרו כן. ועדיין צריך ביאור איך דורשים מלכות רמוליס. על זה וכיוצא בו נאמר ממרחק תביא לחמה כמ"ש בפסיחתא סוף פרשה כ"ג והובא ילקוט תהלים ע"ג על פסוק שקודם לזה בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני מי לי בשמים אחר כבוד גדול שכיבד את הוריו אז תקחני עי' מש"ש בפירושי ותבין כאן והיינו אחר מלכות רביעית שבדניאל אז תקחני וע"כ דורשים גם פסוק הסמוך מי לי בשמים ג"כ על הרביעית וע"פ מדה ט' יחסר תיבת ואומרת כאלו כתוב ואומרת מי לי בשמים וכן הוא לקמן סוף פרשה י"ג ע"ש:

חזי הוית. היינו בחיה רביעית שראה דניאל וכל דרשה זו לפרש מ"ש היא העולה על מוקדה שהמתגאה ועולה בלבו ישרף באש ואא"ע לקרבן עולה שכבר כתוב זאת תורת העולה ת"ע ע"פ מדת ממעל על לשון גאוה והתעלות וכמ"ש פתיחה כ"ד דאיכה כי עלית כלך לגגות אלו גסי הרוח:

אבל ישראל. בא לחתום בנחמה:

פרק ח

פסקה א

ר' לוי פתח. כל הענין בב"ר פרשה ס"ח סימן ד' וש"נ לכמה מקומות ושם מבואר ויתר הביאור במקומות המצוינים שם:

בלשון זה הושפלו. שהיל"ל שופט ישפיל וירים ותיבות זה וזה מיותרים ודורש ע"פ גז"ש ובפסיקתא סוף פרשה יו"ד הגירסא זה שהשפיל את ישראל לבאר שחת זה אלהיך אשר העלך ממצרים (פסוק הוא בנחמיה ט' י"ח בענין העגל) וזה ירים שמרומם קרנם בזה זה יתנו:

פסקה ב

א"ר שמואל ב"נ אגב שדורש פסוק מהאוכל יצא מאכל שאמרו שמשון ברוה"ק כמ"ש בסוף הסימן הביא כל המאמר לכאן:

כיון שהתחיל רוה"ק לגשגש בשמשון. פה שייך המאמר מלמד שנטל שני הרים כו' כי הפסיקו במאמר הקצר בג' מקומות התחיל ולכן כשבא לסיים מאמרו הראשון הוצרך לומר עוד הפעם אמר רשב"נ. ומ"ש בג' מקומות התחיל כוונתו בזה שהוקשה לו מ"ש

ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאול משמע ששם התחיל להראות גבורות ה' הרי לקמן בפרשה חשב המקומות שעשה בהם הגבורות א' בכרמי תמנת וב' ירידתו לאשקלון וג' בלחי ואין גם אחד במחנה דן א"כ מהו שאמר לפעמו במחנה דן בהכרח שדורש שבכל פעם מג' פעמים הנ"ל היה כמן צרעה ואשתאול שהם במחנה דן ורשב"ן סובר על שנטל שני הרים כמו צרעה ואשתאול שהם במחנה דן ומ"ש שנאמר ותחל בהכרח שצריך להגיהה ואולי צ"ל כך וש"נ ושנאמר ותחל רוח ה' לפעמו וגו' רשב"ן וכו' שכך פי' מלמד שנטל שני הרים וכו':

כשהיה יורד לתמנתה. עי' הגהות רש"ש א"כ דעת הכתוב שלא היו גבורותיו רק בג' מקומות אלו ולא יותר וזה ע"פ מדת דבר הלמד מענינו א"כ מ"ש ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן אינו גבורה נוספת על הג' המפורשים אלא הוא הכלל וג' המפורשים המה הפרטים והכלל צריך לפרט. לפרט ולפרש באיזה אופן חלה עליו הרוח לפעמו וכמה פעמים היה והפרט צריך לכלל שהיה הכל כמן צרעה ואשתאול:

פסקה ג

גופא. עי' מ"ש לעיל פרשה ה' סי' ג' ופרשה ז' ריש סימן ג' בפירוש תיבה זו:

וכאן כתיב זה קרבן נחשון. וכן אצל כל קרבנות הנשיאים וכמו שראו על הים ואמרו זה אלי כך ראו כבוד ה' על המשכן ואמרו זה אלי:

מזה ומזה. וכן אצל הנשיאים כולם. וע"ד הרמז שני הלוחות כל לוח ארכו ו' טפחים הרי י"ב רמז לי"ב נשיאים. ורמז אחר שכל לוח היו בו ששה רוחות ארבעה צדדים ומעלה ומטה הרי י"ב רוחות רמז לי"ב נשיאים וכמו שאצל הלוחות נראה כבוד ה' לישראל כך בקרבן הנשיאים במשכן. ועל כן היה דוד מתאוה להם:

כי"ב שבטים. אולי הכוונה כקרבנם של י"ב נשיאים שאצל קרבן הנשיאים כתיב זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל ובקרבן אהרן ג"כ כתיב זה קרבן אהרן וגו' ביום המשח אותו כך נ"ל:

מעכב לכהונת אהרן. דורש שמ"ש זה קרבן אהרן ולא כתב כאן אלא קרבן מנחה ועל כרחינו שכולל גם כל הקרבנות שמבואר בסוף סדר צו ובריש סדר שמיני הרבה קרבנות ועכ"ז אם היה מקריב את כולן ולא היה מקריב את המנחה היה מעכב כהונתו וכהונת בניו לעולם:

חם הקב"ה. כמו שמסודרים הקרבנות בסדר ויקרא תחילה אם עולה קרבנו מן הבקר ואח"כ ואם מן הצאן מן הכבשים או מן העזים ואח"כ ואם מן העוף ואח"כ ונפש כי תקריב קרבן מנחה ומ"ש במדרש יביא כבש אם כבש וכו' מן העזים ואם עז תפס לשון

הכתוב אצל שלמים בסדר ויקרא ושם לא כתוב לא עוף ולא מנחה רק בריש ויקרא אצל קרבן עולה כתוב כנ"ל וצריך להגיהה כאשר מסודרים בריש ויקרא כנ"ל וכמו שהתחיל המדרש מן הבקר אם עולה קרבנו ומ"ש מי שנתחייב קרבן כי העולה באה לכפר על ההרהור או ע"י נדר:

פרק ט

פסקה א

ד"א זובח תודה. היל"ל מקריב תודה שהעיקר הוא הקרבת הדם למזבח והקרבת החלב לאשים ולמה תלה בזביחה ע"כ דורש תודה מלשון הכתוב בעכן ויאמר יהושע אל עכן וגו' ותן לו תודה שהוא מלשון ווידוי שיש בזה זביחת היצר בווידוי וכבוד לה' וזהו זובח תודה יכבדנני וזהו ע"פ מדה כ' ומדה ט"ז ומדה ט' שאא"ע לקרבן תודה ת"ע לווידוי ע"פ מדת ממעל וכאילו כתוב זובח יצרו בווידוי כמ"ש אצל עכן ע"פ מדה י"ז:

ושם דרך. אין לו ביאור לפי הפשט איזה דרך שם. ע"כ דורש שהוא דבר הלמד מענינו שמדבר בוודוי ותשובה ופי' שזביחות תודה זו אינו על עצמו בלבד אלא ששם דרך לאחרים שע"כ סמוך לו בתהלים מזמור נ"א בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע שהתוודה ג"כ ואמר שם במזמור אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו והסמיכות ראיה לדרשה הנ"ל:

זמרי זה וכו' איתן וכו'. הנה אנו רואים שחז"ל הוציאו הפסוק מפשוטו שהפסוק מבואר יפה שחושב מספר בני זרח בן יהודה ולמה דורש על זמרי שבא משמעון וכן האחרים אלא שזה דרך חז"ל בקודש שאם על פי המדות לא יתכן דרך הפשט בהכרח לדרוש ע"פ המדות לדרכים אחרים וכן הכא לפי הפשט יקשה מאד איך אמר בד"ה א' ב' ה' ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה הרי כתוב במ"א ה' י"א ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול הלא היו בני מחול ולא בני זרח והם שני כתובים מכחישים. ועוד שמאחר שבא לפרש על שלמה שהיה חכם מכל החכמים הידועים בעולם למה חושב אלו שאינם ידועים כלל שהיו חכמים היל"ל על חכמים המפורשים בתורה ועוד שהרי מפורש ביהושע עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח וא"כ היל"ל ובני זרח זבדי וזמרי ואיתן וגו' והרי הם בכ"מ עוד הפעם וע"כ דרשו והכריעו כאן וכן בפסוק ויחכם מכל אדם מאיתן וגו' איתן על אברהם וכן כולם שהם החכמים היותר גדולים בתורה וכמו שמפורש במ"ר פרשה י"ט סי' ג' ושם מצויין לפסיקתא וקהלת רבה מה היה חכמתם (ועי' סנהדרין מ"ד ובהכרח שכיוונו לדברי המדרש כאן או למ"ש בס"ע

סוף פרק כ"א שהחמשה אלה היו נביאים במצרים כן הוא בילקוט) ומאחר שהסכימו חז"ל ששני הפסוקים אלו היינו של מ"א היא ויחכם וגו' מאיתן וגו' ופסוק של ד"ה א' א' ב' ה' ובני זרח כוונה אחת להם שלא היו לא בני זרח ולא בני מחול הנה בכל השמות הם שוים כנ"ל רק זמרי אינו כתוב במלכים א' ע"כ דרשו ע"פ מדה י"ז על זמרי בן סלוא המפורש בתורה ורומז על עכן שמפורש בפסוק הסמוך בד"ה א' ב' ה' ו' ובני כרמי עכר עוכר ישראל. אשר מעל בחרם שהפסוק השני בא לפרש מ"ש בפסוק הקודם ובני זרח זמרי שהוא עכן ועכ"ז כולם חמשה בני כרמי עכר עוכר ישראל היינו זמרי הנ"ל שנמנים יחד שקנה עולמו בשעה אחת ובוידוי ודימה עכן לזמרי שכמו שזמרי היה עשיר וגדול בשבטו כך עכן וכמ"ש מפורש במ"ר פרשה כ"ג סימן ו' שלא היה בשבטו עשיר ממנו:

רשב"ג אמר זה עכן. וחולק על הנ"ל שאמר זמרי זה עכן וא"כ צ"ע מה סובר בזמרי ובכל המקומות שציינתי על מקום מאמר זה ליתא לדברי רשב"נ אלו:

כבוד אחר כבוד. דורש יכבדנני שני נוני"ן ע"פ מדה יו"ד ועל שהוא בתיבת יכבדנני הרי שמורה על כופל הכבוד ואולי רומז למ"ש ואחר כבוד תקחני וכמו שהעתקתי לעיל סוף פרשה ז' בשם הפסיקתא:

סופרים ומשנים. משימים דרך עץ החיים שעי"ז יבואו לגוף התורה:

אלו החנונים. כמ"ש דמאי פרק ב' משנה ד' החנונים אינם רשאים למכור את הדמאי וכל זה בכלל מפנים דרכי ה':

מדליקי נרות. במבואות האפלים אף ביום וכן בלילה. והוא בתנחומא תצוה סוף סי' ח':

נר הוליד וגו'. דורש ע"פ מדה ט"ו שבד"ה א' ח' ל"ב כתוב נר הוליד את קיש ובשמואל א' ט' א' כתוב קיש בן אביאל והכריע שאביאל נקרא נר על שהדליק נר מצוה ע"פ מדת ממעל ומנגד:

פסקה ג

מורשה קהלת יעקב. עי' שמ"ר פרשה ל"ג סימן ז':

דשיים אורחי. כמ"ש פרשה ד' סימן ז' שמים שהם שמים מעשיהם של בריות ומ"ש סגי שוי פי' שהוא יקר הרבה כמ"ש בישע אלהים:

דרך זו ד"א. ואח"כ ועץ החיים זו תורה משמע שמ"ש לשמור את דרך עץ החיים שהאדם ישמור את דרך עץ החיים ופשט הכתוב וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים שהכרובים ולהט החרב ישמרו הדרך שלא יבא האדם שם כמ"ש בפסוק הקודם ועתה פן ישלח ידו ואכל מעץ החיים. אך הענין בזה שמאחר שמצינו שהתורה נקראת עץ חיים כמפורש במשלי עץ חיים היא למחזיקים בה

ומצוה אותנו שנחזיק בעץ החיים ודורשים בפרדר"א זה לשונו בפרק י"ב ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ומה עבודה היה בתוך הגן וכו' ומהו לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את דרך עץ החיים ואין עץ החיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל וכן בריש התד"א ז"ל לשמור את דרך עץ החיים דרך זה דרך ארץ עץ החיים זו תורה וכו' שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. וכן הוא לקמן פרשה ל"ה סימן ו' א"כ בהכרח שדורשים פסוק זה ע"פ מדה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בענין כאלו כתוב ויגרש את האדם לשמור את דרך עץ החיים וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ומ"ש לשמור את דרך עץ החיים כמ"ש ושמרו את דרך ה' וכמ"ש וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה כמ"ש בפרקי דר"א הנ"ל ובב"ר פרשת ט"ז סימן ה':

כ"ו דורות. י' דורות מאדם ועד נח ויו"ד דורות עד אברהם הרי כ' דורות יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה הרי כ"ו דורו':

זה א' מן המקראות. עי' תנחומא סוף פרשה אחרי מות באריכות:

פסקה ד

בא אחד. מהנזכרים שהם חייבים לכבדו ולא קרבם אצלו ביחוד אעפ"י שקבל מה שהביא וכן בן ביתו ג"כ מחויב לכבדו ולהביא לו אך אדם אחר אם בא לכבדו אינו אלא מטיב לבו ומראה שהוא גדול בעיניו וחביב ע"כ לבד מה שמקבל מתנתו עוד הוא מקרבו ומחבבו. והנה במשל האריס מלאכתו בשדה רחק ממנו וכן ביתו קרוב אליו ובנמשל בין אם יביא ישראל קרבן שיש להם חלק בארץ וחיים ממנה שהם בדמיון אריסיו או כהן גדול שהוא בן ביתו וכן כל שבטי לוי נקראים משרתיו ובני ביתו. ובסדר זה מדבר בקרבנות ישראל ומקרבן כה"ג שאם מחוייבים להביא חטאת ואשם אין לקרבם בעבור זה אך אם אין מחוייבים מביא תודה ע"ז אמר אם על תודה יקריבנו ותחלה דבר כאן בפרשה בחטאת זאת תורת החטאת ואח"כ זאת תורת האשם ולא כתב יקריבנו רק בתודה שהוא מיותר שהרי כתוב בו והקריב על זבח התודה ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדת ממעל א"ת יקריבנו אלא יקרבנו שהמביא תודה יקריב אותה. וכמ"ש לעיל ריש הפרשה. ומ"ש סלירא ויתב עליה אוצ"ל סילון וכמ"ש לקמן פרשה כ"ה סימן ה' סילון דדהבא והובא בערך סילון אך ערך סלירא לא הובא בערוך או שצ"ל סלא ופירושו ג"כ כסא בערוך שם:

פסקה ה

ימחץ ראש אויביו קדקד שער. שנותן העון על ראשם וידונם בראשם (ועי' לקמן סוף פרשה כ"ה) למי שמתהלך באשמיו שמתנהג בהם כמו בדבר היתר:

כל עמו ימרון. זה פירוש אחר על מ"ש מתהלך באשמיו שיאמרו כולם ילך לאבדון בחובותיו:

פסקה ו

ר"א וריב"ח. ב"ר פ' כ"ב סי' ה' וש"נ ומבואר:

אלא אשר יקריבו לה'. צ"ל אשר יקריב לה' ובעבור זה הובא כל הדרשה לכאן דרך אגב:

הנתונות בצפון. שעיקר הגלות בצפון הוא כמ"ש ירמיה ט"ז וכ"ג ול"ג:

והעליתיך מירכתי צפון. וס"ד על הרי ישראל תפול שהם בדרום:

העירותי מצפון ויאת. וכתיב אחריו ראשון לציון הנה הנם וגו' הן עבדי אתמך בו וגו' והיינו מלך המשיח:

שמשמשות בו שתי רוחות. וזהו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני והפחה הוא על ידי רוח כמ"ש יחזקאל ל"ז ט' מארבע הרוחות בואי הרוח ופחי וא"כ מ"ש אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הוא ג"כ על ידי הרוח ע"פ מדה י"ז וגז"ש:

פסקה ח

אמר ר' אחא. בא לדרוש מ"ש בסדר הזה בסוף צווי קרבנות זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים:

דחיל הדין שליטא. שמעניש בני אדם עונשים רבים. ובנמשל על שראו ישראל שמצוה על קרבנות רבים ומדקדק כל כך וייראו מי יכול לעמוד בזה:

הדה פסטמא. פי' במוסף ערוך בלשון יוני כסל ובטחון והכוונה אם יהיו לך מעשים טובים ולב טוב אתה בטוח שלא תירא מכל זה שהתורה מאירה עיני השכל שלא יכשל בכל חטא וכמ"ש שמ"ר פ' ל"ג סי' ג' באריכות. ולא יצטרכו לקרבנות:

שלמים באחרונה. בפרשיות פרשת שלמים באחרונה וכן בפסוק הנ"ל שלמים באחרונה:

פסקה ט

גדול השלום. ירושלמי פרק א' דפאה על המשנה והבאת שלום בין אדם לחבירו במ"ר פרשה י"א סי' ז' ופרשה י"ב סימן ח' וסוף פרשה י"ט וד"ר פרשה ה' סי' י"ב:

שכל הברכות כלולות בו. שהשלום כלי מחזיק ברכה וזהו מ"ש ה' יברך את עמו בשלום שכל הברכות בתוך השלום וכמ"ש ביצה דף ז' עפר לא נאמר בעפר שצריך עפר למעלה ולמטה וכן כאן הברכות בתוך השלום:

ורדפהו. משמע למקום אחר מרחוק וא"כ מ"ש בקש שלום הוא מקרוב:

ויחנו שם בני ישראל אכ"כ. אצל ויסעו ויחנו כתיב בני ישראל ואצל ויחן כתיב ישראל לשון יחיד כאלו היו כולם איש אחד ומסיים במכילתא פסוק זה שאמר להם ימים הרבה אתם עושים כאן בזה גלה לנו המכילתא טעם המחלוקת על שהיה מטריח עליהם ללכת יומם ולילה ולא היו חונים במקום אחד זמן רב ע"כ היו מתרעמים תמיד על משה אך כאשר אמר להם שיעשו שם זמן רב היינו שהיו שם שנה פחות עשרה ימים אצל הר סיני והחיה את רוחם בבשורה זו ועשו תשובה ושלום וזכו לקבלת התורה:

בר קפרא. ב"ר פ' מ"ח סי' י"ח:

ואני זקנתי. שרה אמרה על עצמה שהיא זקנה לא אברהם:

סממנים היא צריכה. וזהו תשמר כמו שאומרים לחולה שצריך רפואה שישמור עצמו מדברים המזיקים לו שיועילו לו הרפואות:

ארשב"ג. ב"ר פ' ק' סי' ח' ושם פירשתי באיזה אופן היו הבדיות:

כי תקרב אל עיר. וקראת אליה לשלום:

ר' מאיר. ירושלמי פאה שם במ"ר פרשה ט' סי' כ' ד"ר פרשה ה' סי' ט':

לא כן וכן. לא יהיה לי כך וכך ולשון שבועה הוא. ועי' מתנות כהונה וידמ"מ שאינם מעתיקים תיבה לא אלא כן וכן ופי' ג"כ לשון שבועה כך וכך יהיה לי:

אר"ש בן חלפתא. ב"ר פ' י"ב סימן ח' כל הענין ורש"י על המדרש מגיה שם מכאן ושם מבואר:

בכלל בפרט מנין. שפסוק זאת התורה הוא כלל שהזכיר כל הקרבנות בפסוק אחד אך לפני פסוק זה חושב כל הקרבנות בפרשיות מיוחדות:

פרק י

פסקה א

אהבת צדק. עי' ב"ר פרשה מ"ט סי' ט' וש"נ ומבואר:

כי מי נח זאת לי. וס"ד אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ וכוונת השבועה שלא לכלות עוד העולם כמו המבול ומה הפרש בין מים לאש:

חלילה לך. משמע שיש כאן עול היינו העברת השבועה ומרומז במ"ש כדבר הזה אשר דברת ונשבעת ע"כ אמר שני פעמים חלילה לך אחד על העברת השבועה ואחד על שבקש לעשות משפט של כליה ויתר הדברים מבוארים שם בב"ר:

פסקה ב

שלחתי את מיכיהו. עי' ביפ"ת אחר זמן רב מצאתי כן בהדיא בפסיקתא רבתי פרשה ל"ג סי' ג' ושם הביא דרך אגב גם את זכריה שהרגוהו ואת ירמיה שרצו להרגו שהיו אחרי ישעיה:

עמוס בלשונו. לשון משא כבד כמ"ש אצל משה כי כבד פה וכבד לשון אנכי וכוונת המדרש על מ"ש עמוס ז' י"ב ויאמר אמצי' אל עמוס חוזה ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא ובית אל לא תוסיף עוד להנבא וגו' וכמ"ש בריש מדרש קהלת למה נקרא שמו עמוס שהיה [עמוס] עמוס בלשונו אמרו אנשי דורו הניח הקב"ה כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע לישנא פסילותא ודורש מ"ש בריש עמוס דברי עמוס שהיה עמום בדבריו ובלשונו כך למדתי מדברי המדרש שם. ועל מ"ש שהכוונה במ"ש את מי אשלח ומי ילך לנו על מיכיהו ועמוס על זה אמר ישעיה ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי כי חסרון עמוס אין בי כי ה' אלהים נתן לי לשון למודים ולמעשה מיכיהו איני חושש כי גוי נתתי למכים ולחיי למורטים ע"כ אני אומר הנני שלחני ומ"ש אמר לו הקב"ה לישעיה בני טרחנין וכו' היינו מ"ש ה' אלהים פתח לי אזן (שאמר לי) ואנכי לא מריתי וגו' גוי נתתי למכים הרי שפתח לי אזן שאמר לי בני טרחנין וכו' להזבזות וללקות וכו' ומהתשובה שאמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי גוי נתתי למכים ולחיי למורטים אנו יודעים שזה היה השאלה ששאל אותו אם יתרצה על זה והשיב שמתרצה על זה וזה ע"פ מדה ט' וי"ז ועל מ"ש יעיר לי אזן לשמוע כלמודים דרש מטייל הייתי בבית תלמודי שמעתי קולו של הקב"ה אומר את מי אשלח עוד הפעם ה' פתח לי אזן היינו מ"ש בני טרחנין וכו' וע"ז אמר ואנכי לא מריתי על מ"ש את מי אשלח אחור לא נסוגותי על מ"ש בני טרחנין אלא גוי נתתי למכים. ומ"ש ואיני כדאי לילך שמאחר שקבל עליו שיכו וימרטו אותו ושירוקו בפניו הרי שהחזיק עצמו שאינו כדאי ועל שהתרצה וקבל עליו עזרו השי"ת שלא הכו אותו ולא מרטו אותו ולא ירקו בפניו שעל זה אמר וה' אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש שלש כנגד שלש הנ"ל ואח"כ אמר ישעיהו קרוב מצדיקי מי יריב אתי על שלמד זכות על ישראל כנגד השטן ומה"ד ואמר מי הוא בעל משפטי יגש אלי וע"ז דרש כאן אהבת צדק לצדק את בני כנגד מ"ש קרוב מצדיקי ומ"ש ותשנא רשע כנגד מ"ש מי הוא ירשיעני ומ"ש על כן משחך ה' אלהיך כנגד מ"ש וה' אלהים יעזר לי:

רוח ה' אלהים עלי. יען משח אותי רוחו בעצמו ולא של רבותי כמו בע' זקנים ואלישע ועוד יען משח ה' אותי כמ"ש על כן משחך אלהים שמן ששון מחבריך היינו תחלת

שליחותו שנקרא משיחה וכמ"ש שלחני לחבוש לשבורי לב וגו' שמן ששון תחת אבל כנ"ל שמן ששון מחבריך הרי הפסוקים של ישעיה ו' ונ' וס"א ושל תהלים מ"ה ענינם אחד ע"פ מדה י"ז דוק והתבונן בדרשה הנפלאה זו ואיך דברי המדרש מיושרים ומסודרים בפסוקים מלמדים זה על זה:

פסקה ג

אותו מעשה. של העגל וכל הענין בשמ"ר פרשה מ"א סי' ז' וש"נ ומבואר ועיין תנחומא תצוה סי' יו"ד ביתר ביאור:

בתחלה הלכו אצל חור. כמ"ש סוף משפטים ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם. על כן הלכו וקרבו דבריהם לפני חור:

חור שהיה נביא. כנ"ל והנה אהרן וחור מה אהרן נביא אף חור נביא היה:

אם הורגים אותי כהן. המאמר הזה כולו מוקשה שהרי אהרן היה ג"כ נביא כמו זכריה שכתוב בו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא היינו זכריה לבדו גם וכי לא היה שם רק חטא של זכריה שגלו רק עבורו הרי עברו על כל התורה ואיך יאמר אהרן פסוק של איכה ועי' לקמן פרשה כ' סי' ה' ומש"ש בשם התנחומא ועי' ד"ר פרשה א' סי' י"ז שמ"ר סוף פרשה כ"ח רות רבה פסוק ויאמר בועז לקוצרים ויתבאר הכל ועי' סנהדרין דף ז' ורש"י שם:

מה ראה אם בונים. תיקון לשון אמר אהרן אם בונים וכמ"ש בסמוך אמר אהרן אם בונים הן וכו' ועי' שמ"ר פרשה ל"ז סימן ב':

אלא חג לה' מחר. עי' זה סדר כי תשא באריכות:

ולקח סייף. בשמ"ר המשל בצפורן לחתור:

קח את אהרן ואת בניו. ואת שמן המשחה וזהו ע"כ משחך:

פסקה ד

אנטנינוס סלק. בגמרא ע"ז דף י' המעשה ביתר ביאור ע"ש:

פסקה ה

ר' יהודה וריב"ל. בפסיקתא בריש פ' מ"ז איתא ר' יהודה ב"ר חייא ועי' ד"ר ריש פ' ח' סנהדרין דף ל"ח:

ויאמר קין אל ה'. ב"ר סוף פרשה כ"ב:

גדול עוני מנשא. כמ"ש פדר"א פרק כ"א וז"ל גדול עוני מנשוא שאין בו כפרה ונחשב לו הדבר כתשובה וכו' ומ"ש שנגזרה עליו גזרה היינו מ"ש נע ונד תהיה בארץ ופי' שיגלה תמיד ממקום למקום זהו נע אך אם יבא למקום אחד יהיה לו מנוח לכף רגלו לנוח שעה

אחת עד שעה שיגלה למקום אחר ע"כ הוסיף לו תיבת ונד שגם במקום המנוחה לא יהיה במנוחה וזה בטל כשעשה תשובה שלא היה עליו רק חצי העונש:

ויצא קין. מלפני ה' היתכן שיצא מאת פני ה' והכתוב אומר אנה אלך מרוחך:

הפשיל בגדיו לאחוריו. בב"ר שם מבואר כל המאמר קחנו משם:

הבחורים ימותו בחרב. וס"ד ושארית לא תהיה להם ומאין נמצאו אנשי ענתות לשוב מהגולה והם שני כתובים המכחישים והכריע שעשו תשובה שמפורש בכמה פסוקים שהתשובה מועלת לבטל הגזרה. ואם אין לך ללמוד מאנשי ענתות שהם רבים ויתכן שהיו בהם צדיקים שלא היו בכלל הגזרה ואולי גלו איזה מהם קודם הגזרה שמפורש בירמיה שהיוצא אל הכשדים יחי' למד מיכני' שהוא איש אחד:

שאין בו מאומה. והכוונה על מ"ש בס"ד כי לא יצלח מזרעו יושב על כסא דוד פי' כשיצא בגולה לבבל לא ישאר מזרעו. ועי' שי"ר פסוק שימני כחותם ועי' לקמן סוף פרשה י"ט בשינוי ואיני יודע במאי פליגי ומה טעם כל אחד:

כדין של מי רגלים. שהוא מאום על האדם וזהו אין חפץ בו וכן של מקיזי דם וצ"ע ג"כ במאי פליגי ומה טעם כל אחד. הרי שגזר על יכניה כליון של זרע מלוכה ולבסוף כתיב בד"ה א' ג' שממנו יצא שלשלת היוחסין של מלכות בית דוד ועל זה קאי מ"ש ר' זירא ור"א אריכא עי' שי"ר פסוק שימני כחותם דף ל"ז ב' ועי' שי"ר שם וכאן חסר ושם מבואר כנ"ל:

מלתא הכא שמעית וכו' דהוה דריש הכי. כצ"ל:

כי אם יהיה כניהו. בימי בנו. וזרובבל היה בן שאלתיאל בן יכניה וכן הוא בשי"ר שם ובילקוט ירמיה כ"ב:

אסיר בנו שאלתיאל. הכי כתיב בקרא אסיר שאלתיאל בנו. ובפסוק הקודם ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו ופי' כמו בשאר מקומות שיכניה בנו של יהויקים וצדקיהו בנו של יכניה ואח"כ אמר ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו והם בכ"מ והכריע שיכניה עצמו נקרא אסיר שאלתיאל. ועי' מ"ש בשיר שם שהיה הוא עצמו אסור בבית האסורים ושם נזקק לאשתו וילדה בן שיצא ממנו שתילו של מלכות בן דוד ודורש שאלתיאל מלשון שתילה וכמ"ש לקמן סוף פרשה י"ט בהדיא. ודעת ר' תנחום שנקרא יכניה אסיר שאלתיאל על שהקב"ה אסר עצמו בשבועה ושאל לב"ד שיתירו לו וזהו ובני יכניה איך היו בנים ליכניה הרי אסיר שאסר איסר על עצמו בשבועה כמ"ש בריש מטות שבועה לאסור אסר על נפשו הרי שאסור הוא שבועה ואח"כ שאלתיאל נוטריקון שאל היתר אל ושם אל שייך

גם לאסיר והכוונה שטען נגד מדה"ד שקטרג לפני הקב"ה איך אתה נותן בנים ליכניה הרי נשבעת והשיב מאחר שעשה תשובה בטלה הגזרה וכמ"ש שם סוף פרשה י"ט:

אלא כילוי בנים. לעיל פרשה ז' סי' א' ועי' שמ"ר פרשה ל"ח סי' ד' ויאמר השמד אלו בניו:

ונשתיירו ב'. ועל שנים אלו הנותרים כיון במ"ש ואת בניו לקדשם ועי' תנחומא אחרי מות סי' ח':

פסקה ו

כך הבגדים מכפרים. ירושלמי יומא פרק בא לו כה"ג שי"ר פסוק כמגדל דוד דף כ"ד א' ערכין דף ט"ז:

לכסות בשר ערוה. לכסות ולכפר על החוטאים בבשר ערוה וכמ"ש בת"כ על פסוק וכסה ענן הקטורת כיסוי זה אינו יודע מהו כשאומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה הוי אומר כסוי החטאים וכן כאן לכסות חטא בשר ערוה. מצנפת נתון בגובה האדם לכפר על הגאוה והגובה שהגאוה ניכרת בראש:

שהיה חלול. שהאבנט היה נארג נקבים נקבים והגנבים מסתירים מעשיהם בחללי ונקבי הלב:

מעיל. הגי' בשי"ר שם מעיל מהו מכפר על לה"ר עי' מ"ש לקמן פרשה כ"א סימן ג' ועי' זבחים פ"ח ובתוספות שם:

ב' דברים אין להם כפרה. הגירסא בערכין ט"ז אין להם כפרה בקרבנות:

אמר יבא הקול. פי' אמר הקב"ה עי' לקמן פרשה ט"ז ריש סימן ו' יבא קול ויכפר על הקול אצל צפורי מצורע וכן כאן:

ואחרי מות הכהן. ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. הרי שנתכפר לו:

ומצח אשה זונה. וס"ד מאנת הכלם שאין לך בושת פנים רק עזות פנים והגז"ש מצח כאן וכאן ומ"ד על הגדפנים מתיבת מצחו כאן וכאן. ועונש גלית היה על החירופין וכמ"ש אני חרפתי היום את מערכות ישראל ודוד אמר לו אלהי מערכות ישראל אשר חרפת:

פסקה ח

א"ר יהודה ב"א. ת"כ פרשה צו במכילתא דמלואים ובכריתות דף ו':

מתחלה ועד סוף. מתחלה בשעת עשיתו ואח"כ בנתינת השמן ואח"כ בשעת משיחת המשכן והכלים וכולו קיים לעתיד זהו סופו:

יהיה זה לי. הביא פסוק זה שבסוף פרשת שמן המשחה בריש כי תשא על שדורש ממנו בסוף הדרשה שכולו קיים לע"ל וזה בגי' י"ב לוג אך העיקר מפסוק ושמן זית הין שבריש

הפרשה הנ"ל שההין י"ב לוג וכן הוא בת"כ הנ"ל בהדיא וזיל קרי בי רב הוא ומ"ש העצים הם הקני בושם וקנמן בשם:

שהיה גדול ממנו שתי שנים. שהרי מפורש שהיה יהואחז במלכו בן כ"ג שנה ומלך ג' חדשים ואח"כ מלך יהויקים בן כ"ה שנים הרי שהיה גדול ממנו שתי שנים פחות ג' חדשים וכן הוא בס"ע פרק כ"ד והביאו רש"י בגמרא ושלמה ויואש ויהואחז מפורשים בכתוב שמשחו אותם כל אחד במקום פרשתו:

הה"ד וכו'. יהיה זה לי כמ"ש לעיל פרשה ב' סי' א' שכל מקום שנא' לי אינו זז לא בעולם הבא ולא בעולם הזה וחושב שגם שמן המשחה מפסוק זה ולזה כוון המדרש אך בגמרא שם איתא יהיה זה לי לדורותיכם זה בגימטרי' י"ב שגם לעתיד לדורותיכם יהיה י"ב וכ"ה בת"כ שם שבריש המאמר הביא פסוק שמן זית הין ובסוף הביא פסוק יהיה זה לי לדורותיכם וכנ"ל:

נמשחו מן הפך. אצל שאול כתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו ואצל יהוא כתיב ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכמ"ש רמה קרני ולא רמה פכי גמרא שם ובברכות:

פסקה ט

זה אחד מן המקומות. ב"ר פרשה ה' סי' ז' כל הענין ושם נרשם ומבואר ועי' תנחומא צו סי' י"ב באריכות דבר נפלא:

שהקב"ה מספיק. נותן כח בקומץ הפיח שיתפזר על כל ארץ מצרים ועד השמים. ועי' שמ"ר פרשה י"א סי' ה' שמכת שחין היה ע"י שלשתן ועי' יד"מ:

עומדים צפופים. אבות פרק ה' משנה יו"ד נסים:

ארבע אמות בין כל אחד. כצ"ל ארבע אמות לכל אחד אמה לכל צד אמה לראשו אמה למרגלותיו ואמה לכל צד מן הצדדים כפי אורך גופו ומן הסתם הכוונה שהאמה הזאת היה מתחשב לו ולחביריו סביבותיו שהיה ריוח אמה לכל איש סביביו שלא יהיה פיו של זה אצל רגליו של זה ולא ישמע זה מה שהתפלל זה ששוכב אצלו:

אף לעתיד לבוא כן. יהיה המקום המועט מחזיק המרובה שתחזיק ירושלים כל גויי הארץ:

פרק יא

פסקה א

שלחה נערותיה תקרא. אם הפירוש ששלחה נערותיה לקרוא אחרים הלא מאחר שמדבר בתחלת הבריאה את מי יקראו ע"כ דורש שלחה שלוחיה לקרוא נערותיה המה אדם וחוה ושלוחיה המה המלאכים שבתחלה הכין הסעודה ואח"כ בראם כמ"ש ב"ר פרשה ח' סי' ו' ועי' במ"ר פ' י"ב סי' ד' ובסנהדרין דף ל"ח ובמ"ר שם כוון למ"ש כאן:

מי פתי וכו' אחר דעתו של נחש. כמ"ש הנחש השיאני ואוכל פיתה אותי וזהו פתי ועל ידי זה אבדו כל הסעודה הנ"ל. והנה תחלה קראה החכמה אותם נערותיה על גפי מרומי קרת למעלה ולגדולה ואח"כ מי פתי יסור הנה ותיבת יסור מורה שסר מדרך טובה כמ"ש סרו מהר מן הדרך וכמ"ש סורו טמא ומ"ש אצל לוט סורו דרשו עקמו עלי את הדרך ומ"ש אצל יעל סורה אלי היינו שהיה צריך לסור מדרכו וללכת אליה וכן סורה שבה פה פלוני אלמוני וכן כאן פתי יסור שסר בפתיות מדרך הטובה ואח"כ כתיב חסר לב שהוא רע יותר ומהו אמרה לו ולא פירש מה שאמרה ע"כ דורש שתחלה קראה אותם על גפי מרומי קרת לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ע"פ מדה ל"א ואח"כ כשהשיאו הנחש מי פתי יסור הנה עזבו פתיים וחיו כשסרו מדרך הטובה וכשלא עשו תשובה אז קראה אותם חסר לב יוסר לץ לוקח לו קלון ופסוקים אחרונים מפרשים הראשונים וזה ע"פ מדה ל"א כאשר סדרתי ומ"ש אמר לו שאין לצרפו אל מ"ש לכו לחמו בלחמי כנ"ל שהרי הוא שייך אל מ"ש על גפי מרומי קרת כנ"ל ובהכרח לדרוש ע"פ מדה י"ז שמפורש בתורה מה שאמר לו אחר שאכל מעץ הדעת כמ"ש ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמה וגו' עד כי עפר אתה ואל עפר תשוב ובסנהדרין שם בשנוי:

פסקה ב

זה ביהמ"ק. השלישי שלעתיד ומפלת גוג הוא הכנה טובה לכל הטוב שלעתיד וכמ"ש (ביום מפלת גוג) הוא היום שדברתי יחזקאל ל"ט ח' פי' שעליו נתנבאו הנביאים כל הטובה שעתידה לבא:

בחכמה יבנה בית. משמע שלעתיד היינו הבנין שהתנבאו יחזקאל וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ח סי' ד' שאף בנין שלעתיד יבנה בג' אלו בחכמה ובתבונה ובדעת שנאמר בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו:

אלו ז' שנים של גוג. דורש סמוכים שבפרשה מ' של יחזקאל כתוב בנין הבית ובפרשה ל"ט שלפניה כתוב ובערו בהם אש שבע שנים:

כל אותן ז' שנים וכו' אותן ז' שנים. בא לדרוש למה האריך הפסוק בבשורה זו שיבערו בידות הכלי זיין ולא יחטבו מן היערים שהרי עיקר הטובה מה שנאבדו שונאיהם ושללו שולליהם והעצים דבר קטן הוא ע"כ דורש שמרומז כאן טובה העתידה היקרה מאד שאותן שבע שנים הן פרטגמיא וכו' והענין כמ"ש חז"ל סוף כתובות עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות וכו' וא"כ לא יהיה להם עצים לבער ולהסיק ולבשל שהאילנות העושים פירות אסור להשחיתם ע"כ פירש הפסוק ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים שישאו כולם פירות. כי בנשק יבערו אש:

זה יחזקאל. שיתנבא ויאמר על גפי מרומי קרת היינו מ"ש אמור לצפור כל כנף על העופות שמעופפים בכנפיהם במרום. מי פתי יסור הנה שהחכמה קראה לגוג פתי וחסר לב ואמרה לו העונש המפורש ביחזקאל ל"ט:

פסקה ג

פתר קרי' בתורה. שהחכמה העליונה שברא בה הבורא שמים וארץ וימים היא בנתה התורה שנקראת בית כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא וכמ"ש בהדיא שמ"ר סוף פרשה מ"ז ע"ש על פסוק זה וכמ"ש ב"ר פרשה י"ז סוף סימן ה' שנובלות אורה של מעלה היא התורה:

ה' קנני ראשית דרכו. הביא פסוק לראיה שהתורה בדמיון בית כמ"ש ב"ר פרשה א' סי' ח' שהבונה בית צריך להקדים ששה דברים וכן בתורה ה' קנני וגו' קדם ומאז ומעולם ומראש ומקדמי עי' מש"ש:

ז' ספרי תורה. כמ"ש ב"ר פרשה ס"ד סימן ח' ונקרא אותה שבעה ע"ש וכמ"ש שבת דף קט"ו ועת ר' מאיר בברייתא ודעת רשב"נ א"ר יוחנן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה:

ויהי בנסוע. שע"כ פרשת ויהי בנסוע מסומנת בנוני"ן לפניה ולאחריה שהוא ספר בפני עצמו שספר במדבר כולל ג' ספרים:

אלו הערכין. פרשת עירכין בסוף בחוקותי וזהו ערכה ועי' תנחומא סוף בחוקותי סי' ד' על פסוק כי מי בשחק יערוך לה' שחושב שם הרבה מיני עירכין עריכות נרות עריכות לחם הפנים וכו':

וקרא אותן אלהות. עי' שמ"ר פרשה ל"ב מש"ש:

פסקה ד

קרא משה לאהרן ולבניו. וזהו על גפי מרומי קרת שיהיו אהרן ובניו כהנים לפני ה'. ובהכרח שהמדרש דורש מ"ש מי פתי על נדב ואביהוא כמ"ש לקמן בפרשה שהקריבו אש זרה שלא צוה אותם:

פסקה ה

נתברר על עסקיו. זהו פירוש על מ"ש עם נבר תתבר שמי שבא לברר דבריו שיהיו קיימים שאמר במה אדע שיתקיימו דבריך וביקש אות והשיב לו בירר דברים ידוע תדע בענין הגלות עד ודור רביעי ישובו הנה ואז תירשנה. והנה סידור הכתוב עם חסיד וגו' עם גבר תמים עם נבר עם עקש והמדרש מקדים לפרש מ"ש עם עקש היינו בא בעקמנות קודם מ"ש עם נבר וכן בדברי ר' נחמי' ג"כ מקדים מ"ש עם עקש למ"ש עם נבר. ויתכן לתרץ שבדברי ר"נ הוצרך לסיים בדברי הבירור שכן דרך המדרש שהדרשה ששייך לענין הפרשה דורשה לבסוף וכן כאן שעיקר הכוונה על מ"ש בסוף הסימן ששייך למ"ש עם נבר על בירור הדברים ע"כ עשה המדרש כן גם בדברי ר' יהודה:

מדוע לא יבער הסנה. ובעבור תומו שלא ידע מה שרואה בעיניו הלך להתקרב אל השכינה ונתמם עמו במה שהודיעו שהמקום שעומד שם אדמת קודש הוא מפני גילוי כבוד שכינתו ית"ש. ועי' פר"א פרק א' ומש"ש:

לך ואשלחך וכו' שלח נא. הנה מ"ש לך ואשלחך אל פרעה נאמר בתחלת הפרשה ופסוק שלח נא וכו' בסוף הפרשה שאמר לו לך ואנכי אהיה עם פיך ע"ז השיב שלח נא ביד תשלח. ומכאן יתבונן הקורא כמה דקדקו חז"ל על לשונות התורה שיהיו נאמרים ע"פ מדת ממעל אף שאינו כפי סדר הפסוקים שלפי מה שכתוב יקשה שהיל"ל ילך מי שילך תשובה על מ"ש ועתה לך ע"כ דורש שמ"ש שלח נא ביד תשלח הוא תשובה על ראשית השליחות שאמר לו לך ואשלחך ועל דיבור זה סובב כל הענין כשאמר לו לך כאלו אמר לו ג"כ ואשלחך או לך בשליחותי שע"ז שייך להשיב שלח ביד תשלח וכן הוא הלשון בפר"א פרק מ' אמר לו לך ואשלחך אל פרעה אמר לפניו רבון כל העולמים שלח נא ביד תשלח. והנה כאן חסר סיום המאמר מה שבא עמו בעקמנות וסמוך על מה שמבואר בשמ"ר פרשה ג' ריש סימן י"ז מיד ויחר אף ה' במשה מה חרון אף היה שם שנטלה הכהונה ממשה ונתנה לאהרן וכ"ה שם בריש פ' ז' וכמ"ש בסמוך:

ומאז באתי. בא לפרש עוד דרך אחר על מ"ש בא עמו בעקמנות שמשה אמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה שהרהר אחר מדותיו כמ"ש שמ"ר פרשה ו' סוף

סימן א' והשיב לו בעקמנות עתה תראה וגם כאן חסר הסיום כמ"ש שמ"ר סוף פרשה ה' עתה תראה ולא במלחמות ל"א מלכים וכן הוא בשי"ר פסוק הגידה לי דף יו"ד:

פסקה ו

כל מ' שנה. זבחים דף ק"ב:

משה ואהרן בכהניו. מקיש משה לאהרן מה אהרן כל מ' שנה כהן כך משה כל מ' שנה:

בניו יקראו על שבט לוי. אבל הוא עצמו כהן כמו אהרן כל מ' שנה. ור"א בר"י פליג שלא שמש משה בכהונה אל ז' ימי המלואים לבד כמפורש בסדר צו על משה וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח וגו' כל הפרשה שעשה משה לבדו ועל שאינו מפורש אצלו כלל על שינוי בגדים כמו אצל אהרן ובניו על כן בהכרח לומר ששימש בבגדים עצמם שהלך בהם תמיד רק שהיו לבנים ונקיים. ור' תנחום בשם ר"י בא לסיים מה ששייך כאן אלא דכאן חסר והוא מבואר בת"כ ריש שמיני במסכתא דמלואים שכל ז' שימש משה ולא שרתה שכינה כיון שלבש אהרן בגדי כהונה ושמש ביום שמיני שרתה שכינה כמ"ש וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם וכצ"ל כאן וכמ"ש ר' חלבו בסוף סימן זה:

כל זה ימי אדר. עי' ד"ר פרשה ט' סימן ב':

פסקה ז

ר' תנחומא. ב"ר פרשה מ"ב ריש סימן ג' במ"ר פרשה י"ג ריש סימן ה' בריש מדרש אסתר במדרש רות פסוק ושם האיש אלימלך מגילה דף יו"ד ושם בב"ר הגירסא ר"ת בשם ר' חייא ור' ברכיה בשם ר"א אמרין וכאן צריך להגיהה כמו שם וכל הענין בתנחומא סדר שמיני סימן ט' כמו כאן:

וחמשה הן. חמשה פעמים כתוב בתנ"ך ויהי בימי. א' ויהי בימי אמרפל. ב' ויהי בימי אחז. ג' ויהי בימי יהויקים. ד' ויהי בימי אחשורוש. ה' ויהי בימי שפוט השופטים. ובכל ה' אלו הדוחק והקושי מבואר שבד' אלו ויהי בימי אמרפל ויהי בימי אחז ויהי בימי יהויקים ויהי בימי אחשורוש שהיה המעשה בהם בעצמם מה תועלת במה שאומר שבימיו היה בו המעשה וא"כ הוא מיותר לגמרי. ואצל שפוט השופטים אף שלא היה המעשה בהם עצמם הקושיא מבואר שבא לפרש באיזה זמן היה המעשה וסתם שהרי ימי השופטים היו ערך ארבע מאות שנה והיה לו לומר זמן מסוים בימי שופט פלוני אלא שבכל אלו הכוונה לדרוש שהיה ווי וצרה בימיהם לבד המעשה שמספר:

מה צרה היתה שם עשו מלחמה. שמלכים אלו אמרפל אריוך וכו' חדשו צרה זו בעולם שיהיה מלחמה שעד עתה לא היה מלחמה וכמ"ש ב"ר פרשה מ"ב סימן א' מפסוק חרב פתחו רשעים עי' מש"ש בשם הילקוט בהדיא זהו לפי פשט הכתוב ודרשו עוד שהיה צרה אחרת שעיקר כוונתם להרוג את אברהם ולכך התגרו תחלה בסדום שישב שם לוט ושבו אותו כדי שיבא אברהם להצילו ויהרגו אותו ודרשה זו היא הכרעה לשני כתובים מכחישים שהתחיל ויהי בימי אמרפל הרי שהיה אמרפל הראשון והעיקר ואח"כ אמר בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו הרי שכדרלעומר הוא העיקר והשאר טפלים לו והכריע שעל שעיקר הכוונה היה על אברהם ואמרפל הוא נמרוד שהיה מעולם שונא לאברהם והוא הפילו לכבשן וכמ"ש ב"ר שם מ"ב סימן ד' עי' מש"ש ולעורר המלחמה היה הוא העיקר והראשון כנגד אברהם אך מנהיג מלחמה זו והגבור שבכולם היה כדרלעומר:

ונזדווגו לו. לשון זה נוהג במדרש על ההתחברות לכוונה רעה:

אברהם אוהבו. כמ"ש זרע אברהם אוהבי. וכתיב בו ונברכו בך כל משפחות האדמה והיינו מ"ש במשל שבשבילו היה נזקק למדינה שנברכו כולם בשבילו:

באו כשדים. הוא אמרפל ועמו שהוא מלך שנער ושנער הוא בבל וכשדים:

וישובו ויבואו אל עין משפט. הקשה לו מ"ש וישובו משמע שכבר היו בעין משפט ועתה שבו עוד הפעם. ועוד שלא מצינו שעיר קדש תקרא עין משפט ע"כ דורש ע"פ מדה כ' וע"פ מדת ממעל על אברהם שהיה חביב בעולם כבבת וגלגל עין ועשה משפט בעולם כמ"ש כי ידעתיו וכו' לעשות צדקה ומשפט וקידש שמו של הקב"ה באור כשדים ע"י נמרוד מכבר ועתה שבו נמרוד ועמו עוד הפעם להרגו וזהו וישובו:

מושך את יונקתו. ובנמשל יונקתו היא התורה המחיה אותנו כמו המינקת לילד ולא עשה בפעם אחד לבטל גדולים וקטנים יחד שהיה מתירא שימרדו בו ישראל ולא יפעל כוונתו על כן עשה מעט מעט. תחלה ביטל התינוקת שאחז רצה שיתאחזו ישראל כמו הגוים עובדי כוכבים ומ"ש אם אין רועה אין עולם אמר המדרש כן לפי האמת אך לא כיפי כוונת אחז. ובמקומות שציינתי גורס במשל כך אמר אחז ובנמשל גורס כך היה אחז סובר:

אין ב"כ וב"מ. ובב"ר שם גירסא אחרת והכל אל מקום אחד וכוונה אחת:

צור תעודה. כמ"ש הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים בישראל היינו מ"ש בפרשה הקודמת על אחז לכן יתן ה' לכם אות הנה העלמה הרה ויולדת בן וגו' וא"כ גם הפסוק צור תעודה ג"כ מדבר באחז שאמר לו ישעי' לא תועיל בכוונתך להשכיח

התורה מישראל כי וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב משמע שלכך יחכה לו על שהוא מסתיר פניו מבית יעקב אדרבה שהיל"ל וחכיתי וגו' המושיע לבית יעקב לכן מחכה לו ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שבמקום שכתיב בתורה ואנכי הסתר אסתיר שם כתיב כי לא תשכח מפי זרעו אע"פ שזה כתוב על השירה דעת חז"ל שהשירה היא התורה כמ"ש בד"ר סוף פרשה ט' עמש"ש בפירושי שם:

וכי ילדיו היו. כפי המבואר בפרשה ז' ח' שילדיו שנתן לו ה' אחד מהר שלל חש בז והשני עמנו אל היו לאותות כמפורש בפרשה על שישללו הגוים אותם בימי אחז ושבימי יחזקיהו יושיע אותם וזהו עמנו אל אך אין להם שייכות אל התורה שלא תשכח שמדבר בפסוקים כאן צור תעודה ע"כ דורשים שמ"ש כאן ילדיו ע"פ מדה כ' אא"ע לבנים שילד ת"ע לתלמידיו שנקראו בני הנביאים וכמו שדרשו על פסוק ואלה תולדות אהרן ומשה שבני אהרן הם בני משה על שלמדם תורה וכמ"ש רש"י בריש במדבר ואמר ישעי' לאחז לא תועיל לשכח התורה כי תלמידיו ילמדו אותה לישראל ועל שאתה חושב לסלק השכינה מישראל לא תועיל ג"כ כי הנה אנכי והילדים וגו' מעם ה' צבאות השוכן בהר ציון:

ויהי בימי יהויקים. בריש ירמיה דברי ירמיה אשר היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו מלך יהודה ויהי בימי יהויקים עד תום עשתי עשרה שנה לצדקיהו ולא אמר ויהי בימי יאשיהו רק ויהי בימי יהויקים ע"כ דרש שעיקר הצרה היה על ידי רשעת יהויקים. וענין המשל והנמשל שיונה הנביא כשניבא על נינוה עיר של גוים שמעו לו ונתיראו ועשו תשובה ועל יהויקים שהיה בביהמ"ק ובירושלים לא שמע ולא נתירא וצעקו עליו הכל ווי:

שלש דלתות וארבעה. פירוש תיבת וארבעה כמו הרביעי כמ"ש סוף משלי שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרה הון שפי' הרביעי. ודלתות פירושו כאן על הפסוקים וכמ"ש לשקוד על דלתותי. ועי' מ"ש בפירושי בב"ר ריש פרשה א' בשם מדרש תהלים ומשמע כשקרא ג' פסוקים וארבע עדיין לא קרע ובפסוק ה' היו צריה לראש שהוא שנוגע לו בעצמו שלא יהיה הוא המלך רק מי שיצר לירושלים:

מקטף בעוללות. ענבים רעים שאינם עיקר הכרם. ואחד לזנב באשכולות שהם מעיקר הכרם אך עם כל זה מאחר שהגפנים קיימים יכולים לגדל אחרים. ואחד מעקר בגפנים ולשרשם שלא יגדל עוד אחרים כך פרעה גזר להרוג הבנים הקטנים ולא מלאו לבו להרוג הגדולים ולא שלט בחכמיהם הם כל שבט לוי ובעמרם ובית דינו שהיו הגדולים במצרים אך נבוכדנאצר שלט בחכמיהם וגדוליהם ועכ"ז הניח השורש הם כל בני הגולה שיגדלו חכמיהם וגדולים אחרים אך המן ביקש לעקור הגפן כולו עם שרשיו:

חרש אלף ומסגר אלף. דורש מ"ש והחרש והמסגר שהיל"ל החרש והמסגר אלף אך והחרש והמסגר משמע שכל אחד לבדו היה אלף כאלו כתוב והחרש אלף והמסגר אלף ודעת רבנן שא"כ היל"ל והחרש אלף והמסגר ולמה אמר אלף לבסוף אלא שהכל ביחד היה אלף:

תלמידי חכמים. חרש כיון שפותח פיו נעשו הכל כחרשין והמסגר שסוגרין ופוסקין ואין פותח:

הבוליותים. פי' בולי עשירים ובעבור גדולתם ויראתם נעשו הכל כחרשין וסוגרין ואין פותחין וכן הענין ביועצים:

בכל ביעתא. עי' מ"כ ויהי בימי אחשורוש ועי' מדרש אסתר פסוק זה:

גבאי טמיון. מי שגובה ממון השייכים לאוצר המלך:

תלו אותו וגבו אותו. שתלו אותו ליסרו עד שימסור כל מה שבידו:

הנשפט עושה לדיין. וזהו שפוט השופטים ששפטו את שופטיהם:

אתם מבזים שופטיכם ומחרפים אותם אף אני אתן לכם חרפת רעב כמ"ש חרפת רעב בגוים ולהפך ואכלתם אכל ושבוע וגו' ולא יבושו עמי לעולם:

ועבדא פלגא. ששמעון בר אבא אמר שויהי צרה ושמחה והוא אמר שאין אלא צרה ולא שמחה והיה שמחה כן הוא שם בב"ר ומ"ש כאן ר' ישמעאל שם בב"ר איתא ר' שמואל ב"ר נחמן:

ויהי אור. והוא שמחה וכדברי שמעון ב"ר אבא:

אור שברא. ב"ר פרשה ג' סימן ו' וש"נ ומבואר:

יום שני יום שלישי. ואם על שעתידין לכלות הרי כבר נשמע מויהי של יום ראשון כמ"ש ב"ר פרשה י"ב סימן ד':

צריכים עשיה. כמ"ש ב"ר פרשה י"א סי' ו' ומרומז במ"ש אשר ברא אלהים לעשות כל מה שבא צריכים עשיה לגמרו ע"ש:

אותה רשעת. אשת פוטיפרע ואם לא היה מצליח לא היתה נותנת עיניה עליו ובעבור זה ניתן בבית האסורים י"ב שנה ואין זה שמחה:

שבו ביום שנבנה. פירוש שנגמר בנין בית המקדש כמ"ש מ"א ח' ויעלו את ארון ה' ואת אוה"מ ואת כל כלי הקודש אשר באהל ויעלו אותם הכהנים הלוים פי' לגנזם:

ויהי ה' את יהושע. וכתיב מיד אחריו וימעלו בני ישראל מעל בחרם וכל הענין של מפלת מלחמת העי ושם כתיב ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ואם היה אומר מספר שלם כשלשים כארבעים היינו אומרים שעל כן אמר בכ' אף שחסר אחד או יתר אחד שטוב לאחוז במספר שלם אך מאחר שאומר כשלשים וששה אם היה רק קרוב

למספר זה הי"ל לומר ל"ה או ל"ז ע"כ דורש כשלשים וששה איש להורות שהיה איש אחד ששקול כשלשים וששה ואיזה חשיבות במספר זה של ל"ו ע"כ דורש שהכוונה על רובן של סנהדרין שכל התורה תלויה בשבעים סנהדרין שבלשכת הגזית וכל דין נפסק ע"פ רובה של סנהדרין שרובה ככולה וזהו החשיבות של מספר ל"ו וכדמות רמז על זה במלכים א' ד' י"ג לו חות יאיר בן מנשה שיאיר הוא הל"ו ודו"ק ועי' סנהדרין דף מ"ב ב"ב דף קכ"א:

אמרינן דילן. על ויהי. עתה אמור דילך על והיה:

איפופסין שלמה. עי' איכה פסוק תם עונך ד' פ' באריכות ושם גורס אפוכי שלמה וכן הגי' בב"ר שם איפוכי ופי' תשלומים שלמים וכמ"ש במדרש תהלים ריש מזמור ג' שמחה לצדיק עשות משפט שמחה לצדיקו של עולם שעשה מדת הדין בביתו ע"ש:

פסקה ח

נמשלו ישראל לעוף. שמ"ר פרשה ג' ריש סי' ח' וש"נ ומ"ש שנמשלו לעוף כמ"ש בשיר השירים יונתי בחגוי הסלע יונתי תמתי יחרדו כצפור ממצרים:

אם זקנים הם. פי' אם הם זקנים בשנים ובחכמה הוא בוודאי טוב ואם זקנים בחכמה ולא בשנים שהם ילדים נעשה הילדות טפלה להחכמה והחכמה עיקר:

פסקה ט

להיות ראש חולה. כמ"ש כחולת המחנים. כמ"ש שי"ר פסוק שובי דף ל"ד ב"ר פרשה מ"ח סי' י"א מדרש תהלים סוף מזמור מ"ח שי"ר פסוק לריח שמניך ד' ז' קוה"ר פסוק אין זכרון דף פ"ו ובסוף תענית. ירושלמי מגילה פרק ו' הלכה ד':

ומראין עליו כאלו באצבע. שתיבת זה פי' בכמה מקומות שמראה באצבע וכמ"ש ב"ר פ' ק' סימן ו' אבל כבד זה ע"ש וכמ"ש שמ"ר פ' ט"ו סימן כ"ח החרדה הזה ושם נסמן לכמה מקומות ודורש פסוק זה על לעתיד כמ"ש בס"ד למען תספרו לדור אחרון וע"כ שיתו לבכם לב אחד לעתיד וכמ"ש ב"ר פרשה מ"ח סימן י"א וסעדו לבכם הדה אמרה אין יצה"ר שולט במלאכים היא דעתיה דר"ח דאר"ח שיתו לבכם לחילה איכ"כ אלא לבכם הדה אמרה אין יצה"ר שולט לע"ל וכן כאן מפסוק כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וכמ"ש ואמר ביום ההוא:

פרק יב

פסקה א

אל תרא יין. במ"ר פרשה יו"ד סימן ב' אסתר ריש פרשה ה':

כיס אחד יהיה לכלנו. ור"ד גורלך תפיל בתוכנו משמע שיפילו גורל שיקבל כל אחד חלקו ואיך אמר כיס אחד יהיה לכולנו והם שני כתובים מכחישים ועוד שהרי באים לפתות כמ"ש כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל ואיזה פתוי הוא שיהיה להם כיס אחד ע"כ דורש ומכריע שמ"ש כיס אחד הכוונה אשה זונה אחת לכולם וזהו הפתוי שההכנסה שלהם יהיה הרבה שימלאו בתיהם שלל אך ההוצאה ימעטו שלא יהיה לכל אחד אשה ובנים וכמסופר בספרי יעאגראפיע שנמצא אומה אחת בקצה תבל שכל בית אב אין להם רק אשה אחת לכוונה שלא ירבו ולמעט ההוצאה וכן מ"ש כאן כי יתן בכוס עינו פי' ג"כ באשה ומ"ש יתהלך במישרים למוד מענינו שהוא לרעה שיהיה אצלו הכל ישר אם טמאה אם טהורה:

שמטמא את הטהור. עיין מ"כ והשכור אינו יודע להבחין ולהבדיל וזהו במישרים. ועי' בל"ב מדות מדה י"א שדורש שמי שיתן בכוס עינו אפילו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך:

וודאי מסמיק לי'. שמ"ש יתאדם בלשון התפעל והיין בעצמו כבר הוא אדום מתולדתו אלא פירושו שיתפעל האדם ששותה שיתאדם פניו:

וכשוכב בראש חבל. מי הוא זה ששוכב בראש חבל ודורש על התרנגול שטבעו שלעת ערב פורח לו למקום גבוה להיות שם כל הלילה וא"כ יקשה למה דווקא בראש חבל ע"כ דורש עוד על מנהיג הספינה שמקומו בראש התורן ועל שם שהתורן עשוי על ידי חבלים נקרא מי שיושב שם בשם רב החובל ושאר העוסקים בשם חובלים והם מתנועעים תמיד ע"י הספינה:

הלמוני בל ידעתי. הכאה שתלוי בידיעה היינו חשבון הכוסות שמשכרים בו בעת שכרותו וכמ"ש שכורי אפרים וגו' הלומי יין הכאת הדעת וערבוב הראש ואע"פ ששוכח חשבון הכוסות אך עיקר היין נא ישכח ויבקשנו עוד:

שמשמין דעייניו. פי' במ"ע עינים אדומות כשמש פירוש אחר על שנראה לפני השכור תמונות כמו כדורי השמש מבלבול הדעת וערבוב הדמיון:

כנחש ישך. וכצפעוני יפריש כמו שנשך הנחש לאדם וחוה שהחטיאם ונעשנו על ידו וכן הוא במ"ר שם. ומ"ש שהפריש בין אדם לחוה כמ"ש ב"ר פרשה כ' סימן י"א שפירש ממנה ק"ל שנה:

ענבים היו. כמ"ש ב"ר פרק ט"ו סי' ז' וש"נ:

ענבימו ענבי רוש. אשכלות מרורות למו. ור"ד כי מגפן סדום גפנם וגפני סדום נעשו כאבני גפרית א"כ מ"ש מרורות פי' שהביאו מרורות לעולם:

בין נח לבניו. ב"ר פרשה ל"ו סימן ה' ו' ז':
בין לוט לבנותיו. תחלה היו בנות כשרות וע"י היין נעשו זונות עי' ב"ר פרשה נ"א סימן ט' י' י"א:
בין אהרן ולבניו למיתה. ובשביל מאמר זה הובא כל הדרשה לכאן:
ומינה בן בית אחר תחתיו. ובנמשל על אלעזר ואיתמר וכמ"ש במדבר ג' וימת נדב ואביהוא וגו' ויכהן אלעזר ואיתמר:
דתני רבי שמעון. לקמן סוף הפרשה גי' ר' ישמעאל עי' לקמן פרשה כ' סימן יו"ד:
לאמר לבנים. ת"כ כאן ובקה"ר סוף פסוק טובים השנים דף צ"ה:
לכך חבבו. על ששתק קבל שכר על שתיקתו כמ"ש בסוף סימן ב' ויחוד הדבור היינו מ"ש וידבר ה' אל אהרן לאמר. ועכ"ז הפירוש שאמר למשה שיאמר לאהרן כמ"ש בריש מכילתא שאהרן ממועט מכל הדברות שבתורה חוץ מג' מקומית ע"ש וכן כאן אלא שכתוב לאהרן לחבבו ולכבדו:

פסקה ב

נמצאו דבריך. ירמיה אמר כן אעפ"י שהיה לו צער גדול מהדבור על שלא רצו ישראל לקבלו עכ"ז ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ודברת עמי וכן יפורש על אהרן כפי דרכו אע"פ שמתו בני ולבי עצב שמחתני בדבור שיחדת לי:
זה הדבור. מ"ש הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש. עיין ת"כ סדר שמיני זבחים קט"ו ושם בפלוגתא אם מפסוק וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרוץ בהם ה' הם נדב ואביהוא וכמ"ש במכילתא פסוק זה הכהנים הנגשים הם נדב ואביהוא לכוונה הנ"ל וזהו כוונת המדרש במה שהביא פסוק נמצאו דבריך היינו הדברים שדבר בסיני שעתה נודע להם כוונתם וזהו המציאה ומ"ש ואוכלם פי' שקבלם באהבה ועי"ז זכיתי שנקרא שמך עלי כנ"ל:

פסקה ג

רפאות תהי לשרך. הוא הטבור וכשנותנים כוס עקרים על הטבור מתרפאים המעיים:
כי חיים הם למוצאיהם. ולכל בשרו מרפא: וחז"ל סמכו כל ענין אל מה שיאות לו הראש והגרון שייך להם העטרה והענק אף על פי שצריכים ג"כ רפואה וכמ"ש חז"ל חש בראשו יעסוק בקורה והלב והטבור שאין שייך בהם תכשיטין הזכיר בהם הרפואה:
שהיה לבו עצב עליו. ואף שאין השכינה שורה מתוך עצבות לנחם שאני וכמ"ש ב"ר פרשה ח' ופרשה פ"ב סימן א' וסי' ג' שמ"ש וירא אלהים עוד אל יעקב ויברך אותו שברכו ברכת אבלים:

פסקה ד

א"ר תנחומא אימיה לא יכלה. בא לפרש למה יין ושכר אל תשת:

ולך איני נותן סיקוסים. שיעור ומדה כמ"ש חז"ל שעל רביעית יין חייב:

אילניא מתקרין לשמתהון. פי' האילנות נקראים ע"ש פירותיהם שמוציאים תאנה או רימון וכדומה כי תכלית האילן הוא הפרי אך הגפן אינו נקרא ע"ש הענבים שאין זה תכליתו אלא היין הוא תכליתו ולא נקרא על שם היין כאלו הוא בו להקרא על שמו:

לומר לך מה ענבים. נראה לי שהוא עוד טעם אחר על גנות היין תחלה מבטל שם פריו ואינו משאיר ממנו מאומה ובסוף מקלקל את האדם השותה אותו לאבד את היין עצמו ואת אחרים עמו שלא די שמקיא מה ששתה אלא גם מאכלים שאכל מקיא ומאבד:

פסקה ה

א"ר יודן. בא לדרוש ג"כ מ"ש יין ושכר אל תשת ובא לגלות גנות היין ומה שגרם ומה שנאמר עליו:

כיון שבנאו ונשא בתי' בת פרעה. וכן הוא במ"ר פרשה יו"ד סי' ד' באריכות וכאן קיצר ומ"ש שהיה שמה בתי' לא ידעתי מנין לו ועיין לעיל פרשה א' סימן ג' ושם מדבר מבתי' שגדלה את משה והיתה אשת כלב. ויתכן על שמלכי בית דוד נתפרש שם נשותיהם המלכה העקרית ולמה לא גלה שם המלכה של שלמה ודורש שגלה ע"פ גז"ש שכאן כתיב בת פרעה ובד"ה א' ד' י"ח כתוב ואלה בני בתי' בת פרעה כמו שם בתי' אף כאן בתי' הרי גלה שמה ע"פ גז"ש:

כל אותן שבע שנים. לא ידעתי מנין לו:

אחת לשמחת ביהמ"ק. ואיני יודע איך דורש שהיו שניהם בזאת הלילה. ובסדר עולם פרק ט"ו איתא וז"ל ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלותו ביתו ואת בית ה' ואת חומות ירושלים סביב הרי שנשא בת פרעה קודם כלותו לבנות בית ה' ודעת סדר עולם שם הביא ג"כ מפסוק כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מיום בנה אותם והיינו משנת ד' למלכותו שאז התחיל לבנות ביהמ"ק וביתו וחומת ירושלים.

פי' מיני ריקודין. שם במ"ר איתא ועלתה צהלת בת פרעה יותר מצהלת ביהמ"ק וכן הכוונה בכאן ששמחת בת פרעה היתה יותר משמחת ביהמ"ק אך חשבון פ' רקודין איני יודע מנין:

הדה הוא דתני. עדיות פרק ו' משנה א':

נכנסה אמו והוכיחתו. כאן בקיצור ובמ"ר שם באריכות ע"ש:
כדבר אפרים רתת. וס"ד נשיא הוא בישראל ויאשם בבעל וימות ודורש על ירבעם שבא מאפרים שעל שדבר דברים של רתת הם דברי תוכחה והיה ירבעם מירתת משלמה ועם כל זה מלאו לבו להוכיחו ומ"ש נשיא הוא בישראל היינו שלמה וכמ"ש בתורה אשר נשיא יחטא ודרשו שהוא המלך שאין על גבו אלא ה' אלהיו וירבעם היה אצל שלמה שר גדול ומפורש במ"א י"א וירבעם בן נבט אפרתי עבד שלמה וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו ודרשו חז"ל שעשה שלמה זאת בשביל בת פרעה לעשות לה אנגריא לצורך מרכבתה ועבדי' וזה היה בעת שגמר בנין הבית ואז העלה אותה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה ואז בנה את המלוא ואז עשה שמחה לחנוכת הבית ויתכן שדעת המדרש שעשה אז גם שמחת חנוכת ביתה וזהו מ"ש כאן שהיו שתי השמחות בלילה אחת ושירבעם הוכיחו והיינו מ"ש שהרים יד במלך על שסגר פרץ עיר דוד למען בית של בת פרעה שלמענה היה השמחה ואז הוכיחו ג"כ על שישן עד ד' שעות. ובזה יעלה ארוכה למה שהערנו ולא יסתור דברי הס"ע שנשא בת פרעה בשנה הרביעית אך השמחה היתה מחנוכת ביתה ביחד עם חנוכת ביהמ"ק:
שכנס אלף משבטו. מרומז בתיבת רתת בגי' אלף. מבני המופלא מוה' אברהם ישראל שיחי' אך בילקוט ירמיה ל"ב מצאתי הגי' פ' אלף משבטו:
אני מטעימך משררותו. על שמלאך לבך להוכיחו למען שמי שהיה כבודי גדול בעיניך יותר מכבוד שלמה מדה כנגד מדה אנשא אותך ואם אז תוכל לעמוד בנסיון תהיה מלך בכבוד אתה ובניך לעולם ואם לאו הרי אמרו אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ואז תדע שחטאת גם בזה ותענש:
נטלה קורדיקון. וכן הלשון בב"ר פרשה מ"ה סימן ו' על פסוק ותעניה שרי טפחתה בקורקידייקון על פניה וכמ"ש אצל דמה בן נתינה שהיתה אמו מסטרתו וכן כאן אשר יסרתו אמו כמנהג המייסרים ומ"ש לכאן ולכאן פי' משני צדי הפנים ובמ"ר שם איתא שכפתה אותו על העמוד ליסרו וכן הוא בסנהדרין דף ע' ובמדרש משלי ל"א וילקוט שם והנה בגמרא ובמדרש משלי שם לא ביארו כלל למה יסרה אותו עי' רש"י שם והדבר ברור שבגמרא סמכו עצמם על דברי המדרשים וכן הוא בכמה מקומות:
שכל דבריה ברים. כמ"ש מצות ה' ברה וכמ"ש כל אמרת ה' צרופה:
אל תתן לנשים וכו' שטופים בזמה. זה ראיה לדברי סדר עולם שבעת שנשא את בת פרעה כבר נשא את הנשים הנכריות הרבות דאל"כ איזה זימה יש כאן כי נשיאת בת

פרעה לאשה אין זה זימה וכמ"ש במ"ר שם. ודורש גז"ש ודרכיך למחות כמ"ש בדור המבול אמחה את האדם וימח את כל היקום:

שמפליג על דברים של אל. דורש למואל מלך שלא מצינו מלך ששמו למואל וע"כ שהוא שלמה שאמר ספר משלי ולמואל נוטריקון למה אל או למפליג אל שמסרב על דבריו הוא אל למלכים שלא יהיה לו חלק במלוכה ומכלל לאו אתה שומע הן שמי שאינו מפליג ושומע לדבריו הוא נתון מלך:

או כתיב. והקרי אי הרי ביחד כאל כתוב אוי:

כאלו שוכח רמ"ח אברים. מחקק בגימטריא רמ"ח וכמ"ש לעיל בסימן א' הכוני בל חליתי וכמ"ש בתנחומא כאן סימן ה' בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי חמר בגי' רמ"ח כנגד אברים שבאדם היין נכנס בכל אבר ואבר הגוף מתרשל והדעת מטלטל ע"ש:

בית גדול היה לי. דורש מחוקק על ביהמ"ק כמ"ש מ"א ו' ל"ה מיושר על המחוקה וכל הבית היה מחוקק בציורים וזה היה יקרו ותפארתו וחרב מפני היין שנתפתו בו ישראל וכמ"ש במ"ר פרשה יו"ד סימן ג':

שני רוזנים. הם נדב ואביהוא שהיו סגני כהונא:

דתני ר"י. לעיל סוף סי' א' ר' שמעון ועי' לקמן פרשה כ' סימן י':

פרק יג

פסקה א

אוזן שומעת תוכחת חיים. בקרב חכמים תלין ואיך הוא התוכחת חיים או מתים ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתיב אוזן חיים שומע תוכחת היינו אלעזר ואיתמר שהיו נטוים לצד מיתה וכמ"ש לעיל פרשה יו"ד סי' ג' ונשארו חיים ושמעו תוכחת משה וכצ"ל אלו בניו של אהרן שהיו בצד מיתה בקרב חכמים תלין שזכו ונתייחד הדבור עליהם וכו'. ועי' במ"ר פרשה י"ג סי' ח' וזהו בקרב חכמים תלין בקרב משה ואהרן ומ"ש בחייהם דורש תיבת חיים ע"פ מדה כ"ב כאלו כתיב בקרב חכמים תלין חיים בחייהם:

בשלשה מקומות. בספרי מטות פסוק ויאמר אלעזר הכהן:

ויותירו אנשים ממנו. וס"ד ויקצוף אליהם משה ושכח לומר להם שילקטו בששי לחם משנה ושלא ילקטו בשבת ועי' שמ"ר פרשה כ"ה סימן יו"ד:

אמר להם הוא אשר דבר. כאן חסר והגי' בשמ"ר שם כיון שלקטו ביום הששי ומצאו כפלים ובאו הנשיאים ואמרו למשה אמר להם הוא אשר דבר ה' לא אמר אשר דברתי אלא אשר דבר ה' ששכח ע"ש. וע"י מעשה שראה נזכר ההלכה:

והיום אקריב קרבן. בהכרח שפי' בניחותא שכ"ג מקריב אונן ואינו אוכל אונן ומ"ש והיום אוכל בקדשים הוא בתמי'. ועיין זבחים ק"א ב' ועי' רש"י בחומש כאן וכי הם הקריבו הלא אני הקרבתי:

בחייהם. פי' שאלו הזכיר שמם במותם היה ג"כ ראיה שהם גדולים בעיני ה' וכמ"ש בזוהר בענין צלפחד על שהזכיר השי"ת שמו במותו ידע שהוא בן עוה"ב וכמעשה שעל שמשיח קרא שמו של ריב"ל בר לואי אמר לו אליהו אבטח לך ולאבוך לעלמא דאתי ק"ו השי"ת אך שזכו יותר שקרא שמותם בחייהם וביותר בדבור של מצוה בנבואה:

פסקה ב

עמד וימודד ארץ. וס"ד ראה ויתר גוים כדלקמן ואגב דורש ר"ד ובא לדרוש מ"ש כאן זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה כמ"ש בסוף הסימן:

מדד כל העירות מדד כל הארצות. תחלה היה לו לומר מדד כל הארצות וכו' ואח"כ מדד כל העירות אלא על שדורש פסוק וימודד ארץ ע"כ אומר כל הארצות בסוף ודורש מ"ש ויתר מלשון היתר של איסור בלשון משנה מה שאסר בכל אדם התיר בכנענים ושבעה אומות:

התיר זונין שלהם. פי' אוזר והאזור מוסיף גבורה באדם כמ"ש אזר נא כגבר חלציך וכמ"ש מכל חוגר חגורה ומעלה וכמ"ש אזור ישראל בגבורה וכמ"ש מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם ופשט הכתוב על פי מדה ל"א עי' שמ"ר פרשה מ"ה ריש סימן ב' מש"ש:

זאת הבהמה אשר תאכלו. הנה כאן כתוב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אך בדברים י"ד ד' כתיב זאת הבהמה אשר תאכלו ועל שבסימן הסמוך הוצרך להצריך זאת הבהמה הזכירו גם כאן:

פסקה ג

זאת הבהמה. כאן כתוב זאת החיה והביא פסוק של דברים י"ד ד' זאת הבהמה לדרוש על בהמות בהררי אלף:

אלא לצרף בהם. לזקקם ולהביאם לחיי העולם הבא בשכר קיום המצות וזהו מ"ש בס"ד מגן הוא לכל החוסים בו. ועי' ב"ר ריש פרשה מ"ד וכאן הובא הדרשה על פסוק שבמשלי ל' וכמ"ש בזוהר סדר זה באריכות. ובב"ר שם הביא פסוק שבתהלים י"ח אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו. וז"ל שם וכי מה אכפית ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר או מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן הבריות ועל שכאן מדבר מענין השחיטה שלעתיד ע"כ הביא הדרשה לכאן. וז"ל התנחומא כאן סימן ז' אמר הקדוש ברוך הוא

לישראל הזהרו עצמכם שלא לשקץ וכו' אמרת ה' צרופה בשביל לצרף הבריות א"כ מה אכפית ליה להקב"ה שיאכלו בלא שחיטה וכו' תדע שלא נצטוו השחיטה הזו אלא לצרף ישראל כי לע"ל עושים הסעודה לצדיקים מן הבהמה ולויתן ואין שם שחיטה וע' עוד בתנחומא שם שמביא בסי' ח' ובתנחומא תזריע סוף סימן ה' מביא הדרשה על המילה וא"כ ה"ה על כל המצות וכפשטות דקרא כל אמרות ה' צרופה:

כל בהמות וליתן. תיבת כל מיותר וט"ס שכך שמה בהמות וכמ"ש כאן בהמות נותץ ללויתן בקרניו וכמ"ש לקמן סוף פרשה כ"ב בהמה אחת היא וכו'.

קניגין של צדיקים. כינוס כל חי קרוי קניגין וכמ"ש חולין דף ס' וכי משה קניגי ובלסטירי היה והיה דרכם לקבץ חיות ולגרות אותם להלחם זה בזה ושם נקבצים כל העם לראות את השחוק ההוא וחז"ל אסרו על ישראל לראות השחוק ההוא וכדומה לו מפסוק אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ועי' ב"ר פרשה ז' ריש סימן ד' מענין בהמות ולקמן פרשה כ"ב סי' ד' במ"ר פרשה כ"א סימן י"ח פסיקתא רבתי פרשה ט"ז:

לראותו לעוה"ב. פי' שיזכה לאכול אותה סעודה ואגב שאמר אצל הקניגין לראות אותה אמר גם כאן לראות:

פסקה ד

כמין גולגולת. דורש מ"ש זאת החיה משמע שהראה לו באצבע לעיניו זה תאכלו וזה לא תאכלו:

אם זכיתם תאכלו. דורש מ"ש זאת החיה אשר תאכלו ולא פירש איזה תאכלו והתחיל לפרש אותם שלא יאכלו הגמל והשפן והארנבת (ופשוטו כמ"ש דברים י"ד ד' ה' ו' וכאן ע"פ מדה י"ז) ועל שכאן חסר ע"כ דורש שמ"ש זאת החיה אשר תאכלו הם אותן שחושב הגמל והשפן וכו' שאמר עליהם לא תאכלו ודורש אם זכיתם תאכלו אותם ותכלם ואם לאו תאוכלו מהם:

אם תאבו ושמעתם. הביא ראיה לדברי ר"ל ממ"ש אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו. והיל"ל שבהיפך שאם לא תשמעו יביא עליכם רעב. ובהכרח שיפורש ע"פ מדה ט' וממעל אם תמאנו ומריתם יהיה לכם רעב כנגד טוב הארץ תאכלו וכאלו מפורש גם כלול בזה כאלו כתוב עוד אם תאבו ושמעתם חרב תאכלו שתאכלו החיות שקרויות חרב וכנגד מ"ש ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו שהחיות יאכלו ויבלו אתכם וכמ"ש לקמן סימן ה' שהחרב רומז להחיות שראה דניאל:

חרובין תאכלו. דרשה אחרת וד"א שיהיה פירושו דבר והפכו שאם תזכו תאכלו טוב הארץ ואם לא תזכו תאכלו חרובין דבר של דלות הארץ שהוא מענין רעב שע"פ מדה

כ' וממעל א"ת תאוכלו אלא תאכלו וא"ת חרב אלא חרובין ויתכן שלרבים יאמר חרובין ולאחד יאמר חרב. ועי' לקמן פרשה ל"ה סימן ו' ספרי עקב סוף פיסקא מ':

עביד תשובה. שהחרובין הם מאכל עזים בא"י במשנה אין מרסקין את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה בשבת (שבת פרק כ"ד משנה ב') ומתוך הדחק אוכלים העניים ואז הוא נכנע ועושה תשובה. ועי' שיר פסוק משכני דף ז' ב': תני ר' חייא עי' שמ"ר פרשה ט"ו סימן כ"ח בדרך נפלא ותנחומא כאן סימן ז' באריכות:

פסקה ה

עתיד הקב"ה. ב"ר פרשה ט"ז סימן ד' ע"ש:

ופשו פרשיו. ובפסוקים הקודמים הנני מקים את הכשדים וע"ז אמר ופשו פרשיו:

הוא פרת הוא אדום. כמ"ש בראשית ל"ו עשו הוא אדום שתיבת הוא מיותר כאן לדרוש גז"ש על אדום:

פורה דרכתי לבדי. ובפסוק הקודם מי זה בא מאדום ומ"ש בעסוקן פי' בשעה שעסוק ומושל:

והנה אימה זו בבל. ב"ר פרשה מ"ד סימן י"ז מכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים:

שפרת ורבת. פרת נוטריקון פ' פרת ר' רבת ת' תפלה:

שפרת ורבת והצירה. בב"ר ט"ז שם הגי' פרת שהפירה והצירה לבניו וכן צריך להגיה כאן והפרה מלשון ביטול כמו הפרת נדר ומ"ש ג' פעמים ורבת הוא מיותר ועומד הוא למחוק וכצ"ל פרת שהפירה והצירה לבניו (או לעולמו של ישראל) פרת שהפירה והצירה לביתו:

נחש זו בבל. כמ"ש ד"ר פרשה ס"ח סוף סימן י"ג ובריש יוסיפון שהיו עובדים לנחש ושרף זו מדי מרמז על המן כנ"ל ושרף הוא ג"כ נחש:

מקול נפלם רעשה. ירמיה מ"ט:

ראה דניאל. תיקון הלשון דניאל ראה כנ"ל הנביאים ראו אברהם ראה ולקמן אמר משה ראה:

אם זכו מן ימא. דורש שכאן כתוב סלקון מן ימא והם המלכיות הקדומות המבוארות שם בפרשה קדמייתא כארי' ובירמיה הכתוב על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם וגו' שיעלו מן היער לא מן הים והם בכ"מ מדה ט"ו ע"כ דורש ומכריע זכו מן ימא לא זכו מן היער שחיות היער קשים מן החיות של ים. עי' שיר פסוק כמעט שעברתי דף י"ט ב' מדרש תהלים פ' וילקוט שם וכאן חסר וצריך להגיה כמו שם:

ממכיא לית היא ממכיא. פירש הערוך מלשון נמיכות וכ' המ"ע תרגום שפל מן העור מכוך מן משכא ועי' אבות דר' נתן פרק ל"ד ההפרש ביניהם ביתר ביאור ובשי"ר שם הגי' בהפך מיער ממכי' ומימא לית הוא מכי' מלשון הכאה ומכה ודרך אחד לשתיהם:

א"ת שניין אלא סניין. הוקשה לו מאחר שמפורש קדמייתא כארי' ותנינא דמי' לדוב הרי שהן משונות א"כ מ"ש שניין דא מן דא מיותר ע"כ דורש א"ת שניין אלא סניין מלשון שנאה ששונאים את ישראל כל אחד יותר מחבירו. ובשי"ר שם איתא שמכותיהן משונות זו מזו:

ירמיה ראה אותה ארי'. כמ"ש על כן הכם אריה מיער הנ"ל עלה ארי מסובכו. עי' שמ"ר פ' כ"ג סי' ה'. ובירמי' מ"ט במשא אדום כתיב הנה כאריה יעלה מגאון הירדן:

כנמר זו מוקדון. וס"ד ושלטון יהיב לה וזהו שאמר מעמדת בגזרותי' פי' ששלטה על התורה והדת:

שלשתן בלילה אחת. שאצל קדמייתא כאריה וגו' תנינא כדוב וגו' אחרי כנמר וגו' אינו כתיב רק פעם אחד לילה אצל כולם אך אצל הרביעית כתוב עוד הפעם בחזווי ליליא וארו חיוה רביעיא ע"פ מדה יו"ד שני לילות:

ששקולה כנגד שלשתן. וע"כ כתוב חיוה רביעיא דחילא ואמתני ותקיפא ג' לשונות של תקפה כנגד ג' החיות ומ"ש עוד ויתירה פירושו לר"י שיתירה מכל אחת מהנ"ל על שהיא כנגד כולם:

כף אל כף. תחילה כתוב חרב חרב הוחדה וגו' היא הוחדה חרב וגו' מגורי אל חרב וגו' הרי ד' פעמים חרב ע"פ מדהיו"ד כנגד ד' חיות הנ"ל ואח"כ כתיב ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישיתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול שיכפל החרב האחרון הנ"ל כנגד שלשה הנ"ל שע"כ כתוב בפסוק זה ג' פעמים חרב שהיא שקולה כג' הנ"ל וזהו חרב חלל הגדול. ותירץ ר"ל שע"כ כתוב ותכפל לבד מ"ש חרב שלישיתה שלבד שתהיה משולשת עוד תכפל וכמ"ש ויתירה כנ"ל:

משה ראה. בשביל מאמר זה הובא כל הדרשה לכאן:

את גמולך שגמלת. ור"ד בת בבל השדודה וזהו את הגמל ע"פ מדת ממעל מלשון גמול:

דריוש האחרון. עליו בלבד רמז במ"ש השפן:

זו פרס. צ"ל זו שעיר:

ר"י ור"ל. פירשתי לעיל:

אסף ומשה. עי' ב"ר בריש פרשה ס"ה וש"נ ומבואר:

שפרט דוד. מיני שבחים והילולים בפרט אמר נ"נ בכלל בפסוק אחד:

ודי מהלכין בגוה. שהם מתגאים כנגד השי"ת שכתוב בו ה' מלך גאות לבש כמו נ"נ שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון הרי כשהזכיר גאות אינוש בשעה שמודה להשי"ת כוונתו ג"כ על גאותו של הקב"ה:

וכל קרני רשעים. וכמ"ש אצל נ"נ בפסוק אעלה הנ"ל אך אל שאול תורד וגו':

זו מדי וכו' עד כרש מלך פרס שפרס ומדי ממלכה אחת ע"כ מביא ראיה מפרס למדי. וס"ד כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית וגו':

ואומרת מי לי בשמים. לעיל סוף פרשה ז' פרשתי בדרך המדות:

נחלתי ר"ע וחביריו. ס"ד קא דריש על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע שהיה הזקן שבכל הרוגי מלכות שהיה בן ק"כ שנה כמ"ש ב"ר פרשה ק' סימן יו"ד וכמ"ש תנחומא תזריע סימן יו"ד בהדיא על זקן הכבדת עולך מאד זה ר"ע. ומ"ש וחביריו הם יו"ד הרוגי מלכות וצ"ע שפסוק זה ודומיהם כתוב אצל כשדים כמ"ש בפסוק הקודם ובואי בת כשדים ור"ע הרגו טורנוסרופוס שר רומי היא החיה הרביעית ונ"ל שדורש ס"ד מ"ש יקראו לך גברת ממלכות על רומי שעליה אמר בפסוק שאחר זה ותאמרי לעולם אהיה גברת וגו' האומרה בלבבה אני ואפסי עוד וכמ"ש לעיל סימן זה בדברי ר"י ור"ל וכן מצאתי בילקוט ישעיה מ"ו:

זו ארם. עי' ב"ר פרשה ס"ג סימן ח' מדרש תהלים פ' פסוק יכרסמנה חזיר מיער וג' מלכיות הראשונות גררו אחריהם מלכיות בבל גררה מדי מדי גררה מוקדון מוקדון גררה ארם ואחר זה כתוב וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלהי שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל וגו' והיא תקים לעלמיא ועי' מדרש קהלת פסוק מה שהיה הוא שיהיה פ"ה ב':

פרק יד

פסקה א

אחור וקדם. ב"ר ריש פרשה ח' תנחומא כאן ריש תזריע:

אנדרוגינוס. בערוך ערך אנתרופי אנדרו בלשון יוני זכר גינוס בלשון יוני נקבה ובמ"ע בלשון יוני ורומי אדם שיש לו ערות זכר ונקבה וזהו אחור וקדם ב' יצירות יחד ושאר הפירוש שם בב"ר:

פסקה ב

לשון שירה ולשון דבר. לשון שירה כמ"ש שאו זמרה ושאו מדבר ועריו וכמ"ש ישאו בתוף ובכנור ומ"ש על שבחן של צדיקים כמבואר בפרשה שם לא יגרע מצדיק עינו וכדומה שם ומ"ש לשון דבר כמ"ש ישא פרעה את ראשך וכמ"ש בהדיא פרשה א' סוף

סימן י"א באריכות ושם פרשה ד' סוף סימן ג' ומ"ש על מפלתם של רשעים מרומז כמ"ש למרחוק הם הרשעים הרחוקים ואמר עוד שם לא יחיה רשע והשירה כמ"ש באבוד רשעים רנה והיל"ל מרחוק ע"כ דורש למרחוק נוטריקון לא מרחוק שהיו רחוקים ונתקרבו:

מחשבין לשמו של אברהם. וזהו אשא דעי שיחשוב בדעתו למרחוק למי שבא מרחוק הוא אברהם שבא מארץ בבל שנקראת רחוקה כמ"ש מארץ רחוקה באו אלי מבבל עי' לעיל פרשה א' סי' י"ב ומש"ש וכמ"ש קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתו ישעי' סוף מ"ו על אברהם גם כתוב אצלו וירא את המקום מרחוק וכאן כוון לשנים אופנים אלו אלא שקיצר ויתכן שעל שבא מרחוק ראה את המקום המקודש מרחוק וקרא אותו הר עד שבא יעקב וקרא אותו בית ושער השמים:

ומוריד גשמים. וכמו"ש בסוף הפרשה שם כי יגרע נטפי מים וגו' יתן אכל למכביר וזהו שאמר ועורך שולחן:

אם אליהו אמר מאליו. אף אם אמר פסוקים אלו מחכמתו היה ראוי לשבחו וכש"כ וק"ו שאמרו ברוה"ק שהיה נביא עם איוב ורעיו וכמ"ש בסדר עולם סוף פרק כ"א ומשה כתב ספר איוב:

ארנקי של כסף. ב"ר פרשה י"ז סי' ז' ולפי מ"ש כאן ארנקי אינו מובן שהרי הארנקי אין לו שיעור ויתכן שיעלה הכסף יותר מלטרא של זהב אך בב"ר שם הגי' אונקיא של כסף ואונקיא הוא משקל קטן כמ"ש ב"ר ריש פרשה כ"ט וכשמחזיר לו ליטרא של זהב זהו שבח:

והתירו והוציאו משם. וזהו למרחוק לתחלת בריאתו ואז לפועלי אתן צדק וזהו אמיתת כוונת התנא דע מאין באת מטיפה סרוחה ודוק מאד וזהו מ"ש אשה כי תזריע וילדה וראה והבחן ההפרש שבין הזריעה והלידה וגירסת הילקוט וביותר אם הוא זכר אשה כי תזריע וילדה זכר. וכמ"ש בסופם של סימנים הסמוכים:

פסקה ג

הה"ד חיים וחסד. ובפסוקים הקודמים הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני הרי שמדבר בתחלת יצירת הולד ועל זה אמר חיים וחסד וגו' וכמ"ש בסימן ט':

הוי חיים וחסד. כוונתו על ס"ד הנ"ל ופקודתך שמרה רוחי רק פקודתך שמרה רוחי שאחיה ובכלל זה ופקודתך מה שהבריות מפקידים אצלי שמרה רוחי רוח החיים שנתת בי בבטן אמי:

פיקין פיקין. בליטות בליטות שכל קשר עושה בליטה:

אשתרי חד חבל. פי' שאין האשה יולדת בפעם אחת אלא תחלה הותר חבל אחד ואח"כ ב' חבלים ואח"כ ג' עד כולם והולד יוצא:
בדין הוא שתהא רואה. פי' לפי דין חוקי הטבע היה ראוי שתהא רואה:

פסקה ד

ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא. תחלת הפסוק משמע שמדבר בים ואח"כ אמר בגיחו מרחם יצא ואין לים רחם ואח"כ אמר ופה ישית בגאון גליך הרי שמדבר בים. ולפי הפשט מדבר הכל בים וכמ"ש בהדיא בב"ר סוף פרשה כ"ג ותיבת בגיחו מרחם יתפרש בהכרח על תחלת הבריאה שנוצר כמו הולד שנוצר ברחם. אך כבר הודענו נאמנה שזה דרך חז"ל בקודש ע"פ המדות לפרש כל תיבה כפי משמעות התיבה עצמה שתבא בדיוק לפי משמעותה ותיבת בגיחו מרחם לא יתפרש על הים כי אם על הולד שיוצא מרחם אמו ובהכרח לפרש שאר תיבות הפסוק ע"פ המדות שיאותו לענין תיבת בגיחו מרחם על הילד וגם כפי הפשט על הים ותיבת גיחו מרחם על פי משל כנ"ל ואלו ואלו דברי אלהים חיים הפך בה והפך בה כי כוונת התורה באמת לשני הדרכים:
כשם שיש דלתות לבית תנאים אלו אינם חולקים זה על זה אלא כל אחד דורש מפסוק מיוחד. דלתי בטני פי' על בטן אמו שנוצר בה ויצא ממנה כמ"ש בפסוק הסמוך למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע א"כ מ"ש דלתי בטני ג"כ הכוונה בטן אמו כי יגיד עליו ריעו הנ"ל הרי מכאן ראיה שיש לאשה דלתים ואף שכתיב כי לא סגר דלתי בטני וכל דלת סגור צריך מפתח לפתוח אין מכאן ראיה על מפתח כי יש דלתות שנסגרים בלא מפתח על כן הוסיף ר"י לדרוש מפסוק ויפתח את רחמה שאין פתיחה של דלת סגור כי אם במפתח ור"ע הוסיף שלהדלתות שלאשה יש ג"כ צירים כדרך צירי דלתות הבית. וזהו מ"ש ויסך בדלתים ים משל על אם ורחם האשה שהוא מלא דם כמ"ש בסוף הפרשה כאן:
שמתגאה לצאת. שמ"ש בגיחו מרחם יצא הוא כפול לשון שיציאת הולד מרחם נקרא גיח כמ"ש כי אתה גוחי מבטן ע"כ דרש א"ת בגיחו אלא בגיאו בעבור גיאו לצאת בלא עתו ע"כ עשה לו דלתות ושפיר ושליא:
ענן לבושו וערפל חתולתו. לפי הפשט על הים מ"ש ענן וערפל כמשמעו ששוכנים עליו תמיד ענן וערפל ושואבים מימיו כמ"ש ב"ר י"ג סימן יו"ד ומ"ש לבושו וחתולתו הם דברי משל ולפי הדרשה על הולד מ"ש לבושו וחתולתו כמשמעו ומ"ש ענן וערפל הוא משל:
ופה ישית בגאון גליך. לפי הפשט על הים הוא כמשמעו על הגלים המתגאים והולכים עד חול החוף ואינם הולכים יותר ולפי הדרשה על הולד אין לתיבת גליך שום ביאור

ובהכרח לדרוש א"ת בגאון גליך אלא באון ועון גלליך וכמו שמשתתפים טינוף הגוף עם טינוף הנפש בעונות בענין הצואה והגללים כמ"ש אם רחץ ה' את צואת בנות ציון כך משתתפים בשם עון ואון שגם טינוף הגוף נקרא בשם עון ואון וזהו בעון ואון גלליך ע"פ מדה כ' וממעל ואף שלפי הדרש אין מקום לאות גימ"ל במלת און עכ"ז זהו של מדת ממעל שהתיבה הנדרשת מרחפת ע"פ תיבה הכתובה לפי הענין פעם כל התיבה ופעם בחסרון או ביתרון אות להשלים הדרשה וזהו כי אשה כי תזריע וגו' רומז על הפליאות מעת כי תזריע עד עת לידה:

פסקה ה

חסיד וכו' צד אחד מעון. שמאחר שאמר ובחטא יחמתני אמי א"כ מ"ש בעון חוללתי על אביו שבין מצד האב ובין מצד האם יש בהם צד שדומה לחטא ועון אצל השכל והנשמה האצולה ממרומים וא"כ נראה מצד שבא דוד לפגום כבוד אביו ואמו לזה דורש שהכוונה שאפילו החסיד המובחר שבכל החסידים לא יתכן שיולידו בדרך אחר כ"א באופן זה של צד החשק והתאוה המשותפת לעוברי עבירה אלא שמשתנים בכוונתם:

אבא ישי להעמידני והגם שכוונת הצדיק לקיים מצות פרו ורבו מאחר שאין להם שום יכולת על יצירת הולד אין להם אלא מעשה התאוה וההנאה:

כי אבי ואמי עזבוני. הרי כתיב בתהלים כ"ב כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי הרי שאמו לא עזבה אותו ושאול המלך כשרצה ליקח את דוד אצלו שלח לישי שישלח אותו אליו ואמר לו עוד יעמוד נא דוד לפני הרי שלא עזבו והם שני כתובים מכחישים ע"כ דורש ומכריע על תחלת יצירתו שאין לאביו ולאמו שום יכולת ופעולה בזה רק השי"ת לבדו:

אלא אחר נדתה. כמ"ש נדה דף ל"א אין האשה מתעברת אלא סמוך לווסתה שנאמר הן בעוון חוללתי ור' יוחנן אמר סמוך לטבילתה שנאמר ובחטא יחמתני אמי א"ר יצחק מאי משמע דהאי חטא לישנא דדכוי' הוא דכתיב וחטא את הבית ומתרגמינן ודכי ית ביתא ואי תימא מהכא תחטאני באזוב ואטהר הובא בילקוט תהלים נ"א ולזה כוון גם כאן:

פסקה ו

אלא של לבנות. זרית מלשון זורה הגורן עי' נדה ל"א שאין הולד נוצר כי אם מן המלובן המובחר ור"ל מדייק יותרשמחלק את המלובן לכמה חלקים זיכוך אחר זיכוך המובחר שבמובחר למוח והנשאר לשאר אברים:

פסקה ז

תן חלק לשבעה. עי' קהלת רבה פסוק זה דף קי"ג ודרשה זו ע"פ מדה י"ז על דברים המפורשים בתורה שהם של שבעה ושמונה:

פסקה ח

תנא צורת הולד. עי' נדה דף למ"ד:

ואוכל מה שאמו אוכלת. דרך הטבור יונק:

ואינו מוציא רעי. שיונק מן המזון אחר שנברר ונבחר מכל פסולת:

נפתח הסתום הוא הפה ונסתם הפתוח זה הטבור:

פסקה ט

כמתי יחזקאל. פי' כמתים שהחיה יחזקאל ומביא ראיה מתחית המתים על יצירת הולד:

זה שפשט ראשון. שתחלה נבלה העור והבשר הרכים ואח"כ הגידים הקשים ונשארו העצמות וכשהחיה אותם העלה על העצמות גידים ואח"כ בשר ועור אך יצירת הולד מחדש יהיה כמו היום:

הוי חיים וחסד. פסוק זה נאמר אחר הפסוקים הנ"ל הלא כחלב תתיכני וגו' וע"כ חתם בו המדרש ותיבת הוי אינו שייך כאן שהרי לא פתח בפסוק זה ובילקוט כאן ליתא וכן בב"ר שם ליתא ואולי נמשך לכאן מסי' ג' מפרשה זו:

וברצונו של הקב"ה. כשעולה ברצונו לפקוד האשה שתתעבר:

משל לחלב. עי' ב"ר סוף פרשה ד' ופרשה י"ד סי' ה' שם:

ותלד גם היא. את טבח ואת גחם וגו' ומדקאמר גם היא שכמו שמלכה ילדה בנים זכרים כך פלגשו גם כן ילדה בנים זכרים ויותר היה לו להביא פסוק הקודם לזה הנה ילדה מלכה גם היא בנים וגו' ואח"כ כתוב ובתואל ילד את רבקה וכן הוא בתנחומא כאן ריש סימן ג' וצ"ע ועי' נדה ל"א פסוקים אחרים:

מבקיע כריסה ויוצא. פי' שמיד שהיו נבראים העצמות היתה מפלת אותם או שהיו מנקבים את מעיה ויוצאים:

לפי שבעוה"ז בא לחתום בנחמה. כי בעוה"ז תלד האשה בעצב בשביל קללת האדם. ולעתיד תוסר הקללה וכמ"ש והמליטה זכר:

פרק טו

פסקה א

לעשות לרוח משקל. ב"ר פרשה כ"ד סי' ד' קהלת רבה פסוק הולך אל דרום פ"ד א' וכל הענין בירושלמי ברכות פרק הרואה:

צא ועמדת בהר. וס"ד והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים הרי שהיתה יכולה להחריב העולם:

א"ר תנחום בר חייא. מאמר ר"ת במקומות הנ"ל מקומו אחר מאמר ריב"ח שדורש פסוק כי רוח מלפני וגו' על הרוח היסודי ור"ת דורש על רוחות ונשמות ב"א. כלל הדבר שכאן הובאו כל המאמרים שלא כסדר מקומם וסמך עצמו על מה שמבואר במקומות הנ"ל ויתר הביאור שם בב"ר:

כי יגרע נטפי מים. מכאן אין ראיה על שמורידם במדה עי' במ"ר פרשה ה' סימן ה' ופרשה י"ג סי' ט"ו ובירושלמי סוף פרק ט' דברכות ובירושלמי תענית פרק א' והגי' שם שהוא ממניעם זה מזה שנאמר כי יגרע נטפי מים כד"א ונגרע מערכך אר"י ולא עוד אלא שהוא מורידן במדה שנאמר ומים תכן במדה ומבואר בב"ר שם:

פסקה ב

אפילו רוה"ק. וכל דבר שהוא מלמעלה הוא יותר גדול מכל דברי העוה"ז אעפ"כ הוא במדה:

אפילו ד"ת. שכתוב בה ארוכה מארץ מדה זהו מצד עצמותה אך האדם הלומדה זוכה רק במדה:

רוח יתירה. בעל שכל גדול ובינה גדולה וכן בכח וגבורה ויש בעל דעת קטן ובעל כח קטן:

חציו מים וחציו דם. כל אחד לפי טבעו יש בו חלק דם וחלק מים זה אצל זה כמו שנראה בדם ההקזה והמים הוא מיץ הזכה ומ"ש חציו אין פירושו חציו ממש אלא פי' שע"י שני דברים אלו הגוף מתקיים וכחם שוה בהנהגת הגוף וכשמתגבר אחד על חבירו נעשה חולה:

אידרופיקוס פי' המ"ע חולי מעיים [מים כצ"ל]:

אדם או דם. עי' תנחומא כאן סוף סימן ו' ועי' לעיל פרשה ב' סימן ד' אצל הקרבנות דורש אדם על אדם הראשון וכאן על הדם אצל הצרעת ע"פ מדת דבר הלמד מענינו:

פסקה ג

לשטף תעלה. תעלה פי' גומא שגדלה השער בו. ומ"ש אית אתרין בתנחומא סימן ו' כאן הגירסא בערביא קורין לשער שיטפא:

נהנית מחברתה. שלא יהיה שני שערות יונקות מגומא אחת ומכחישות את האדם:

מעשה באדם אחד. בתנחומא כאן המעשה באריכות ע"ש:

ודרך לחזיז קולות. הוא סוף הפסוק של מי פלג לשטף הנ"ל ודורש על הרעם:

ד"א ודרך לחזיז קולות. הכוונה על ר"ד וצ"ל ד"א מי פלג לשטף תעלה:

פסקה ד

נכונו ללצים שפטים. במ"ר פרשה י"ג סי' ד' ושם הגי' כיון ששמעו ישראל פרשת אהלות ונגעים ואלות פי' פרשת תוכחות וכל עונשי התורה:

לאכול ולשתות. עי' מדרש תדשא פ' ט"ו מסמיכות של פרשה שלמעלה זאת החיה אשר תאכלו ויצירת האדם בין אכילה לנגעים ע"ש:

רבי ור"י בר"י. איכה רבתי פסוק רוח אפינו ד' פ':

פסקה ה

שהולך אצל אשתו נדה. כמ"ש לעיל סוף סימן א' או דם ודורש סמוכים ועיין לקמן פרשה כ"ט סימן ה':

פסקה ו

ואם לא תמצא ידה. פסוק בסוף פרשת יולדות סמוך לפרשת צרעת:

הבא קרבן לידה. כמ"ש בפסוק הנ"ל ולקחה שתי תורים וגו' וכפר עליה הכהן וטהרה לכך אם לא יניח לאשתו להביא קרבן לידה אז יצריכה אל הכהן ע"פ מדת סמוכים וע"פ דת מנגד:

למה נסמכה פרשת חלה. במדבר ט' פסוק כ' ראשית עריסותיכם ובפסוק כ"א שם וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות ודרשו חז"ל על ע"ג ואגב שדורש סמיכות של נגעים דורש כמה סמוכות:

ככרה שאינו מעושר. הככר של הזונה שמן הסתם אינה מעשרת ולא נוטלת חלה ועבירה גוררת עבירה שיכשל בה. ועי' מ"כ בשם ילקוט משלי. ועי' סוטה דף ד' הובא בילקוט משלי ו':

איש את קדשיו לו יהיה. וס"ד איש אשר יתן לכהן לו יהיה שקדשיו יתן לכהן ואם לא יביאו לו קדשיו יביא לו אשתו ומשמע ג"כ כדרשת ר' לוי הסמוכה שאם יתן לכהן יהיה לו לעצמו ברכות כי במקום שכתוב מעשה טובה שראוי לברכה כתוב בלשון ברכה אצל

המעשה וזהו לו יהיה וכן יהיה לך וזהו ברכות מברכות את בעליהן וקללות מקללות שאצל מעשה רע שראוי לקללה כתיב בו לשון קללה אצל המעשה:

פסקה ח

האיש נראה כעודר. בנגעים פרק ב' משנה ד' תנא כל הנגעים שם משנה ה' זבחים ק"ב סנהדרין ל"ד:

משה זר הוא. ואף שמבואר לעיל פרשה י"א סוף סימן ב' שהיה משה כהן כל מ' שנה ואכל קדשים עכ"ז לשאר דינים של דורות היה דינו כזר וכוונת המדרש בהכרח שמשה היה זר וגם קרוב ואהרן עכ"פ היה קרוב:

דאכל בהדא קולא. בערוך ערך קל ששי גרס דאכיל בהדא קורא ילקי בהדא קולא והפירוש כמ"ש במ"כ וסביב הדקל יש שיצים וקוצים:

פסקה ט

שאת זו בבל. תנחומא כאן סימן יו"ד וז"ל אדם כי יהיה וכו' הכתוב מדבר במלכיות הקדומות שד' מראות נגעים רומזים לד' מלכיות הקדומות שהיו קשים לישראל כנגעים לגוף:

מדהבה. על שתיבה זו יחידית בתנ"ך דורשה נוטריקון מדוד והבא מדוד כל תבואתך והבא המס ובערוך ערוך מד גורס מוד והבא ר' אבא וכו' ר' טביומא אמר על שום פומא דדהבא ורבנן אמרי וכו' ודברי ר' טביומא חסרים כאן והערוך השיב לנו האבידה ופי' נראה לו פומא דדהבא על שם הציץ של זהב שנתון בפי הצלם והיה מדבר אנכי ה' אלהיך כמ"ש באריכות בשי"ר פסוק אמרתי אעלה בתמר קרוב לסופו דף ל"ו ב' ודניאל הוציא בלעו מפיו ועל זה אמר שבתה מדהבה:

ספחת זו מדי. שעיקר הצרה היה ממי שנספח לה היינו המן:

ששף עמה כנחש. אין מקומו כאן רק לעיל פרשה י"ג ריש סימן ה' אצל גיחון וכו' וכאן הובא דרך אגב:

מבהרת. מבררת ומלבנת:

והיה בעור בשרו. על שהוא אחינו בשרנו ע"כ צרתו קשה מהכיל:

פרק טז

פסקה א

שש הנה שנא ה'. עי' ב"ר ריש פרשה ע"ט בשש צרות יצילך ובשבע וגו' ושם לא פליג ר"מ ותתבאר מתוך דברינו:

הרי י"ג. עיין ביפ"ת ולדעת רבנן ששה הראשונים נכללים בז' האחרונים הולך עקשות פה היינו לשון שקר. מולל ברגליו רגלים ממהרות לרוץ לרעה. מורה באצבעותיו ידים שופכות דם נקי תהפוכות בלבו לב חורש מדנים ישלח ומשלח מדנים הרי שהששה הראשונים נכללים בז' האחרונים אלא שבתחלה עושה בדרך קל ואינו עדיין שנאוי לה' אלא צריך תוכחה ועונש ואח"כ כשנשתרש בחטא נעשה שנאוי ותועבה ואינם אלא ז' ומ"ש זו שביעית ואיזה זה ומשלח מדנים בין אחים משמע שצריך חקירה על השביעית שהרי היא מפורש שחושבה באחרונה. אלא שכוונתו למה שכתבנו שהששה נכללים בשבעה ומ"ש בששה מדנים ישלח היינו מ"ש בהשבעה ומשלח מדנים בין אחים וא"כ היא הששית ויהיה השביעית יפיח כזבים שאינו בששה הנ"ל אך דעת חז"ל על שחושבה לבסוף בין בחשבון הששה ובין בחשבון השבעה בהכרח שהיא השביעית שהיא כנגד כולם שמ"ש בין אחים כולל אחים ממש ואוהבים דבקים מאח ובין ישראל לאביהם שבשמים שע"כ היא הקשה שבכולם:

עינים רמות מבנות ציון. כי הוקשה לו וכי עינים של רשעים הם גבוהות ורמות משאר אנשים ע"כ דורש שפי' עינים של רמות כמ"ש כי גבהו בנות ציון ועינים פי' מסקרות עינים שעל שהיו גבוהות הלב בגאוה ובתאוה היו מסקרות עינים ע"פ מדה ט' וע"פ מדה י"ז:

שייפין כרומחין. עי' מ"כ ועם זה היו גסות הרוח כנ"ל בהרמת הראש למעלה כמו הרומח ועי' לקמן פרשה י"ז סימן ב' דקרי להו גילוי עריות ומ"ש אחת מהן לובשת תכשיטיו אגב שאמר בסמוך אחת ארוכה אמר גם כאן אחת לובשת וכל הענין באיכה רבתי פסוק סורו טמא דף ע"ט ב':

בקולריא אדומה. בערוך ערך קלר א' גורס בקילורית אדומה פי' כחול אדום דומה לאחד ממיני דמים ועי' במ"ע שמאריך בזה:

שתראה ארוכה. שתהא ארוכתה וגבהותה ניכרת יותר על ידי הקצרות. ומ"ש אצל כשהיתה אחת מהן קצרה שהיתה מביאה שתי קצרות לא גריס לה באיכה רבתי שם אלא היתה נותנות ברגליה וכו':

ר' אב"כ וכו' צורת דרקין. בערוך ערך דרקון הגירסא ר' אסי אומר שהיתה צרה צורת דרקון ופי' עכס מין נחש וזהו תעכסנה:

כעכס של עכנא. עי' כלשון זה בב"ר פרשה ס"ה סימן כ"ב שגורמות ברגליהן מעשה ארס ועכס עכנא:

הקב"ה אומר לישעי' וכו'. היינו מ"ש בסוף הענין ואנו ואבלו פתחי' וגו' שלא יהיו בהם יושב שיגלו:

האומרים ימהר יחישה. דורש שפסוק זה אמרו בנות ציון שאמר שם קודם לכן לכן גלה עמי מבלי דעת היינו בחטא בנות ציון שדעתן קלות וזהו בלי דעת וע"ז אמר ועיני גבוהים כנ"ל יען כי גבהו בנות ציון וגו' ומשקרות עינים ועליהם אמר האומרים ימהר יחישה מעשהו שהגלות יהיה טובתם שאם כפשוטו איזה טובה יקוו ישראל מהגלות שיבקשו שיגלו אותם וע"כ דרשו כנ"ל וע"פ מדה כ':

למען נראה וכו'. דמן הוא דקיימא שמ"ש למען נראה פי' נראה מי נוצח אני או הוא עי' ב"ר פרשה ה' סימן י"ג נראה מי נוצח ושם נסמן לכמה מקומות ולפי דרשה זו פסוקים של ישעיה ה' לכן גלה וגו' האומרים ימהר וגו' כאלו היה מקומם בישעיה ג' יען כי גבהו ע"פ מדה ל"ב שאחר תיבת יען שייך תיבת לכן כמ"ש ישעיה ח' יען כי מאס וגו' ולכן וגו' ושם כ"ט יען כי נגש וגו' לכן הנני וגו' וכן כאן יען כי גבהו וגו' לכן גלה וגו' ואנו ואבלו וגו' ואח"כ פסוק ושפח ה' קדקוד בנות ציון אחר שהתעולל בהן והניחן שנגמר מחשבתן הסכלה וישבו עם השרים בקרון אז הראה להם השי"ת ידו החזקה לנצח ופרע להם מדה כנגד מדה שהם גבהו ראשן למעלה כנ"ל ע"כ שפח קדקדן אם בצרעת וספחת שבראש וזה וספח ע"פ גז"ש ואם בכנים הרבה ודרש וספח שכתוב בשי"ן מלשון משפחה ע"פ מדת ממעל ואיזה משפחה של קללה שייך בראש ע"כ דורש על משפחת קללה של כינים: ורחב"א דורש ושפח מלשון שפחה ע"פ מדת ממעל ומנגד שהם דמו להיות שרות נגד רצון ה' יתברך ע"כ נעשו שפחות משועבדים ומ"ש שמר משפחותיהם דורש ושפח נוטריקון שמר משפחות שמ"ש בנות ציון מיותר שהיה די שיאמר ושפח ה' קדקדן שבהן מדבר אלא אמר מלתא בטעמא למה שפח קדקדן אם בצרעת אם בכנים על שהן בנות ציון שלא יאבדו ממשפחתן הלקן באופן שירחקו מהן:

אמר הקב"ה. דורש מ"ש ושפח ה' קדקוד בנות ציון וה' פתהן יערה שתיבת וה' מיותר שהיל"ל ופתהן יערה ע"כ דורש וה' ע"פ מדה ט' והקב"ה אמר שאין די בצרעת אלא עוד פתהן יערה שעי"כ ישמור משפחותיהן ודורש פתהן על מקום התאוה שמתפתים לזנות ע"פ מדת ממעל וזהו מעייניהם ודורש יערה מלשון ותער כדה שפירוש ושפיכה:

סירין סירין. במוסף ערוך מעתיק בערך סורין ר"מ אומר סורין סורין לשון יוני הוא סחוב והשלך ופירוש הפסוק סורו טמא שאמרו שיסורו למי שתחלה קראו למו שהושיבו אותם עמם בקרן ולמה אמר שיסורו אמר בס"ד כי נצו גם נעו מלשון מיאוס וטינוף מדם כמ"ש רש"י באיכה גם מרומז בזה כי נצו מלשון נעיצה ע"פ מדת ממעל שנעצו ברומח גם

נעו שהשליכו אותן החוצה וכמ"ש בפסוק הקודם נעו עורים בחוצות נגואלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבושיהם סורו טמא וגו' ע"כ פירש מ"ש עינים רמות שלקו בצרעת שאמר ר"י בריש הסימן וכולן לקו בצרעת ועתה מתחיל לדרוש שאר ששה דברים לשון שקר ממרים פי' שמאחר שאמר להם הקב"ה אם יהיה נביאכם וגו' לא כן עבדי משה וגו' הרי שדברה שקר במה שאמרה הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר שהשוו עצמן למשה. ובד"ר פרשה ו' סימן ח' עד סוף הפרשה קורא אותה לשון הרע וחטא של לשון הרע הוא אפילו שאומר אמת:

ויאמר נחזי נער אלישע. חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדוף גחזי אחרי נעמן:

מדנים בין אברהם. שרצה להפריש ביניהם וליקח אותה לאשה וגם כמ"ש ב"ר פרשה מ"א סימן ב' שכל הלילה היתה שטוחה על פניה והתרעמה כנגד אברהם וגם גלתה לפרעה שהיא אשת אברם ולא אחותו וכל אלו דברי מדנים ולשון התנחומא בסימן ד' לפי שנטל שרה מאברהם והיינו המדנים שהפרידם:

ארשב"ג. עיין כתובות דף ע"ז וירושלמי כתובות סוף פרק המדיר וב"ר פרשה מ"א שם:

בעלי ראתן. הובא בערוך ערך ראתן וכתב שם המ"ע בלשון יוני כל מין נזילה וגם זוב דם וש"ז ושלשול וזהו מ"ש בכתובות שם מאי סימנא דלפן עיני דייבון נחירו רירי מפומי' שכל נקביו מקולקלים:

תניא א"ר יוסי. הוא העתקה ממדרש אחר ועל כן חתם עוד הפעם ועל זה נאמר זאת תהיה וכו' ור"י חולק במה שאמר שהתשמיש קשה בכולן:

פסקה ב

ולא הייתי יודע היכן. שהוקשה לו לשוו מי האיש החפץ חיים בלשון שאלה היל"ל שהנוצר לשונו מרע יחי' ע"כ דורש שפי' נודע לו ע"י הרוכל הזה שהיה מכריז בשווקים ובעיירות. כי עמד על תוכן כוונת דוד המנך שעל לשון הרע צריך להכריז על שלשה"ר רבים נכשלים בו וכמ"ש חז"ל כולם בלשון הרע וזהו מי האיש החפץ חיים וכן הוא לשון הגמרא ע"ג דף י"ט מכריז רבי אלכסנדרי' מאן בעי סם חיי ועי' לקמן פרשה כ"ז סימן ב' מי הקדימני וכו' עתידה ב"ק להיות מפוצצת ג"כ בלשון הכרזה:

פסקה ג

שיאו לרומא לעב לעננא. שתחלה אמר לשמים שיאו משמע עד הכוכבים ואח"כ אמר לעב יגיע והעבים הם רק עד ג' פרסאות מן הארץ ע"כ דורש מ"ש לשמים שיאו לרומא פי' ברום האויר דומה למ"ש לעב יגיע וכדמיון נ"נ שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון:

הגללים הללו מזוהמים. ועי' ב"ר פרשה כ"א סימן ג':
ולא הכירוהו. ואיוב נלקה בשחין רע כמ"ש בריש איוב ויך את איוב בשחין רע:

פסקה ד

בקילוסו של אדם רשע. דורש מ"ש מה לך לספר חוקי שאין הספור שייך כ"א אצל הגדולות כמ"ש וגדולתך אספרנה וכדומה ע"כ דורש שכך הוא באמת כוונת הכתוב מה לך לספר גדולתי וקילוסי וזה ע"פ מדה ט' וי"ז ומה לך ללמוד חוקי. וזה מ"ש ר' לוי שהביא ראיה על הקילוס מפסוק לספר חוקי וכמ"ש אצל גיחזי שאמר לו המלך ספר נא לי את כל הגדולות שעשה אלישע וגו' ויהי הוא מספר למלך וגו'. והמעשה הובא בשי"ר פסוק צוארך בחרוזים דף י"א יעי' עוד שם:
וטמא טמא יקרא. שהטמא יקרא דברים טמאים ולא דברים קדושים לספר גדולתי וללמוד תורתי:
הסיטם הקב"ה. עי' לעיל פרשה י"א בסימן א' הסיטן הקב"ה ושם מבואר:
ר"א בשם ריב"ז. לפי מ"ש כאן המאמר בלי ראש וסוף אך בערכין י"ד ב' דורש פסוק מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה רמ"ח אברים שבאדם כולם זקופים והלשון מוטה ועשיתי לו שני חומות אחת של בשר ואחת של עצם וכו' ע"ש והחומות הם השפתים והשנים והמים שתחתיו לקררו והשני לחיים לשני צדיו לשמרו מן הצדדים והוא רבוץ להחלישו ולסימן לו שישכב וינוח וכשהפה סתום הלשון מקופל בארכו וברחבו וכשפותח פיו הרי יכול להאריכו ולהוציאו הרבה וכל זה להראות שצריך שמירה גדולה למעט רעתו ואינו מועיל אלו היה זקוף ובלא חומות ובלא כפילות על אחת כמה וכמה:

פסקה ה

הה"ד אל. מדרש קהלת פסוק זה דף צ"ו כל דעות אלו באריכות ובביאור וכאן סמך עצמו על המבואר שם ועי' ד"ר פרשה ו' סי' יו"ד:
וישלח מלאך. כמ"ש לעיל ריש פרשה א' של ספר זה:
על אותו הקול. שדברו על משה ותיקון לשון הדרשה למה יקצוף האלהים כמ"ש ויחר אף ה' על קולך ותדבר מרים:
והענן סר. והנה מרים מצורעת כשלג:
דתנן שמעון בנו. אבות פרק א':

פסקה ו

זאת תורת נגע הצרעת. בסוף תזריע וד' בסדר מצורע א' בפסוק ב'. ב' בפסוק ל"ב ג' בפסוק נ"ד ד' בפסוק נ"ד הרי ה' תורות: ולא פירש במי מדבר וכנגד מי הם התורות רק

בפסוק הב' הנ"ל זאת תהיה תורת המצורע שרק במקום זה קראו מצורע לדרוש בו מוציא רע כנ"ל ולכוונה זאת חזר המדרש להזכיר פסוק זה עוד הפעם שהכל למדים הימנו מה זה על לשון הרע כך כולם על לשה"ר כמ"ש סוף סימן א' וה' פעמים תיבת תורה על פי מדה י' ה' תורות כנגד חמשה חומשי תורה. ומבואר בספר הגדול בעל עקדה שבכל חומש מה' חומשי תורה מבואר חטא לשון הרע בספר בראשית ענין הנחש. בספר שמות ענין דתן ואבירם שהלשינו לפרעה על משה. בספר ויקרא סדר תזריע ומצורע ובסדר קדושים לא תלך רכיל. בספר במדבר ענין המרגלים ומרים ועדת קרח. בספר דברים בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ות"א דאתפלו על מנא ובסוף תצא פרשת זכור דמרים ודפח"ח הרי שהמדבר לה"ר כעובר על כל ה' חומשי תורה:

פסקה ז

ולקח למטהר. שתי צפרים וצפור כולל כל מיני עופות ולא פירש איזה צפור ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל שמדבר בצפור שיהיה שוה להחטא שיהיה בעל קול כמו המצורע יבא קול ויכפר על הקול עי' רמב"ן סדר מצורע. ועי' לעיל פרשה יו"ד סימן ד' אצל זגי הרמונים וכמ"ש בערכין ט"ז ב'. וזהו מ"ש ולקח למטהר שתי צפרים כנגד מעשה המיטהר יהיה שתי הצפרים ובאיזה ענין משתוים היינו בענין הקול ועל שדרשה וו על פי המדות כנ"ל ע"כ אמר המדרש בלשון אמר הקב"ה וכו':

צפור דרור. כך הוא במשנה במסכת נגעים פרק י"ד ובת"כ יליף לה ממ"ש ושילח את הצפור החיה על פני השדה צפור המשתלח וכו' ועיין ברמב"ן שם ובמשנה משמע שהיו סימנים בצפור דרור במעיה כמ"ש שחט הצפור ונמצאת שלא דרור שחטה ונמצאת טרפה משמע שדומה לטריפה שנכרת אחר שחיטה וצ"ע:

שאוכלת מפיתו ושותה מימיו. וצ"ע שהרי איתא בביצה דף כ"ג שצפור דרור דרה בבית כבשדה ואין מזונתה על האדם כלל ואיך אומר שאוכלת מפתו וכו' אך ברמב"ן סדר זה מצאתי הגירסא שאכלה מפתו ושתת מימיו יתכן לפרש שכן דרך הקונה צפרים כשמכניסין לביתו קודם שמוסרם לכהן נותן להם מפתו ומימיו יום או יומים ועל זה אמר שעל שאכלה מפתו לכן מכפרים עליו ועי' ביפה תואר וכן הוא במדרש תדשא פרק ט"ז:

פסקה ח

מאדם יהא שלא יבואו חליים. בא לדרוש תיבת מיטהר משמע שהטהרה תלויה בו בעצמו שיגרום שיהיה טהור ושירפא מצרעתו:

כל חולי זה העין. שכל החלאים באים בעין רעה ע"כ נקרא כל חולי:

בצפורי דהות תמן צינתא. כמ"ש מגילה ה' ע"ב צפורי שיושבת על ראש ההר כצפור וע"כ היה הרוח שולט בה והקור:
תשתזיב מן צנתא. כי רבי היה דר בציפורי כמ"ש ב"ר פרשה צ"ו והיה צריך בעצמו לברכה זו:
בשם ר' נתן. ולעיל אמר דר"ח ור' נתן דאמרי צ"ט בצינה אך בירושלמי שבת הגירסא בשם ר' יונתן:
בפשיעה. שאינם נשמרים מדבר שמזיק אותם ופושעים בעצמם:

פסקה ט

קורא הקדוש ב"ה. דורש כאן ממ"ש ישעי' נ"ז ט"ו כי כה אמר רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש אשכון היינו ופי' שאומר כן במרום בין המלאכים הקדושים ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים היינו לרפא את המצורע שרוחו שפל בקרבו וחשוב כמת כי לא לעולם אריב עם המצורע ושלחתי רפואתו ונטהר ואח"כ כתוב עוד בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף היינו שאחר שנתרפא מצרעתו חטא עוד הפעם אז חוזר הצרעת למקומו שעל כן כופל תיבת קצפתי ואכהו הסתר שהסגירו הכהן ואח"כ עוד הפעם ואקצוף וילך שובב בדרך לבו שחוטא עוד הפעם אחר שנרפא וזהו הדר תובי' לתובי' ודייק תיבת שובב בכופל הבית"ן שוב שוב כמ"ש בערוך ערך תב החמישי ככלב שב על קאו תרגומו ככלבא דהפיך על תיובי' בויקרא רבה פרשת רפאנו בזאת תהיה תורת המצורע עכ"ל וכוונתו על מאמר זה בפרשה זו שחותם הפרשה בפסוק רפאנו ה' שהקיא נקרא תוביא בארמית וכן תיבת שוב מתורגם תוב שהקיא הוא דבר שכבר אכלו דרך הפה וכשמקיא המאכל שב בדרך שבא בו דרך הפה והכלב חוזר ואוכל הקיא וכן הרשע על דבר שכבר לקה בנגעים ונרפא וחוזר וחוטא והנגעים חוזרים עליו ועכ"ז כשחוזר ועושה תשובה באמת הקב"ה מקבלו ואומר עליו דרכיו ראיתי וארפאהו מהנגעים:
אלו האברים שמתאבלים. מדקאמר לו ולאביליו ואין ניחומים אלא על האבלות שעל המת והוא עדיין חי ע"כ דורש על גופו ואבריו שהמצורע הוא אחד מארבעה שחשובים כמתים בחייהם והם המתאבלים על מתיהם כשנרפא מן הצרעת:
כד שלמין מיני' זכי'. גירסא זו צ"ע איך דורש תיבת שלום לרעה ששלם ותם ממנו הזכות ויתכן שתיבת מיני' הוא ט"ס ופי' למי שומע תפלתו למי ששלם בזכיותיו שעושה תשובה שלמה ומ"ש לרחוק אין פירושו שהוא עתה רחוק א"כ לא היה מקבל תפלתו אלא פירוש שהיה רחוק בעבור חטאו ונתרחק בנגעים בדד ישב מחוץ למחנה וטמא טמא יקרא:

ואסיני לי' לגרמי'. ארפא אותו בזכות עצמו מאחר ששב בתשובה שלימה וכן הפירוש בפסוק רפאנו ה' וארפא שיהיה הרפואה בעבור עצמו לבד וכן הושיעני ואושעה:

פרק יז

פסקה א

ונתתי נגע צרעת. כל זה באיכה פסוק טוב ה' לקויו דף ע"ו:

כבישין בלבהון. שמ"ש מסלות בלבבם ואיזה מסלה הוא בלב ודורש על קיום מצות התורה ועל לימוד התורה בתמידות עד שהם כבושים בלב כמו המסלה הכבושה על ידי הרגלים:

לטובים יכול לכל. לכל טובי לב בטבעם שנבראו בעלי רכות הלב ורחמנים אע"פ שאינם מאמינים בתורת השי"ת ת"ל ולישרים בלבותם היא מדריגה גדולה מאד מדרגת האבות הם שישרו ופשטו עקמימות לבם ונעשו ישרים וכמ"ש בלעם תמות נפשי מות ישרים כמ"ש ב"ר פרשה ו' סימן ט'. וכן מעלת דוד כמ"ש ד"ה כ"ט י"ז בוחן לבב ומשרים תרצה אני ביושר לבב התנדבתי וגו':

טוב ה' למעוז. פירושו ע"פ מדה ט' שהוא טוב למי שמחזיקו למעוז ביום צרה יכול אפילו לרשעים וכמ"ש ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו ת"ל ויודע חוסי בו שחוסים בו תמיד ודבקים בו ע"י התורה והמצות וכן לנפש תדרשנו וכן לכל אשר יקראוהו באמת כמבואר ודרשה זו ע"פ מדת כלל ופרט שהרישא דקרא הוא הכלל וסיפי' דקרא הוא הפרט ואין בכלל אל מה שבפרט:

אסף בן קרח. כמ"ש שמות ו' פסוק כ"ד ובני אסיר ואלקנה ואביאסף וכמ"ש ד"ה א' ריש כ"ו לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף ושם ט' י"ט ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ושלום הוא משלמיהו בן קורא הנ"ל ואביסף הוא אסף הקרח וסובר ח"א שאסף שנזכר בתהלים הוא אסף שנקרא אביאסף בתורה שם ובד"ה ו' כ"ב ובני קרח היו נביאים משוררים ברוה"ק כמ"ש כמה פעמים בתהלים לבני קרח מזמור ולדעת רב פעמים שהיה משורר עם אחיו יחד ופעמים שהיה משורר בפני עצמו ולדעת זו היה אסף בן קרח מבני קהת בימי דוד. וחד אמר אסף אחר היה כמ"ש ד"ה א' ו' כ"ב בן אביסף בן קרח וגו' ואח"כ בפסוק כ"ד ואחיו אסף העומד על ימינו וגו' בן גרשום בן לוי והיה גם כן משורר ברוה"ק כמפורש שם וא"כ גם אסף שנזכר בתהלים הוא ג"כ אסף מבני גרשום. ועי' כל זה בשי"ר ריש פסוק כמגדל דויד דף כ"ג ובקהלת רבה פסוק החכמה תעוז לחכם דף קנ"ג ב' ומש"ש:

כבר הייתי שורה. וזהו כמעט נטיו רגלי לירד חיים שאולה עם אבי וחבורתו אך ע"י זכות שהיה לי נצלתי עם אחי כמ"ש ובני קרח לא מתו. ומ"ד אסף אחר היה א"כ מ"ש ואני כמעט נטיו רגלי פי' עם כל הרשעים בגיהנם:

שלבם מלא הוללות רעות. כמ"ש קהלת ט' פסוק ג' וגם לב בני אדם מלא רע והוללות וגו' ושם יו"ד פסוק י"ג ואחרית פיהו הוללות רעה ועל זה כוון כאן במ"ש קנאתי בהוללים:

אללי לעולם. מלשון קינה וצרה ואלי כמ"ש לקמן פרשה כ' סימן ב' ר"ל קרי להון אלליא שמביאים אללי לעולם וזה ע"פ מדת ממעל הוללים ואללים והא' והה' מתחלפים באותיות אחה"ע עי' במ"ע ערך אלי' בשם מדרש אסתר לשון פרסי לאלייי פי' לקינה:

ואת אמרת שלום רשעים. שני כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדת ממעל שלום מלשון שילום שכר רשעתם שמתמה איך משלם להם שכר טוב כזה:

ולא הרהרתים. דורש תיבת חרצובות שהיא זרה שאין דוגמתה בתנ"ך ע"פ נוטריקון חר צובות חר בחילוף חי"ת בה"א באחה"ע הר לדרשו הרהור כמ"ש ב"ר פרשה מ"ד סימן ה' אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים מי הרהר אברהם אברהם הרהר וכן הוא שם פרשה נ"ה סימן ד' והנה שם כתבתי שדורש תיבת הדברים הרהורי דברים אך נראה לי עיקר כמ"ש כאן שדורש תיבת אחר על הרהור ועי' במ"כ ונ"ל שצ"ל לא הרהרתים שאסף אומר כן להשי"ת שאינו נותן להם מחשבות של חלאים שיבואו מזה לזכרון מותר שאין דרך הבא לחשוב על המות רק החולה וזהו למותם וכן מ"ש צבותים פירושו קשרים שלא נקשרו בחלאים ויסורים בעונותם ולא עלה על לבם למותם וכמ"ש באיוב וברגע שאול יחתו:

פתחו של אולם. במסכת מדות פרק ג' מ"ז ומאחר שהיה חלל גדול כזה בוודאי היה הבנין חזק של אבנים גדולות וקורות חזקות:

טוה מעה אחת עבה. במ"ע פי' לפי הענין חוט ומטוה ועי' ירושלמי סוף פרק ח' דברכות שיאותו לאורו שיעותו שיהיו הנשים טות לאורו כמ"ש שם בדברי שמואל והדברים קרובים שהמעה היא טוי' וחוט:

אלו הציבום לעונות ואלו לאספליטין. בערוך ערך צב גורס אלו לצובים ולעונות ואלו לאספריטים. ציבים אמר בנימין פי' חוטים דקים וכן לעונות ובערוך ערך אספרטין כתב המ"ע א"ב פירושו בלשון רומי חוט ומיתר הרי שפירש המאמר שהאשה הטווה אינה יכולה לצמצם שיהיו חוטי הטוי' שוים תמיד ודורש צובות מלשון ציבים ברומית וציבים ולעונות ואספרטון ענינם אחד והרשעים זמני הצלחתם שוים תמיד:

צובים שלעונות שימותו. דורש חרצובות מלשון צבתים ועמרים ואיזה צבתים גורמים המיתה דורש ע"פ מדה ט' על צבתים של עונות הגורמים מיתה כמ"ש כי בעונו מת. שאינו פוקד עליהם עונותם:

אלא אלו הבריאים. כצ"ל אלא ובריא אולם אלו הבריאים ליום הדין וכמ"ש ברכות פרק א' ולא עוד אלא שזוכים בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו וזהו ובריא אולם פי' אולם המשפט ע"פ מדה ז' וי"ז:

בעמל אנוש. כמ"ש אדם לעמל יולד היינו לחרוש ולקצור וכדומה הרשעים אינם צריכים לזה שיש להם עבדים רבים:

שכתוב בהם אדם אתם. שאין היסורים שלהם יסורי מות אלא לשעה עד שישובו בתשובה והרשעים אפילו לשעה לא ינוגעו ובעבור תיבת ינוגעו הובא כל הדרשה לכאן וכל זה באמת לרעתם של רשעים שאינם זוכים ליסורים לנקותם מעונותם לפיכך משה מזהיר לישראל כי תבואו וגו' ונתתי נגע צרעת מתנה לנקותם מעונותם:

פסקה ב

יגל יבול ביתו. דריש נגרות מלשון גוררין כי יהיו ונגררות מן הבית לחוץ גם דורש נגרות מלשון גירוי וזהו מ"ש ביום שיגרה אפו בו ועי' במ"ר פר' ז' סימן ה' ד"ר פר' ו' סימן ח' ותנחומא כאן בסימן ד':

פסקה ג

על י' דברים. עי' ערכין ט"ו ולעיל ריש פר' י"ו על ז' דברים ובמ"ר פר' ז' סימן ה' על י"א דברים וכן הוא בזוהר בלק על י"א דברים ע"ש השינוים וכן הוא בתנחומא כאן ריש סימן י"ד על י"א דברים ומדרשים חלוקים הם:

גוזל את הרבים. בממון ומ"ש הגוזל את שאינו שלו היינו בכבוד ובגדולה שאינו שלו כדלקמן בסמוך:

שהעידו עדות שקר. פתח בע"ג ומסיים בעדות שקר ועי' לעיל פר' י"ו סוף סימן א' מש"ש על ענין יפיח כזבים ולזה כוון כאן:

כי פרוע הוא. שזרחה בהן צרעת וכמ"ש והצרוע אשר בו הנגע וגו' וראשו יהיה פרוע ודורש גז"ש וכן הוא בתנחומא שם:

ועל חילול ה' מגיחזי. שאלישע קידש ה' על שלא רצה ליקח כלום מנעמן וגיחזי שלקח חילל ה' ובמ"ר שם מבואר יותר:

מהו מאומה. משמע דבר קטן והלא לקח ככרים כסף על כן דורש על פי מדת ממעל מומה שפיו הכשילו ולקח מום היינו צרעת נעמן ועי' ב"ר פר' נ"ה סימן ב':

שנאמר והסגירו הכהן. דורש גז"ש שתיבת ה' יסגרך מורה צרעת ואף שלא היה כאן סגירה כי גלית מת מיד ודוד לא היה כהן וגלית אינו מטמא בנגעים אלא דורש מתיבת יסגרך שהיל"ל יתנך או ימסרך שמרמז על נגעים ועיין לקמן פר' כ"א סימן א':

משבנא. לעיל פר' ה' סימן ג':

ובחזקתו גבה לבו. אצל עוזיהו כתיב ודורש שהיה אצל עוזיהו שני חטאים אחד שגזל הכהונה ואחד שגבה לבו וכל חטא היה כדאי לעונש הנגעים:

דאמר ר' אלעזר. לעיל סימן זה ר' יצחק ב"ר אלעזר:

פסקה ד

הבקר היו חורשות. עיקר מה שהביא פסוק זה לחשוב סדר פורעניות של איוב תחלה בממון בקר וצאן וגמלים ואח"כ בבנים ואח"כ בגופו ואגב שהזכיר פסוק זה דורש בו:

יצאו מכפר קריינוס. הנה כפר קריינוס הוא במדי כמ"ש במדרש אסתר פסוק מהר קח את הלבוש שהיה אביו של המן שם ומגדל צבעי' הוא בארץ ישראל כמ"ש ב"ר פר' צ"ד סי' ד' וא"כ מאמר זה פליאה דעת ממני ומה דרשו ואיך דרשו:

כי אערוץ המון רבה. וס"ד ואדום לא אצא פתח והם שני כתובים מכחישים תחלה אמר שיתחזק עם המון רב חיל ואח"כ אמר ואדום לא אצא פתח ומי הוא הבוז משפחות ודורש שכך הוא פירש הפסוק כי אערוץ המון רבה שהיה מגייס ומקבץ חיילותיו על שבוז משפחות הם הכשדים ע"פ מדה י"ז כמ"ש כשדים זה העם לא היה שלא היה עם חשוב בעולם כשאר האומות רק אשור יסדה לציים להפחיד הגוים בהם כמו שמפחדים מציים הם חיות המדבריות המזיקים כמ"ש ישעיה ל"ד י"ד ופגשו ציים את איים וזהו ובוז משפחות יחיתני שנתן אימתו עלי שע"ז אמר כאן כשדים שמו שלשה ראשים. וכמ"ש חבקוק א' כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר וגו' איום ונורא הוא וגו' וזהו ליתן אימתה:

אש אלהים נפל מן השמים ואדום ויתכן שעל שדורש המדרש שמשפט איוב היה מן הקל אל החמור ומהפך סדר הפרשיות כמ"ש בסוף הסימן גם בענין הממון עצמו הולך מן הקל אל החמור ואש אלהים מן השמים שלא כדרך הטבע היה אחר מ"ש כשדים שמו שלשה ראשים ועל פי מדה ל"א:

קל מן שמיא נפל. דניאל ד' ובא לדרוש שאין הכרח לומר שהיה האש בשמים ונפל לארץ אלא הכוונה שע"פ גזירה מן השמים התלהט האש הטבעי שהוא מלא האויר שעל כן ואדום לא אצא פתח כנגד גזירת שמים:

ויסגר לברד בעירם. ואח"כ ויך גפנם גירסא זו צ"ע שפסוק ויסגר הוא בתהלים ע"ח ופסוק ויך גפנם הוא בתהלים ק"ה ג"כ אצל ברד כמ"ש נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם ויך גפנם ותאנתם ומהו ואח"כ ובמדרש רות הגירסא בהיפך תחלה ויך גפנם ואח"כ ויסגר לברד בעירם ונ"ל שגירסא זו עיקר ובא ללמדנו דבר נפלא שהנה בתורה כתוב אצל ברד ויך הברד וכו' מאדם ועד בהמה ואת כל עשב ואת כל עץ וגו' ואין זה כסדר הפורעניות שאינו נוגע בנפשות תחלה והסדר הנכון כמ"ש תהלים ע"ח יהרוג בברד גפנם ושקמותם בחנמל ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים שהוא סותר למ"ש בתורה תחלה על האדם ובהמה ואח"כ על העשב והעץ והכריע מאיוב וכדומה שאינו פוגע בנפשות תחלה ועי' ב"ר פר' א' סי' ו' ושמ"ר פר' ט"ו סימן כ"ב שנביאים וכתובים באים לפרש את התורה. אך בילקוט איוב ובילקוט רות הגי' כמו כאן ואני בחרתי הגירסא שאפשר לפרשה ע"פ המקראות והמדות:

ואח"כ ויך כל בכור בארצם. הוא פסוק של תהלים ק"ה ואגב שהביא פסוק ויך גפנם מתהלים ק"ה הביא פסוק הסמוך לו:

ואף נגעים הבא על האדם. מדרש תדשא פר' י"ז הנה בתורה כתיב תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי בגדים בסדר תזריע ואח"כ נגעי בתים בסדר מצורע והמדרש מהפך הכל ודורש כן שמאחר שלמדו מכל הנ"ל שסדר פורענות הוא מן הקל אל החמור א"כ מ"ש בתורה בהיפוך מסידור זה בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב מוקדם שמאוחר בפרשיות שתחלה נאמר פרשת נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי אדם וכל הענין בתנחומא תזריע סימן יו"ד בקיצור ובסדר מצורע סי' ד' באריכות. ולכך לא התחיל בנגעי בתים על שלא היה להם עדיין בתים במדבר ולא בבגדים שבגדיהם היו ע"פ מעשה נסים והתחיל בנגעי הבתים כדי ליראם כן הוא במדרש תדשא:

פסקה ה

מה חם סרסו. כמ"ש סנהדרין דף ע' פדר"א פרק כ"ג ועי' ב"ר פר' ל"ו סימן ז' מש"ש בפירושו. מדרש תדשא ריש פר' י"ז:

והארץ היא מתקללת. ענין הדמיון שכנען הוא בן רביעי של חם וכמ"ש בב"ר שם סימן הנ"ל כך הארץ היא רביעית לברכה כמ"ש ויקרא כ"ו מ"ב וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (וע"פ הזוהר היא מדת דוד רגל הרביעי) וכן בענין הקללה שתלקה כמו כנען והדבר למוד מענינו שמדבר בנגעי בתים ולענין זה הזכיר כנען כאן ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו וענין כנען מפורש במקומו ע"פ מדה י"ז:

כולם תגרים. עי' ב"ב דף ע"ד א':
אליעזר הוא כנען. ב"ר פר' נ"ט סימן ט' וש"נ ומבואר:
בא ברוך ה'. כאומר אתה שנאמר עליך ארור כנען מעתה אתה ברוך ה' וכאמרם במדרש שאמר אחד לחבירו הסומא שלום לך בר חרי פי' בן חורין והשיב לו מנין אותו יודע שהוא בן עבדים וכן כאן (ויתכן שהוא מרומז במ"ש בראשית כ"ו כ"ט אתה עתה ברוך ה' אמר כן לכנען שעמד עם יצחק וכמ"ש וגם אתה לא הגדת לי שהפך פניו כלפי פיכול וכן כאן כלפי כנען הוא אליעזר שנקרא ברוך ה') ועל זה רמז כאן שהצרעת היא לברכה כמ"ש שכנען הוא אליעזר נהפך מארור לברכה:

פסקה ו

תני ר' חייא וכו' תני רשב"י. אין הפירוש שרשב"י השיב על דברי ר' חייא שרשב"י היה קודם ר"ח אלא שר"ח הקדים הדקדוק לדברי רשב"י שמתרץ הדקדוק:
פרוזדוגמאות. במ"ע פרסטגמא פי' דת וגזירה והמאמר בירושלמי שביעית פרק ו' ד"ר פר' ה' סימן י"ד ושם הגירסא דאטגמא:
גרגשי עמד מאליו. ולשון הירושלמי שם גרגשי האמין בהקב"ה:
ארץ יפה כארצו. שמאחר שמפורש שיש ארץ כארצנו וע"פ מדת מנגד בהכרח לדרוש שניתן הארץ הזאת לגרגשי מדה כנגד מדה וחז"ל ידעו שאפריקא היא ארץ כארצנו ושם נתישבו הגרגשים וזהו מ"ש בריש חלק שאמר בני אפריקא לאלכסנדר מוקדון כנען אבוהון דהנך אנשי הוה כמ"ש בסימן הקודם:

פסקה ז

זה בית המקדש. דורש תיבת בית לשון יחוד שהיל"ל בבתי על כן דורש על הבית הגדול המיוחד שלארץ אחוזתכם ואמר כן לחבבה בעיניהם וכמ"ש יחזקאל כ"ד כ"א הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשיכם. וזהו בבית ארץ אחוזתכם ועי' מדרש תדשא בפרק כ' באריכות וכאן בקיצור:
יען ביתי. הרי שביהמ"ק הוא ביתי וזהו אשר לי הבית:
זה ירמיה. שהוא ניבא על חורבן ביהמ"ק יותר מכל הנביאים ובימיו חרב:
תותבא מפנה למרא ביתא. ד"ר פר' ב' סימן כ' באריכות ובמ"ר פר' ז' סימן יו"ד כל הענין וע"ש איך דורש:
שכתוב בו כונס. כמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ו' וש"נ כל העולם כלו מים במים ואת אמרת יקוו המים מכאן שהחזיק מועט את המרובה שם לא היה צר לו כשהכניסם וכאן כינוסם לו צרה:

פרק יח

פסקה א

איש כי יהיה זב. ותיבת איש מיותר וכמ"ש בסוף הסימן:

עקביא בן מהללאל. אבות ריש פ"ג וכל זה בקוה"ר פסוק והסר כעס וכו' וזכור את בוראך דף קי"ד ב' ובפתיחתא כ"ג דאיכה דורש כל הענין דרך רמז על ישראל וכאן כפשוטו:

שלשתן דרש ר"ע. בקוה"ר שם גורס דרש עקביא:

אלו ימות המשיח. בקוה"ר שם הגירסא אלו היסורים שלעת זקנה תאמר שאין אתה חפץ בהם והגירסא אלו ימות המשיח אין לו שייכות כאן כלל כ"א למ"ש בפתיחתא דאיכה שם שדורש כל הענין על כלל ישראל ע"ש בהדיא:

זה קלסתר פנים. כשהאדם שלם בבריאותו ובמעמדו:

והירח זה החוטם. שהחוטם מיוחד לחוש הריח וזה ע"פ מדת ממעל ובקוה"ר שם הגירסא האור זה החוטם והירח זה המצח שע"י החוטם ניכר פני האדם כמ"ש במשנה יבמות פרק ט"ז משנה ג' אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כמ"ש לקמן בסמוך והמצח חצי עגול כמו הירח:

אלו ראשי לסתות. בולטין מן הפנים ככוכבים וכל זה ע"פ מדת ממעל:

ושבו העבים אחר הגשם. משל על הצער והדמעות כמו שאחר העבים המחשיכין האור יורד גשם כך אחר הצער בא הדמעות:

בא להטיל מים. דומה לגשם מקדימים אותו הנקבים גדולים המוציאים עבים:

ארכובותיו. שכל בית הגוף נכון עליהם ע' קוה"ר גי' אחרת:

צלעותיו. עצמות הצלעות שמן השדרה הם חוזק הגוף וכן הזרועות משמשי הגוף:

ובטלו הטוחנות כי מעטו. שני כ"מ בטלו משמע שבטלו לגמרי ואח"כ אמר כי מעטו ולא בטלו ע"כ דורש ובטלו הטוחנות על ההמסס שנתבטלו כחו מלבשל. ומעטו על השיניים שמתמעטים בזקנם:

בארובות. שהעינים נתונים בחלל שלהם כמו חלון בארובה:

שאין ההמסס טוחנן. שאינו מעכל המאכל ונסגרים נקבי היציאה ונעצרים:

ליסטים אתאן. ויקום ממקומו להחבא שיחלש המוח וכח המדמה וטועה בהרגשיו:

שפתותיו. בוני הדבור והשיר וזהו בנות השיר:

הכליות. דורש בנות מלשון בינה כי הכליות יועצות:

חיתיתו של דרך. בקה"ר הגי' איזיל לא איזיל אמר לא איזיל:

וינאץ השקר וכו'. בקוה"ר שם הגירסא בהיפך וינץ השקד זה לוז השדרה ויסתבל החגב אלו הקרסולי' וינאץ השקד שיהיה פורח בלוז והשקד ויהיה בולט מן הגוף מחמת כחשות הזקנה זה העצם הקטן של השדרה שדומה ללוז ואגוז קטן ושקד ויסתבל החגב שהקרסולים סובלים הגוף שעומד עליהם והקרסולים הם מסימני טהרה של החגב שיש לו קרצולים כמ"ש חולין נ"ט:

מציץ. שם הגי' מניץ כמ"ש וינץ והכוונה אחת על הפריחה והבליטה:

זה התאווה. כמ"ש לקמן פר' ל"ד האביון שתאב לכל ומ"ש ותופר היינו שתופר הברית והשלום שבין האיש והאשה כמ"ש שבת ומטיל שלום בבית בטל:

רחוקות. העין שהיה רואה מרחוק עתה צריך לקרב העין אל הדבר או הדבר אל העין:

שכל צדיק וצדיק. עי' שמ"ר פר' נ"ב סימן ג' ועי' לקמן פר' כ"ז סוף סימן א' עדן בפני עצמו:

התולעים. הסובבים בקבר על האדם כמו הבריות על השוק ואין מוחה ומי שרואה סופד על האדם:

חוט השדרה. ארוך כמו חבל ולבן ככסף:

זו גולגולת. גולה הוא הראש כמ"ש וגולה על ראשה וכמ"ש רישא דדהבא:

גרגרת. חבל הכסף שמחבלת הכסף גולת הזהב בחילוף ג' בכ"ף כולת שמכלת את הזהב והוצאת המאכל עי' בקוה"ר שם:

זו כרס. שדומה לכד עגול ובולט. על המבוע זה בפה שנובע תמיד לכלוכית מהכרס והדמיון שבכד שואבים מים מן המעין והמבוע כך הכרס שואב המאכל מן הפה:

דכתיב אך בשרו. עליו יכאב ונפשו עליו תאבל בזמן שמכרת אותו וזהו עליו:

דתנן אין מעידין. נרשם לעיל סימן זה:

גלגליא דצפורי. כמ"ש לעיל פ"ח סימן ו' שציפורי יושבת בהר והבארות עמוקות וצריכים גלגלים עם חבל ארוך וכשמשתבר נופל הכל אל הבור ואבדה כל פעולתו. רגביא דטבריא שיושבת בעמק והמים קרובים לשפתו ונופלים שם רגבי אדמה ומ"ש גלגל פי' כמו גלגל וגרגיר מלח ופי' שמתמלא פיו צרורות אדמה. וזהו מליצת מתקו לו רגבי נחל שממלא פיו ואינו פולטם:

פסקה ב

איום ונורא הוא. תנחומא תזריע סימן ח' כן הובא בילקוט חבקוק פשטות הכתובים על כשדים שכתוב בפסוק הקודם הנני מקים את הכשדים הגוי המר וגו' איום ונורא הוא

וכמו"ש לקמן סימן זה נבוכדנצר ועל שבפסוק זה אינו מפורש במי מדבר דורשו על פי מדה י"ז בכמה אופנים:

בשעה שברא הקב"ה. עי' לעיל פר' י"ד וש"נ והביאור על זה ב"ר ריש פר' י"ח:

ממנו משפטו ושאתו. שנשפט על ידה ושאתו מלשון השאת והשבר גם פי' מלשון הסתה כמ"ש הנחש השיאני והיא השיאה לאדם:

את בגדי עשו בנה הגדול. כמ"ש פדר"א פרק כ"ד הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היתה עמהם בתיבה וכשיצאו מן התיבה לקחה חם בן נח והוציאה עמו והנחילה לנמרוד ובשעה שהיה לובש אותה היו כל בהמה חיה ועוף באים ונופלים לפניו כסבורין שהוא מכח גבורתו לפיכך המליכוהו עליהם וכו' ועל כן היה נמרוד גבור ציד וכן עשו כמ"ש ב"ר פר' ס"ה סימן ט"ז בגדי בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד ונטלן שנאמר חמד רשע מצוד רעים וכן הוא בספר הישר וז"ל ויקח עשו את בגדי נמרוד החמודות וכו' אשר בהם גבר על כל הארץ וכו' ונעשה גם עשו גבור ציד. ולזה כוון המדרש בסדר תולדות כמ"ש איום ונורא וכו' את בגדי עשו ובתנחומא הגי' זו אדום שנאמר אימתני ותקיפא:

זה עובדי'. שנתנבא על חורבנו:

גר אדומי הי'. ואינו יודע מנין לו. וכן הוא בסנהדרין סוף פרק ד' מאמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר:

יען גבה לבך. וס"ד מושב אלהים ישבתי בחול ימים:

זה נ"נ. עי' שמ"ר פר' נ"א סימן ז' וזה כפי פשוטו שמדבר בכשדים:

ואוציא אש מתוכך. בנבואת נ"נ צור הוא חירם כתיב:

כל אותן שבע שנים. כמ"ש ושבע יחלפין עלוהי וסובר שהם שבע שנים:

ואתה השלכת מקברך. ובריש הענין ונשאת המשל הזה על מלך בבל וס"ד לבוש הרוגים מטועני חרב:

אני אמרתי אלהים אתם. עי' שמ"ר ריש פר' ל"ב ומש"ש:

שלקו בזיבות ובצרעת. וכמ"ש תנחומא שם כשאדם חוטא מביא עליו יסורים מגופו וכו' ע"ש באריכות וזהו ממנו משפטו ושאתו יצא:

פסקה ג

עשיתם פסולת. כאן דורש על מ"ת ובמ"ר פר' ט"ו סימן כ' על ענין מרגלים וכל זה ע"פ מדה י"ז:

הה"ד כסף סיגים. לפי פירוש הראשון עשיתם פסולת וזהו כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע וזהו ששגישתון בי כמ"ש שמ"ר פר' מ"ב סימן ז' עומדים

בסיני ואומרים בפיהם נעשה ונשמע ולבם מכוון לע"ג שנאמר ויפתוהו בפיהם והדרשה במכילתא משפטים פרשה י"ג וכמ"ש במ"ר פ"ר ז' סי' ד' בהדיא:

ומצאה שהוריקה. בילקוט ישעיה י"ז הגירסא ומצאה ריקה וע"ש במ"ר:

קצירין של מלכיות. כר' נחמיה לקמן בסמוך והערוך הביא מאמר זה בערך קצור א' מלשון קצירה ממש מה שהרשעים קוצרים אתכם. ומ"ש קצירן של יסורים כרבנן ומ"ש קצירן של מ"ה כר' יהודה:

מתוך החושך. שע"י הקול נצלתם מן מ"ה:

והלוחות מעשה אלהים. והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות והיל"ל כתוב כמ"ש מכתב ע"כ דורש מלשון חירות ע"פ מדת ממעל מלשון חוריו חורים וסגנים ועי' שמ"ר פר' מ"א סימן ז' וש"נ ושם איתא ר' נחמיא:

מגרת ומתשת. לפי מ"ש כאן צ"ע מהדורש אך במ"ר שם איתא ב' דעות בתיבת אנוש. א' מלשון גבר ודורש גברתנות והב' מלשון אנושה מכתו וזהו מנתשת ומ"ש כאן עוד הפעם ר' יוחנן אמר ט"ס וצ"ל רבנן אמרי ושם דורש על צרעת וכאן דורש על הזיבות ויתכן דמ"ד גברתנות היא הצרעת כדמיון בהרת עזה ומ"ש מנתשת היא הזיבות ע"ש ולזיבות שייך לאמר מגרת:

פסקה ד

תני רשב"י. במ"ר ריש פרשה ז' שיר רבה ריש פסוק כולך יפה רעיתי דף כ"ה ב' מכילתא יתרו ושם דורש הכל מפסוקים:

מליזים אחר גדוליהם. דורש סמוכים שמתחלת במדבר עד כאן מפורש מנין משפחות ישראל ונשיאיהם ואח"כ פרשת וישלחו מן המחנה וע"פ מדות מנגד:

מליזין אחר הארון. ג"כ ע"פ מדת סמוכים איש איש על עבודתו ועל משאו ובכלל זה גם הארון ועי' במ"ר ריש פר' ד' כל הענין:

רבנן אמרי מן העגל. במ"ר פר' ז' סימן ד' ובערוך ערך בטן הגי' בהיפך רבנן אמרי ממתאוננים ר"י ב"ר אמר מן העגל:

כי פרוע הוא. ור"ד והצרוע אשר בו הנגע וגו' וראשו יהיה פרוע:

ממתאוננים. עי' מ"ש בזה במ"ר שם סימן ד' ועי' ד"ר פר' א' סוף סימן יו"ד בעת מתאוננים:

לקרדא. עי' מ"ש בזה במ"ר שם בשם הערוך:

ובלבד שתהיו מרחקין. דורש לזרה לשון ריחוק כמ"ש זרה הלאה וזרם מעבר לנהר וכמ"ש וישלחו מן המחנה וזהו הריחוק אך בספר בהעלותך הגי' שתהיו מרחקין אותו

יותר ממה שהייתם מקרבין אותו והיינו על השליו שבקשוה בתאוה וחטא ורחקוהו בעונש:

זרים לאוה"מ. שנתרחק ישראל והבכורים ונתקרבו הלוים וכמ"ש וזר לא יקרב עליכם וזהו לזרא:

פסקה ה

אכסיריה. במ"ע ערך אכסוריא פי' בלשון יוני גירוש ושילוח ובעבור זה הובא כל דברי סימן זה לכאן:

קטפרס. במ"ע בלשון יוני מכות גדולות ועצומות:

קטריקי. בערוך גורס קטדיגי פי' בלשון יוני עונש ועי' שמ"ר פר' למ"ד סימן י"א:

דונטיבא. פירש בערוך שברכו במזונות והמ"ע פירש בלשון רומי מתנות שמחלק שר צבא וחילו בעת צאתם נגד אויביהם:

פרוקופי. פי' בערוך ובמ"ע כבוד וגדולה:

שאו את ראש ב"י. ועי' במ"ר פר' א' גודל הכבוד בזה:

אנונס. במ"ע בלשון רומי מזון וסיפוק:

ע"י עצמו. הוא העד הוא הבע"ד:

ר' ברכיה בשם ר"ל. בא לחתום בנחמה ועי' שמ"ר פ"ר כ"ו סימן ב':

פרק יט

פסקה א

ראשו כתם פז. שיר פסוק זה דף כ"ט ב' מדרש שמואל פר' ה' כל הענין:

חרותים. מלשון כתיבה כמ"ש חרות על הלוחות שהכתיבה עושה כתם שחור על הלבן:

זה הסרגול. שורות שורות כמו השער המסולסול בשורות:

א"ר שמואל בר אמי. כאן דברי רשב"א כפולים ואינם מובנים אך במדרש שמואל הגירסא מבוררת והגי' שם א"ר שמואל ב"ר אמי דברי תורה צריכים השחרה והערבה פרנסה מנין מי יכין לעורב צידו אמר רשב"א תדע לך שהוא כן שהרי אליהו זכור לטוב וכו' כמ"ש כאן אמר ר' אמי דברי תורה צריכין השחרה והערבה פרנסה מנין מי יכין לעורב צידו אם אין אדם נעשה אכזרי כעורב וכו' ומ"ש פרנסה מנין פי' שמאחר שצריך להשכים ולהעריב בדברי תורה בלא הפסק ומנין יתפרנס עם אשתו ובניו ושניהם הביאו לדרוש הפסוק מי יכין לעורב צידו. והענין בזה ע"פ מדה י"ז שכאן כתוב שחורות כעורב ובאיוב ל"ח כתוב כי ישוחו במעונות ישבו בסוכה למו ארב מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל

אל ישועו ודורשים מ"ש כי ישוחו במעונות על אותם שיושבים בבתי מדרשות ובאהלי תורה וזהו ישבו בסוכה למו ארב בחילוף הא' בע' ערב וא"כ יקשה איך יתפרנסו על זה אמר מי יכין לעורב צידו ולמה דווקא לעורב ודורש לעורב נוטריקון למוד מעורב למוד ממי שנתפרנס על ידי עורב היינו אליהו שנתפרנס ע"י עורב. ור' אמי דורש לעורב כנ"ל למוד מעורב עצמו שהוא אכזרי על בניו וכמ"ש כי ילדיו אל אל ישועו:

ר' אסי הוה עוסקן. עוסק לידע מ"ש בתורה על פי בחינת עצמו בדברים שהיה מנסה ועי' לקמן פר' כ"ב סימן א' ר' שמעון הוה עסקן בדברים ושייך כאן למ"ש מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו שמזמין להם צידה שלא כדרך שיעור הברואים שמלקטים בארץ:

בקדרה חדתא. שאין שם שיורי אוכלים וסתם פה הקדרה שלא יפלו שם זבובים ויתושים ונמלים:

ר"י ור"ל. עי' שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' בשינוי גדול וכמ"ש כאן כן הוא במדרש שמואל שם וגם בשי"ר שם בשינוי ע"ש:

ותקם בעוד לילה. בפרשת אשת חיל שנדרש על נשמת החכם והצדיק שהוא קם בלילה לעסוק בתורה. ופסוק קומי רוני בלילה ע"פ הדרש ומדה י"ז במשלי ח' הלא חכמה תקרא וגו' מבא פתחים תרונה וכן חכמות בחוץ תרונה ועל זה אמר קומי רוני בלילה:

ראמות לאויל חכמות. שכמו אם תלוי דבר ברום הבית ובעה"ב כשאומר לשלוחו תן לי דבר זה התלוי השליח משיב רם וגבוה הוא ולא אוכל להשיגו כך משיב האויל על למוד התורה וכמ"ש בס"ד בשער לא יפתח פיהו בשער התורה הוא בביה"מ ומ"ש באוירו של בית פי' ברום ובגובה של בית וזה משל על רום השגת חכמת התורה שלמעלה משכלו אך באמת שכאשר עוסק בה תמיד בשקידה כתי' כי תבוא חכמה בלבך וגו' וכמ"ש אם תבקשנה וגו' ודעת אלהים תמצא וכמ"ש במדרש הנ"ל עד שאני למד כמוהו פי' כמו הרב:

רואה אותן קוצים. דורש קווצותיו מלשון קוצים הם קוצי אותיות ותלתלים מלשון תל תלים הוא בית שנפל ונעשה תל. וכאן צריך להיות המאמר דלקמן של שמע ישראל עד אין לבלותך שמדבר בקוצי אותיות ואח"כ מאמר של ר' אלכסנדרי שמדבר בעקירת אות וכל הענין של שלמה וכן הוא במדר"ש שם ובשי"ר שם וכאן נתחלפו המאמרים:

אמר ר"א ב"ר חגאי. בשם ר"א קרובה כך כוונת המדרש ודרך הירושלמי כשמביא אמוראים שאומרים זה בשם זה שדולג תיבת בשם:

קרובה. עי' מ"כ ובמוסף ערוך פירש איש בקי בהלכות ודינים נקרא בלשון יוני קרוב:

כל אומות העולם. בשי"ר שם הגי' כל באי עולם:

לעקור דבר אחד. בשיר שם הגי' לעקור יו"ד קטן שבאותיות:
ומי קטרגו. בא לדרוש מ"ש מלכים א' י"א ג' פעמים שטן א' בפסוק י"ד ויקם ה' שטן לשלמה ב' בפסוק כ"ג ויקם אלהים לו שטן ג' בפסוק כ"ה ויהיה שטן לישראל כל ימי שלמה היינו כנגד ג' לא ירבה שעבר וזהו מי קטרגו כנגד מי הם הג' שטנים. וכמ"ש ריש שי"ר ג' עבירת עבר ג' שטנים נזדווגו לו ולא נמצא בפסוק רק שנים הדד ורזון אלא ע"פ מדה י' חושב גם פסוק כ"ה ויהי שטן ודו"ק:
יו"ד של ירבה. שהיו"ד הוא עיקר משמעות של הציווי שבלא יו"ד מורה עבר לא רבה והיו"ד מורה צווי ואזהרת לא תעשה:
ספר משנה תורה. שהמלך מצווה לכתוב לו את משנה התורה שבו כתובים ג' מצוות אלו ועל שלא קיים שלמה מ"ש בו ע"כ קטרג עליו:
צא לך. כך דרך העולם כשאחד אומר דבר שאינו מתקבלו אומר לו חבירו לך ובלע"ז (גייא) וכן בסמוך צא לשעבר ולדעת רשב"י שאמר ספר משנה תורה מרומז במ"ש מלכים א' י"א יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת פי' שהיה ספר משנה תורה עמך תמיד שקראת בו בכל יום המצות שכתוב שם והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו' לשמור שכתוב שם הג' מצות ולא שמרת וזהו הקטרוג של משנה תורה עליו ומ"ש שהשיב שאינה בטלה לעולם שהרי באמת מפורש שסר לבבו ונתקיים מ"ש בתורה ולא נתבטל הרי שהשיב לה כן. ודברי ר"ה בשם ר"א ודברי ריב"ק הובאו לקיים דברי ר' אלכסנדרי שאפילו יו"ד של ירבה ושל שרה לא נתבטל:
שמע ישראל. כל מאמר זה שייך לעיל בדברי ר' זעירא שאפילו על קוץ אחד יכול לעשות העולם תילים וחורבן וכל המאמר הוא דבר והפכו ד' ר' ר' ד' ח' ה' ה' ח' ב' כ' כ' ב':
אין קדוש כה'. וס"ד כי אין בלתך ואיך אין בלתו והרי העולם עם מלא הברואים ע"כ דורש ע"פ מדה ט' אין בלתך אין לבלותך כמ"ש ריש ברכות והובא דרך אגב:

פסקה ג

פתר קרי' בת"ח. שכל הדורשים דלעיל דרשו על התורה ועל זמן הלמוד ור"י בר"ס דורש על גוף הת"ח שחורות כעורב וכתוב אחד אומר מראהו כלבנון והם שני כתובים מכחישים והכריע כאן בעוה"ז מקום המעשה והנסיון והמבחן וכאן בעוה"ב מקום השכר והתענוג העולם ופסוק מראהו כלבנון פי' על הקב"ה ואיך דורש על הת"ח אך באמת שהגם שכל הפרשה מדבר בהקב"ה כמ"ש מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום עם כל זה אין הכוונה בשבחו של עצמותו יתעלה כו' כי אם בשבחים הנמשכים ונאצלים ממנו

אל התורה ואל הנביאים והחכמים שכל הוד משה וחזיון הנביאים ואור פני הת"ח הכל ממנו ע"פ זכות התורה ובהם מדבר שזהו שבחו ותהלתו:

מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו. הנה בפסוק זה הוא בנחום ב' שמדבר בנינוה וצ"ע איך דורש על ת"ח וכן הוא לקמן פר' למ"ד סימן ב' שהצדיקים ידמו לעתיד לשבעה דברים ואחד מהם מראיהם כלפידים כברקים ירוצצו וכן הוא בשי"ר שם אך כוונת המדרש לדרוש כמ"ש יחזקאל א' פסוק י"ג ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים וגו' ומן האש יוצא ברק אשר על פסוק זה סמכו חז"ל מה שדרשו לעיל ריש פרשה א' ולקמן סוף פרשה כ"א שהיו פניהם בוערות כלפידים שבזה היו דומים הנביאים למלאכים וחיות הקודש וא"כ מקשה איך מדמה הפסוק את הרשעים לחיות הקודש על כן דורשים מ"ש כאן מראיהם כלפידים ג"כ על הצדיקים וכל הנ"ל ושייכות הענין שם בנחום ב' כי שם בפסוק ג' כתיב כי שב ה' את גאון יעקב כגאון ישראל ובפסוק ה' שם מראיהם כלפידים ודורש ומחבר פסוק זה לפסוק ג' ע"פ מדה ל"א את גאון יעקב כגאון ישראל מראיהם כלפידים היינו לעתיד וע"פ מדה ז' וי"ז כמ"ש אצל החיות ומ"ש כאן במדרש מראיהם כלפידים מראהו כלבנון לאו דווקא אלא הכוונה על כל שבע המעלות שמבואר לקמן פר' למ"ד סימן ב' הנ"ל שיהיה לצדיקים לעתיד וצ"ע למה אינו חושב שם מ"ש כאן מראהו כלבנון:

בפרשיות של תורה. פסוק שחורות כעורב ואגב דרשה זו הובא דרשת כל פסוק ראשו כתם פז לכאן ומ"ש שחורות פי' כעורות שמדברת מדברים מאוסים זיבות דם וצרעת ושחין עכ"ז כעורב מלשון וערבה לה' מנחת יהודה מלשון מתיקות ונעימות כמנחה לריח ניחוח ומ"ש זיבה ונגעים נדה ויולדת לא חשב כסדר שהם כתובים נדה ויולדת בריש תזריע נגעים כל סדר תזריע ומצורע זיבה בסוף מצורע ועל זה רמז התנא באבות סוף פ"ג קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות כשבת כציצית כתפילין וכו' אע"פ שהן שחורים וכעורים אך תקופות וגימטריאות אע"פ שהם חכמות רמות ונשגבות ונצטוינו לעסוק בהם אינם אלא כמו פרפראות לחכמה שעיקר החכמה היא חכמת התורה ומצותיה שבהם נברא העולם ובהם העולם מתקיים:

פסקה ד

בעצלתים ימך המקרה. קהלת רבה פסוק זה דף קי"ב כל הענין:

בימי ירמיה. שחרב בהמ"ק בימיו ודורש ימך מלשון ואם מך הוא והמקרה על תקרת הבית דבר שהיה לנו לתקרה וסכך נעשה מך וחרב והסיר ממנו המסך המסכה. ומצאתי בערוך ערך דכוס דגריס גלי דוכסיא ובספרים אחרים גלי בולאות שגלי השרים והעשירים

עי' שם שדורש מסך על נסיכים ודוכסים על גלות יכני' עם החרש והמסגר כמ"ש בסוף הפרשה וכדלעיל פרק י"א סי' ב' וכמ"ש נסיכי סיחון וכמ"ש לנסוך מסכה ולא רוחי. ועי' פתיחתא כ"ג באיכה רבתי פסוק והצרוע דף נ"ג ודרשה זו שייך לפסוק הקודם אי לך ארץ שמלכך נער ואז בעצלתים ימך כנ"ל והבן:

איה מינה אליסים. עי' שי"ר פסוק נרד וכרכום דף כ"ח א':

חטטין. כמ"ש חז"ל רחץ פניו ולא נגבם יפה פניו מתבקעות או עולה בהם שחין והלחה נוזלת. זהו ידלוף הבית על בית הגוף:

פסקה ה

מי מתנבא פסוק זה. הנה בפסוק מפורש מריש פרשה ט"ו עד סוף פסוק ז' נבואת עזרי' בן עודד ומהו זה ששואל המדרש ומי מתנבא פסוק זה איזה ספק יש בזה ויתכן על שפסוק א' מבואר שהיא נבואה והבטחה עתידה אך פסוק ב' ג' ד' ה' ו' נראה דרך ספור מעבר והוה וא"כ יתכן שכותב הספר כתב אותם אך מאחר שפסוק א' ופסוק ז' הוא נבואת עזרי' בן עודד א"כ גם הפסוקים אשר ביניהם ג"כ נבואת עזרי' בן עודד.

שאין מדת הדין. שלא יתכן שיתנבא הנביא שלא יהיה לישראל אלהי אמת והיה די שיאמר ללא אלהים ותיבת אמת מיותר והלא אסא ודורו היו צדיקים ועבדו לאלהי אמת ע"כ דורש שפי' שלא עשו כפי הדין באמת או שלא נעשה בהם מדת הדין וכן מ"ש וללא תורה שהרי מפורש כי לא תשכח מפי זרעו וכמ"ש לעיל פר' י"א סימן ג' ע"כ דורש שעתידין סנהדרין לבטל ותשתכח ביאור ההלכות וירבו הספקות:

שדוחקים את הקץ. שיבא קודם זמנו ומביא ראיה מפסוק ותמהר ותורד כדה שזמן הורדת הכד היה כשתבא לביתה ולמען אליעזר הקדימה להוריד ואין זה מלשון מהירות וזריזות כ"א מלשון הקדמה וכן אמרו לנמהרי לב ובא לפרש מהו דחיקת הקץ היינו מ"ש צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבא ואראה וגו' דמעתי לחם יומם ולילה זהו דחיקת הקץ וכן כל מזמור מ"ב זה עד מתי תשתוחחי נפשי ותהמי עלי על מ"ש איה אלהיך ועל אמר הנה אלהיכם וגו' גמול אלהים הוא ולא פירש למי ינקום ויגמול ועל פי מדה י"ז שמפורש בכמה מקומות שינקום מאויבי הש"י שהחריבו ביהמ"ק והגלו אותנו והשמדונו דורש כאן ע"פ מדה ט':

וכי ימים רבים. שמאחר שלא פירש כמה הם בהכרח ילמוד מאלו מימים שאצל אליהו או שאצל אחשורוש וילמוד סתום מן המפורש ועל כלם יקשה למה קורא אותם רבים שלא היו רבים כל כך באמת ובשביל דרשה זו הובא כל הענין לכאן ועי' דרשה זו בשמ"ר פר' א' סימן ל"ד ועי' מדרש אסתר פסוק בהראותו דף ק"כ:

ג' חדשים בראשונה. ובמדרש אסתר הגי' חודש בראשונה וחודש באחרונה ויב"ח באמצע:

ויהי בימים הרבים. וימת מלך מצרים שנאמר על זמן מיתתו עד שהועד מלך אחר לפי פשוטו ולפי הדרש על ימי צרעתו שהיו ימי מספר:

א"ר שמלאי. בסוף הפרשה והדוה בנדתה שאחר י"א יום של ימי זיבה מתחיל ז' של נדה שלכך קורא אותו התורה בנדתה ולא בזיבתה הרי שמדבר בדוה שהיא הזבה כנ"ל וגם בנדה שהיא אחר הזיבה שהתורה שוקלת צערה שגרמה חוה שתתקלל עם כל דורותיה:

שנים ושלשה ימים. היא הזבה שרואה דם ב' וג' ימים נקראת בשם מיוחד נדה על שם שנדה ומתרחקת מבעלה ומכל ב"א טהורים כמ"ש והדוה בנדתה כפשוטו שקורא לדוה וזבה נדה וכן לנדה בימי נדה וקראה אותה התורה בשם נדה על ששוקלת התורה בצער האשה כנ"ל אנו כנסת ישראל שפירשנו וכו' על אחת כמה וכמה שהקב"ה מרחם עלינו וקורא אותנו נדה כמ"ש כטומאת הנדה היתה דרכם לפני וכמ"ש היתה ירושלים לנדה ביניהם וכשם שנדה חוזרת לטהרתה כך אנו יחזירנו הקב"ה ויטהרנו ב"ב:

פסקה ו

אמרו כיון שעלה. ב"ר סוף פר' צ"ד:

בדפני של אנטוכיא. כתב הערוך דפני היא רבלה ובמ"ע כתב שהוא שם מגרש של עיר אנטוכי וגם מקומות אחרים נקראים כן על שם אילנות דפני הנטועות שם:

באו אצלו. הסנהדרין באו אל יהויקים:

זקנתך לשבע בן בכרי. אולי צ"ל זקנך היינו דוד כי מה שעשה יואב נקרא על שם דוד גם יתכן שמ"ש זקנתך היינו האשה חכמה שקראה את יואב מן העיר שעשתה כן למען דוד:

ויתנוהו בסוגר בחחים. בריש הענין כתוב שא קינה אל נשיאי ישראל עד ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים זהו יהואחז כמפורש במ"ב סוף כ"ג ואח"כ כתוב ותקח אחד מגורי' וגו' עד ויתנוהו בסוגר בחחים ויביאוהו אל מלך בבל וכמ"ש בסוף ד"ה ב' עליו עלה נ"נ מלך בבל ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ובהכרח לפרש שלמענו עלה נבוכדנצר לדפני של אנטוכי והביאו את יהויקים אליו ואסרו בנחושתים להוליכו לבבל אך לא הוליכו שמת בידם וזהו למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל שהחזירו אותו מת אל ארץ ישראל וכמ"ש בסוף מלכים ב' על צדקיה שהוליכו אותם אל מלך בבל רבלתה וכן אח"כ על שרי צדקיהו ג"כ אל מלך בבל רבלתה היה אצל יהויקים:

בחיים כתיב. הנה אין כאן קרי וכתיב אלא שדורש בחחים שאין פירוש התיבה ידוע שמ"ש אצל סנחריב ונתתי חחי באפיך ומתגי בשפתיך הוא דרך משל ע"כ דורש א"ת

בחחים אלא בחיים וכן אצל יהואחז כתוב בפ' הנ"ל בחחים והיה בחיים כמ"ש ויביאוהו אל ארץ מצרים וימת שם:

והחזירו בכל ערי יהודה. נרמז במ"ש לא ישמע קולו אל הרי ישראל ואם לא הביאוהו שם איך ישמע קולו אלא שהביאו אותו שם מת ע"כ לא נשמע שם קולו:

בפרדימס. פירש במ"ע חצר לפני הבית היינו מ"ש שם ויביאוהו במצודות חצר מוקף מחיצות:

קבורת חמור יקבר. ור"ד כה אמר ה' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה ותחלה כתיב קבורת חמור יקבר וקבורה בארץ ואח"כ אמר סחוב והשלך להלאה משערי ירושלים והכריע שקברוהו בחמור והשליכו החמור מחוץ לשערי ירושלים. ועי' בס"ע פרק כ"ה כל ענין זה ור' נחמיה סובר שמ"ש קבורת חמור יקבר שהיו כמה מיני קבורות כי חתכו ממנו חתיכות והאכיל לכלבים והיה לו הרבה קבורות ובדברי ר"י נזכר והחזירו בערי יהודה כי מלך יהודה היה ומן הסתם החזירו אותו ליהודה וכמ"ש סחוב והשלך הלאה לשערי ירושלים ובדברי ר"נ נזכר בערי ישראל כי אז כבר גלו עשרת השבטים ונשארו מעט מאיזה שבטים באיזה ערים ומלכו עליהם מלכי יהודה כנזכר אצל חזקיהו בד"ה ב' וחז"ל דרשו שירמיה החזיר מעשרת השבטים ויאשיהו מלך עליהם וכן בניו:

שהושיב בירניות. כמ"ש בערוך ערך ברן ג' שהושיב יהויקים נשים בורניות וכו' כל המאמר כמו כאן וכתב מ"ע בירן פירושו כמו שדה בור שאינו נזרע וציירן פי' צרורות ועגונות ודורש מ"ש שם ביחזקאל י"ט וילמד לטרף טרף אדם אכל וידע אלמנותיו ועריהם החריב וגו':

המליך את יכניה. כמ"ש סוף מלכים ב' ומ"ש וישב בדפני של אנטוכי' אצל יכניה נלמד ממ"ש אצל יכניה מ"ב כ"ד בעת ההיא עלו עבדי נ"נ מלך בבל ירושלים ותבוא העיר במצור. שהוא בעצמו היה ירא לבוא לירושלים פן יעשה לו הש"י כאשר עשה לסנחריב כמ"ש פסיקתא פר' כ"ו סימן ו' לכך כל פעם שבא היה יושב ברבלה והיה שולח עבדיו וגלות יכניה ושריו מפורש שם ומ"ש ויבוא וגו' על העיר היינו לרבלה כך הוא דעת חז"ל ומשם היה מצוה על עבדיו איך יצורו על ירושלים ושאר פרטי המעשה צ"ע מנין לו. ועי' ירושלמי שקלים פרק ו' הלכה ד':

משא גיא חזיון וגו'. וכתיב שם כל קציניך נדדו יחד היינו מ"ש שגלו עם יכניה כל השרים והחרש והמסגר וכל העשירים לא נשאר זולת דלת עם הארץ ואז עלו כלם לגגות ושם כתיב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער היינו על אוצרות ביהמ"ק. ודרשו שלכך עלו לגגות למסור מפתחות האוצרות שלא יפלו בידי השונאים ועי' תענית כ"ט בא"א

ופתיחה כ"ד דאיכה בא"א ומ"ש שהיו עולים לראשי גגותיהם ונופלים ומתים דורש ממ"ש שם חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה ולא פירש איך מתו הרי בהכרח למוד מענינו והוא מפורש. שכבר פירש שעלו כולם לגגות ולא כתב שירדו כי זה היה מיתתם שנפלו ומתו:

וגלתה סנהדרי גדולה. הם בכלל מ"ש שריו ועבדיו והחרש והמסגר וכמ"ש אצל מרדכי ואסתר אשר הגלה עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה ומרדכי הוא מרדכי בלשון מראשי סנהדרין:

העצב נפוץ נבזה. וס"ד האיש הזה כניהו ומ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ג' כל הענין וכאן בקצרה:

באותה שעה. כשעשה תשובה:

באותה שעה ישבה. כשעשה תשובה והתיר הקב"ה שבועתו התישבו הסנהדרין בדעתם שעתה בגלות בבל שהיה בימיהם לא נשאר זרע למלכי בית דוד כי צדקיהו היה יושב בבית האסורים ובניו כבר נשחטו לעיניו ויכניה כשגלה לא היה לו עדיין בנים שהרי היה בן שמונה שנה כשמלך וג' חדשים מלך לפי מ"ש בד"ה ב' בסופו ואף לפי מ"ש במ"ב כ"ד שהיה בן י"ח שנה עכ"ז כשחשב הכתוב מי אשר גלו עמו ובפרט לא חשב לו בנים שלא היו לו ואיך יתקיימו כל הנבואות של משיח צדקנו שיהיה מזרע דוד ובד"ה א' סוף ג' מפורש אשר שלשלת היוחסין של דוד יצאה מיכניה והיינו ע"פ מעשה סנהדרין אלו:

שמירה שמירמית שמירעם. שעל שעשתה מצוה גדולה מאד לקיים דבר ה' של כל הנביאים שכלם התנבאו על משיח צדקנו מזרע דוד ע"כ חקרו חז"ל על שמה ושיהיה שמה הטוב לזכר עולם אך איך דורשים כן ואיזה סמך יש להם על הפסוק ואיך דורשים שם שמירעם אם אינו בפסוק כל זה נעלם ממני:

דרך קנקלין. כי מפורש כתוב אסיריו לא פתח ביתה וא"כ לא נכנסה לו דרך פתח אלא דרך שלשול מן המעזיבה כדעת רבנו או כדרך קנקלים שפירש הערוך שכן נקרא אבן שיש בו חלונות רבים ועי' ב"ר פר' ע"ח סימן ח' ושם פירש חדרים:

כשושנה אדומה. שם כינוי לנדות עי' לעיל ריש פר' י"ב וכמ"ש שי"ר ריש פסוק שררך דף ל"ד ב' סוגה בשושנים כשושנה אדומה:

גם את בדם בריתך. עיין לעיל פר' ו' סימן ה' דרשה אחרת וכאן דורש על יכניה כמ"ש ושלחת אסיריך מבור היינו יכניה שהיה אסור בבית כלא ל"ז שנה כמ"ש סוף מ"ב:

הדם שבסיני. שע"י שמירת מדם נדה נזכרתי לכם דם בריתכם. שבסיני כרת עמנו ברית בדם כמפורש בסוף משפטים כמ"ש לעיל פר' ו' סימן ה' באריכות:

ארפא משובותיכם. ירמיה ג' כ"ב:

פרק כ

פסקה א

הכל כאשר לכל וכו'. בתנחומא ריש ואתחנן הגירסא כמו כאן וכן הוא בקוה"ר פסוק וראיתי את כל מעשה אלהים דף ק"ו א' אך בתנחומא כאן הדרשה באופן אחר:

א"ר יוחנן. ב"ר פר' למ"ד סימן ו' וש"נ:

והקריב שם בנו. כי נח ברכו ברוך ה' אלהי שם וגו' וישכון באהלי שם וגם כתוב עליו והוא כהן לאל עליון שהוא הקריב קרבנות של דורו:

זה פרעה נכה. מ"ב כ"ג דה"ב ל"ה שהרג את יאשיה ושלל הכסא וכמ"ש באריכות בתרגום שני ובמדרש אסתר סוף פסוק בימים ההם דף קי"ט:

ולטוב זה משה. שמ"ר פר' א' סי' י"ט וש"נ ומבואר וכאן קיצור:

בטהרתן של ישראל. כמ"ש לפני ה' תטהרו ע"י הקרבנות שהקריב אהרן וטהרם מטומאת מת באפר פרה וטהרם מטומאת צרעת ובתוכחתו וצדקתו רבים השיב מעון ולטמא אלו מרגלים שטמאו עצמם בלה"ר שהוציאו דיבה על א"י ונשפטו משה ואהרן עם המרגלים במשפט אחד:

ויזבח לו אחאב. צאן ובקר לרוב ולעם אשר עמו והיה לסמוך תיבת לו אצל מ"ש ולעם אשר עמו ולמה הפסיק ע"כ דורש אצל הרשע לגנאי לי זבח ליהושפט לכבוד בשר ודם ולא לכבוד הש"י לקרבנות:

זה מת בחצים. באחאב כתב ואיש משך בקשת לתומו ויך את מלך ישראל וביאשי' כתב ויורו המורים למלך יאשיהו:

השבעו לו. והאמין בשבועתם ומסר להם נפשו מזה הביא ראיה שהיה ירא שבועה וכל שבועה הוא בשם ה' וכמ"ש חז"ל על פסוק כי הגיד לה את כל לבו ידעה ביה דלא מפיק ש"ש לבטלה ובהיפך בצדקיה שהיה קל בעיניו להשבע בשמו וזהו כנשבע ומי שרגיל בשבועות נכשל לעבור עליהם ומ"ש כנשבע הוא ההיפך של כאשר שבועה ירא שהנשבע אינו ירא שבועה. ע"פ מדה ט':

פסקה ב

ר' לוי פתח. לעיל פר' י"ז בסימן א' ושם הגירסא הוללות רעות ובתנחומא כאן ריש סימן ב' הגירסא כמו כאן חלחליות רעות והענין אחד:

צווח להון אלליא. קורא להוללים אלליא לשון נופל על לשון שהשמחים בשמחת עוה"ז מביאים צרה ויללה וקינה בעולם ובתנחומא הגי' קורא להם פסוק זה הוללים אלו שהם מביאים אלליא לעולם:

תפוח עקיבו. בעקב יש בשר בולט כמו תפוח עגול. ועי' כל זה מדרש משלי בסופו. ופי' אדם הראשון היה לו במה לשמוח יותר מכל דורותיו באי עולם הזה ועכ"ז לא שמח שנתקלקל מיד ולשון התנחומא אדם הראשון לא שמח בעולמו ואתם מבקשים לשמוח בעולמי ר' לוי בשם רשב"י וכאן נראה חסר:

י"ג חופות. מאמר זה מבואר היטב באריכות בב"ר ריש פר' י"ח קחנו משם:

נולד לו בן לק' שנה. ועד שלא נולד לו בן משרה הגבירה לא שמח ולאחר שנולד קודם שנשא אשה והוליד בנים לא שמח ולא עוד אלא שנאמר לו בעודו בחור קח נא את בנך וגו' והעלהו שם לעולה:

לאחר ג' ימים. עי' ב"ר ריש פר' נ"ו:

תדע שכן שחזר יצחק. תדע שאברהם לא שמח בעולמו שאף לאחר שחזר מן העקדה ועמד בנסיון היה לו לשמוח ולא שמח שאז מתה שרה:

דריותא. שכורה מן הצרות:

צווחה ששה קולות. כמ"ש פדר"א פרק ל"ב בכתה שלשה בכיות כנגד שלש תקיעות שלשה יללות כנגד שלשה יבבות ופרחה נשמתה ומתה והכוונה בהיפך שאנו עושים בר"ה תקיעות ויבבות לזכרון מיתת שרה:

מהר המוריה בא. מעקדת יצחק שהיה סמוך לזה ודורש סמוכין וכמ"ש ב"ר פר' נ"ח סימן ה':

לך אכל בשמחה לחמך. וס"ד כי כבר רצה אלהים את מעשיך. רצה את קרבנך. ועי' כ"ז בקה"ר פסוק זה באריכות דף ק"ו ב':

ה' כתרים ביום אחד. בסדר עולם סוף פרק ז' איתא ארבעה שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כה"ג אחיה נשיא ובניה סגני כהונה הם נדב ואביהוא ואבילה משני בניה נו"א וי"א אף בן בנה משוח מלחמה זה פנחס וכן בקה"ר פסוק לשחוק אמרתי מהולל דף פ"ז ב' הגי' ד' שמחות וכן בסוף מדרש משלי ד' שמחות וכן בילקוט כאן. וכן העתיק רבינו בחיי ובזבחים ק"ב איתא ה' שמחות וכן בשיר פסוק מי זאת עולה בסופו איתא ה' שמחות שסוברים כיש אומרים שבסדר עולם שהיה פנחס משוח מתחלת הארבעים שנה כמו שהיה במלחמת מדין בסוף הארבעים שנה וסוברים כמ"ש זבחים ק"א שהיה פנחס כהן מתחלתו ומי שסובר ד' שמחות סובר שלא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי

ע"ש בזבחים ק"א וק"ב. ומ"ש שני בניה סגני כהונה כן הגירסא בכל המקומות הנ"ל וכמפורש בסדר צו ובסדר שמיני רק בזבחים ק"ב איתא בנה סגן היינו נדב הבכור. ומה שאמר שראתה אלישבע שמחות ולא אמר על אהרן כי אהרן היה חסיד שבחסידים ולא היה מחזיק טובה לעצמו לשמוח בגדולתו וגדולת בניו שאם היה מחזיק טובה לעצמו ומרגיש בגדולתו לא היה רוה"ק שורה עליו אך אלישבע זהו עבודתה לשמוח בגדולתם אשר ע"פ הש"י ומה שלא חשבו גם אלעזר ואיתמר שהיו ג"כ כהנים כי לא כהנו כ"א אחר מיתת נדב ואביהוא וכמ"ש במדבר ריש ג' וימת נדב ואביהו ויכהן אלעזר ואיתמר אבל לא בחייהם:

פסקה ג

לשחוק אמרתי מהולל. מדרש קהלת סוף פסוק זה דף פ"ז:

עד שגמרו סעודתם. שלא רצה להפסיקם ולצערם ולהפסיד המצוה שאכלו אצלו ת"ח וצדיקים ובקוה"ר שם איתא שהניחם גם לגמור ברכת המזון רק אחר ברכת המזון שצריכים לברך ברכת חתנים ז' ברכות אז גלה להם שיברכו ברכת אבלים וכאן חסר מ"ש בקוה"ר שם מה מעורב היה השחוק של אלישבע בת עמינדב ואגב זה הובא גם המעשה של כבלי:

פסקה ד

אם על פיך יגביה נשר. כל הענין בתנחומא כאן סימן ג'. וגם שם לא ינוח לידע הפירוש הנכון כי נשתבשא הגירסא בשני המקומות אך הגי' הנכונה כמ"ש בפסיקתא רבתי פר' מ"ז אלא גדול אתה מאהרן וכו' וכבודו היה מלא הבית ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת כי מלא כבוד ה' (את בית ה') ובזמן שהוא (ר"ל הכהן גדול) נכנס הייתי חולק לו כבוד ומסלק את כבודי בין שני בדי הארון הוא שאמר איוב (פי' בספר איוב שאמר לו הש"י) אם על פיך יגביה נשר אר"ת על פיך היה הקב"ה מגביה כבודו בין שני הכרובים בכניסתו של אהרן יגביה נשר זה הקב"ה כנשר יעיר קינו. וכי ירום קינו סלע ישכון ויתלונן אע"פ שהיתי מרים ראשי כבודי בכניסתו אלא סלע ישכון כשהיה יוצא היה חוזר וממלא את הבית ד"א סלע ישכון בבנין ראשון שהיה שם ארון ואפילו בבנין שני שלא היה שם ארון אלא אבן היה שם היה כבודי על שן הסלע ומצודה. ד"א ישכון תשובה למי שאומרים הן שאמר הקב"ה אני בונה ביהמ"ק ובנה אותו וחטאתם החריבו ועוד אינו נבנה אמר לו שכן אינו אומר אלא סלע ישכון לן אינו אומר אלא ויתלונן היכן הוא מלין על שן סלע ומצודה משם חפר אוכל משם תייר לו את השנה אם טובה ואם רעה כשהיה כ"ג מתפלל ואומר יהי רצון וכו' ואין חפר אוכל וכו' מלשון ויחפרו לנו את הארץ למרחוק

עיניו יביטו שהיתי מגלה מה אני עתיד לעשות לרחוק ואחר כל הכבוד הזה כשנכנסו בניו להקריב שלא ברשות לא הקפתי להם אלא חנקתי שני אפרוחים שנאמר ואפרוחיו יעלעו דם ואעפ"כ לא סלקו כבודי מהם אלא ובאשר חללים שם הוא השכינה שאו את אחיכם מאת פני הקודש כאדם שאומר לחבירו הכנסו העבירו את המת מפניו של אבל עכ"ל. והמדרש והפסיקתא מלמדים זה על זה ומה שחסר כאן מילא כאן ועל המעין להתבונן בשני המקומות. וענין הדרשה שלפי הפשט יקשה מ"ש אם על פיך יגביה נשר שאין כאן הודעה חדשה לאיוב שהכל יודעים זה שהנשר מגביה לעוף ואיך ילמוד מזה לענין היסורים שלו שלא להתרעם ע"כ דורש ע"פ מדת ממשל ועל פי גז"ש שהיא תוכחה נפלאה לאיוב שאהרן שתק על יסורים שלו וקבל באהבה ואתה מתרעם וכלשון הפסיקתא אלא גדול אתה מאהרן:

מציון מכלל יופי שם הופיע חסדו לברוא העולם. ומ"ש דתנינן יומא דף נ"ג ב' במשנה. ודורש כפול לשון סלע ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה סלע ישכון בבית ראשון על שן סלע בבית שני שהאבן שתיה היה יוצא מן הארץ כמו שן ועי' ב"ר פר' מ"ח סימן ו' מצודת סלעים משגבו אלו ענני כבוד כמ"ש כאן סלע ומצודה ודורש עוד ויתלונן לינות הרבה היינו לעתיד לעולם ועד וכאן צריך לגרוס תחילה משם חפר אוכל מלשון ויחפרו וכו' מתוך אותה אבן שתיה היה כה"ג מתפלל בסיפוק מזונותיהם (של ישראל ואומר יהי רצון) מספר כד הקמח וכו' ואח"כ כיצד היתה תפלתו של כה"ג וכגירסת הפסיקתא כן הוא בספר כד הקמח לרבינו בחיי ובפירושו על התורה ג"כ ומ"ש לינה אחת ליתא שם ושם. ותפלה לכה"ג לדורות אך אהרן היה מתפלל כפי דורו:

אפרוחיו מגעגעין באדמה. בערוך ערך עגע ובדם ענבים סותו תרגום ירושלמי מגעגעין בדמא. ובויקרא רבה ריש אחרי מות ובפסיקתא דא"מ ואפרוחיו יעלעו דם חמי גוזליו מגעגעין בדמא ושתיק עכ"ל. וכוונתו שתיבת עגע פי' מלשון כסכוס ופרפור וגלגול כענין הכביסה ובמדרש איכה פסוק בלע ה' דף ע"א תרנגלת מגעגע בקיטמא ובמדרש תהלים כ"ג הבאר מעלה להן מיני דשאים והיו מגעגעין בהן וכן הוא בשי"ר פסוק נופת תטופנה דף כ"ז ופי' מתגלגלין:

שם הוא השכינה. היינו הנשר הנ"ל שהוא הנושא של כל פסוקים אלו שדורש:

פסקה ה

אף לזאת יחרד לבי. עי' תנחומא כאן סימן ד' וכן הוא בתרגום איוב על פסוק זה על בניו דאהרן התנבא. כי שם כתוב אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ היינו מ"ש וירא כבוד

ה' אל כל העם וגו' וירא כל העם וירונו ששבחו והללו את ה' והיה יום שמחה בשמים ובכל הארץ וכמ"ש באריכות במ"ר פר' י"ב כל הפרשה ועי' שם סימן ז' שעל זה כתוב הודו על ארץ ושמים ופסוק כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ וזהו תחת כל השמים ישרהו ואורו יהי ראוי שביום זה לא יהיה צרה ורוגז אך לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו וישמעו שמוע כי ברוגז קולו במקום והגה מפיו יצא היינו באוה"מ שהיה מדבר משם עם משה משם יצא הרוגז ביום אשר תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ ואז ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו:

אמר הקב"ה בתנחומא כאן הגי' אמר איוב ובתנחומא כאן סימן ח' הגי' אמר אליהוא כי פסוק זה אמרו אליהוא ומ"ש איוב פי' שכתוב בספר איוב ועל שאמרו ברוה"ק יכול לומר אמר הקב"ה ומ"ש ויתר ממקומו כמ"ש ויצא לבם ות"א ונפק מדע לבהון וכן כאן שמתמה על דבר שלא יסכים עליו בינת הלב אמר ויתר וקפץ ממקומו ומהו גודל התמהון על פי מדה י"ז שמפורש בתורה וינח משה את המטות לפני ה' ויוצא פרח ויגמול ציץ וכל המטות תלושים ויבשים ובני אהרן נכנסו לפני ה' חיים ולחים ונשרפו. והנה ענין מטה אהרן היה אחר בני אהרן אך על הדורש לדרוש מ"ש מפורש בתורה לפנינו. ובתנחומא כאן סימן ח' וז"ל שאליהוא צפה באלו ובאלו בבני אהרן ובמטות ופי' שצפה ברוה"ק ועי' בדומה לזה ד"ר פר' א' סימן י"ז שדורש מדבר שהיה בעת החורבן על פסוק רב לכם סב את ההר הזה וכן כאן מטיטוס על שצפה אליהוא ברוה"ק במה שיהיה:

גידר את הפרוכת. לקמן פר' כ"ב בסימן א' וגידר פירושו דקר וכן הוא בילקוט כאן:

פסקה ו

גם ענוש לצדיק. וס"ד להכות נדיבים על יושר. צדיק לשון יחיד ואח"כ נדיבים לשון רבים ואיך אמר להכות נדיבים על יושר ולמה יכה על יושר ע"כ דורש על אהרן שעל חטא העגל נענש במיתת בניו כמ"ש לעיל פר' י' סוף סימן ג' ועכ"ז מפורש כאן שמתו בחטאם שאם לא חטאו לא היה טוב בעיני ה' שימותו בעונש אהרן ועכ"ז כתוב כאן בקרבתם לפני ה' שהתנדבו להתקרב לפני ה' לעשות הישר בעיני ה' אלא שלא נשמרו מהחסרון והחטא שהיה במעשיהם וע"כ ג"כ לא טוב שע"פ מדה כ"ב לא טוב הראשון שייך גם לס"ד על יושר לא טוב כמ"ש בסימן ט' שקשה כו' לפני הקב"ה מיתתם שע"כ כתוב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' שאין כאן במשפט בו"ד שכאשר ישפוט בחטאו לא יצווה העם לבכות עליו כמ"ש באוריה ויואב. וזהו כוונת המדרש אע"פ שהיה בזה עונש לאהרן ובניו חטאו עכ"ז נקראו נדיבים ובעלי יושר והפסוק קובל שהוכו על יושר ולא טוב הדבר בעיני ה' ית':

פסקה ז

תני ר' אליעזר. ירושלמי שביעית פרק ו' וירושלמי גיטין פר' א' ת"כ סדר שמיני עירובין ס"ג ובתנחומא כאן:

לאמא שלום. אשתו של ר' אליעזר היתה שמה כך אחותו של רבן גמליאל והיתה ידועבשמה:

א"ל נביא אתה. עי' בהקדמה של ספרי מדרש תנאים על הפר"א פירוש מאמר זה באריכות:

כמחנה ישראל. במכילתא יתרו על פסוק ויעמוד העם מרחוק מפסוק זה ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים וכמ"ש בעירובין שם א"ר בב"ח לדידי חזי לי האי אתרא והוי י"ב מיל:

יתי עלי. לשון שבועה הוא על דרך מ"ש כה יעשה לי אלהים:

ר' תנחום ב"ר ירמיה. סנהדרין דף ה' בשינוי:

פסקה ח

בשביל ד' דבריים. במ"ר פר' ב' סימן ט"ז ותנחומא כאן:

על הקריבה. שנכנסו כמ"ש בקרבתם לפני ה'. ועל ההקרבה כמ"ש ויקחו שני בני אהרן ויתנו בהם אש וישימו עליהן קטורת ועל אש זרה כמ"ש ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם ועי' כל זה בת"כ הנ"ל:

פסקה ט

ר' מני דשאיב. תנחומא כאן:

יין ושכר אל תשת. וס"ד ולא תמותו ואע"פ שכתב כן אחר מיתת בני אהרן ועי' לעיל פר' י"ב סוף סימן א' והיא משמונה פרשיות שנאמרו ביום השמיני כמ"ש גיטין נ"ו:

מחוסרי בגדים. כפשטא דקרא בריש ואתה תצוה ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קודש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי ובסוף הענין כתוב והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אותם ומלאת את ידם וגו' והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אוה"מ או בגשתם אל המזבח לשרת בקודש ולא ישאו עון ומתו ופסוק זה כתוב אחר הבגדים כולם קודם המכנסיים הרי פשטות הכתובים מורים שגם בני אהרן מלובשים ח' בגדים בח' ימי המילואים אלא שעל אהרן המצוה לדורות וכמ"ש כאן כן הוא גם בתנחומא ואם נאמר שמ"ש לאהרן ולבניו פי' אהרן לראוי לו הם החד' בגדים ובניו לראוי להם הם ד' בגדים א"כ יותר היה ראוי שיענשו על ג' בגדים שלבשו מה שנאסר להם ועברו בקום עשה משיענשו על המעיל

שלא לבשו כי לא היו רשעים ללבשו ואיך יענשו על מה שנאסרו לא יתכן לומר כן אלא שדעת המדרשים בפשט הכתוב כאשר כתבתי שגם בני אהרן היו צריכים ללבוש ח' בגדים בח' ימי מילואים ועל כן יתכן שיענשו על בגד אחד שלא לבשו שעל כן הביא המדרש פסוק והיו על אהרן לשרת ולשון הפסוק והיה על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקודש ולא ישאו עון ומתו ואם לא נאמר שדעת המדרש שפשט הכתוב שעשו גם לבני אהרן בגדים איך יאמר שהיו מחוסרי בגדים והיו חסרים מעיל משמע שחושן ואפוד וציץ היו לובשין ומאין היו מוצאים ג' אלו ללבוש שהרי אהרן היה לבוש בהם ולא היו אחרים בעולם. אך רש"י בחומש על פסוק ולבני אהרן תעשה כותנות ארבע בגדים הללו ולא יותר וכן מ"ש והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו פי' ג"כ אהרן לראוי לו ובניו לראוי להם שלא כפי משמעות המקרא הרי שכפי משמעות המקרא יש לפרש כאשר פירשתי וא"כ דעת המדרש בפשט הפסוקים הנה המדרש הזה מדרש פליאה בלא פתרון כלל. והנה לפי מ"ש בסימן ח' שנכנסו לפני ולפנים היינו לק"ק ושם אין נכנסים אלא בד' בגדים ובהכרח שכוונת המדרש על ההיכל ועיין לעיל פר' א' סימן ז' לפני ולפנים אצל משה וצ"ע:

שלא היו להם בנים וכו' וימת. וס"ד ובנים לא היו להם משמע שמביא ראיה מפסוק זה עצמו שמי שאין לו בנים במיתה ואינו דומה להג' דברים הנ"ל שמפורש במקום אחר עונש המיתה עליהם ובהכרח שכוונת המדרש שגם אצל בנים כתוב מיתה כמ"ש ב"ר פר' ל"ד סימן י"ד וביבמות ס"ג מדכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך ואתם פרו ורבו:

שלא היו להם נשים. שאם היה להם נשים אלא שלא הולידו בנים אין זה נחשב לחטא שאין זה בידם אלא שלא נשאו כלל:

דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו. ודרשו ביתו זו אשתו ופסוק זה כתוב אצל כה"ג לבד וזה עוד ראיה לדברי הנ"ל שדעת המדרש שהיה להם דין כנה"ג:

פסקה י

אבינו כה"ג ואנו שני סגני כהונה. הקשה ביפ"ת שזה היה עתה בימי המלואים ואיך שייך לומר בשביל זה לא נשאו נשים וישבו להם נשים עגונות ונ"ל שעיקר כוונת המדרש על שמעולם היה משפחת אהרן המשפחה הגדולה מכל ישראל שעמרם גדול הדור היה כמ"ש שמ"ר פר' א' סי' י"ג וראש סנהדרין ואהרן בנו נביא במצרים כמ"ש שמ"ר פ"ר ג' סוף סימן ט"ז והם עצמם גדולים מכל זקני ישראל כמ"ש סוף משפטים אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ועודם במצרים הסכימו בילדותם שאין בישראל

אשה הוגנת להם שהרי אלעזר הצעיר מהם נשא אשה במצרים וילדה לו פינחס כמ"ש בסדר וארא וכמ"ש לעיל סוף פי' ב' פינחס בן בנה משוח מלחמה ואלעזר היה אז יותר משלושים שנה כמ"ש מפורש במ"ר פר' ג' סימן ז' ונתחזקו בדעתם ביציאתם ממצרים כשנעשה משה מלך ואהרן כה"ג והם סגני כהונה שאז החליטם שאין לפניהם אשה בישראל ואז נכשלו ונענשו ודו"ת כי הדברים מיוסדים ואמיתים אלא שהמדרש תפס לשון היותר ברור משה מלך וכו':

בחוריו אכלה אש. וע"פ מדה י"ז שאכלה האש את נדב ואביהוא וקורא אותם בחוריו על שלא נשאו נשים והיו הגדולים והנבחרים מכל ישראל ועליהם אמר ובתולותיו לא הוללו לכהניו:

עלה אל ה'. אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל הרי שאחר משה ואהרן היו הם גדולים מכל זקני ישראל ע"כ חשבו שמשה ואהרן הרי הם זקנים וכאשר ימותו יהיו הם גדולים מכל ישראל והמאמר בת"כ ריש שמיני וכמ"ש משה לאהרן אחר שמתו הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש עכשיו אני רואה שבניך גדולים ממני וממך ועל שהרגישו במעלתם וסברו שהם גדולים ואפילו ממשה ואהרן ע"כ יותר ראוי שהם ינהגו הדור ודעת חז"ל שבמעלת ההשגה הם גדולים כמ"ש ויחזו את אלהים וגו' אך במעלת הענוה והחסידות עדיין לא נשלמו שהרי הרגישו בגדולתם ומעלתם ומשה ואהרן כל עוד שהיו גדולים היו יותר ענוים ושפלי רוח בפני כל וכמ"ש במשה והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה ובאהרן כתיב ומפני שמי נחת הוא:

ואל אצילי בני ישראל. ועי' במ"ר פר' ב' סימן ט"ז ופר' ט"ו סימן כ"ד:

באור פני מלך חיים. כמו שע"י אכילה מתחזק כח החיים כך באור פני מלך חיים:

שפרעו את ראשיהם. כמו בשעת אכילה שאין מקפידין על העטוף אלא בברכת המזון ובתנחומא כאן ליתא מ"ש ופרעו את ראשיהם:

משה לא זן עיניו. ברכות דף ז' שמ"ר פר' ג' סימן א' ופר' מ"ה סימן ה':

ויסתר משה פניו. כי ירא מהביט אל האלהים ובמקומות הנ"ל ביתר ביאור:

מן הדה. מפסוק זה של ריש אחרי מות את למד בקרבתם לפני ה' וימותו על שקרבו ע"כ מתו. ומ"ש וימת נדב ואביהוא לפני ה' מתחיל דרשה אחרת על פסוק של במדבר ג' דרך אגב ובתנחומא כאן הגירסא ועוד מן הדא וימת נדב ואביהו לפני ה' בהקריבם אש זרה:

במדבר סיני. בפסוק הנ"ל במדבר ג' וימת נדב ואביהו לפני ה' במדבר סיני ושואל וכן במדבר סיני מתו והלא מתו באוה"מ והיל"ל באוה"מ שהוא סימ' מובהק יותר אלא על שמשם נענשו וכאלו מתו שם וכמ"ש בסימן י"א מפסוק ואל אצילי בני ישראל:

בשושבינה. מבואר בדברי הזוהר:
ביום חתונתו. עי' שמ"ר פר' ל"ג סימן ג' וש"נ ומבואר באריכות:

פסקה יא

מה להלן במותו. תיקון הלשון מה פני האמור שם פירוש פני מתו אחר מיתת שרה אף כאן אחר מיתת אהרן וכל הענין עד סוף הפרשה מהתנחומא כאן סימן ז':
אף כאן בחיים. ששמשו בכהונה גדולה עד שאהרן בחיים:
שיצא לדבר עם המלך. בירושלמי הוריות פרק ג' איתא שהמעשה היה בערב יוה"כ לעת ערב:
כל כבודה בת מלך. וס"ד ממשבצות זהב לבושה ודרש במ"ר פרשה א' סימן ג' כל אשה המצנעת עצמה זוכה ויוצאים ממנה כהנים גדולים שלובשים אורים ותומים שכתוב בהם משבצות זהב ועי' כל זה במ"ר סוף פר' ב' ועי' רש"י ביומא מ"ז:

פסקה יב

מיתת מרים לאפר פרה. בסדר חוקת אחר פרשת פרה כתיב פרשת מרים ודורש סמוכים. עי' רש"י בחומש שם שני נוסחאות ומ"ש שאפר פרה מכפר פי' מטהר טמאים מטומאת מת אף מיתת צדיקים מטהר מטומאת העון. ירושלמי ריש יומא:
מיתת אהרן לשבירת לוחות. דברים יו"ד בריש הפרשה עד פסוק ו' מדבר משבירת לוחות ופסוק ו' מיתת אהרן ומיתת מרים ואהרן הובאו לכאן אגב מיתת בני אהרן:
מזכיר מיתתו ביוהכ"פ. שפרשת אחרי מות מדברת בענין יום הכפורים ומשה תיקן לישראל שיקראו כל פרשה בזמנה הרי שמזכירין מיתתן ביוהכ"פ והלא מתו באחד בניסן והיה ראוי להזכיר מיתתן ביום שמתו. וא"כ אין התורה מזכרת מיתתן ביוהכ"פ אלא אנו מזכירין ואין זה לימוד גמור מן התורה וע"כ שואל ומנין שמיתתם של צדיקים מכפרת ודורש מעצמות שאול שמפורש שם שעל שנהגו כבוד והספיד על שאול נעתר להם אלהים שעיקר הטעם שמיתת צדיקים מכפרת הוא בעבור ההספד והכבוד שנוהגים בקבורתו שאם לא יעשו כן לא די שאינו מכפר אבל עוד נענשים כמ"ש ביהושע שגעש עליהם ההר להורגן וכמ"ש כל ענין קבורת שאול בפרקי ר"א פרק י"ז וז"ל כיון שראה הקב"ה שגמלו לו חסד כל ישראל מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על פני הארץ שנאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן. אך בירושלמי משמע שדורש על מיתת צדיקים על שכתוב אחרי מות שני בני אהרן בפרשת יוהכ"פ וכאן צ"ע:

פרק כא

פסקה א

לדוד ה' אורי. מדרש תהלים כ"ז כל הדרשה:

תפול עליהם. ולא אני מהם וכן כאן ממי אפחד לא אפחד מהאויבים כי אם הם יפחדו ממני:

צרי ואויבי לי. שאני אנצח אותם ויפלו לפני היינו מ"ש ונער פרעה וחילו בים סוף ועל שתחלת הענין דרש על פי גז"ש מתיבת אורי ומתיבת ישעי שמדברים בים ע"כ גם שאר התיבות מדברים בים אף שאין התיבות שוות וזה עפ"י מדה י"ז ומאחר שכבר אמר צרי ואויבי לי שנצחם והפילם לים למה אמר עוד אם תחנה עלי מחנה הרי אין כאן עוד מחנה על כן דורש מכאן ואילך פי' אם יבואו מצרים עוד הפעם באסיפת מחנה חדשה או מחנה אחרת לא יירא לבי וכן אם תקום עלי עוד מלחמה אחרת בזאת אני בוטח. ועל שאמר בזאת ולא פירש באיזה זאת ולא בא לסתום אלא לפרש בהכרח שמפורש בענין הים שדרש הפסוק על פי גז"ש כנ"ל על הים היינו מ"ש ה' ילחם לכם וגו':

פסקה ב

בקרוב וכו' ויגש הפלשתי. שנגש כנגד כל ישראל בעזות וחוצפה וחרופים ואח"כ כתוב וילך הפלשתי הולך וקרב אל דוד וגו' וילך ויקרב לקראת דוד וזהו בקרוב:

אלא לכה אלי. ותחילה כתוב וילך הפלשתי הולך וקרב לקראת דוד משמע שהלך על דעת שיבוא אל דוד ואח"כ כתב שאמר לכה אלי לזה דרש שלא יכול לילך בעצמו (ונ"ל שעל מ"ש ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו היינו ברכת ה' ע"כ אחזתו ארץ לשעה להוממו ולבלבלו שירגיש שאין גבורתו בידו והרגיש בזה שאינו יכול לילך וישב לו לנוח מעט וגם דוד הרגיש ונתחזק בלבו כתיב עוד והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד שהרפה לו הארץ מאחוזתה וזה היה לצורך הישועה שיקרב מעט לדוד שיוכל דוד לקלע למטרת מצחו ודו"ק בזה) ור' ינאי סובר שעל כן לא היה יכול לקרב אל דוד שאחר שקלל את דוד באלהיו כבדו עליו כל איבריו:

אל תתן ה' מאוויי רשע. והמזמור מדבר ממלחמת גלית כמ"ש שם חלצני ה' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני וגו' כל יום יגורו מלחמות כמ"ש ויתיצב ארבעים יום שננו לשונם כמו נחש על שחרף מערכות אלהים חיים ועל זה אמר אל תתן ה' מאוויי רשע תחמודתו כמ"ש ר' יודן וכמ"ש ביתר ביאור במדרש שמואל פר' כ"א וז"ל ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו' ר' יודן אמר נתאוה לו שהיה אדמוני עם יפה מראה ודורש כן כי למה יזכיר לענין המלחמה שהיה יפה מראה ולמה כפל ויבט הפלשתי ויראה אלא על

שהביט בדוד שהוא יפה מראה התאוה לו למשכב זכור וזהו ויראה את דוד שהוטב בעיניו מלשון רואה אני את דברי אדמון וזהו הרואה אתה שובה העיר ויבזהו שחשב לבזותו וכמ"ש אצל נ"נ עם צדקי' שרצה לטמאו במ"ז כתיב בו שבעת קלון מכבוד וגו' הבית המיוחד לזה נקרא קלון כמ"ש במדרש איכה שנשבו בקלון וזהו ויבזהו ומ"ש כאן יפה עינים וטוב רואי הוא בש"א י"ו י"ב ומ"ש במד"ש אדמוני עם יפה מראה הוא בש"א י"ז מ"ד:

אבל ותאות צדיקים יתן. ור"ד מגורת רשע תבואנו ופי' ע"פ מדה ט' וי"ז מגורת רשע תבואנו ולא תתן מאויו כמ"ש אל תתן ה' מאוויי רשע ומגורת צדיק לא תבואנו ותאות צדיקים יתן ובדמיון זה בכל התנ"ך על פי המדות הנ"ל דבר והפכו יגדיל תורה ויאדיר:

מכאן ואילך אמר דוד. כמ"ש בדרשה הראשונה גם יתכן שהכוונה בכל דרשות אלו שאמרו מכאן ואילך שבפסוק זה אם תחנה עלי מחנה נענה במענה פיו ונעתק ממפילה להבטחה ברוה"ק וכמוהו הרבה מזמורים תהלים בסופם ובאמצעם כמ"ש במזמור כ' עתה ידעתי וכו' ובמזמור כ"ב אספרה שמך וגו' וכדומה על שחיה רוחו כאשר נענה:

בזאת א"ר לוי. פי' שמ"ש בזאת ולא פירש באיזה זאת ודורש שמפורש ע"פ גז"ש ומדה י"ג שמפורש בתורה וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה וגו' ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ועי' שמ"ר פר' מ"ח סימן ד' ובמ"ר פר' י"ד סימן ד':

לזקנים. אבות של שבט יהודה. ובדרשה ראשונה שעל הים לא מצא לדרוש גז"ש על הים דורש מדבר שלמוד מעניניו:

פסקה ג

בעמלקים בקרוב אלי. ומ"ש ה' אורי וישעי כמ"ש בסמוך מי הי' מאיר לו ועי' ב"ר ריש פר' ס' מש"ש:

כי אתה תאיר נרי. ה' אלהי יגיה חשכי היינו חושך הלילות כמשמעו:

פסקה ד

אורי בר"ה. כמ"ש אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון הרי אורה ביום תרועה עי' לקמן פר' כ"ט סימן ד' פירושו:

וישעי ביוהכ"פ. ישע הנפש האמיתית וכיפור עונות והישועה מהשטן ושרי האומות הקודמות כדלקמן בסמוך ועי' לקמן פר' ל' סימן ב' ישראל ואוה"ע באים ומקטרגים וכו'. ומ"ש עזי וזמרת יה הנה לעיל בדרשה א' שעל הים דורש מעוז חיי עזי וזמרת יה שנאמר בשירת הים אך כאן צ"ע ויתכן על שדורש כאן ישעי ביוה"כ דורש גם מ"ש מעוז חיי ג"כ ביוהכ"פ ועל זה הביא ג"כ פסוק הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה'

ויהי לי לישועה שפי' ג"כ על הישועה הנ"ל של יוה"כ וע"כ סמך לו פסוק ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה שדרשוהו על ששואבים בשמחה על הישועה של יוה"כ הנ"ל כמ"ש לקמן פר' ל' סוף סימן ב' על שמחת הלולב בסוכות על הישועה של יוהכ"פ כך ששמחת בית השואבה הוא על שמחת ישועת יוה"כ והדברים קרובים:

השטן בגי' שס"ד. יומא דף כ' במ"ר פר' י"ח פי' כ"א והכוונה לדרוש תיבת השטן בזכריה ג' ובריש איוב ואף שחשבון שנים פשוטות שלנו שנ"ד ימות לבנה עכ"פ עם חודש העיבור משלימים לשס"ה ועם כל זה צ"ע לישב הדברים שהרי בשנה פשוטה הוא שנ"ד ובשנה מעוברת הוא שפ"ד:

לא יירא לבי שהבטחני. חסר וכצ"ל לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקודש היינו בקרבנות ובכל האמור בפרשה ובעבור דרשה זו הובא כל הענין לכאן:

פסקה ה

במשניות. כי בתחבולות תעשה לך מלחמה דורש על מלחמתה של תורה ובתחבולות מלשון חבילות ר"ל חבילות של משניות והלכות רבות אף שמתחלה לא יבין מה שלומד ויהיה סגור מהבנתה וכאשר יתמיד בהם יפתחו לו וזהו התחבולות ותיבת ירתק מלשון ורתוקות כסף צורף ענין שלשלאות שסוגרים ומחברים בהם:

פסקה ו

בכה"ג בכניסתו לק"ק. ודורש כי בתחבולות תעשה לך מלחמה על מלחמת השטן וחיילותיו כמ"ש בסימן הקודם והחבילות של מצות הם התחבולות. ועי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ח' שהוא שייך כאן:

זאת בריתי. בראשית י"ז פסוק יו"ד:

אשרי אנוש יעשה זאת. וס"ד שומר שבת מחללו:

ובחנוני נא בזאת (מלאכי ג':י') אצל הביאו את המעשר אל בית האוצר:

בזכות הקרבנות. כפי פשוטו שמ"ש בזאת קאי על כל המבואר בפרשה בפר בן בקר וגו' ועל שתיבת בזאת מיותר דורש על כל דברים טובים שכתוב בהם זאת:

פסקה ז

למעלה מן הענין. עי' לקמן פר' כ"ט סימן ה' ובא לדרוש מ"ש דבר אל אהרן אחיך שהיל"ל צו את אהרן שהרי הוא אזהרה ומצוה ע"כ דורש גז"ש דבר מלשון נחמה על מ"ש בפסוק הקודם אחרי מות שני בני אהרן וצווהו לנחמו על אבלו ופרשה זו נאמרה ביום שמתו בניו כמ"ש גיטין ס':

צער גדול. שהיל"ל בזאת יבא למה אמר ואל יבוא בכל עת שזהו דרך דיחוי והרחקה ועוד חשב משה שמ"ש ואל יבא בכל עת שמאחר שתיבת עת בתנ"ך כולל גם לזמן רחוק לשנה ול"ב שנה ולע' שנה וא"כ מרחיקו ודוחה אותו מבוא אל המקדש י"ב שנה וע' שנה:

עת לשעה. אם לא היה כתוב עת רק כאן הייתי אומר מאחר שהיום מתחלק לכ"ד עתים ושעות כוונת הכתוב שלא יבא בכל השעות היום אך מאחר שיש כמה עתות בתורה א"כ כוונתו על כל העתים הכתובים בתנ"ך שלא יבא בהם ובמדרש תהלים פסוק תאות ענוים שמעת איתא עת לשעה מגופא דקרא ואל יבא בכל עת וכאשר כתבתי:

יש עת ליום. כמ"ש יחזקאל ד' י"א ומאכלך אשר תאכלנו וגו' ליום מעת עד עת תאכלנו ומים במשורה תשתה ששית ההין מעת עד עת תשתה וכמ"ש אצל האכילהו ליום פי' יום ולילה מעת לעת:

למלאות לחרבות ירושלים. שאז יהיה מפלת בבל וזהו עד בא עת ארצו של מלך בבל ואז יהיה גאולת ישראל מבבל. והנה כל הפסוקים האלו כתובים בנביאים אחרי משה אך משה קבל כל התורה והנביאים והכתובים מסיני כמ"ש שמ"ר פרשה כ"ח סימן ו' באריכות. ועל כן חקר על תיבת עת מכל המקומות שבתנ"ך:

לא עת לשעה. פי' לא כאשר חשבת שהוא דרך דחויה ורוגז ואיסור עולם ואינו תלוי בעת אלא תלוי בקרבנות כסדר הכתוב בפרשה:

מעת דגנם. ובכל שנה גדול הדגן וזהו עת לעולם:

בל"ו זוגים בל"ו רמונים. הנה עיקר הצווי שלא יבא בכל עת אל ק"ק כמ"ש ואל יבא וגו' אל מבית לפרוכת ושם לא היה בא אלא בד' בגדים והמעיל הוא מהח' בגדים אך מאחר שכל עבודות היום היה בכה"ג לבדו והיה צריך לעבוד גם בח' בגדים בחוץ ואם לא יעבוד בחוץ גם עבודת פנים לא ירצה על כן מעכב בזה גם זוג אחד של מעיל ופעמון אחד של בגדי חוץ ופליגא כמה זוגין ורמונים היו במעיל (והנה הראו לי גמרא מפורשת זבחים פ"ח פלוגתת דר"י ורבנן כמו כאן ואיתא שם כדרך שחולקין כאן כך חולקין בנגעים ואמרתי שהטעם הוא על שהמעיל בא לכפר על לשון הרע כמ"ש לעיל פר' יו"ד סימן ד' שבמעיל כתוב ונשמע קולו בבואו אל הקודש יבוא קול ויכפר על הקול והנגעים באים על לשון הרע כמ"ש לעיל פר' ט"ז סוף סימן א' זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ע"כ דקדקו להשוות מספר זוגי המעיל אל מספר הנגעים ואח"כ הראו לי שכן כתוב בתוספות בשם ר"ת ושמחתי שכוונתי:

פסקה ח

על מליותהון דנשיא. שמן הסתם תבא גם בתו או אשתו לשם ולא רצה לשאול מבני העיר שלא ירגישו בו בני העיר:

אמרין בת חנינא. שלא היו יכולים כולם לשאוב כאחד שהיה פי המעין קטן והיו צריכין לשאוב אחת אחת ונתנו כבוד לבת ר' חנינא שתשאב תחלה ואולי נתן ה' כן בלבם ובזכות ר' חנינא לעשות רצון צדיק שידע להלוך עמה ומ"ש הלך אחריה לאו דווקא שבוודאי לא הלך ר"ח אחורי אשה ואפילו אחרי בתו. ועי' כל המעשה בכתובות ס"ב בשינוים:

ד' דברים. עי' נדה ט"ז ע"ב והתוספות שם הביאו דברי המדרש:

והמשמש מטתו ערום. לא יתכן לפרש שיהיה הוא בכסותו והיא בכסותה הרי הדין בזה שיוציא ויתן כתובה אלא פי' ערום בלא כיסוי על גביהם:

דברים שבינו לבינה. וזה נקרא נבול פה וכמ"ש חז"ל הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו וכו':

אל תכנס לעיר פתאום. היינו גדול העיר שצריכים לו בני העיר ומצפים עליו צריך להודיעם:

שחרר עבדך. צריך להשתדל בכל האופנים ליתן לה בעל ויתרצה גם אם יצטרך לשחרר עבדו אם לא יהיה לו אופן אחר:

שלמי' דר' חנינא. שהיה רבו וכמ"ש בירושלמי הוריות פרק ג' שלמדו כל אגדה חוץ משני ספרים:

פסקה ט

וכי עלה על דעתך. והרי מפורש בתורה שאהרן מת בן קכ"ג שנה בסדר חוקת:

י"ח כהנים וכן ביומא דף ט' יח"כ ובירוש' יומא פרק א' ובסוף הפסיקתא:

שתי מדות של כסף. ובילקוט כאן הגירסא ומלאות כסף (וכמ"ש כאן אצל הזהב מלאות זהב) ומחוקיהן כסף פי' שכלי המדה היה של כסף ומלאות מטבעות כסף:

כפה סיח. שבת קי"ו:

יראת ה' תוסיף ימים. אין לי לב להבין איזה אריכות ימים יש כאן שאף לפי הגהת התוספות ט' כהנים הרי לא יגיע לאחד למ"ו שנה בת"י שנה ואף כי אם נאמר י"א דורות ואף כי לפי הגירסא י"ח כנ"ל אולי הכוונה שבבית ראשון נחשב כאלו אהרן עצמו היה חי כל השנים הללו והאריכו בצדקתם ימי אהרן דור אחר דור אך הם עצמם כנ"ל ואין זה תימה כמ"ש במ"ר ריש פר' ה' ממיתת אהרן ע"ש באריכות וק"ו כאן שהיו נכנסים לק"ק כמה פעמים ביהכ"פ וסביביו נשערו מאד ויתכן שבערך כוה"ג שנכנסים לקה"ק נקרא זה תוסיף ימים בערך כהני בית שני שכל אחד לא הוציא שנתו ודו"ק:

פסקה י

כנגד המילה. דמיון זה אין להבינו כפי פשוטו אם לא שרומז לדברי הזוהר:

אין כה"ג נכנס. פי' שאינו נכנס ביוהכ"פ לקה"ק בבגדי זהב אלא בבגדי לבן:

שאין קטיגור. על שיום זה מוכן ומיוחד לכפרת עונות מכל ימי השנה וכה"ג נכנס לפני ולפנים להיות סניגור על ישראל ע"כ צריך זהירה מהקטרוג יותר משאר ימות השנה ובק"ק יותר מן ההיכל כי בהיכל גם ביוה"כ נכנס בבגדי זהב ועי' ר"ה דף כ"ו א':

לפני מלך. פי' לפני ולפנים. וצ"ע שהרי גם בהיכל ובעזרה לפני המזבח נקרא לפני המלך כמ"ש בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' והיינו בר"ה שדרשו לפני מלך ה' בבית המקדש היו חצוצרות וקול שופר ולא בגבולין כן:

פסקה יא

זה אברהם. פי' בזכות אברהם שעבד את ה' בפר בן בקר וכן כלם להזכיר זכותם עי' לקמן פר' כ"ז סי' ח' ב"ר פר' כ"ה סימן י"ד ובסוף פסיקתא רבתי:

שעליהם מתכפר. פי' ע"י שני שעירי יוהכ"פ שהם הסמוכים לכפרה יותר משאר הקרבנות שעליהם השני מלבן:

כשירות של מעלה. צ"ל כשירות של מעלן כך שירות של מטן מה שירות של מעלה ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך למטן וכו' כי למעלן לא נקרא אחד שירות וכן למטן כה"ג אינו שירות כי הוא איש מיוחד בעצמו וכן הגירסא בירושלמי שירות וכן הוא בילקוט כאן והוא מלשון שימוש ועבודה ועי' שמ"ר פר' ל"ח סימן ג' כמלאכי השרת ועי' מדרש איכה פסוק ולא זכר הדום רגליו דף ע' שגבריאל המלאך הוא הלבוש בדים והוא הכה"ג למעלה ואליו נדמה הכהן הגדול למטה:

פסקה יב

ובא אהרן אל אוה"מ. וס"ד והניחם שם:

תני ר"ח ת"כ פסוק זה:

לכהן הדיוט. שגם כהן הדיוט לובש בגדי בד כאלו אלא שאינם יקרים כל כך כבגדי כה"ג:

וכל אדם לא יהיה. הוחלף כאן סדר הפסוקים שפסוק וכל אדם הוא פסוק י"ז ופסוק ובא אהרן הוא פסוק כ"ג:

היה זקן אחד. קושיא הוא שהרי אמר וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר על הקודש ואיך נכנס עמו אדם זקן על זה תירץ ר' אבהו שהיה הקב"ה בעצמו כו' וכמ"ש בדניאל ז' ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקי וכן ראה שמעון

הצדיק לבוש לבנים וכו' ומה שלא תירץ שהיה מלאך עי' מ"כ בשם הירושלמי וכן הוא בפסיקתא פר' מ"ז ומלאכי השרת בורחים מלפניו וכל אדם לא יהיה באוה"מ אלו מלאכי השרת ודמות פניהם פני אדם וכו' ע"ש:

וכה"ג לא היה אדם. וא"כ הי"ל ואדם אחר לא יהיה באוה"מ אך וכל אדם משמע שום אדם כלל ותירץ שכה"ג לא היה אז אדם אלא כההוא דאמר ר' סימון פינחס בשעה שהיה רוה"ק שורה עליו כמ"ש לעיל ריש פר' א':

כי שפתי כהן ישמרו דעת. וס"ד כי מלאך ה' צבאות הוא ולפי זה סובר שהכה"ג שהיה דומה למלאך אינו בכלל מ"ש וכל אדם ואם כן גם שאר מלאכים יכולים להיות שם ולמה הוצרך ר' אבהו לתרץ שהיה הקב"ה בעצמו ולא מלאך אך הענין שבאמת גם המלאך לא היה יכול להיות שם כמ"ש בסוף הפסיקתא הנ"ל ובירושלמי הנ"ל ולמד ממ"ש וכל אדם לא אדם ולא כל אדם היינו מלאך שכתוב בו ודמות פניהם פני אדם שאינו אדם אלא כל אדם ועל זה מקשה וכה"ג לאו אדם וכתיב מפורש כמה פעמים בפרשה שיבא והם ב' כתובים מכחישים ותירץ שלא היה אדם אלא פני אדם כחיות הק' שהוא בכלל הריבוי של וכל ומאחר שכתוב מפורש שיבא די לנו לרבות את המלאכים והחיות שלא יהיו שם שהרי לא כתוב מפורש שיבא ולא הכה"ג עצמו כנ"ל אך אם היה הכה"ג אדם היו שני כתובים מכחישים והריבוי אינו מכחיש כי די אם נרבה את החיות והמלאכים שלא יהיו שם וע"כ הוכרח ר' אבהו לתרץ שהיה הקב"ה בעצמו דוק והבן. ובירושלמי לא גריס מ"ש וכה"ג לא היה אדם וכו' עי"ש:

פרק כב

פסקה א

איש איש אשר ישחט. בב"ר פר' יו"ד סימן ז' הובאו הדברים האלה בקצרה וכן במ"ר פר' י"ח סימן כ"ב וכן בילקוט כאן אך בקוה"ר פרשה ה' פסוק זה ובילקוט שם הובא באריכות כמו כאן:

יתרון לעולם. פי' יתירים בעולם וכן הגירסא במקומות הנ"ל והכוונה שאין בו צורך כלל:

סיביא למעבד חבלא. סיב הגדל סביב הדקל לעשות ממנו חבל:

עבדת ארעא עביד. אם עושה הארץ פירותיה יוכל לעשות חיל ולפרנסם. ולפיכך מאחר שהכל תלוי בשדה עושה תבואה אוהב כסף הבל הוא שהרי לא ישבע כסף ומי שמהמה אחר הכסף ולא לקרקע עושה תבואה גם זה הבל וכל הפסוק סובב על מ"ש גם זה הבל שבסוף הפסוק ע"פ מדה כ"ב ומ"ש לשדה נעבד פי' על פי מדה כ"ב מלך נעבד לשדה

נעבד וזהו עבדת ארעא עביד מלשון מעשה ועבודה ומכלל הן אתה שומע לאו אם לא עבדת וכו' ומ"ש מסוף העולם ועד סופו דורש כאן מתיבת לשדה שכל העולם נקרא שדה כמ"ש יעלוז שדי וכל אשר בו שתיבת לשדה שייך לתיבת מלך ולתיבת נעבד ודו"ק:

הרי ששקעה ספינתו. כמ"ש ביחזקאל קודם פסוק וירדו מאניותיהם רוח הקדים שברך בלב ימים ונעשו יורדים ע"י אניותיהם. ומ"ש אם אין לו קרקע וכו' למוד מדרשה של דרשה הא' גם זה הבל:

יתרון למ"ת. ובקה"ר שם הגירסא יתרון למ"ת כגון תוספות ותוספות של ר' נתן הלכות גרים ועבדים אף הן נתנו למשה בסיני וכגון הלכות ציצית (ויתכן שפי' שהלכות גרים ועבדים וכדומה הם כגון הלכות ציצית ותפילין דומה להלכות ציצית ותפילין):

זה בעל תלמוד. שממנו יוצא ההוראה והמשפט ועכ"ז לשדה נעבד הוא צריך לבעל המשנה שיזכירנו תמיד לשון המשנה כשדה זו שמסודרת בתלמים כל מין בפני עצמו כך המשנה מסכתות ופרקים כל הלכה בפני עצמה:

זה בעל משנה. עיקר תורה שבע"פ לשדה נעבד שמקבל הפירוש מבעל התלמוד וכסף הוא התורה כמ"ש ב"ר י"ג סי' ט"ז ודריש כסף כנגד התורה שכתוב בה אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ:

ותלמוד אין לו. וזהו לא תבואה שלא זוכה לעשות פרי ותבואה גם זה הבל מה הני' יש לו עי' ד"ר פר' ב' סימן כ"ז מכות דף י':

פסקה ב

לשרה נעבד זה ציון. ששם הוא נעבד בביהמ"ק בקרבנות שמצווה שלא יקריבו בחוץ ואגב דרשה זו שייך כל הענין לכאן:

לפיכך אוהב כסף וכו'. עי' מ"ש בד"ר פר' ב' סימן כ"ז:

פסקה ג

טיטוס הרשע. לעיל פר' כ' סימן ה':

ויצא חרבו מלאה דם. א"ל שיצא החרב שגידר בפרוכת מלא דם וא"כ היה לו לסמוך דבר זה למ"ש וגידר את הפרוכת ויצא חרבו מלאה דם אך בקוה"ר שם הגי' ויצא וחרבו מלאה דם כשיצא מביהמ"ק היה חרבו מלאה דם:

ונתנן לתוך גרגותני אחת. בגיטין בפרק הניזקין איתא נטל הפרוכת ועשאו כמין גרגותני ונטל כל כלי ביהמ"ק והניחם שם ופירוש גרגותני מקום קיבול:

כל מה דהוה הדין שני. כל מה שנשתנה היתוש נשתנה גם טיטוס וכאשר פרח היטוש פרח נפשו:

אורדען. צפרדע אורדען:

פסקה ד

הוה עסקין בדברים. לעיל ריש פר' י"ט ושם מבואר:

פסקה ה

באיסור במה היו ישראל מקריבין עד שלא הוקם המשכן. תיבת עד שלא הוקם המשכן מיותרים וט"ס כי עד שלא הוקם המשכן היו מקריבין בהיתר במות אלא משהוקם המשכן היו מקריבין במות באיסור:

תנינן תמן. זבחים קי"ב במשנה ובתנחומא כאן סימן י"ב:

פסקה ו

וילמד לטרוף טרף. יחזקאל י"ט י"ג וטרף של ארי מדבר שם בכתוב היינו טרף שה כמ"ש כאשר יהגה הארי והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלוא רועים ואעפ"כ אמר עליו אדם אכל:

בוצע בצע. ובצע היא ממון וכמ"ש יהודה מה בצע ות"א מה ממון ועי' מ"ש לקמן פר' ל"ג סי' ג' על בצעך והולך לשיטתו כאן:

מחמס בני יהודה. וחמס הוא בממון ונחשב כאלו שפכה דם נקי:

אשר דמה לנו. בהכרית וכלה אותנו היינו שהרגם והשמידם ועל זה שואל וכו' הוא הרי גם שכתוב בפירוש שם ויבקש שאול להכותם שלא הכה אלא בקש להכות והם שני כ"מ והכריע ע"פ מדה י"ז שמפורש כתוב שהמית את עיר נוב כל העיר ועיקר העונש מהש"י על שהרג העיר נוב ועשה זאת ע"י הגבעונים האכזרים. ולר"י פירוש הפסוק שוחט השור בגזל שמאחר שאין עון בשוחט השור בהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' וי"ז שמדבר בגזל כמ"ש בכמה מקומות ומ"ש זובח השה פי' שאם זובח בגזל לקרבן לא ירצה כעורף כלב וכן מעלה מנחה בגזל כמעלה דם חזיר מזכיר לבונה בגזל מברך און ור"ל דורש ע"פ מדה ל"א שמאחר שאין בשוחט השור שום עבירה בהכרח שכך פירושו מכה איש דומה לשוחט השור ועורף כלב דומה בעינו לזובח השה וכמ"ש בסוף הקרא גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה כאילו היו עושים מצות:

ר"א שאל. ר"א היה תלמידו של ר' יוחנן ור' יוחנן תלמידו של ר"ח כמ"ש לעיל פרק כ"א סוף סימן ג' ומאמר זה בפסיקתא רבתי סוף פרק כ"ד:

ותפשתי שם אלהי. שיקל בכבודו ובקדושת שמו כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה חלילה וכמ"ש מכילתא משפטים פרק י"ג בהדיא ועושה ביותר והוא רע מן הגוזל שמשוה כבוד שמים לכבוד הבריות והגונב מתירא מבני האדם ולא מהש"י:

אשר ישחט. והביאום לה' אל פתח אהל מועד:

פסקה ז

היתר מכלל איסור. חולין דף י"ו ילקוט סדר ראה ועי' תנחומא כאן סימן י"א ושם חסר בדברי ר"י וצריך להגיהה מכאן:

שתי שחיטות. אשר ישחט שור או אשר ישחט מחוץ למחנה ע"פ מדה יו"ד ב' שחיטות לרמוז שני שחיטות א' של בהמה וא' של עוף שלא יהיו דומים:

פסקה ח

יזבחו לשדים. כאן כתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ובהאזינו כתוב יזבחו לשדים הרי שהשעירים הם שדים והביא עוד ראיה ששדים הם שעירים על שהם מרקידים כשעירים כמ"ש ושעירים ירקדו שם ואם פירושו על שעירים של הצאן אילים ותישים הלא אין מקומם בחורבות שבמדבר אלא בהכרח שהכוונה על השדים וכמ"ש לעיל ריש פר' ה' ועי' ב"ר פר' ס"ה סימן ט"ו איש שעיר גבר שדיין:

והם נצולים. מפורענות כצ"ל:

פסקה ט

אין הבמה מותרת. בזמן איסור במות היינו בזמן המשכן שבמדבר ובשילה ובבהמ"ק אך אחר אוה"מ שבמדבר והיינו בגלגל וכן אחר שילה מותר וכמ"ש זבחים קי"ב במשנה ועי' בקוה"ר פסוק ידעתי כי כל דף צ"ב ב':

השמר לך וגו'. כ"א במקום אשר יבחר ה' והיינו בביהמ"ק ואיך הקריב אליהו בהר הכרמל בזמן שהיה בית המקדש קיים:

בדברך עשיתי. את כל הדברים האלה ותיבת דברך ממשמעותו על התורה שנתן כבר כפי שעשה כפי התורה הרי מפורש שלא עשה כפי התורה כנ"ל ע"כ דורש א"ת דברך אלא דבורך שעל פי דבורך שדברת וצויתני עתה עשיתי כן ואם לא תענה אותי באש יאמרו שעל שלא עשיתי כפי התורה ע"כ לא ענית אותי אך אם תענה אותי ידעו הכל שעשיתי ע"פ דבורך ודיבורך עתה:

פסקה י

ה' מתיר אסורים. הילל"ל מוציא אסירים וכמ"ש בתהלים ס"ח ז' מוציא אסירים וכמ"ש מוציא ממסגר אסיר אשר אסורי המלך וגו' את כל האסירים ע"כ דורש מתיר אסורים בלשון משנה ותלמוד מותר אסור וחושב כאן י"ב דברים וכן הוא בילקוט תהלים קמ"ז ועי' ד"ר פר' ה' סימן ו' ובסימן ט' שם חושב ח' דברים וצע"ק למה אינו חושב כמו כאן:

גיד הנשה בחיה. לאו דווקא אלא במה דסיים פתח שסיים בחיות ופתח בעופות סיים בעופות ופתח בדגים. ומ"ש אסרתי לך שחיטה בעוף קיצור לשון הוא והכוונה שאסור לאכול עוף בלא שחיטה. ומ"ש יותר ממה שאסרתי לך התרתי לך צ"ע איך הוא יותר ויתכן שהכוונה שבסדר ראה חושב י' בהמות טהורות שהתיר וד' טמאות שאסר ובעופות הטהורים מרובים מן הטמאים שאינם אלא כ"ד וכן בנשים סתם נשים המותרות רבים על העריות ובשר ושומן הכשר הוא יותר מן החלב ודבר זה למדתי ממדרש תדשא פר' ה' וז"ל כנגד עשרת הדברות הותר להם יו"ד בהמות לאכול ע"ש ועיקר הכוונה שהתרתי לך מעין האיסור עצמו. ומ"ש התרתי לך את השבויה כמ"ש וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה ודרשו בספרי אשת אפילו אשת איש:

וזיז שדי עמדי. במ"ר פר' כ"א סימן י"ח ב"ר פר' י"ט סימן ד'. ושם בב"ר הגירסא מכסה גלגל חמה ויותר נראה לי הגי' שבכאן מכהה גלגל חמה כמ"ש לעיל פר' כ"א בסימן ב' אצל תפוח עקיבו של אדה"ר שמכהה גלגל חמה שאור החמה טבעית בכלל כל שתחת השמש שהוא הבל הבלים אך האדם עם שכרו הוא למעלה מן הטבע ומן השמש:

המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. ודורש מ"ש יפרוש כנפיו לתימן על זיז שדי שהוא מכסה התימן שהוא הדרום אשר שם מהלך השמש ביום כמ"ש הולך אל דרום ומ"ש עמדי פי' על שהוא טהור הוא עמדי וכמ"ש סנהדרין ק"ח את היונה מאתו מכאן שדירתן של עופות טהורים אצל הצדיקים וזהו עמדי:

בהמות בהררי אלף. כמ"ש כי לי כל חיתו ארץ בהמות בהררי אלף (תהילים נ':י') עיין ב"ר פר' ז' סי' ד' לעיל פר' י"ג סימן ג' ובמ"ר פר' פ"א סימן י"ח ותנחומא פנחס סימן י"ב ועי' פר"א פר' י"א כל זה ושם איתא שנברא בששי פסיקתא רבתי פר' ט"ז סימן ד' ובהמה אחת היא ושמה בהמות:

כי בול הרים ישאו לו. ובפסוקים הקודמים הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל וגו' עד כי בול הרים ישאו לו והנה בתהלים נ' בהמות בהררי אלף ולא פי' לאיזה ענין הזכיר ההרים ובאיוב כתיב אצל בהמות כי בול ישאו לו ולא פי' כמה הרים וע"פ מדה י"ז למדים זה על זה בהמות בהררי אלף שנושאים לו יבול עשבים וכמ"ש שם חציר כבקר יאכל:

והיה השרון לנוה צאן. וס"ד ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (דומה למ"ש הושע ב':י"ז ועמת עכור לפתח תקוה עי' מ"ש במ"ר פר' י"א סימן ב' מה שבארתי שם שהוא שייך כאן) ולא יתכן שיהיה כמשמעו שיהיה שכר עמו לעתיד אשר דרשוהו עמק של רבץ בקר אלא הכוונה על בקר ובהמות של הררי אלף שהוא משכר הצדיקים

שלעתיד ירבץ שם וכן כאן באיוב הנה נא בהמות חציר כבקר יאכל ומה יעשה שם הבהמות אלא שהמקום ההוא יהיה פתח תקוה לעתיד לבא לעמי אשר דרשוני וגם הבהמות יאכלו מאכילתן של צדיקים לצורך תיקון שכרם לעתיד:

כל חית השדה ישחקו שם. כתיב בענין של בהמות הנ"ל כי בול הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם ולמה מזכיר שחית השדה ישחקו שם אלא שבא לפרש מ"ש שם בול הרים ישאו לו הם חית השדה ישחקו שם שאוכלתם הבהמה הנ"ל וזהו מ"ש בפסוק הקודם חציר כבקר יאכל פי' שיאכל הבקר כמו שאוכל החציר. ועל זה אמר בפסוקים הנ"ל הנה נא בהמות הוא ראשית דרכו משום שהגן עדן וכל שכר הצדיקים נבראו קודם שנברא העולם וסוף מעשה במחשבה תחלה וסמוך לו שם ענין הלויתן שאליהם אמר מי הקדמני ואשלם תחת כל השמים לי הוא הרי מפורש שהבהמות ולויתן הם השילום שכר של הצדיקים לעתיד שעל זה אמר שם יכרו עליו חברים כמ"ש היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני היינו חבירי תורה בג"ע לעתיד ועל בהמות ולויתן ויין המשומר מדובר נפלאות בספר הזוהר וספרי מקובלים דברים העומדים ברומו של עולם אך גם פשוטי הפסוקים ודברי חז"ל אמונת אומן שיהיה גם כפשוטו וכמ"ש הרשב"א על זה בחידושיו על האגדות:

כל מה שהירדן מכניס. כל זה איני יודע איך ומה דורש על ו' חדשים או על י"ב חודש:

ועל יובל ישלח שרשיו. וריש הענין ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו והיינו בג"ע מקום השכר:

או שיח לארץ זה ג"ע. וכמ"ש וכל שיח השדה הם האילנות עי' ב"ר ריש פר' י"ג בסימן ב' ודורש מ"ש בפסוק הקודם ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל שהרשעים סוברים אשר אהליהם הם שלותם ובטחונם ושכרם ותקותם ואין האמת כן רק ואולם שאל נא בהמות ותורך ויספרו לך דגי הים וגו' שהבהמות וזיז שדי ולויתן וגן עדן הוא השלוה והבטוחות האמיתי מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת לשלות ובטוחות רוחות ונשמות שעתיד להחיות כמ"ש שם בסמוך אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ולהם הוא השכר הרוחני:

פרק כג

פסקה א

כשושנה בין החוחים. עי' ב"ר פר' ס"ג סימן ד' ובשי"ר פסוק זה דף י"ג:

ויהי יצחק וגו'. ודורש ארמי רמאי ע"פ מדת ממעל על רמאות ורמאים:

וישלח יצחק את יעקב וילך. פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי ותיבת הארמי מיותר לדרוש על הרמאות וכנ"ל אלא אביה רמאי וכו' והצדקת וכו':

פסקה ב

לכן אמור לבני ישראל אני ה'. והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים:

מלבא לקחת לו גוי. ולא חשב ר"ד או הנסה אלהים כי היא הקדמת דברים ומתיבת לבא מתחיל הענין וסיומו בתיבת גדולים גם אינו חושב סוף הפסוק ככל אשר עשה שהוא חזרת דברים הנ"ל ולא הזכיר והלביש השם אלא בעיקר תיבות עצם ענין הגאולה ותיבת לבא הוא מעיקר הגאולה שנגלה עליהם וגאלם:

גוי שני. גוי ראשון קאי על ישראל מקרב גוי היינו המצריים ולא רמז השם בו. עי' ב"ר פר' מ"ד סימן י"ט ובד"ר פר' א' סימן י"א והכי איתא התם כך הבטיח הקב"ה שיגאל את בניו בב' אותיות וכשגאלם גאלם בע"ב אותיות ורומז לשם ע"ב שיוצא מפסוקים של ויסע ויבא ויט ע' זוהר ריש בהעלותך. ושמו של הקב"ה ע"ב אותיות ובש"ר שם הגי' ע"ב שמות וכולל מהפסוקים הנ"ל שבכל פסוק ע"ב אותיות ונשלב השם ג' אותיו' בכל שם אות מכל פסוק ואגב שהזכיר הפסוק של גוי מקרב גוי הזכיר הדרשות שעליו:

פסקה ג

מים במים. שהרשעים עושי' מעשי' של תוהו ומביאי' עליה עונשים של תוהו וחורבן ובשי"ר שם הגירסא דור אנוש נמחה מן המים דור המבול נמחה מן המים דור הפלגה נמחה מן המים עי' ב"ר פר' כ"ג על דור אנוש ובפר' ל"ח סימן יו"ד על דור הפלגה ועל דור המבול כמפורש בסדר נח. ומ"ש לא נברא אלא בשביל תורה כמ"ש ב"ר פר' א' סי' ד':

פסקה ה

והיה עמים משרפות סיד. קוצים כסוחים באש יצתו:

ה' בדד ינחנו. ואין עמו אל נכר. וכמ"ש בתרגום שם ולא יתקימון קדמוהי פולחן טעוון היינו עבודת כוכבים:

פסקה ו

כל זמן שצלו. הכוונה שמשו שעושה צל וכמ"ש ב"ר פר' ו' סי' ג' וכמ"ש במשל יוצא עלי' שרב:

אהיה כטל לישראל. יפרח כשושנה:

אלא על גב ריחה. שהשושנה אם לא בעבור הריח הטוב שנותנת לא היו ממשמשים בה והיתה בטלה שלא היו משגיחים לזרעה:

אינם בטלים אלא על גב מצות. מה שאינם בטלים מן העולם ומתקיימים אין זה אלא בעבור זכות המצות שעושים:
לשבתות ויו"ט. להתענג ולברך על הריח ולהשלים ק' ברכות:
לגאולת מחר. יום שכולו שבת וכולו טוב:
כשהייתם במצרים. בעבור זה הובא כל הדרשה לכאן. ומ"ש לא תעשו לא תעשו דורש עפ"י מדה ל"א כאלו שניהם כתובים בסוף שעל זה אמר המדרש תנו דעתיכם שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו ועל שדורש כאן הוצרך להוסיף עפ"י מדה ט' ותנו דעתיכם ודו"ק שזהו כוונת המדרש ע"פ המדות בלא ספק:

פסקה ז

פתר קרי' כו' שתי בנות מאם אחת. פותר הפסוק של כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לבד הדרשה שבסימן הקודם שכך פירושו כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען שתיהן שוות זו כזו:
שתי בנות מאם אחת. דורש מ"ש ביחזקאל כ"ג בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו שאם הכוונה על מה שמביאה בפרשה שם על אהליבה ואהלה ירושלים ושומרון איך היו בנות אם אחת בירושלים היו בני שבט יהודה ובנימין יהודה מלאה בנימין מרחל ושומרון עשרת השבטים שאמותם רחל ולאה בלהה וזילפה אלא שפירוש הפסוק על מצרים וכנען ועל מצרים מפורש בפרשה שם כמה פעמים וביחוד בפסוק שמביא בסמוך אשר בשר חמורים ועל כנען מרמז במ"ש בנות אם אחת שהיו שוות במעשיהן לרעה משאר אחיהם כוש ופוט. ואהלה ואהליבה היו דומות לשתי בנות הנ"ל:
והשרה אותה במבוי אחד. ואח"כ אמר לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו ובהכרח שהכוונה אח"כ בא להשרות אותה במבוי אחר והמבוי הראשון כבר היתה יודעת מעשיהן ונשמרה מהן וכשבא להשרות אותה במבוי אחר שאין ידוע מעשיהן רק המלך שידע הזהיר אותה שגם השניה שוה לראשונה ותזהר גם מהשניה ובזה הנמשל דומה למשל מעשה מצרים שכבר ידעת ועתה היה יודע שגם מעשה כנען כן:
מרוב זנוני זונה. זה צ"ע שספר נחום כולו בנינוה מדבר ובהכרח כוונת המדרש לפרש מרוב זנוני זונה פי' שאת נינוה למדת להרע מרוב זנוני זונה היא כנען המוכרת גוים בזנונים. וכמ"ש כאן בסוף פרשה זו אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם שנמסרו במעשיהם הרעים ביד ישראל שבעה גוים ומשפחות בכשפים וכמ"ש מפורש בסדר שופטים כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וגו' לא ימצא בך מעביר בנו וגו' מעונן ומנחש ומכשף וגו' כי הגוים האלה אשר אתה

יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו פי' שעל כן אתה יורש אותם וזהו משפחות בכשפי' על כנען:

אמר להם הקב"ה. מבואר בסוף סי' הקודם ע"פ המדות:

פסקה ח

תנא הרואה חמה. הביא מאמר זה אגב פסוק ועתה לא ראו אור וס"ד בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם הרי שמדבר בטהרת השמים וזה הביא אגב פסוק ויראו וגו' וכעצם השמים לטוהר שדורש לקמן וכל זה הביא אגב תיבת כמעשה שכתוב בתיבת ויראו כמעשה לבנת הספיר וכל זה אגב תיבת כמעשה שכתוב כאן הרי ד' פעמים אגב ויתבונן הקורא בסידור דברי חז"ל ולא יתבלבל לאמר שהמאמרים זרים בלא שייכות כאן ולא זה לזה והמאמר הוא בירושלמי פרק הרואה על הברייתא הרואה חמה וכו' אומר עושה מעשה בראשית ובפסוקים הקודמים שם היסופר לו כי אדבר אם יאמר איש כי יבולע ודרשו אם רוצה לספר שבחו של הקב"ה יותר מדאי כי יבולע ורק צריך לשבח ולברך על מה שנהנה והיינו עתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם ופי' כשלא אור בהיר בשחקים מחמת עננים ורוח עברה ותטהרם לעננים ע"ז צריך לספר שבחו ולברכו וכן על כל הנאה שדומה לזה וכמו שתקנו חז"ל:

זה עד שלא נגאלו. המאמר במכילתא יתרו פסוק אנכי ותחלה אמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ואח"כ אמר וכעצם השמים לטוהר והשמים אינו לבן אלא ירוק ע"כ דורש ומכריע שמ"ש לבנת אינו מלשון לובן אלא מלשון לבנה של טיט שהשיגו בנבואתם איך הקב"ה כו' השתתף בצרת ישראל במצרים שהיו עושים לבנים ואוחזים בדפוס של הלבנים וכל הכלים השייכים לזה ואחר שנגאלו בטלה המראה זו מן השמים וזהו וכעצם השמים לטוהר שדחה הצרה מנגד עיניו אל מקום אוצרות הזעם עד שיגלו עוד הפעם אז פותח אוצרו ומוציא כלי זעמו וזהו מ"ש היכן היתה דרכה וכו' שם היתה נתונה:

אלא כמעשה. פי' שאם היה כתב לבנת היה מורה על הלבנה לבד ותיבת מעשה מורה על הדפוס שנעשה בו הלבנה כמעשה מורה על השייך לעשיית הלבנה. ומזה אנו למדים מ"ש כמעשה ארץ מצרים היינו המעשה עצמה והדומה למעשה והדומה לדומה. ותיבת ארגלייא פי' המ"ע בלשון יוני כל אומנות ופעולה:

היתה רשומה ברקיע. רומז שהגזירה העליונה החתומה נתנה למערכת השמים שישפיעו בארץ ואחר עבור הגזירה הרושם עובר והבן. וכמ"ש שמ"ר פר' א' סימן כ"ד כיון שהושלך משה ליאור אמרו כבר הושלך מושיען במים שעבר הרושם וכן כאן:

נקיין מן עננין. שייך לפי פשוטו ויתכן שהעננים משל על הרוגז והגזירות והפשט הוא משל על הדרש:

פסקה ט

ואם לאו אני ה' אלהיכם. שני פעמים כתוב אני ה' אלהיכם בפסוק ב' ובפסוק דן וכאן דורש מ"ש אחר הציווי אני ה' א' ובפסוק ב' דרשוהו במכילתא פסוק אנכי וכן בת"כ כאן רשב"י אומר הוא שנאמר להלן אני ה' אלהיכם שקבלתם מלכותי בסיני אמרו לו ה' והן קבלתם מלכותי קבלו גזירותי הרי הראשון לענין קבלת המלכות וכאן דרש השני על שילום העונש כשלא יקיימו:

אני ה' שני פעמים. שלבד ב' הנ"ל כתוב עוד אני ה' בפסוק ה' ובפסוק ו':

גמיסיות. הערוך פירשו בלשון יון כתובה והמ"ע פירש בלשון יון נשואים ועי' כל הענין ב"ר פר' כ"ו סימן ה' ועי' שמ"ר פר' ל' סימן כ"א:

לזכר ולנקבה. בב"ר שם הגירסא לזכר ולבהמה כי לנקבה אין זה גנאי:

כל אותו הלילה. עי' עוד ב"ר פ' נ' סימן ה' ושם מבואר:

אני ה' שנפרעתי. שמלבד אותם שדרש כבר יש עוד כמה פעמים אני ה' בפרשה זו ע"כ דורש עליהם כמה דרשות לעונש ולשכר:

משמשון מאמנון ומזמרי. צ"ל מזמרי ומשמשון ומאמנון כסדר הכתובים:

יוסף משלו נתנה לו. ב"ר פ' צ' סימן ג' במ"ר פרק י"ד סימן ו' ע"פ מדת מנגד:

ויסר פרעה את טבעתו. מעל ידו ויתנה על יד יוסף:

אברך. ודרשו שם אב בחכמה ורך בשנים. וכמ"ש אין נבון וחכם כמוך:

פסקה י

בסודרא. למוד מענינו שכתוב ותכסהו בדבר שדרכו לכסות. וראי' לדבר ממ"ש בספר הישר סדר וירא בענין דייני סדום שהוא ענין בגד צבוע:

משיכלא. בשבת ע"ז משיכלא מאשי כלא נופל על לשון שמיכה וכמ"ש בשירה שם בספל אדירים הקריבה חמאה כמ"ש רש"י בגמרא אך צ"ע איך נוכל לומר שכיסתה אותו בספל שרוחצין בו והערוך הביאו ולא פירשו:

שמי כה מעיד עליה. משמע שתיבת כה שמו של הקב"ה ולא נמצא שם זה בתורה אך בערוך ערך שמיכה מביא מאמר זה וגורס מהו שמיכה בשי"ן כתוב שמי כאן מעיד שמי על יעל שלא נגע בה אותו רשע ויותר נכונה גירסת הילקוט כאן אלא שמי כה שמי מעיד עליו וכמ"ש במ"כ וכאן במדרש חסר תיבת שמי הב'. ועל שלא מצינו שם כלי זה בתורה ואין לדרוש מדה י"ז בהכרח לדרוש מדת נוטריקון שמי כה. וצ"ע שמפורש

כתוב בין רגליה כרע נפל שכב ודרשו בגמרא שבע בעילות בעל ובהכרח שכאן הכוונה שלא נתכוונה לעבירה ולא נתהנה מעבירה כלל שהיתה מכוונת לש"ש להחלישו לירדם ותוכל להמיתו להציל כל ישראל מידו וידיעה כזה אין זו אלא מיודע יצר כל יצורים ורואה סתרים גדולה עבירה לשמה:

פלטיאל. פלטי ש"א סוף כ"ה. פלטיאל ש"ב ג' ט"ו:

מי נסיב וכו'. מי לקח ממנו שם פלטי ומי החליפו לשם פלטיאל אלא לדרוש נוטריקון פלטי אל שהוסיף לו שם אל להעיד עליו שנפלט מליגע בה:

פסקה יא

כלום המקרא חסר. ב"ר פר' פ"ז סוף סימן ה' וש"נ ומבואר ושם בשינוי:

למי נשבע. שכתוב חי ה' כי אם ה' יגפנו איך נשבע על דבר שאין בידו ע"כ דורש שנשבע ליוצרו שלא יעשה או שנשבע לאבישי שיעשה לו דוד מה שבידו לעשות ושייך לפסוק שלפני זה ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו על זה אמר דוד חי ה' ומ"ש כ"א ה' יגפנו אינו שייך למ"ש חי ה' וזה ע"פ מדה י"א מסדור שנחלק:

חי ה' שכבי עד הבוקר. לפי הפשט מ"ש חי ה' שייך אל מ"ש וגאלתיך אנכי שעל זה נשבע אלא שהוקשה לו מ"ש שכבי עד הבוקר שיש שייכות לשני הענינים ודורש ג"כ ע"פ מדה י"א שמ"ש חי ה' שייך למ"ש שכבי עד הבוקר שאע"פ שתשכב לא אגע בך:

והיא מבקשת איש. מבקשת להנשא לאיש ותשכב אותה בהיתר אלא שלא היה כאן חופה וברכות:

גבר חכם זה בועז. צ"ל גבר חכם בעוז והוא פסוק במשלי כ"ד ה' וס"ד ואיש דעת מאמץ כח ודורש מ"ש גבר חכם בעוז זה בועז ע"פ מדות ממעל ואיש דעת זה בועז שהיה איש מלא דעת מאמץ כח שהתחזק להתאמץ על יצרו:

פסקה יב

ועין נואף שמרה נשף. עי' כל זה במ"ר ריש פר' ט' באריכות ובתנחומא נשא סימן ד':

בנשף בערב יום. והנה אשה לקראתו שית זונה ששומרים לעשות בנשף להסתיר מעשיהם:

כל קטורין. ציור וצורה:

שיושב בסתרו של עולם. ודריש וסתר תחת כי חפץ להסתיר מעשיו פנים ישים יצייר בוולד פני הנואף לפרסמו:

הטוב לך כי תעשוק. וס"ד כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת העיני בשר לך אם כראות אנו שתראה איך יאמר על הקב"ה שהוא עושק את מי עושק ואיך עושק ע"כ

דורש שעושק את בעל הנואפת והולד שזן ומפרנס את אשתו להוליד ממנה בנים והולד שנוצר מהבעל מקלקל אח"כ ומהפכו לצורך הנואף וממאס יגיע כפו שיגע תחלה בהולד כמ"ש ידיך עשוני ויכוננוני ועל עצת רשעים הנואפים הופעת שמצליחים במעשיהם ועושים פרי כרצונם. הרי שדבר על הקב"ה קשות ודברי תלאה ואח"כ מפייס ואומר העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה אלא שאחר שדיבר קשות אמרה לו רוה"ק איוב אתה מדבר קשות וצריך לפייס ולרצות את בוראך ולזה אמר העיני בשר לך זהו הפיוס. ע"פ מדה ט'. דברי שבח:

שעמד רבו על גנבתו. שנודע לו שגנבו שמצאו ברשות תלמידו ולא רצה לומר לו ולריב עמו אלא עשה רבו כלי מפואר מהביצה ותלאו בפניו שיבין התלמיד שנודע לרבו שגנבו ומתבייש בעצמו:

צור ילדך תשי. היל"ל אל שבראך או יצרך ע"כ דורש צור מלשון צייר כמ"ש על פסוק אין צור כאלהינו אין צייר ויולדך דורש על הילד שלך שמצייר תשי מלשון חולשה שמחלישים ומקטינים דעת המצייר ולזה מרמז היו"ד זעירא:

פסקה יג

זוכה להקביל פני השכינה. על כן חותם הפרשה אני ה' אלהיכם שהפורש מעריות יזכה שיהיה ה' אלהינו ביחיד:

פרק כד

פסקה א

קדושים תהיו. וס"ד כי קדוש אני ה' ואיזה דמיון בין קדושת בשר ודם לקדושת הש"י ואיזה טעם הוא שמאחר שהוא קדוש נהיה גם אנו קרוצי חומר קדושים ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז שפי' כמ"ש ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא נקדש כביכול בצדקה שישראל עושים כן וכן פירושו כאן קדושים תהיו שתעשו מעשים שתקראו קודש וע"י קדושת מעשיכם יתקדש שמו של הקב"ה וזהו כי קדוש אני נמצא שעיקר הדרשא מסיפא דקרא וחסר כאן ואגב דורש גם ר"ד. ואחר כתבי זאת מצאתי בתנחומא כאן שמביא פסוק זה ויגבה ה' צבאות ומאריך בו הרבה וחותם בסוף מהו והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא מתקדש בצדקה שמלמד על ישראל סנגריא שנאמר אני מדבר בצדקה רב להושיע אמר הקב"ה לישראל לעתיד אני מתקדש בכם שנאמר כי בראותו ילדיו וגו' יקדישו את שמי וכה"א ישראל אשר בך אתפאר ואתם מתקדשים

בי ואני מתקדש בכם שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים הרי שעיקר השייך כאן הוא מס"ד כמו שכתבתי:

פסקה ב

ואתה מרום לעולם. ור"ד בפרוח רשעים כמו עשב וגו' להשמידם עדי עד ישמע שאחר שמשמיד הרשעים אז ואתה מרום לעולם ע"כ דורש על שהכל מכירים ומודים שצדיק בדינו:

דימוס ספיקלא. ערוך ערך דמס ששי ובמוסף שם דימוס בלשון רומי נמחל ונסלח וספיקלי בלשון רומי יסורים ועונשי הגוף עי' ב"ר פר' ע"ט סימן ו' וש"נ:

שיש שטף בדינו. ששוטף הזכים עם המחויבים:

באלהים אהלל דבר. תהלים נ"ו ומ"ש אהלל דברו תפס לשון הפסוק שבמזמור הנ"ל באלהים אהלל דברו והפי' בכל זה שאם היה כוונת ההילול על הנאתי ורצוני לא הייתי מהלל רק על הטובה אך מאחר שהכוונת הלולי אמונת קדושת שמך אין הפרש בין על החסד בין על הדין:

יהי שם ה' מבורך. כנ"ל שמאחר שהוא לשם ה' אין הפרש בין חסד לדין:

כשנתן לא נמלך. וממ"ש בב"ר ריש פרשה י"ב שכביכול הקב"ה ובית דינו נמנים על כל אבר שלך היינו על חכמת הבריאה אבל הנתינה בחסדו לבדו:

אר"א וכו'. ב"ר פר' נ"א סימן ב' שמ"ר פר' י"ב סימן ד' ובכל המקומות הכל אינו דורש אלא מהוי"ו של וה' אך במ"ר פר' ג' סימן ד' כל מקום שנאמר ואני כו' ה' ובית דינו ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה עכ"ל שתיבת ואני דומה לתיבת וה' שתיבת אני הוא אחד משמותיו של הקב"ה כמ"ש אני והו הושיעה נא ומ"ש ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה דשם כתוב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודרשו אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וזהו בית דינו כו' ומכאן דורש בנין אב על כל המקומות שכתוב בהם וה':

רוממות אתה נוהג בעולמך. דורש מ"ש ואתה מרום לעולם על הנהגתו בעולם ברוממות וממשלה שמ"ש מרום לעולם פי' לצורך הנהגות העולם וזהו בעולמך ומ"ש נתת כהונה לאהרן לעולם דרשה אחרת היא ודרש תיבת לעולם שתי משמעות. א' פי' על התבל והמקום מלשון עולם חסד יבנה. והב' מלשון על הזמן מלשון עד עולם. וזהו שאמר נתת כהונה לאהרן לעולם והכהונה היא רוממות ושררה וממשלה וכמ"ש במדבר י"ח י"ט כל תרומת הקדשים אשר ירימו ב"י לה' לך נתתים וגו' ברית מלח עולם כברית הכרותה למלח שאינו מתקלקל ואיצו מסריח לעולם רש"י בחומש:

הלא לכם לדעת. וס"ד לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח:

פסקה ג

מעשה בקרתני. פי' באיש של עיר קטנה שהיה שמו אבא יוסי והמעשה באריכות במדרש תהלים כ' ובילקוט תהלים שם גם כן הוא בתנחומא כאן סי' ט' ושם איתא שהיה חסיד:

דהא רוח ביש בעי מישרא. כמ"ש שם שבא רוח אחר רע להוציא הרוח הראשון ממקומו וביקש מהחסיד שיעזרו לו בני העיר שלא יגרשנו ממקומו:

מצמחא דיומא. ובתנחומא הגי' מצאו עליו בצהרים.

שלא נבראו לסיוע. באופן שיצטרכו סיוע מבני אדם שאינם דרים עמהם ולא נגלים עליהם אעפ"כ בקשו עזר וסיוע מבני אדם כש"כ וק"ו ב"א שנבראו חלשים בטבעם שצריכים עזר וסיוע זה מזה ועזר מן השמים:

פסקה ד

ד"א ישלח עזרך. וס"ד ומציון יסעדך. פסיקתא רבתי פ' מ"א סוף סימן ב':

שופר מציון. כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויהי קול השופר כל מקום שנאמר שופר סימן יפה לישראל. ובפסיקתא שם הגירסא תקיעת שופר שבו מקרב גאולתכם מציון שנא' תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי כי בא יום ה' כי קרוב:

מקידוש מעשים. שמ"ש עזרך מקודש והלא כתיב עזרי מעם ה' וגו' ודורש שהעזרה מה' ע"פ קדוש מעשים וכמ"ש חז"ל קדמוהי הוו מסרי נפשייהו על קדושת ה' כמ"ש על רב יהודה דכי הוה שליף חד מסנאי הוה אתי מטרא וזהו ישלח עזרך מקודש:

פסקה ה

שרוב גופי תורה. היינו שבת וכבוד אב ואם וגזל לאו דלא תקום ולא תטור ומצות ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה כמ"ש ב"ר סוף פר' כ"ד וכמ"ש שבת פרק ב' ואהבת לרעך כמוך זהו כל התורה ואידך פירושא:

מות יומת הנואף והנואפת. בסוף הסדר בפרשת עריות וסובר כמאן דאמר בסי' ה' ע' מצות שכולל גם פרשת עריות:

לא תענה וגו' לא תלך רכיל וגו'. שלא ישא דברים מזה לזה לאמר כך עושה פלוני ומעיד עליו שקר:

לא תחמוד. בית רעך וגו' עד וכל אשר לרעך ומי שאוהב לרעהו לא יחמוד ליקח משלו כלום:

ג' פרשיות. פסיקתא רבתי פר' ט"ו סי' ט"ז וילקוט הושע ג' בשם פסיקתא ומספרם מנוי במחזור ר' וואלף היידנהיים זצ"ל כאשר העיר הרב הגאון רד"ל זצ"ל אך מה שכתוב בפסיקתא הנ"ל להשלים הע' של קדושים בפרשת ערלה טעות סופר וצ"ל עריות כמ"ש כאן:

פסקה ו

שכל מקום שאתה מוצא. שבאיזה שנמצא גדר ערוה נמצא באיש זה קדושה:

הוא קדוש ואין משרתיו קדושים. בברכות דף י' הגירסא ומשרתו אינו קדוש והנה אנו דורשים שאינו קדוש ממ"ש להדפה ולא אמר להרחיקה שע"כ דורש נוטריקון הוד יפיה אך פסוק זה קדוש הוא כתוב קודם לזה אך היא הכירה ממעשים שדומים לזה שעשה קודם לזה ועל שאנו דורשים ע"פ מדה י"ז שמשרתו אינו קדוש בענין עריות א"כ מה שכתב קדוש הוא הוא ג"כ בענין עריות שלא הביט בה:

המית מלה בישא. בזוהר איתא כשהיתה מצעת מטתו היה עולה ריחות טובות כריח גן עדן:

פסקה ז

אמר ר' יודן בשם ר' שמואל. דורש מ"ש אל כל עדת בני ישראל שכל המצוח אינו מצוה רק לבני ישראל ועי' כל הדרשה לעיל פרק ב' ראש סימן ב' באריכות וכאן סמך על המבואר שם:

משל לכהן גדול. לא דווקא כה"ג אלא בא להפליג בקדושה על שהנמשל על השי"ת:

אם אתה הולך עמי. אם תשמור שלא תלך רק במקומות שאני מהלך: ודורש הנמשל ע"פ מדה י"ז שמפורש בדברים כ"ג כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו' והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך וכן כאן קדושים תהיו שהוא בענין הערוה שלא יסלק שכינתו ממנו:

ערות דבר. שתיבת דבר מיותר ודורש על ערוה של דבור שהוא הנקרא נבול פה כמ"ש וכל פה דובר נבלה:

פסקה ח

ר' אבין אמר תרתין. בא לדרוש מ"ש כאן דבר אל כל וגו' קדושים תהיו ולקמן פ' ך' פסוק ז' והתקדשתם והייתם קדושים שצריך להתרגל הרבה בקדושה עד שיקראו קדושים וכאן שכתוב קדושים תהיו ע"פ מדה י"ז דורש מדה ט' כאלו מפורש והתקדשתם ותהיו קדושים הרי שכתוב אצל ישראל שתי קדושות שאין האדם קדוש בטבע:

ג' קדושות. כמ"ש ישעי' ו' וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ונתן לישראל שתי קדושות כאשר בארתי ולעצמו קדושה אחת כמ"ש כאן בס"ד כי קדוש אני ה':

פסקה ט

שתי פרשיות. ב"ר פר' צ' סימן ב' כל הענין ושם מבואר:

על אכו"כ. שנזכה לכל הכבוד והטוב המובטח מה' ועל ידי הנביאים:

פרק כה

פסקה א

ונטעתם כל עץ. משמע שהוא מצוה לנטוע עץ ואיזה מצוה יש בזה ואם משום ישוב א"י הרי לבנות בית ולזרוע שדות וכדומה הכל בכלל ישוב א"י ולמה דווקא ונטעתם ע"כ דורש גז"ש על עץ חיים עי' לקמן פר' כ"ט סימן ה':

אלו נאמר. עץ חיים היא לעמלים בה דרשה אחרת היא כי לעמלים בה היה משמע שמתיגעים בלימוד התורה ועי' ד"ר פר' י"א סימן ו' ורצה בעושיה ולא אמר בעמליה וכן הוא הלשון בת"כ ריש בחוקותי שתהיו עמלים בתורה ע"ש הובא רש"י בחומש וזה לא יתכן שיהיו כל ישראל עמלים בלימוד התורה תמיד מי יחרוש ומי יזרע וכדומה אלא כתיב אשר לא יקים שאינו מחזיק ביד לומדי תורה הוא ארור ואם מחזיק אעפ"י שאינו לומד תורה בעצמו הוא בכלל ברוך:

א"ר אחא. קהלת רבה פסוק טובה חכמה דף ק"ב בשינוי:

אשר לא יקים. משמע שיש בידו להקים ולהחזיק:

פסקה ב

צל וחופות. כמ"ש וסוכה תהיה לצל יומם וסוכה היינו חופה כמ"ש ב"ר פר' י"ח סימן א' ע"ש ומי הוא שזוכה לצל הזה החכמה מי שזכה לתורה וכן ובצל הכסף מי שזכה לכסף פי' על ידי כסף מצות שעושים ע"י כסף כנ"ל:

אשרי אנוש יעשה זאת. זאת פי' התורה שנקראת זאת התורה וס"ד ובן אדם יחזיק בה אע"פ שאינו לומד אלא מחזיק כנ"ל ע"י כסף:

שמעון אחי עזרי. משמע שעזריה הוא הגדול ושמעון נתלה בו והלא שמעון הוא החכם שאמר התנא בהלכה בשמו ולמה מזכיר עזריה ומגדלו על שמעון:

והלא יששכר גדול מזבולון. פי' שיששכר נולד קודם זבולון והיה לו לחשבו קודם זבולון אלא שזבולון עוסק בסחורה וזהו בצאתך לדרך ולימים ויששכר באוהלך בבכ"נ ובמ"ד כמ"ש ויעקב איש תם יושב אהלים:

נקרא הפסוק על שמו. פי' שמקדימו לזבולון קודם יששכר ותולה כל הברכה בזבולון כמ"ש ולזבולון אמר ולא כתב ולישששכר אמר גם מ"ש באהליך לנוכח על זבולון שיששכר יושב באהלי זבולון:

כל מי שיוצא. ב"ר פר' ע"ב סימן ה':

בין מתכוין וכו'. שמ"ש בלא לב פי' שאינו נותן לבו לדבר ומ"ש ולב פי' שנותן לבו שהוא של תיבת ולב פי' וי"ו המהפך ולב היפך בלא לב וכל זה שייך כאן למ"ש ונטעתם כל עץ לרמז על עץ חיים למחזיקים בה:

דרש ר"י בן פזי. עי' ב"ר פר' כ"א סימן ד' ושם מבואר ודרשה זו לפי פשט הכתיב ונטעתם כל עץ מאכל שלש שנים יהיה לכם ערלים ועי' ביצה כ"ה נטיעה מקטע רגליהון דקצביא:

פסקה ד

הגדלתי מעשי. עי' קהלת רבה פסוק זה דף פ"ח א' וז"ל וכי הכתוב מודיענו עשרו של שלמה הוא אינו מדבר אלא בדברי תורה וכו' אמר ר"י בשם ר"ל פתר קרי' בישראל בכניסתן לארץ ע"ש באריכות וכאן קיצר ובילקוט כאן:

ארץ חטה ושעורה. מיני זרעים בגנות. גפן תאנה ורמון מיני אילנות בפרדסים עץ כל פרי לבד כרמים הנ"ל:

נטעתי בהם וכו' הה"ד וכו' פי' שאף שהכינותי להם הרבה צויתי להם שיוסיפו בכניסתם לארץ עץ כל פרי כי אני חפץ שיגדלו מעשיהם ושייך למ"ש הגדלתי מעשי. וע"י שיתעסקו במטע יתבוננו בכל הנ"ל:

פסקה ה

ונטעתם עי' תנחומא סדר זה סי' ח' וז"ל אמר להם הקב"ה לישראל אע"פ שתמצאנו אותה מלאה כל טוב לא תאמרו נשב ולא נטע וכו' כשם שנכנסתם ומצאתם נטועות שנטעו אחרים אף אתם תטעו לבניכם אחריכם שלא יאמר אדם אני זקן וכו' ועל זה הביא מעשה באנדרינוס וכו':

לא אנא מיקרא לו. בערוך ערך גלג גורס כאן את עביד לי' כן אזיל גלוג לבני ביתיה פי' שהזקן סופר והשתבח לבני ביתו מה שעשה לו הקיסר ושמעה שכנתו אינתתא דמגירא וכן הוא בהדיא בתנחומא הנ"ל נטל הזקן הסלסלה מלא זהובים והתחיל הולך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו והיתה שכנתו עומדת שם שמעה מה אמר הזקן וכו':

פסקה ו

ר' הונא בשם בר קפרא. ב"ר פרשה מ"ו סימן ה' כל הענין ופ"ג שם ועל שכאן מדבר בערלה של פרי האילנות כמ"ש וערלתם ערלתו את פריו ולאברהם אמר ונמלתם את

בשר ערלתכם וערל זכר וכו' ולא פירש לו מאיזה אבר ימול ומאחר שלא פירש בהכרח שהוא מרומז ומפורש בענין זה עצמו באיזה אבר ימול ודרש אברהם גז"ש מכאן ערלתו את פריו אע"פ שגם העצים והעלים והקליפות אסורים משום ערלה אך אינו אסור אלא אילנות שטעונים פירות ולא אילני סרק ועיקר כוונת הגז"ש מה ערלה האמורה באילן כתיב אצל פריו אף אצל אדם במקום פריו הרי שפירש לו. וכן הוא בתנחומא סדר לך לך סימן י"ח עיין שם וכמ"ש ב"ר פר' מ"ט סימן ב' שידע אברהם כל התורה עד שלא נתנה א"כ ידע גם איך לדרוש ע"פ המדות. ור' חנן בר פזי סובר אע"פ שידע כל התורה היינו שהשיג כל המצות של התורה אך לא ידע תיבות שתכתב בהם התורה. ופרשת מילה נאמרה לו ולא פרשת ערלה ואיך ידרוש גז"ש ע"כ דורש שפירש לו בריש פרשת מילה ואתנה בריתי ביני וביניך וארבה אותך במאד מאד והברית הוא המילה כמ"ש שם בפרשה זאת בריתי אשר תשמורו וגו' המול לכם כל זכר עוד שם המול ימול וגו' והיתה בריתי בבשרכם וגו':

תני דבי ר"י. מאמר זה של ר"י הובא אגב מאמר השני של ר"י שהוא שייך כאן:

ומלכי צדק מלך שלם. וס"ד והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וברוך אל עליון וגו' שהקדים ברכת אברהם לברכת הש"י וכמ"ש אצל שם וישכון באהלי שם וזהו והוא כהן הרי שם הוא הכהן:

אמר לו אברהם. יתכן שהוא מרומז במ"ש בפסוק אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך שנדרש לעיל ריש פ' יו"ד על אברהם שמשחו הש"י בשמן ששון לכה"ג מחבריך יותר משם על שאהב צדק ושנא רשע שהוכיחו לשם על שהקדים ברכת אברהם כנ"ל ויותר הי' נכון לגרוס אמר הקב"ה וכדלקמן הוציאה הקב"ה וכו' ועי' כל הענין במדרש תהלים ק"י סנהדרין ק"ח ב' ועיין ב"ר פר' מ"ז פר"א פר' ח':

על דברתי וכו' על דיבורו וכו'. הוקשה לו מ"ש על דברתי מלכי צדק שאם הכוונה שדיבר למלכי צדק הרי לא מצינו כלל שדיבר הש"י עם מלכי צדק ע"כ דורש על דברתי על דיבורו של מלכי צדק ולא מצינו דיבר למלכי צדק אלא זה שהקדים ברכת אברהם לברכת הקב"ה שעל כן נשבע הש"י לאברהם שאמר אתה כהן ולא שם ובהכרח שפירושו מיד בחיי שם שאם פירושו אחר מיתת שם שהרי אברהם מת קודם שם ל"ה שנים שמת אברהם כללו שש מאות שנה של חיי שם ל"פ בשני יצחק גם דעת ר' ישמעאל שנתן הכהונה לאברהם מיד אחר שדיבר למלכי צדק וזהו על דברתי סמוך לדברתי של מלכי צדק ומיד קודם שציוה על המילה:

אברהם כה"ג היה. פי' והיה צריך להיות תם בלא מום כי המום פוסל בכהן שאסור להקריב וכן הערלה פוסל בכהן מלהקריב וכמ"ש בהדיא פדר"א פר' כ"ט ואם נאמר שהמילה היא מן האוזן וא"כ מצד הערלה כשר להקריב אך עדיין אינו כשר להקריב מצד שהוא בעל מום חסר אבר האוזן. וכן בלב ובפה ומדברי ר"י סמוכים על דברי ר"ע שאמר ד' ערלות הם ועל כן חושב ד' מקומות אלו שכתוב בהם ערלה ומ"ש מן הלב לרווחא דמילתא על שכתוב בו ערלה חושבו אגב האחרים שאם יחתוך מן הלב ימות:

מצות הגוף. עור ראש הגויה שאין מום בחתיכות עור יותר:

ונאמר ערלה בלב. הנה החחיל בד' שאמר ד' ערלות הן ולא חשב אלא ג' וכאן חסר וצ"ל ונאמר ערלה בגוף שנאמר וערל זכר וכן הוא בב"ר פר' מ"ו שם:

וכתיב התהלך לפני והיה תמים. ואעפ"י שכתיב אתה כהן לעולם אין הכרח שהיה זה מיד קודם מצות המילה אולי נעשה כהן אחר פרשת המילה ויתכן שההבטחה על הכהונה היה מיד אחר הדיבור כנ"ל בדברי ר"י אך המעשה אח"כ היה ואולי נתחנך בהקרבת יצחק במ"ש והעלהו לעולה וכמ"ש פר"א פר' ל"א והכהן גדול הקריב את מנחתו ואת נסכו ע"כ דורש מפסוק זו שכתוב בפרשת המילה עצמה:

מן האוזן עדיין אינו תמים. פי' שהערלה אצל אברהם היה נחשב לו למום כמ"ש פר"א פר' כ"ט ואם ימול באחד מאלו אף על פי שיעבור מום הערלה ויהי' מום של חסר אבר ואינו תמים:

ובן שמונת ימים. בפרשת המילה כתיב שהתנאים הנ"ל דרשו על אברהם עצמו אך אין הכרח שגם לדורות יהיה כן שמי שאינו כהן יתכן שיהיה נימול מן האוזן שהרי אין מום פוסל בזר שלא נאמר בו תמים ע"כ דורש מפסוק זה ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם שמצד רחמיו וחסדיו עם כל בריותיו אף כי עם עם סגולתו בני האבות אוהביו לא יתכן שיצוה עליהם מצוה באכזריות חלילה חלילה שימולו כל זכרי ישראל לעולם במקום שיהו בו נזק וחסרון ומום בגוף שלא ישמעו או שלא ידברו ע"כ בהכרח שהוא במקום שאין בו השחתה כלל רק תיקון עור יתר ומ"ש עדיין פי' כנ"ל שאף על פי שיתקן ענין המילה אין זה תיקון שלם שעדיין וכו' ומ"ש אצל הלב כבר אמרנו שאינו אלא דרך אגב השאר:

וערל זכר. כתיב בפרשת המילה. ואם נאמר שהמילה בפה ובאוזן א"כ גם הנקבות בכלל זה ואם בא לומר שאין מילה בנקבות הרי כבר כתיב בפרשה ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר המול לכם כל זכר ופסוק זה וערל זכר על מה בא ללמד אלא בא ללמד על מקום המילה:

פסקה ז

ותזני אל בני מצרים. יחזקאל ט"ז כ"ו ודורש על מקום ששייך לענין הזנות וגם כאן שכתוב בשר ערלתו ג"כ על מקום שנקרא גדלי בשר:

פסקה ח

שוקיו עמודי שש. כל דרשה זו עד סוף הפרשה בשי"ר פסוק זה דף ל' ובמ"ר ריש פר' יו"ד קרוב לסוף סימן א' וכמ"ש כאן כן הוא בשי"ר שם אך המעיין שם יראה שחסר כאן ובשי"ר שם כל הדרשה שעל העולם וכן ריש הדרשה שעל התורה והגי' שם ד"א שוקיו זה התורה שנאמר ושקוי לעצמותיך עמודי שש למה נמשלו דברי תורה לעמודים שהם עמודי עולם שנאמר אם לא בריתי וכו' ר"ה בשם ב"ק וכו' כמו כאן:

וקיפלוס. במ"ע ערך קפל ב' בלשון יוני כותרת העמוד:

שהוא מנכש. וכן הגי' גם בשי"ר ופי' מלקט עשבים רעים ושייך למ"ש תחלה שדך לא תזרע בלאים ואח"כ כי ישכב וזהו נדרשת לפניהם ובמ"ר שם הגירסא ומתחבר לחברים בנטיעותיו ושייך למ"ש ונטעתם ותחלה כתיב כי ישכב וזהו ג"כ לפניהם פרשת ונטעתם אל מ"ש כי ישכב תחלה:

לא חטאת לא אשם. לעיל פר' ט' סי' ג' ושם דורש תחלה על שאר עבירות שייך לומר חטאת ואשם ואח"כ באשם שפחה אך כאן שאינו מדבר אלא בשפחה חרופה אינו שייך לחטאת כלל אלא נמשך מהגי' דשם:

אמר הקב"ה. על שדורש כן ממדת סמוכים אומר בלשוו אמר הקב"ה:

ולאשתך אי אתה ממתין. דורש על הדם זה דם נדה ומ"ש לא תאכל על דרך שכתוב קראן לו ויאכל לחם עי' שמ"ר פר' א' סימן ל"ב שמא ישא אחת מכם וכמ"ש אכלה ומחתה פיה:

עד שימצה דמה. לא תאכל על הדם כמשמעו בעוד שדם הנפש בו עי' ביצה כ"ה נטיעה מקטע רגליהון דקצביא וכו':

ומי קיים מצות הדם. חסר כאן וצ"ל שאז התחיל לקיים מצות הדם כן הוא בשי"ר שם ובמ"ר שם:

הה"ד ויגידו לשאול. כ"ה שם ושם. וס"ד חוטאים לה' לאכול על הדם:

ויאמר שאול פוצו בעם. ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ותיבת בזה מיותר ודורש גז"ש גימטריא גם דורש בזה באופן זה של נקוי הדם בסכין ארוך ולהמתין עד שימצה הדם ובמליחה כראוי כתיקון חז"ל:

אימתי פרע לו. צ"ע שהרי זה כתיב והיה ביום מלחמת קודם מ"ש ושחטתם בזה ובהכרח שנאמר שמאחר שמצאנו על שאול פעם אחת שעשה כן הרי שהיה עושה כן תמיד

והשכר הוא ע"פ מדת מנגד על שהמציא סכין לשחיטה המציא חרב למלחמה. וכן דרשו שכל הכועס אפילו פוסקין לו גדולה נוטלים ממנו וראיה מאליאב אחי דוד שכתוב בו ויחר אף אליאב בדוד שהיה אחר מ"ש כי מאסתיהו אלא מן הסתם שכן היה מדתו תמיד ודו"ק בזה:

אותו החל. אחר פסוק של ושחטתם בזה כתיב משמע שהיה תחלה לבנות מזבח ודורש שעל שהיה נזהר תמיד במצות זביחה זכה להיות המלך הראשון וזהו אותו החל פי' הש"י החל לעשות אותו ראש במלכים ובמלכים היה הראשון שבנה מזבח:

נח אחר אברהם אחד. תיבת אחד ליתא לא בשי"ר שם ולא במ"ר שם כי אברהם בנה כמה מזבחות וכן כולם ואינו חושב אדם שהקריב פר הרי בנה מזבח וכן קין והבל שהקריבו אלא שאין המדרש חושב אלא שמפורש אצלם שבנו מזבח ופר"א פר' ל"א איתא שהמזבח שבנה אברהם הוא המזבח שהקריבו עליו נח והוא שהקריב עליו קין והבל והוא שהקריב עליו אדם שעל כן כתיב אצל העקידה ויבן אברהם את המזבח שכבר הקריבו עליו אדם והבל ונח וא"כ מ"ש שאברהם בנה מזבח היינו שתיקן אותו ובנה אותו מחדש גם מלבד זה כתיב בריש לך לך שבנה שני מזבחות ואין להקשות למה אינו חושב המזבח שבנה גדעון ושבנה שמואל שלא בא כאן למנות כל המזבחות שבנו אלא להראות ששאול אינו הראשון:

ראש במלכים. ובמ"ר שם הגירסא ר' יוסי אומר החל במלכים ר' יודן אומר לפי שנתן נפשו וכו' בענין השחיטה שהוא צורך מזבח העלה עליו הכתוב כאלו אותו החל לבנות מזבח:

פרק כו

פסקה א

מצינו שעקם. בריש פסחים ב"ר פר' ל"ב סימן ד' ועוד בכ"מ. כשיש דרך ישר וקצר והולך דרך ארוכה הרי שסבב ועקם וכן כאן שהיל"ל הטמאה והאריך ואמר אשר לא טהורה הרי שעקם וסבב שיובן ממנו הטמאה. ובב"ר שם גורס ור' יעקב בר חנן בשם ריב"ל ול"ג ואמרין לה ומ"ש ח' אותיות שהיל"ל ומן הבהמה הטמאה ואמר אשר איננה טהורה שתיבת אשר איננה שעקם הם ח' אותיות ומ"ש שתים ושלש תיבות שתים כנ"ל אשר איננה ושלש בפסוק הסמוך שם אשר לא טהורה היא שהיל"ל הטמאה ותיבות אשר לא הוא עקם וסבב ובחשבון האותיות שווים ח' אותיות וא"כ צ"ע מ"ש במקום אחר ובמ"ר י"ט שם הגירסא אמר ריב"ל מצינו שעקם שנים ושלשה תיבות ופירש שם משני פסוקים

הנ"ל א"כ יתכן שמ"ש במקום אחר פי' במקום אחר במדרש איתא שתים ושלש תיבות והי' הגהה בגליון והכניסוהו בפנים המדרש והמקום האחר הוא במ"ר י"ט הנ"ל:

לפתוח להם בסימני בהמה טמאה. הכוונה כשבא לפרש להם בעניני בהמה טמאה וכמו שהקדמתי בפירושו של תיבת פתח בריש בראשית וכמ"ש בתורת כהנים סדר מצורע פסוק ואשה כי תזוב בדברי נחמיא וכי מה בא הכתוב לנעול או לפתוח הרי לא בא אלא לפתוח ופי' שמאחר שבא לפרש סימני בהמה טמאה הרי הסימן הטמא הוא העיקר והיל"ל העיקר תחלה ועי' ב"ר פר' ל"ב שם ביתר ביאור ובפסיקתא שם מאריך בזה:

תינוקות שהיו בימי דוד. ירושלמי פאה פרק א' כל הענין ודורש מ"ש אמרות ה' אמרות טהורות למה דווקא טהורות ואיך אמר אחריו אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם על מי אמר כאן שישמרם ע"כ דורש על התינוקות ופי' על פי מדה ט' אמרי אמרות טהורות שהבל פיהם אין בהם חטא ויתכן שדורש מ"ש אמרות שפי' גדיי הצאן הקטנים כי אמרא הוא תרגום של שה שאמרות שלהם טהורות ועל זה אמר אתה ה' תשמרם. ומ"ש יוצאין למלחמה ונופלין כמ"ש במזמור זה הושיעה ה' כי גמר חסיד פסו אמונים וגו' שנפלו הצדיקים עם הרשעים במלחמת שאול והיינו מ"ש אצל שאול בכל אשר יפנה ירשיע שהמלחמות היה כובש אך היו נופלים הרבה במלחמה כמ"ש אצל מלחמת נחש העמוני היה חשבון צבא ישראל ג' מאות אלף ויהודה שלשים אלף ואח"כ במלחמת עמלק היו צבא ישראל מאתים אלף ויהודה עשרה אלף הרי מפורש שנתמעטו במלחמות:

לבאים זה אבנר ועמשא. הנה על אבנר מפורש הרבה איך שהיה הולך עם שאול להרוג את דוד אך על עמשא אינו מפורש אך למדו כן ממ"ש ד"ה א' י"ב במלחמת צקלג בעת מיתת שאול שנפלו מאחי שאול מבנימין ושאר השבטים לעזור לדוד כתוב שם ורוח לבשה את עמשא ראש השלישים והיינו שהיה ראש השלישים אצל שאול ועתה בא אצל דוד וא"כ גם הוא היה הולך עם שאול על דוד והם היו לבאים פי' גבורים הראשונים במלחמה בזכותו בכח התורה. ועי' לקמן סימן ז' שני אנשים זה אבנר ועמשא. ומ"ש דואג ואחיתופל הנה על דואג מפורש בענין נוב עיר הכהנים שהלשין והרג אך אחיתופל שהיה בסוף ארבעים שנה של ימי דוד במרידת אבשלום והמזמור הזה אמר בברחו מפני שאול במערה קודם שמלך דוד ואחיתופל מת בן ל"ג שנה א"כ לא ראה את דואג והכוונה שאמר ברוח הקודש שכן יהיה וזהו לשון רבים לוהטים:

בבוא הזיפים. ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו ועל שאמר ד' מיני לשונות דורש ע"פ מדה י' על ד' מיני שונאים שהיה לו וכתוב אחר פסוק הנ"ל רומה על השמים שעל

שהדור בעלי לשון הרע אינם כדאי שתשכין שכינתך בארץ כי בלה"ר של דואג נהרגו כל כהני עיר נוב עם נשיהם ובניהם ועי"ז נחרב אוה"מ שהיה עומד בנוב מקום השכינה ואז אומר רומה על השמים:

שעובדי' אמר לאליהו. ובד"ר פר' ה' סימן י' שם הגירסא ולא היה אדם שאומר לאחאב כך וכך עשה עובדי'. וטענת עובדיה הלא הוגד לאדוני פי' לאדוני הוגד לטובתי לשבח ולא לאחאב הרי שידעו ולא הלשינו ואיך ע"י דבריך אתה רוצה למסרני בידי אחאב להמיתני מה שלא עשו רשעי הדור ובזה ניחא שלא אמר עובדי' להתפאר חלילה:

ואליהו מכריז בהר הכרמל. פי' זה עוד ראיה שלא היו שם מלשינים שאליהו קבץ את כל העם להר הכרמל עם נביאי הבעל ונביאי אשרה ח' מאות וחמשים ולא היה אחד שיעמוד נגד אליהו להכחישו:

אמרו לו לנחש. גם כל זה במקומו שציינתי ובקוה"ר פסוק אם ישוך הנחש דף קי"א ב' ודורש פסוק פורץ גדר ישכנו נחש שהנחש מקומו אצל הגדר ומי שיפרוץ הגדר ימצא שם הנחש ודורש למה נמצא שם על שהוא פרץ תחלה גדורו של עולם שהיה העולם מוקדם מכל חטא ומכל רע רק ע"י הנחש בא החטא והרע לעולם:

ספקלטור. במ"ע בלשון רומי ממונה להרוג כל מחוייבים מיתות:

אם ישוך הנחש. וס"ד ואין יתרון לבעל הלשון שבעל לשון הרע אין לו לעצמו טובה ויתרון בלה"ר שלו ומדה כ"ח אני הורג אותו בלא יתרון ואגב דורש ג"כ מ"ש בלא לחש עי' תענית דף ח':

ולי אתם אומרים אין יתרון לבעל הלשון. ט"ס כאן כי מקומו בדבור הקודם כנ"ל וכאן צריך לומר אמרו לבעל הלשון דיתיב ברומי וקטל בסוריא וכו' וכן הוא במ"ר פר' י"ט סימן ב'. לפי זמן מחברי המדרש תנאים ואמוראים בימי קיסרי רומי שהשר הגדול היה יושב בסוריא ומי שמלשין ברומי היו שולחים אל השר לסוריא שיהרג הנלשן ומי שהיה מלשין בסוריא היה השר שולח לרומי להרגו:

ולכה קורא שלישי. כמ"ש במדרש תהלים ק"כ עם הארץ קוראים אותו שלישי ע' שם כל הענין עיין עוד שם במדרש תהלים י"ב ובירושלמי פאה פרק א' וכן ראיתי בת"י על התורה שקורא ללה"ר לישן תלתי:

אחימלך שנאמר עליו. היינו כל בעלי עיר נוב שנהרגו עמו:

אבנר למה נהרג. בא לפרש מ"ש ובימי שאול הרג ד' וכמו שכתוב היש אומרים ששייך לענין לשון הרע שהיה סיפוק בידו למחות בהריגת נוב ואגב הביא שאר הדעות בזה שאינם שייכים בענין לה"ר ע"פ מדת מנגד:

תחתיו לאמר. שתיבת תחתיו מיותר ואין לו ביאור ודורש שהקדים אבנר שמו לשמו של דוד שאבנר היה שר צבא ישראל על י"א שבטים והיה זקן מדוד הרבה וכאשר אמר לו דוד הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ודוד היה מלך רק על שבט יהודה לבד והיה לו לשום אל לבו שדוד נמשח למלך מה':

לשאול להתפייס. פי' שהיה רוצה להתפייס מדוד שהרי אמר לו צדיק אתה ממני וכו':

ואבי ראה גם ראה. כמ"ש בילקוט בשם מדרש שמואל שאמר לו שאול ואבי ראה ואמר לאבנר גם ראה והשיב לו אבנר מה אתה רוצה בדבריך ובהתפארך כמ"ש ערוך ערך גל ג' שהוא מלשון שבח והתפארות:

הלא תענה אבנר. והוקשה לחז"ל איך אומר בתחלת דברים הלא תענה שאין עני' אלא אחר דברים קודמים ע"כ דרשו שכך אמר לו שאצל הכנף שאמרתי לך גם ראה הכזבת אותי ועתה הלא תענה להצדיק עמי:

פסקה ד

יום ליום יביע אומר. בא לדרוש מ"ש אמור ואמרת כנ"ל וכמ"ש בסוף הסימן:

תניא בא' בתקופת. שמ"ר פר' ט"ו סימן ט"ו עי' מדרש תהלים י"ט וילקוט שם:

היום לוה מן הלילה. שמאחד בתקופת ניסן עד אחד בתקופת תמוז היום מתארך והלילה מתקצרת הרי שהיום לוה מן הלילה ומתקופת תמוז עד תקופת תשרי מתקצר היום והלילה מתארכת והיום משלם להלילה עד שנעשו שוים היום והלילה בתקופת תשרי ומתקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה מתארך ולוה מן היום ומתקופת טבת עד תקופות ניסן הלילה מתקצרת ומשלמת ליום עד תקופת ניסן שנעשה היום והלילה שוים וזה הוא יום ליום יביע אומר שמאחד בניסן מתחיל ללוות מן הלילה ומבטיח לה לשלם עד סוף תקופת תמוז שנגמר השילום וכן ולילה ללילה יחוה דעת מאחד בתשרי שמתחיל הלילה ללוות מהיום עד תקופת ניסן שאז נגמר השילום של הלילה ונעשה שוה ליום ויביע ויחוה פירושם אומר של התגלות הדעת שדי להם בזה וזהו אין אומר ואין דברים של ויכוחים בלי נשמע קולם של טענות ותביעות אבל בכל הארץ פי' הברואים שבכל הארץ הם ב"א מנהיגי ארץ יצא קום הם קוי הכתיבות של השטרות ובקצה תבל מליהם של טענות וויכוחים. ודורש מדה ט"ו תחלה אמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם ואח"כ אמר בקצה תבל מליהם והכריע פסוק בכל הארץ כנ"ל:

שנטל הגמוני. פי' התמנות של שררות שהיה דרכם בימים קדמונים לקנות התמנות בדמים עי' ב"ר פר' נ': ענין פגין וקאלמון פגין בלשון רומי פרזי ואיש כפרי. קלמין בלשון יוני חשוב ואיש מכובד:

פסקה ה

שנכפו. וצריכים להזהר שלא ילכו לבית הקברות:

ואתה מניחני. שאין אתה מצוה עלי מה לעשות האם אין לי עוד תקוה של רפואה כמו להישראל:

אמירה אחת. כך העליונים די להם אמירה אחת היינו מה שהטביע בהם בעת הבריאה אבל בני אדם לא די להם מה שניתן בהם השכל להדריכם בדרך הטוב אבל צריכים תמיד מי שיזכירם ויאמר להם והלואי יועיל ולפי הנמשל מ"ש כאן לנפש לא יטמא תפס המשל מבית הקברות. אך הכוונה כאשר פירשתי:

פסקה ז

ואיש זה שאול. שנקרא איש ש"א ט"ז אשלח אליך איש וגו' הנה האיש יהיה בו אוב ששאל באשת בעלת אוב וכל הענין במדרש שמואל כ"ח:

היה לו לשאול באו"ת. וצ"ע דמשמע מהמדרש שלא שאל באורים הרי מפורש כאן וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים. ואולי רומז למ"ש מדבר שמואל כאן שאחד מן החטאים שמת עליו הוא על שפעם אחת עמד לשאול באורים ובאו עליו פלשתים ויאמר אל הכהן אסוף ידיך ולא גמר לשאול. והוא באריכות בפסיקתא רבתי פר' ח' ומדה כנגד מדה לא ענהו עתה ועל זה אמר מוטב היה לשאול באורים ותומים של מעלן:

מאני נפיקא. ובמדרש שמואל שם הגירסא מאני פגניקא וכן הובא במ"ע בשמו וכדלעיל סימן ב' וכן פירושו כאן בגדים של הדיוט:

זה אבנר ועמשא. עי' מ"ש לעיל בסימן ב' אבנר ועמשא:

סוף שנעשה עבד לעבדו. כי בהכרח יצטרך העבד לצרכיו ויהיה צריך להמתין עליו או יחלה ויצטרך לשמשו:

שני בני אדם. ב"ר סוף נ"ה ועי' במ"ר פר' כ' סימן י"ג אצל בלעם ושני נעריו עמו וא"כ היה לו לחשוב ג' ב"א אברהם שאול בלעם עי' מה שהשבתי בב"ר שם גם אפשר לומר שמבלעם אין ראיה על שהיה נפש רחבה ומתגאה ואין ללמוד ממנו. ומ"ש עוד הפעם זה אבנר ועמשא על שהוא העתקה ממקום אחר העתיקו כמו שמצא שם:

מאותו שאמר מי ה'. הוא פרעה או מישראל שאמרו על הים מי כמוכה באלים שמאחר שאתה שואל באוב דומה שאתה כופר כפרעה ומאחר שנשבעת בה' דומה שאתה מאמין במי כמוכה ה' וכל זה מרומז בתיבת מי על פי גז"ש על כן לא כתב ותשאל את מי אעלה

לך אלא ותאמר שע"כ אתה דומה לאחד משני מי אלו ואיך נתאחדו אצלך שניהם יחד אלא או זה או זה:

ותזעק בקול גדול. וס"ד למה רמיתני ואתה שאול ובמדרש שמואל גורס את שמואל העלי לי רבן של כל הנביאים העלי לי כי יקשה מ"ש את שמואל העלי לי וכי שמואל אחד יש בעולם אלא על שהיה שמואל גדול העולם ומי שהיה אומר סתם שמואל לא היה צריך ליתן סימן אך אם היה כוונתו על שמואל אחר היה צריך סימן:

בזכורו. וכן הוא במדרש שמואל הנ"ל שתרגם אוב וידעוני בידין וזכורי ותרגום זכר דכר וצ"ע שבכל הענין לא נזכר שם ידעוני רק אשת בעלת אוב ב' פעמים עוד שם קסמי לי באוב ובד"ה א' יו"ד וימת שאול במעלו וגו' לשאול באוב והיל"ל שמעלה המת בבידין שהוא תרגום של אוב וכאן הזכיר המדרש ג' פעמים אוב וידעוני ובהכרח לומר שעל שדורש פסוק של ואיש או אשה על שאול וכאן כתוב או ידעוני הרי שעשה גם ידעוני רק צ"ע למה לא הזכיר המדרש בידין ועי' מ"ש בסוף הסימן:

ומעיל קטן תעשה לו אמו. וכן היה לבוש כל ימיו אלא שאפילו בקטנותו שאין הקטנים לובשים מעיל עכ"ז היא עשתה לו מעיל על שידעו בו שיהיה שמואל הנביא הגדול וכמ"ש ב"ר ריש פר' צ"ה בביאור ובתנחומא כאן באריכות:

רב הוה פשיט. במדרש שמואל שם הגירסא כד הוי מטי הנך חמשה קריין הוה בכי וט"ס שם שצ"ל. ששה פסוקים כי מונה שם ששה פסוקים כמו כאן ובקוה"ר פסוק כי את כל מעשה גורס ג"כ ששה פסוקים אך חסר שם שני פסוקים שאינו מונה אלא ד' פסוקים ובאיכה רבתי פסוק ישב בדד דף ע"ו חושב ששה פסוקים כמו כאן ועי' חגיגה ד':

ולא שומעין אותו. הכוונה שלא שומעין קולו וכן הלשון במדר"ש לא שומעין קולו:

ר"ה בשם רי"א יוצר הרים וכו'. פי' שבשעת הדין מגידים לאדם גדולתו של הקב"ה וזהו מה שחו ודברו של הקב"ה שהוא יוצר הרים וכו' וכדומה כלומר דע מי הכעסת ודרש אוחרי עוד פירוש אחר על מ"ש מה שחו על שחו של האדם:

לא היה לך להרגיז בוראך. פי' לא די לך שהרגזת בעצמך את בוראך במה ששאלת באוב שדומה לעון ע"ג שהוא בסקילה אלא הרגזת את בוראך ע"י לעבוד עבודת כוכבים כי הוקשה לחז"ל מה זה ששאל שמואל למה הרגזתני להעלות אותי הלא ידע שמואל שעשה כן בעבור שצר לו וכמ"ש ולמה תשאלני וה' סר מעליך אלא שאמר לו אע"פ שצר לך לא היה לך להרגיז את בוראך ולעשות אותי עבודת כוכבים:

שנפרעים מן העובדים כו'. כמ"ש כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת וכמ"ש אסף כל וגו' והמכשלות את הרשעים וכמ"ש ב"ר פר' צ"ו סימן ה' על יעקב:

שהיה סבור שהוא יום הדין. וזהו הרגזתני שהכל מתיראים מיום הדין שנקרא יום הגדול והנורא וא"כ יש כאן לדון ק"ו סתום ולפי דעה זו חושבו בין הוי"ו פסוקים שבכה בהם רב ולא לפי דעה הא'. ובמדר"ש שם אינו גורס וי"א אלא גורס ולא עוד אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין:

נוב עיר הכהנים. והרג אחימלך הכה"ג שהיה לובש אורים ותומים:

הידא לי גבי שנאך. פירש המ"ע שפי' אי זה ויפורש כאן בדוחק אי זה דרך נטה מעמך אל שונאך וצ"ל הידא לי' וכו' אי זה לו. שמ"ש ויהי ערך אין פי' שנעשה שונאך חלילה שהרי כתוב אחריו ומחר אתה ובניך עמי כמ"ש בסמוך ושהקב"ה התפאר בו לפני מלאכי השרת אלא פי' שנטה דעתו אחר שונאך וכאשר פירש לו בעצמו בפסוק הסמוך ויתנה לרעך לדוד:

לרעך הטוב ממך. ש"א ט"ו ולא פירשת מי הוא:

דלא תקטילונני. צ"ע הלא אמר לו בפירוש ונתנה לרעך הטוב ממך ולא התירא שיהרגנו ובעבור שיפרש לו לדוד נתירא שיהרגנו ואולי צ"ל דלא תקטלוננ' פי' שאם היה מפרש לו לדוד היה שונאו מיד והורג לדוד וכאשר באמת היה אח"כ שהיה רודף את דוד להרגו אף שלא ידע בבירור רק חשש אולי יותן לו המלוכה אף כי אם היה יודע בבירור וכמ"ש מ"א י"א מ' ויבקש שלמה להמית את ירבעם ולא את אחיה השלוני שהתנבא עליו וכן כאן:

א"ל ואין מעריק. דרשו כן ממ"ש בפסוק י"ט שם ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים והוקשה לו כופל הלשון ובפעם האחד אמר את ישראל עמך ובפעם השני לא אמר עמך על כן דורש שתחלה אמר לו שיפול הוא עם מחנה ישראל יחד עמו פי' בעבורו על חטאו ועל זה שאל איך יהיה אם יברח אם ינצלו ישראל והשיב לו גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים ולא הזכיר עמך שאפילו תברח ולא תהיה עמהם יפלו הם ואתה תנצל ע"כ לא רצה לעזוב את ישראל ולהציל עצמו ובחר ליפול עמהם שיהיה חלקו עם בניו עם שמואל:

את נחית לקרבא ונצח. דורש כן ממ"ש ויפצרו בו עבדיו הם אותם המפורשים לעיל ושני אנשים עמו שדרשו על אבנר ועמשא ואם היו יודעים מה שאמר לו שמואל שמחר יפול עם מחנה ישראל ואולי גם הם עמו ועם ישראל יחד ובאיזה כח הפצירו בשאול שיאכל וישתה אלא שסברו שנתבשר טוב וראוי שיאכל וישתה ויקם מן הארץ:

ונוטל בניו עמו ושמח. דורש כן ששמח ממ"ש ש"א ל"א ג' ותכבד המלחמה אל שאול שזה נראה מיותר אחר שכבר כתוב שנסו אנשי ישראל ושנפלו חללים ושמתו בניו

ושמצאוהו המורים ויחל מאד מהמורים ועוד שהיל"ל על שאול על כן דרשו שמ"ש ותכבד מלשון כבוד שאחר שכתוב שמתו שלשה בניו במלחמה היה לו המלחמה לכבוד מאת ה' שקבל דינו בשמחה ורצון וזהו כבודו וזהו אל שאול ומ"ש שקרא הקב"ה למלאכי השרת והתפאר לפניהם כו' עם שאול צ"ע מניין לו (ורמוז בדרך רחוק בד"ה א' יו"ד פסוק ב' וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ויכו פלשתים את יונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול שבשמואל ריש ל"א מלכישוע תיבה אחת ובד"ה שם שני תיבות גם מ"ש בני שאול מיותר שכבר כתוב ואחרי בניו וכפול עוד שם בפרשה ושלשת בניו ויש לרמוז בזה ומלכי הוא הקב"ה שוע עשה שיחה ודיבור מבני שאול והיינו עם מלאכי השרת):

אמר ר"י דסכנין בשם ר"ל. בא לחתום מ"ש בראש הסי' אר"י דסכנין בשם ר"ל ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני על שאול ואשת בעלת אוב ע"פ מדה ז' וי"ז שמפורש בסוף ס"א דורש כאן מדת סמוכין ומדה ט' מדרך קצרה שהראה למשה כל הדורות וגם מיתתו של שאול ושאל על זה והושיבו אמור אל הכהנים וכמ"ש שמ"ר פר' מ"ם סימן ב' ובמכילתא סוף בשלח ובספרי בסוף ברכה ומ"ש נופלים בחרב כמ"ש ויקח שאול את החרב ויפול עליה ומ"ש ידקור כוון למ"ש שלוף חרבך ודקרני בה ומ"ש מקטריגים אותי הכוונה מקטרגים לפני ובמד"ש שם הגירסא מקטרגים עלי' פירושו על שאול:

על ה' חטאים. בספרי מדרש תנאים בליקוטים ליקוט ב' פירשתי מאמר זה באריכות ע"פ דעת הגאון רשכבה"ג רבינו אליהו מווילנא זצלה"ה:

וימת שאול. לשון הפסוק וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו ודורש א' במעלו. ב' אשר מעל בה'. ג' על דבר ה' אשר לא הקים. ד' וגם לשאול באוב. ה' לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו. ולפי גירסת הגאון על ששה חטאים מרומז במ"ש ולא דרש בה' הוא הוי"ו וחושב כאן הה' חטאים א' שהרג נוב ב' שחמל על אגג ג' שלא המתין לשמואל ד' ששאל באוב וההּ' וידעוני ומ"ש שחטא בידעוני צ"ע ועיין מ"ש בזה בריש סימן זה בתיבת בזכורו והגיהה הגאון במקום ידעוני ודורש אל המתים והחטא הששי הוא מ"ש ויאמר אל הכהן אסוף ידיך ורמזתי עליו בסימן זה במ"ש והית רק למעלה והוא במדה הנ"ל ועי' במדרש תנחומא כאן סימן ב' וא"כ צ"ע שהיה לו לחשוב שבע חטאים ה' הנ"ל ודרש אל המתים ויאמר אל הכהן אסוף ידיך גם לא חשב החטאים כסדר הכתוב ועי' רש"י בחומש שדורש אל המתים הוא המעלה המת בזכורו והנשאל בגולגולת וא"כ אין זה ידעוני שמתורגם דכורו ואין זה כפי התרגום והמבוכה רבה וצ"ע גם צ"ע למה חשב לו לחטא מה שרדף אחר דוד

וקבל עליו לה"ר ורצה להרגו כמה פעמים ואם על שהיה זה מרוח רעה גם נוב ואוב וכו' ברוח רעה:

פסקה ח

שהוא אומר ויאמר ויאמר. תנחומא כאן סימן ג' במדרש איכה רבתי פסוק ממרום שלח אש ס"ז א' ובמד"ש שם אמרי שהוא זה שהראה על המן וכמ"ש המן הרע הזה א"כ מ"ש אחשורוש זה כוון ג"כ על המן:

ומשהכיר בה. שהיא בת מלכים ונתעלה ונתיקרה בעיניו:

ויגש איש האלהים. מ"א כ' כ"ח ומ"ש אם יפקד והיתה נפשך לשון הפסוק שם באותה פרשה פסוק ל"ט וסובר שהוא אותו הנביא עצמו של פסוק כ"ח וכמ"ש בסדר עולם פרק כ' שזה היה מכיהו בן ימלא כמבואר בפרשה שם:

כשיפול בן הדד בידיך. מרומז במ"ש שם פסוק הנ"ל ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידיך שהיל"ל ההמון הרב וכמ"ש דניאל י"א י"א אלא שרמז לו בתיבת הגדול על מלך ארם שנותנו בידי לשמרו וכמ"ש בפסוק ל"ט הנ"ל ויאמר שמור את האיש הזה אם יפקד וגו' שלא יעזב הועד שיעשה בו הדין ומ"ש כמה מצודות וחרמים לבה בקהלת. ומ"ש ועכשיו אם יפקד שיבושו ניכר שמ"ש אם יפקד הוא בפסוק ל"ט כשמסרו בידו והזהירו אם יפקד והאמת יורה דרכו שכך צ"ל האמירה הראשונה ויאמר שמור את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו והנמשל כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו אמירה שניה ויאמר אליו כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ודוק מאד:

ויאמר אל האיש לבוש הבדים. בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלאת חפניך גחלי אש ועי' לקמן פרק ל"א סימן א' ובאיכה רבתי פסוק ולא זכר דף ע':

אמר לו גזר עלי. דאי כפשוטו יקשה מ"ש פסוק ז' וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות כרובים וישא ויתן אל חפני האיש לבוש הבדים ובפסוק ב' שם אצל הציווי ויאמר אל האיש לבוש הבדים ולא לכרוב ואיך שלח הכרוב ידו בלא רשות ודורש שם מ"ז במ"ם בפסוק בזה שני פעמים ויאמר שהקב"ה אמר למלאך שיבקש מן הכרוב ויאמר לו גזר עלי וכו':

ששה שנים. שהרי פרשה זו היתה בשנה השישית לגלות יכניה כמ"ש בריש פר' ח' ושם ל"ג כתוב בפסוק כ"א ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמישי לחודש בא הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר היינו הנבואה של פרשה ח' ט' יו"ד וזהו כוונת הזריקה בעת החורבן ממש כמ"ש ממרום שלח אש כמ"ש מדרש איכה שם ואם היה זה שנה

בריש שנה י"ב היה חשבון של ששה שנים אך מאחר שהיה בחודש עשירי הרי הם ז' שנים וכן מצאתי הגירסא שבמדרש עם יפה תואר ז' שנים אך בכמה מקומות הגירסא ו' שנים וצ"ע ועי' מ"כ:

בידו של גבריאל. עי' ב"ר פר' כ"א סימן ה' בפירושי איך למדו על גבריאל:

וירא לכרובים. סמוך לפסוק וישלח לכרוב הנ"ל:

וצדקתך אלהים עד מרום. לקמן פר' ל"א סימן א' מבואר וכמ"ש לעיל עשה עמי צדקה:

אמירה ראשונה למת מצוה. וכן הגירסא בתנחומא כאן אך במד"ש שם ובאיכה פסוק ממרום הגירסא בהיפך אמירה ראשונה לנפש לא יטמא וכו':

פסקה ט

מה כתיב אחר הענין. וכן הלשון בתנחומא כאן סימן ד' וענין הסמיכות איך שייכים זה לפרשה שאחר הענין שבריש סימן ד' אמר מה כתיב למעלה מן הענין וכמ"ש בסוף פרשה כ"ה נדרשות לפניהם ונדרשות לאחריהם ובא לפרש כאן מ"ש נדרשות לאחריהם שכמו שלמעלה מן הענין נדרש על שאול כך אחר הענין על שאול וכמ"ש בסוף הסימן:

גדול בה' דברים. דורש הגדול ה' גדול כך מצאתי וכל זה לכתחלה ובדיעבד אינו מעכב שהרי בבית שני היו כמה כה"ג שלא היו חכמים. והה' דברים הם המנוים אבות סוף פרק וי"ו שבע מדות ומ"ש כאן בשנים כולל זקנה ושיבה רק בנים חסר כאן ועי' עדיות פרק ב' משנה ט' ה' דברים כמו כאן:

בא וראה כשהניף. במדבר ח' פסוק כ"א וינף אהרן אותם שהניף אהרן כל הלוים ועי' במ"ר פר' י"ח סימן ד' ומש"ש:

בשנים. וכ"ה בתנחומא ובת"כ הגירסא במראה במקום בשנים ובילקוט שם הגירסא במדה:

נעשה ארוך. וכמ"ש חז"ל על אביי חזיוהו דאתרם רישי' כשנתמנה לראש וכמ"ש שמ"ר ריש פר' י"ח:

מי אמר לך שאתה יכול. שכבר כתוב שאמר דוד והיה הפלשתי הזה כאחד מהם וגו' ולמה כפל עוד ה' אשר הצילני וגו' ע"כ דרשו שמפסוק ראשון משמע שבוטח בגבורתו והראיה שכבר הכה הארי והדוב וא"כ עדיין אין ראיה שיכה את גלית הפלשתי שמזלו גדול שהרי פלשתים היו מושלים אז בישראל ועוד בעבור כלי המשחית שהיו בידו שאין ביד הארי ועל עצמו שריון ומגן ע"כ דורש ששאול שאל אותו מי אמר לך וזה ע"פ מדה ט' והשיב לו ה' אשר הצילני וגו' ועל זה השיב לו אם כך הוא לך וה' יהיה עמך:

אף בשרי ישכון לבטח. שנותן כח אלהי בבשרו בחייו בקומתו ובחוזק כחו ובמותו שלא ישלוט בו רמה כמ"ש ילקוט תהלים י"ו ב"ב כ"ג:

פרק כז

פסקה א

שור וכשב ועז. עיין ב"ר ריש פר' ל"ג ובתנחומא כאן ובמ"ר ריש פר' א' ושם ביארתי ע"פ המדות ויבוקש משם:

והגיל שלו. הענבל המשמיע קולו לאחרים:

אמרו צדיק. לשון צדיק אחד ואח"כ כי פרי מעלליהם לשון רבים שהצדיק מטיב לרבים וגורם שיאכלו יחד פרי מעללים טובים וכן להפך אוי לרשע לעצמו רע שמרשיע לאחרים:

טפטיות. בערוך ערך טפט בלשון יוני ורומי מכסה מרוקם ויש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או הסוסים:

קרטיגנא. ב"ר פר' י"ח סוף סימן ד' ע"ש בשם הערוך שבלשון יוני קורין לנקבה גינוס וקרטיגנא פי' קרתא גינוס עיר של נשים:

דנחא בארעכון. ויזרח לו השמש ת"א ודנח לי' שמשא:

שכל צדיק וצדיק. לעיל פרק י"ח בסימן א' וש"נ ומבואר:

ומשפט בהמה שוים. לקמן פר' זו סימן ט':

וביום השמיני ימול. נכנס בברית ה' ונרצה כדמות קרבן בדם כמו הבהמה:

פסקה ב

מי הקדימני. תנחומא סימן ז' במ"ר פר' י"ד סימן ב' משמע שהאדם הקדים לעבוד ה' קודם שהטיב לו ולא נמצא כן בעולם ודורש שפי' שעובד אותו בטובה שלא עשה עמו ואע"פ שהקדימו בשאר כל הטובות כמו הרווק שלא נתן לו הש"י אשה ובנים והוא משלם שכר למלמדי תינוקות של אחרים ואשלם לו מדה כנגד מדה לזכות אותו בבנים וישלם שכר למלמדים. ומ"ש הדר במדינה כי בימיהם לא היו מושיבים מלמדי תינוקות רק בערים גדולים וכרכים שנקראים מדינה:

עתידה בת קול. מי הקדמני הוא לשון הכרזה וכמ"ש לעיל פר' י"ו סימן ב' מי האיש וגו':

כעת יאמר ליעקב ולישראל. פי' ע"פ מדה ט' שעד עתה פעלו ישראל ויעקב לפניו מעשים טובים ועדיין לא שלמתי להם כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא ולעתיד יאמר

כעת כלומר בא העת שיאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כי פועל אדם ישלם לו ותיבת פעל פי' שכר כמ"ש לא תלין פעולת שכיר. וכמ"ש ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו:
ורוה"ק אומרת מי הקדימני. זה עוד פירוש אחר על פסוק מי הקדימני דרך תוכחה שאין לו לאדם כלום אצל בוראו שהכל שלו ומה יתן לו ועכ"ז ואשלם שמי שעובד אותו בטובה שנתן לו יהיה דומה כאלו עבדו משל האדם עצמו:
שור וכשב ועז וגו' והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'. ופי' כל הנ"ל שזהו רצון הש"י שיכיר האדם בטובת הש"י בטובת הבית יעשה מזוזה בטובת הגג יעשה מעקה בטובת הטלית יעשה ציצית בטובת הבהמה יקריב ממנה קרבן וכמ"ש בתנחומא אחרי מות אר"ע ראה איך חס המקום על נכסיהם של ישראל ראה מהו אומר וזבחת מבקרך ומצאנך ממה שהן יולדות לא תהא נוטל מן הצאן ושוחט ולא נוטל ומקריב אלא ממה שהן מולידות וזהו כי יולד שאם יקריב הכל אין זה מכיר בטובת הבהמה:

פסקה ג

ולא יהיה עוד לבית ישראל. תנחומא סימן ח' שכפי הפשט שהוא על מצרים היל"ל ולא יהיה אך ולא יהיה עוד משמע שלא יהיה כלל דבר בעולם שיהיה למזכרת עון לישראל:
ובשתים יעופף לקילוס. פירש המדרש את הפסוק בהיפך כדי שיבאמה ששייך לענינו בענין הרגלים באחרונה כדרך המדרש ובתנחומא כאן כסדר הכתוב פניו רגליו יעופף:

פסקה ד

מה שהיה כבר הוא. תנחומא כאן סימן ט' בשלימות וכאן חסר:
שהקב"ה עתיד לחדש. עי' ריש פר' כ"ב ומכאן למדו ועי' בפירושי שם:
לפקוד עקרות. כמ"ש רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו':
הבל נרדף מפני קין. שמאחר שאנו רואים שהרגו מן הסתם היה רודפו תמיד ואין זה פירושו על מ"ש תחלה תובע דמן של הנרדפין מן הרודפים שהרי מ"ש וישע ה' אל הבל היה על הרדיפות שעשה לו בחיים אך על שהרג אותו ותבע דמו סמך עצמו על המפורש בתורה שתבע דמו קול דמי אחיך וגו' ועתה ארור אתה וגו' נע ונד תהיה וגו':
שנאמר עדות ביהוסף. בתנחומא ובילקוט כאן הגירסא ביוסף שנאמר ויהי ה' את יוסף אך במדרש קהלת הגירסא כמו כאן מפסוק עדות ביהיוסף על שהוסף לו הקדוש ברוך הוא מאותיות שמו אות ה' לעדות שבחרו כמו אברהם:
שאול נרדף מפלשתים. כמ"ש במדרש שמואל עלפסוק ש"א ד' וירץ איש בנימין שחטף שאול הלוחות מיד גלית וברח ונרדף ממנו ולכך זכה למלוכה:

עז נרדף מפני נמר כבש וכו'. כמ"ש ישעיה י"א וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (והגדי הוא העגל) ועגל וכפיר ומריא יחדיו (ועגל ומריא הוא שור) שלעתיד יגורו יחד ועתה נרדפים מהם והנה סדר הכתוב כאן שור כשב עז ובישעי' כבש עז שור ובמדרש כאן שור עז כבש ובתנחומא כאן חושב כסדר שלכאן:

פסקה ה

הה"ד עמי מה עשיתי. תנחומא כאן סי' יו"ד:

יקבל שכר. כנגד מה עשיתי לך מה טובה עשיתי שנתתי לך מצות לקבל שכר ומה הלאיתיך בזה שרחקתיך מן העבירות שאתה סבור שהלאתיך אך כוונתו להצילך מן העונש:

בג' מקומות. עי' כל זה במ"ר ריש פר' יו"ד שי"ר פסוק חכו ממתקים דף ל"א ב':

להתווכח עם ישראל. שענין הויכוח הוא מי חטא ומי הוא שקבל הטובה וכפר בה ויתחיב במשפט כענין שנאמר וידבר אתו משפט:

לכו נא ונוכחה יאמר ה'. וס"ד אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' היפך מ"ש ונוכחה דומה לשני כתובים מכחישים והכריע ע"פ מדה ט' משמחת השטן והאויבים הפכה לטובה:

זו תשובה וזו תוכחה. שעל התוכחה היה ראוי להיות תשובה בריב וכעס ועונש והשיב בדברי חסד:

לאיתפוגגא עם בנוי. פי' במ"ע מלשון טייל בלשון יוני בערך פג ג':

זו אחר זו. זה סמוך לזה והם הפכים זה לזה וכנ"ל:

יו"ד מיני בהמות. עי' במ"ר פר' כ' סי' ה' ופר' כ"א סי' ט"ז:

שור שה כשבים. דברים י"ד ד' ה' ודורש מה הלאתיך בענין הקרבנות כמ"ש שם בסמוך במה אקדם ה' וגו' האקדמני בעולות בעגלים וגו':

שור או כשב. ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה':

פסקה ז

הן אתם מאין. וס"ד תועבה יבחר בכם:

מאין וכו' ומלחה סרוחה. אבות ריש פרק ג' מאין באת מטפה סרוחה:

מאפע. פשוטו מלשון אפעה ושרף מעופף ואיך יאמר שפעלם מאפעה ונחש ואיך שייך למ"ש אתם מאין ודורש שהוא שייך ודומה למ"ש מאין ודורש תיבת מאפע נוטריקון מא' פע' מאה פעיות שבשעת הלידה היא מסוכנת וקרובה למיתה יותר מן החיים:

תועבה יבחר בכם. שאע"פ שהוולד תועבה עכ"ז יבחר בכם הכל בוחרים בו ומחבקים ומנשקים אותו כמ"ש לעיל פר' י"ד סימן ד' ושם שייך מ"ש וביותר אם הוא זכר:

אומה אחת אתם לי. וכמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סימן ז' ע"ש ותבין כאן:
כאין נגדו. ישעי' מ' י"ז:
כל פעולות. דורש ופעלכם מה שיפעל עמכם וכמ"ש לעיל סימן ב' מה פעל אל ופעולה הוא על השכר וכמ"ש ישעיה מ' יו"ד הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו פי' אוצר השכר שצריך לחלק נושא לפניו וזהו ופעלכם מאפע השכר שיתן לכם כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכן הוא בתנחומא כאן ובילקוט ישעיה מ"א אך בערוך ערך פע הגירסא שהקב"ה מביאן על ישראל פי' שמביאן תמיד על ישראל:
מאותה תועבה הביאו קרבן. ובתנחומא ובילקוט שם הגירסא הביאו קרבן לפני ואני אבחר בכם וכאלו כתיב תועבה יבחר יבחר בכם ע"פ מדה ט' וממעל ופי' הפסוק תועבה יבחר מה שנקרא תועבה היינו ע"ג יבחר לקרבן ואז יבחר בכם וכמ"ש ירצה לקרבן אשה לה' ושהדרש ע"פ מדת מנגד יבחר בכם:

פסקה ח

עם אחד מגדולי המלכות. והנמשל על ישראל שנחשדו שחטאו בתבנית השור שהוא א' מארבע חיות שבמרכבה כמ"ש שמ"ר פר' ג' סימן ב' ע"ש באריכות:
ראש לכל הקרבנות. עי' שמ"ר פר' מ"ט סי' ב' ונאוה אני בשור וזהו מ"ש בפסוקים הקודמים שם כרפאי לישראל וגו' ונגלה עון אפרים שיעשו תשובה ויתוודו על עונם ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי וגו' כמ"ש חז"ל על פסוק גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל אז ברעתם ישמחו מלך העולם ובכחשיהם שרים שכחש בו תחלה בשור שהוא שר של מעלה כנ"ל. ועי' פירושו שבכחשיהם ישמחו שרים של מעלה ע"פ מדה כ"ב:
הגרים שעלו ממצרים. בזוהר סדר כי תשא מאריך בזה מאד בחטא הערב רב ע"ש ותבין כאן:
ידע שור קונהו. וס"ד ישראל לא ידע וזהו שאמר ולא היו יודעים. ומ"ש אלא שדשו בעקב בערוך ערך דש ד' מביא מאמר זה מכאן (ומהפסיקתא דשור וכשב שלא נמצא בהפסיקתא שלנו) והביא פירושו מן התרגום שכל מקום שכתב פרעהו פירש התרגום דשה והכוונה מרידה והפרעה כדרך בהמה בועטת ברגל:

פסקה ט

שור בזכות אברהם. תנחומא כאן סימן י"ב שבזכות ג' אבות זכו לקרבנות מג' מינים אלו. ועי' לעיל פר' כ"א סימן ה' ב"ר פר' ס"ה סימן יו"ד:
מיני ברכות. שם ושם ל"ג תיבת מיני:

פסקה י

משפט אדם וכו'. לעיל פרק ו' סימן א' לפרש מ"ש אדם ובהמה תושיע ה':

פסקה יא

א"ר ברכיה. תנחומא כאן סימן י"ג לא תקח האם על הבנים אצל העופות כתוב דומה למ"ש כאן אותו ואת בנו לא תשחטו אצל בהמה וה"ה לאם שהכל מטעם רחמים לנטוע מדת רחמים בלב בני אדם ולהרחיק ממדת אכזריות ע"כ צוה לנו על מצות אלו ולא מטעם רחמי ה' על מינים אלו כמ"ש במשנה על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו וסנחריב שהרג עשרת השבטים כתיב עליו שיהרוג אם על בנים ולכך הביא המדרש פסוק לא תקח האם על הבנים דומה לפסוק אם על בנים ומ"ש ורחמי רשעים פי' במקום שהיה לו ברחמים ומ"ש ד"א יודע צדיק וכו' שור או כשב או עז כוונתו למ"ש בס"ד והיה שבעת ימים תחת אמו שגם זה מטעם הנ"ל שנלמוד מדת רחמים בכל הברואים והמן התנהג באכזריות בשני אופנים. א' שלא המתין לנולד ז' ימים וגם רצה להרוג טף ונשים אבות ואמהות ובנים ביום אחד ובתנחומא סובל רק פירוש של ז' ימים. ומ"ש כאן זה סנחריב ומפלת שומרון היה ע"י שלמנסאר כמ"ש מ"ב י"ח עי' מ"ש בזה במ"ר סוף פר' כ"ג ושם מבואר:

אף גוג ומגוג. באגדת בראשית פרק ב' באריכות:

פסקה יב

כל הקרבנות בטלים. כי כל הקרבנות באים על חטא וגם העולה על הרהור הלב ולעתיד לא יחטאו רק התודה והשלמים יבואו על רוב הטובה וצ"ע שהרי מפורש ביחזקאל סוף פ' מ"ה כחטאת וכעולה וכמנחה וכשמן ובפרשה מ"ו כ' שם כתוב אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת וכדומה שם. והמאמר לעיל פר' ט' סימן ה':

כל ההודאות בטלות. לעיל פר' ט' הגי' כל התפלות בטלות ע"ש:

פרק כח

פסקה א

מה יתרון לאדם. קהלת רבה פסוק זה דף פ"ב ושם מפורש פסיקתא רבתי פ' י"ח:

שמח בחור בילדותיך. משמע מה שימי הבחורות מבקשים שמח עמה ויטב לבך בה שהם אך תאות הבל והוללות:

הותרה הרצועה. של הדיין השופט המעניש לעושי רעה:

יפה אמר שלמה. שאם יעשה הבחור מה שבכחו דברים שלא ייירא מהמשפט האלהי ויטיב בעיני אלהי המשפט יהיה אך טוב בתורה ובמצות:

בכל עמל ושתק. שלא היה מפרש יותר אך מאחר שפירש בעמלו בהכרח שכוונתו בעמל של עצמו בעניני עוה"ז אין יתרון ואינו מועיל ואם לא פירש תחת השמש היינו אומרים שאין לו יתרון כלל אפילו בדברים שלמעלה מן השמש והמנהג הטבעי אך התורה והמצות הם למעלה מן המנהג הטבעי עי' ב"ר פר' י"ג סי' ז':

כל מה שהצדיקים. פי' שעיקר עסקם בתורה ומצות וכל מעשים שעושים בעניני עוה"ז נשקלים רק בפלס התורה הם הזוכים שיחדש פניהם כגלגל חמה לעתיד וכמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וזהו תחת השמש ועי' לקמן פר' ל' סימן ב' שזהו המעלה הראשונה מהשבעה מעלות. ונ"ל שפירושו כמו שעתיד הקב"ה לחדש גלגל חמה לעתיד כמ"ש ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים כך יחדש פניהם של צדיקים לעתיד:

לוקח ליטרא של בשר. שהמאכל בעצמו גמור ואינו צריך אלא תיקון כמה צער מגיע לו וכמה יגיע בתקונו ואיך צריך להחזיק טובה להש"י שעושה המאכל עצמו מה שא"א לאדם לעשות:

אלא שכר העומר. פי' ואין נותנים לו שכר אלא העומר שמקריבים ומניפים. ובקוה"ר הגי' ואין אתם מביאים לי העומר:

פסקה ב

דתנינן תמן. מנחות ס"ו במשנה:

ושטחוהו בעזרה. והעזרה לא היתה מקורה מלמעלה וגם השערים היו פתוחים:

מהיכן אתה חי. שבלתי הזרי' היתה הקבואה מעורבת במוץ ותבן ועפר ולא היה ראוי למאכל אדם:

אלא שכר הרוח. בפסיקתא שם ל"ג תיבות אלא. ובקה"ר שם הגירסא ואין אתה נותן לי שכר הרוח:

מה יתרון לו שיעמול לרוח. לשון הפסוק קהלת ה' ט"ו וכמ"ש במדרש שם על פסוק זה דף צ"ח ב' הא אין נותנים את העומר אלא שכמר אותו הרוח הוי מה יתרון לו שיעמול לרוח:

אמרו לי' ב"ק. שלא קראת לב"ק והוא כתב כן ורבי הבין שעל שלא קראו למי שהיו צריכים לקרוא ע"כ כתב כן:

מגיסיא עליל. תרגום קערת כסף מגיסיא דכסף וכתב המ"ע שגם בלשון יוני ורומי נקרא הקערה מגיסא וע"כ נקרא האכילה מגיס כדלקמן:
תלת מאוון דמתלין. עי' ב"ר פר' ע"ח סימן ז':
דלא צווחת יתי. ומסיים במדרש קהלת ולא כן אמר שלמה מה יתרון לאדם וגו' מאחר שדור הולך ודור בא:
אריסיא דיגסון. בקוה"ר הגירסא אריסטון ופי' בעלי סעודה:

פסקה ג

תמימות תהיינה. ואם הכוונה שתהיינה שלימות ז' שבועות של ז' ימים הלא מפורש כתוב תספרו חמשים יום ועוד שתיבת תמימות שייך על העדר המום והחסרון ע"כ דורש תמימות בלא חסרון השייך לעניני תבואה וכנ"ל שבועות חוקות קציר ע"פ מדה י"ז:
סנטרך אנא. שומר שלך אני ועי' ב"ר פר' י"ז סימן ג' סנטרין דקרתא:
דנדע מה אינון צריכין. וע"י העומר שתקריבו לו ללחם אשה יטעום כ"י ערך מעמד התבואה והנה הקב"ה כ"י אינו אוכל ואינו טועם אלא הכוונה שבזכות שיעבדו אותו בקרבן העומר יעשה כמו שעושה המגרס שטועם לתקן וזהו תמימות תהיינה בלא חסרון:
גשם נדבות תניף. כפי הכתובים שמספר מה שהיה כמ"ש ארץ רעשה בעבר אף שמים נטפו בעבר הי"ל הנפת ולשון תניף משמע תפלה להבא ועוד הלא כבר אמר שמים נטפו בעת מ"ת למה כפל גשם וגו' ואיך שייך תניף לגשם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע למ"ת כנ"ל ת"ע לזמן של מ"ת היינו חג השבועות כנ"ל שבועות חוקות קציר ישמור לנו שיהיו תמימות בגשם נדבות ומ"ש תניף אלהים כמ"ש עומר התנופה ביום הניפכם את העומר וכמ"ש לקמן סימן ה' מעלה ומוריד לבטל טללים רעים ע"פ מדה י"ז וממעל תניף אלהים טל בעבור עומר התנופה ובשבועות מקריבים שתי הלחם שנקרא ג"כ לחם תנופה כנ"ל וזהו מ"ש שם תכין בטובתך לעני אלהים. ולכך אנו מתפללים תפלת טל ביום א' של פסח היינו קודם הבאת העומר:

פסקה ד

אשר קצירו רעב יאכל. פסיקתא פר' י"ח סימן ג' כל הענין. וסגנון הפסוק אשר קצירו רעב יאכל ואל מצינים יקחהו ושאף צמים חילם ולא פירש באיזה רשע ובאיזה צדיק מדבר ודורש ע"פ מדה י"ז על כמה רשעים שנפלו בידי צדיקים שהיו רעבים להם לנצחם ולשללם בלא מלחמת גבורה של כלי זיין וחרב כ"א בתפלה ובתחנונים וזהו מ"ש ואל מצינים יקחהו מצינים מענין צנה וסוחרה ומגן גם מענין צינים כמ"ש לצנינים בצדכם

מענין חניתות ורמחים ודורש ואל מצינים שהיל"ל ובמצינים ומהו ואל מצינים א"ת וְאֶל אלא וְאַל וזהו שאמר לא בזיין ולא במגן בז' דרשות:

זה נמרוד. ומ"ש קצירו פי' מה שקצר ושלל שלל סדום ועמורה כמ"ש ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם רעב יאכל זה אברהם שהיה רעב מתאוה ומשתוקק לקחת אותו מיד נמרוד להציל ממנו וזה היה בליל פסח לפני קציר העומר:

שמונה עשר ושלש מאות. ובדרך הטבע שי"ח אנשים לא יוכלו לנצח ארבעה מלכים ומחניהם וק"ל לדעת ר"ל שהיה אליעזר לבדו אלא שהיה הכל בתפלות ותחנונים:

מי דחק בממונו. כמ"ש השואפים על עפר ארץ בראש דלים פי' שדוחקים ראש דלים אל עפר ארץ וכן ושאף צמים ודורש צמים מלשון מצומתים ודבוקים כמו צומת הגידים שהיו מצומתים אל הרעב הנ"ל הוא אברהם כמ"ש לבד אשר אכלו הנערים וכמ"ש הם יקחו חלקם:

זה פרעה. מה שקצר ושלל מישראל וכמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי וגו' נפל ביד משה וישראל ביזת מצרים וביזת הים והכל ע"י תפלה במצרים ויזעקו ותעל שועתם ובים ויצעקו בני ישראל אל ה'. מה תצעקו אלי הרי שגם משה צעק:

אל תירא אותו. הרי שהיה מתירא ממנו ובהכרח שהתפלל וכמ"ש במלחמת עמלק כאשר ירים משה ידו היינו בתפלה:

זה סנחריב. וזה היה ג"כ בליל פסח בעת קציר העומר זכה לקצירו של סנחריב:

ויתפלל יחזקיהו. ד"ה ב' ל"ב כ':

שק ואפר יוצע לרבים. היינו תפלה ותחנונים כי דחק בממונו של המן כמ"ש ביום ההוא נתן המלך את בית המן לאסתר המלכה ותשם אסתר את מרדכי על בית המן וזה היה ג"כ בעת קציר העומר כמ"ש לקמן סימן ז':

ל"א מלכים. וקצירו כפשוטו כמ"ש ויאכלו מעבור הארץ מה שקצרו והכינו להם אכלו יהושע וישראל והנה המדרש הקדים לדרוש מרדכי ויחזקיהו ואח"כ יהושע שהיה קודם מהם הרבה אלא שדרך המדרש שמה שהוא שייך לענין הפרשה דורשו באחרונה שמ"ש כי תבואו היינו יהושע ודורו וזה היה בעת פסח שעשו הפסח ביום י"ד ואכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח אחר שהקריבו העומר כמ"ש יהושע ה' ובזכות קציר העומר זכו לקצירן של ל"א מלכים:

פסקה ה

מוליך ומביא. מוליך לצד מזרח ומביא לצד מערב רומז למ"ש ממזרח שמש עד מבואו מהלך הגלגל הסובב העולם ממזרח למערב ובזה שמוליך מצד מערב לצד מזרח רומז בזה למהלך המזלות העצמי לאחור ממערב למזרח כידוע:

רוחות קשות. שבאים מצדדי העולם כמ"ש ברוח קדים עזה וכדומה רוח צפון תחולל גשם וכדומה רוח ים. מן החדר תבא סופה וחדר הוא דרום וכל הענין בפסיקתא שם פר' י"ח סימן ד' ושם הגירסא בהיפך ר"ח בר ע' בשם ריב"ח מוליך ומביא כדי לבטל וכו' ר"ס בשם ריב"ל מוליך ומביא למי וכו' ומ"ש כאן ר' סימון ב"ר יהושע הכוונה ר"ס בשם ר' יהושע בן לוי:

פסקה ו

א"ר אבון וכו'. לפי מ"ש כאן פי' שר' אבון ור' נחמיא וכו' כלם אמרו בשם ר' יוחנן ור"ל היא היינו המאמר של מטה לעולם אל תהי וכו' ולכך העמדתי סימן ו' אצל ר' אבון ונראה דכאן בשיבוש וצ"ל כמ"ש בפסיקתא פר' י"ח הנ"ל ור' אבון אמר דר' יהודא ור' נחמיא הוא המאמר של מעלה כיצד מניף הנ"ל שנאמר בשם אמוראים. תנאים פליגי בזה ר' יהודא ור' נחמיא. ואח"כ אמר ר' יעקב בר אביי בשם ר"י ב"ר ר"ס ר"י ור"ל ר"י אמר לעולם וכו':

זכה אברהם לירש. פי' זכה אברהם שהבטיח לו שבזכות שיקריבו ישראל העומר מיד בבואם לארץ ירשו את הארץ שזהו המצוה הראשונה החדשה שקיימו כמ"ש ביהושע ה' שאם בעבור מצות מילה שכתוב שם כבר קיימו אותה בצאתם ממצרים ואם בעבור הפסח שנאמר שם כבר קיימו במצרים ובמדבר הא אינו אלא בשביל מצות עומר שהיא מצוה התלויה בארץ ועשו אותה מיד בבואם על זה אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך וגו' ואתה את בריתי תשמור:

צליל לחם שעורים. וס"ד מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויהפכהו למעלה ונפל האהל ודורש שבזכות לחם שעורים זכו לנצח המלחמה ודורש צליל מלשון ונצלתם את מצרים ות"א ותרוקני ית מצראי גם דורש מתיבת צליל מלשון הצלה שע"כ כתוב בשני למדי"ן מלשון ריקין ומלשון הצלה ומ"ש שנתרוקנו מצדיקים שהרי בית אביו של גדעון היה גדול הדור נגיד ומצוה כמ"ש אשר יריב לו יומת עד הבקר וכתיב אצלו את מזבח הבעל אשר לאביך. ועל שאז היה זמן הקרבת העומר כתוב שנצולו בזכותו:

מלחמת תנופה באותו הדור. היינו דורו של יחזקיהו שבא עליו מלך אשור וכמ"ש בפסוק הקודם כי מקול ה' יחת אשור שבא על חזקיה למלחמה ומ"ש מלחמת תנופה

פשוטו מלחמה גדולה ורמה ועל זה שואל וכי היה מלחמת תנופה באותו הדור הרי כתיב מפורש ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם ע"כ דורש ע"פ מדה כ' ומדה י"ז ומדה ז' מלחמת עומר התנופה ומפלת סנחריב היה בליל פסח כמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג:

מריצים לבני מעים. ובילקוט יחזקאל הגירסא מצירים וכ"פ בפסיקתא את בני מעים ובילקוט פ' אמור הגירסא מרפים וזה מרומז במ"ש בס"ד והיא בגללי צאת האדם תעוגינה לעיניהם שפי' שיעשה העוגה בהרבה שעורים ובמינים הנ"ל לרפות מעיו וכמ"ש חז"ל מאן דרפי מעייני נפיש זבליי' ועי' ילקוט יחזקאל ד' ועל זה התפלל יחזקאל שלא יבזה אותו כל כך ונעתר לו שלא ירפה מעיו רק תחת זה יאפה לחמו ועל גללי הבקר שמיבשין אותן ועושים מהם גחלים:

כמה עבדים ושפחות יש לו. שאחד מתנאי הנביא הוא שיהיה עשיר והם היו פוסלים מלאכול לחם זה ולמה צוה לו לאכול ולשון הפסיקתא שהן מבזין במאכל:

היו עמהם בצער. וכמ"ש סנהדרין דף ל"ט הקב"ה מייסר ליחזקאל כדי למרק עוונותיהם של ישראל וזהו מ"ש בריש הסימן שעמדה להם בימי יחזקאל שע"י עוגת שעורים מירק עונותיהם והיה להם פליטה:

פסקה ז

בימי המן. שהיה ביום ב' של פסח כמ"ש לעיל סוף סימן ב' בעת שהיו מקריבים העומר בזמן הבית ובמדרש אסתר פסוק מהר קח דף קכ"ט ובפסיקתא פר' י"ח שם:

בדהב או בכסף וכו' ביו"ד קנטרין. מאחר שאתם עוסקים כולכם כל כך וזוכרים אותו מן הסתם שהיה דבר יקר והשיבו לו שסגי ביו"ד מנין פי' המ"ע ביו"ד מעות שהמעה הוא מטבע קטנה וכן עשרת מנכון יו"ד מעות שלכם:

אסר מאני ווסתי. עי' מ"כ ובפסיקתא הנ"ל וילקוט כאן הגי' אסר זוניתא ופירושו חגור האזור המיוחד לזה:

וקנחי. אחר שרחצו קנח אותו בסדינים:

כי דליתני. הגבהתני והושבתני על סוס המלך:

זמרו לה' חסידיו. לשון רבים על תלמידיו:

ואני אמרתי בשלוי וגו'. עד הסתרת פניך הייתי נבהל וכן הוא בפסיקתא וכמ"ש והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש וגו' ויבהילו להביא את המן וגו' עד והמן נבעת מלפני המלך וזהו הייתי נבהל:

אליך ה' אקרא. וכמ"ש במזמור כ"ב שאמרה אסתר אלהי אקרא יומם וגו':

ברדתי אל שחת. כמ"ש במזמור כ"ב שם אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר וכמ"ש עוד שם בדומה לזה היודך עפר כמ"ש ולעפר מות תשפתני:
הפכת מספדי. כמ"ש צום ובכי ומספד במגילת אסתר ואתה הפכת מספדי:
ובק"ש היה עסוק. שהיה בבוקר בעת ק"ש וכמ"ש למען יזמרך כבוד שמזמר ומברך שתים לפני ק"ש ואחת לאחריה ובק"ש ממליך אותו ואומר ברוך שם כבוד מלכותו וזהו יזמרך כבוד ולא ידום שעל שמברך אסור להפסיק וזהו ולא ידום וכמ"ש במ"כ וכמ"ש ב"ר סוף פר' ו' עי' מש"ש. וכמ"ש ריש ברכות חיוב ק"ש שעל המטה מפסוק אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה על השינה ובהיפך בק"ש של שחרית ולא ידום. וק"ש נהוג בכל יום וזהו לעולם אודך:

פרק כט

פסקה א

הה"ד לעולם ה'. עי' פסיקתא רבתי פר' מ' סימן ב' באריכות וזה הוא לשונו מהו לעולם ה' אלא אמר לו דוד רבש"ע לעולם אינו בא עלינו בדין אלא במדת רחמים אלולי כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת במה אתה דיננו באותה מדה של רחמים בה' שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון ולא לנו בלבד אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך אלולי שתפת עמו מדת רחמים לא היה יכול לעמוד וכן התקנת עמו שאתה דן את בניו היום לרחמים וכו' ע"ש ולזה כוון המדרש וכל זה חסר כאן כי סמך עצמו על דברי הפסיקתא:
בכ"ה באלול. הגירסא בפסיקתא ריש פר' מ"ו בכ"ה באלול ברא את העולם יום ראשון ליצירה בראשון עולה למנין אלפים שנבראת התורה קודם שנברח העולם ויום ראשון נבראו המאורות ולא נתלו עד יום ד' ועכשיו האריכה אותה האורה שלשה ימים שהם ל"ו שעות וכו' הענין ולמחר ביום השבת היה ר"ה נמי האריך היום ל"ו שעות שלא היתה מדת לילה נוהגת וכו' והיינו דאמרינן זה היום תחלת מעשיך כי תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון שאורה שלו כאורה של יום ראשון וכו' ע"ש וכן הכוונה כאן וסמך עצמו על דברי הפסיקתא.
נמצאת אומר וכו' בשעה ראשונה. פרקי ר"א פרק י"א וצ"ע מ"ש נמצאת אומר איך הוכיח מדבריו הקודמים אך בפסיקתא איתא בפרשה מ"ו בסימן ב' את מוצא כשברא הקב"ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום ובערב שבת היה עוסק כל היום באדם בשעה ראשונה עלה במחשבה וכו':
בדימוס. פי' במ"ע נמחל ונסלח:

פסקה ב

ואתה אל תירא. ירמיה ל' פסוק יו"ד וס"ד ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק עד כי אעשה כלה וכמ"ש בסוף הסימן והכוונה ד"א בחודש השביעי:

אלו שרי אוה"ע. ב"ר פר' ס"ט סימן ג' ועי' כל זה בתנחומא ריש ויצא שמ"ר פר' ל"ב סימן ז':

ע' עווקים. עי' מ"כ כנגד ע' שנה שהיתה חוזק מלכותא:

ושל מדי נ"ב. שהיתה בתוקף מלכותה נ"ב שנה כמ"ש סדר עולם פרק ל' כל שני מלכי פרס נ"ב שנה:

ושל יון ק"פ. כמ"ש שבת ט"ו ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכון מוקדון על ישראל. וכמ"ש בסדר עולם שם מלכי מוקדון ק"פ שנה ודברי הגמרא צ"ע שאמר ר"י בר"י משום אביו ר' יוסי וכמ"ש בס"ע שם בהדיא ר' יוסיא אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכי יון ק"פ הרי שהתחלה מלכות יון ל"ד אחר בנין ביהמ"ק שבנו פרסיים וכמ"ש ביוסיפון שאלכסנדר מוקדון הרג לדריוש הפרסי ולקח המלכות מידו ואיך אמר עד שלא חרב הבית ק"פ שנה ובהכרח שדברי ר"י בר"י כדברי הס"ע וצריך להגיה בגמרא כמו בס"ע:

ויושב אצלי. וזה תגביה כנשר כמ"ש לעיל פרק כ' סי' ד' כנשר יעיר קנו וס"ד משם אורידך:

רשב"י בשם ר' מאיר. בתנחומא ויצא ובילקוט ירמיה ל' הגירסא ר"ש ב"ר יסיניא וכן נכון לגרוס כאן:

בכל זאת חטאו עוד. ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה אם הרגם ודרשוהו. ויתפרש על יעקב שאמר מעט ורעים היו ימי שני חיי וכמ"ש ב"ר פר' פ"א סוף סימן ב' מהולתך חרשת אקיש עלי' ובתנחומא שם מאריך בזה כמה נפשות מתו לו מתה רחל מתה דבורה מתה רבקה נכשל בדינה עד אמר הקב"ה עד מתי יהיה צדיק זה לוקה ואינו מרגיש הריני מודיעו וכמ"ש לקמן ריש פר' ל"ז וכן לבניו:

עתידין בניך. שמאחר שרמז כאן על ד' גאולות ע"פ מדה יו"ד בהכרח לומר שתחלה אמר לו הגליות ואח"כ הגאולות:

מגליא ומאספמיא. לעיל פר' ג' ריש סימן ה':

פסקה ג

יהודה בר נחמן. הכוונה ד"א בחודש השביעי:

בדין הוא עולה. ואלהים הוא דין ה' הוא רחמים והתרועה רומז לדין ובבא יללה ושופר הוא רחמים כמ"ש מכילתא יתרו כל מקום שנאמר שופר סימן יפה לישראל וכמ"ש לעיל פר' כ"ד סימן ג' שופר מציון:

פסקה ד

בה' זקנים. עי' פר"א פר' ח' כל הענין שם:

מניח סנקליטין. בית דייני וכמ"ש בפסוק הקודם צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך היינו מלאכי צדק ומשפט חסד ואמת שהם בית דינו שהם יקדמו פניו ואח"כ כתיב אשרי העם וגו' באור פניך יהלכון ודורש כשיושבין לעבר שנה וחודש אז מניח ב"ד של מעלה מלקדם פניו ויורד כ"י אצל יודעי תרועה שיושבין לעבר החודש יום התרועה היינו בר"ה שהוא ראש חודש תשרי שאז באור פניך יהלכון שחוקרין וחושבים נושאים ונותנים לעבר החודש והקב"ה מאיר עיניהם להבין האמת וזהו יהלכון:

פסקה ה

אין אורח חיים אלא תורה. לעיל ריש פר' כ"ה לקמן פר' ל' ריש סימן י"ג וע"י התורה יקוים בו מ"ש והיית רק למעלה ולא תהיה למטה וכמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכמ"ש רוח בני האדם העולה היא למעלה וגו' וזהו למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. וכמ"ש ורוח הבהמה היורדת היא למטה ועי' מ"כ בשם ילקוט:

אין אורח אלא. פי' אין אורח חיים אלא יסורים שע"י יסורים יזכה בחיים למעלה ולא למטה כנ"ל:

חודש שנכסה. שהלבנה נכסה מעינינו וכמ"ש רש"י בביצה ט"ז א' ולא כהתוספות שם וז"ל רש"י שהחודש מתכסה בו שהלבנה מתכסה בו שאינה נראית לכל אדם אלא שחרית ליושבי מזרח וערבית ליושבי מערב כדאמר' בר"ה כ"ד שעה מכסי' סהירא (שהיושבים באמצע נכסה מהם לגמרי כל הכ"ד שעות) הוי אומר זה ר"ה דאלו שאר יו"ט כבר נתמלאה הלבנה במקצת ונראית בכל מקום עכ"ל ומ"ש ראיה במקצת כי בחודש סיון בחג השבועות אינה מלאה רק במקצת אך בניסן ותשרי בפסח וסוכות כבר נתמלאה כולה והטעם שהזכיר הכיסוי בר"ה דרשו חז"ל שהשטן רוצה להביא עדות שחטאו ישראל את השמש ואת הירח כמ"ש בשמים עדי וסהדי במרומים ועדי הוא השמש כמ"ש ועד בשחק נאמן סלה וסהדי רומז לסיהרא בחילוף רי"ש בד' שדומים במכתב ואין השטן מוצא את הירח שמתכסית בר"ה ומ"ש כי חוק דרשו בביצה שם על המזונות שחוקק ביום זה ועיין פסיקתא סוף פר' ל"ט:

פסקה ז

מלמדך להועיל. הילל"ל מוריך או מודיעך ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל מלמדך מלשון מלמד הבקר כמ"ש שופטים ג' ל"א ויך אותם במלמד הבקר שש מאות איש:

מסקיד לך. בערוך ערך מסקיד וכתב במ"ע יש נוסחאות שכתוב בהם מסקיר ברי"ש ותרגום כי כאשר ויסר איש את בנו דמסקיר גבר ית ברי':

ג' שמות. קהלת רבה פסוק דברי חכמים דף קט"ו ב' במ"ר פר' יו"ד סימן ד' פסיקתא רבתי פר' ג' סימן ב' וז"ל שם ושם המשנה קורא אותו מרדע והמקרא קורא אותו דרבן ומלמד דכתיב במלמד הבקר וכן להציב הדרבן ש"א י"ג כ"א:

שמורה בינה בפרה. ויותר נכונה הגירסא שם ושם שמדור בינה בפרה שדרבן נוטריקון דר בן שע"י ההסקרה מכניס בינה בלב הפרה להבין איך לחרוש כאלו עושה דירה לבינה בלב הפרה:

אמר הקב"ה. היינו מ"ש אני ה' מלמדך להועיל שתלמוד ק"ו ממלמד הפרה תחלה ע"פ מדת ממעל וזה מלמדך מלשון מלמד הבקר על חיי עוה"ז ובכן ק"ו על עצמך לחיי עוה"ב:

נקולוגס פלוני. בערוך ערך נקלוגוס ובערך דקלוקוס ופי' במ"ע בלשון יוני מליץ טוב מלמד זכות הוא סניגור הוא פרקליט הוא דקלוקוס והכוונה שהקב"ה מלמדנו ומדריכנו איך לזכות בזכות אבות שמרומזים כאן ע"פ גז"ש אברהם בתיבת באחד לחודש כמ"ש יחזקאל ל"ג כ"ד אחד היה אברהם זכרון תרועה בשופר של איל זכר ליצחק מקרא קודש ישראל מקוראי ועי' כל זה בפסיקתא פר' מ' סי' ה' ומ"ש מקוראי כמ"ש בפסיקתא סוף פר' מ"א מקוראי מזומני שזמנו לסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים ע"ש:

פסקה ח

אך הבל בני אדם. ולא פירש באיזה ענין הם הבל והדבר למוד מסופו שכתוב המה מהבל יחד היינו בענין הזיווג בזה מה שמסכימים בני אדם לפי שכלם הוא הבל וכזב כי כל הזיווגים ע"פ גזרה העליונה מעת יצירתם שלא נגמר עדיין בנין גופם בבטן אמם ומ"ש במאזנים לעלות פי' שעלה ושקל במאזנים של אל דעות איך לזווגם ועי' מ"ש ב"ר פר' נ"ט סימן ט' כנען בידו מאזני מרמה ושם מבואר ועי' במ"ר פר' ט"ז סוף סימן כ"ג וש"נ:

האדם הגדול בענקים. ב"ר פר' י"ד סימן ו' וש"נ וזהו הבל בני אדם הבל של בני אדם בני אברהם שנקראו אדם וכזב של בני איש שאברהם נקרא גם איש כמ"ש השב את אשת האיש וכמ"ש מארץ מרחק איש עצתו שנדרש על אברהם ומ"ש במאזנים לעלות בחודש תשרי שמזלו מאזנים לעלות מענין ביטול וכריתה כמ"ש כעלות קדים יעלו בתוהו

על ביטול וכריתות העונות. ובפסיקתא סוף פרק מ' הגירסא באים בחשבון במאזנים ששוקלים וחושבים מעשיהם במשקל של אל דעות:

פסקה ט

בירחא דשבועתא. פסיקתא פר' מ"ם סימן ו':

מה צורך לשבועה. כי השבועה שייך במקום שיש לחוש שיהיה קטרוג על עשיית הטובה ולא יוכל לקיימה כענין יוסף ליעקב וכענין השבועה שנשבע הש"י למשה כמ"ש לעיל ריש פרשה כ"ג גאלת בזרוע עמך ע"ש אך כאן היה הדבר ברצון שלם בלא קטרוג של מדה"ד. ותירץ שאברהם ביקש שיזכור לו דבר זה בעת שיהיה העברת רצון כשיבואו בניו לידי עבירות וכי על זה ביקש כשם שהייתי כאלם לא יפתח פיו כך תעשה למקטרגים שלא תתן להם פתחון פה לקטרג כך הוא בפסיקתא שם ושם באריכות וכאן קיצור וכל זה ע"י השופר של איל בחודש השביעי:

פסקה י

וישא אברהם. עי' כל הענין ב"ר פר' נ"ו סימן ט' מש"ש ובפסיקתא פר' מ' שם:

ונסבך בחורש אחר. דורש מ"ש והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו שמאחר שלא היה כאן אלא איל אחד איך אומר איל אחר ותיבת אחר מיותר ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב איל נאחז בסבך אחר שהיה שם הרבה סבכים והיה נאחז בזה ויצא ממנו ואח"כ נאחז באחר וזה ע"פ מדה ט' והנה מ"ש נאחז בסבך משמע שהאיל עצמו נאחז בסבך בצמרו ואח"כ אמר בקרניו ודורש שמ"ש בקרניו שע"פ מדה י"ז פי' שעתידין ליגאל בקרניו שיתקעו בו לגאולה:

וה' אלהים בשופר גדול יתקע. וס"ד וה' עליהם יראה והיינו בציון וכמ"ש ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה וזהו הגאולה ואח"כ כתוב והושיעם ה' אלהיהם בזכריה שם:

וה' עליהם יראה. ה' אלהים בשופר יתקע:

עוסקים במלאכתם. טרודים במזונתן ואינם עוסקים בתורה ובעבודת ה' וחוטאים וזהו נאחז בסבך ואח"כ בר"ה נידונין וניצולין מן הדין ע"פ השופר וזהו בקרניו וכנ"ל:

פסקה יא

כל השביעין. במ"ר פר' ג' סימן ח' ופר' י"ב סימן י"ז ודורש ד"א בחודש השביעי:

שנאמר ודוד הוא השביעי. צ"ל דוד השביעי בד"ה א' ב' י"ד:

בחודש השביעי. ונתנו בו מצות הרבה ר"ה שופר יוה"כ תשובה מחילה סליחה וכפרה סוכה לולב ד' מינים ניסוך המים קרבנות הרבה שבעים פרים ערבה עצרת חג האסיף:

ושבעה שמות לארץ. הנה ארץ אדמה תבל ידוע וארקא ירמיה יו"ד די שמיא וארקא לא עבדו ציה כמ"ש ירמיה ב' ו' בארץ ציה וצלמות הושע ב' כ' ושתיה כארץ ציה נשיה כמ"ש תהלים פ"ח וצדקתך בארץ נשיה אך גיא צ"ע שאיני יודע מקומו במקרא ויתכן מאד שהכוונה על מ"ש תהלים כ"ג גיא צלמות וכמ"ש ישעיה ט' א' אך נמצא בפיוט גיא ואפסיה ועיין מדרש משלי ח' יושבו בארץ צלמות ובירמיה ב' ו' בארץ ציה וצלמות דחשיב יו"ד שמות לארץ ונותן טעם לכולם ועי' מדרש כונן:

פסקה יב

ר"י ור"ל. בא לפרש מ"ש כאן זכרון תרועה מקרא קודש ובסדר פינחס כתוב יום תרועה יהיה לכם ובירושלמי פרק ד' דר"ה מאמר זה בשלימות ובפסיקתא פר' מ' סוף סימן ב' בקיצור:

בזמן שבא בשבת. ונמסר הדבר לחכמים לקיים שני הפסוקים:

אמר רשב"י. כאן חסר והגירסא בירוש' שם מעתה אפילו במקדש לא ידחה פי' מאחר שדורשים פסוק זכרון תרועה כשחל בשבת א"כ אף במקדש לא ידחה ע"כ דורש ממ"ש רשב"י על שבמקדש יודעים זמן של ר"ה באמת באין ספק ע"כ דוחה ומקשה עוד שם א"כ כל מקום שיודעים בוודאי ידחה ועל זה תירץ ממ"ש רשב"י יום תרועה ועשיתם עולה שבמקום שמקריבים קרבנות יהיה תמיד יום תרועה ואפילו בשבת וכאן חסר כל זה ע"כ אין טעם לדברים:

וכאן כתיב ועשיתם. ודורש ע"פ מדה י"ו מדבר שהוא מיוחד במקומו שע"י שעושים תשובה ביום זה ונידונין לטובה אינם אותם בני אדם שהיו תחלה כשהיו חייבים וכלשון הפסיקתא אמר הקדוש ברוך הוא בני עשו תשובה באלו יו"ד הימים בורא אתכם בריה חדשה כענין שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וכמ"ש לקמן פר' ל' סוף סי' ג' ועם נברא ומ"ש כאן כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה נאום ה' עומדים לפני כן יעמד זרעכם ושמכם שיהיה כשמים וארץ חדשה כן יעמדו ישראל לפני ה' בריה חדשה וכמו שם אשר אני עושה כך כאן ועשיתם והנה כאן כתוב והקרבתם רק בסדר פינחס כתוב ועשיתם עולה לריח ניחוח כדי לדרוש ועשיתם ע"פ מדת ממעל ומנגד שעל שיעשו מעשים חדשים יהיו בריה חדשה:

פרק ל

פסקה א

ולקחתם לכם. מאחר שעיקר מצות לולב שיגביה ויטלטל הד' מינים למה אמר ולקחתם הי"ל והגבהתם או ונטלתם וכדומה ע"כ דורש גז"ש שרומז על לקיחת התורה והמצות שנקראו לקח כמ"ש כי לקח טוב וכמ"ש קחו מוסרי וגו':

ואל כסף. ובוודאי לא בא הכתוב לאסור להרויח כסף בהיתר וכן למה תשקלו כסף וכי אסור לשקול כסף ע"כ דורש שלא תצטרכו ליתן כסף לשונאכם בגלות שעיר:

שלא שבעתם מיינה. וכמ"ש חז"ל בברכות ושבעת זו שתי' וכמ"ש כאן בפסוק הקודם בלא מחיר יין וחלב:

כתיב ופקדתי על כל לוחציו. דורש ד"א על הפסוק קחו מוסרי ואל כסף שלא יסולה ויערך בכסף ע"פ מדה י"ז כמ"ש כי טוב סחרה מסחר כסף וכמ"ש הנחמדים מזהב וגו' והתורה יקרה על כל המצות אפילו ממצות צדקה שאסור ללחוץ על הצדקה ועל שכר התורה מותר ללחוץ שאין משלמין בעבור התורה שמלמדין אלא שכר מלאכתן נותנים להם:

ר' יוחנן. בא לפרש מ"ש קחו מוסרי ואל כסף שישתדל בעסק התורה ולא ישתדל בקנין הכסף ויעזוב קנין הכסף בעבור קנין התורה כמו ר"י ועי' כל זה שמ"ר פר' מ"ז סימן ה' שי"ר פסוק מים רבים דף ל"ח א':

כד דמך ר"א בר"ש. שי"ר פסוק מי זאת עולה דף כ"א א' וכל מעשים אלו הובאו דרך אגב ואגב דאגב:

בד' מיני. פי' ה' מעה כסף כמ"ש לעיל פר' כ"ח סימן ז' בשם מ"ע והכוונה במעט כסף. ומ"ש והיא גרמה לישראל הכוונה שאם לא היו ישראל עושים מה שנצטוו בעשיית הפסח ולטבול האזוב בדם וליתן המשקוף ושתי המזוזות כאשר נצטוו לא היו נגאלים ממצרים ולא עברו בים ולא ירשו את הארץ שהיא ביזת ל"א מלכים הרי שגם האזוב גרם להם הכל. ועל פי מדת גז"ש של תיבת ולקחתם דורש ק"ו על שכר הלולב וה"ה לכל המצות בעוה"ז ובעוה"ב:

פסקה ב

תודיעני אורח חיים. ב"ר פר' נ"ט סימן ו' ומאחר שמבואר כאן שביקש ברוה"ק בהכרח שהשיבו לו והיינו ע"פ מדה י"ז היינו במשלי ו' ודרך חיים שבקש דוד ע"י תוכחת מוסר וכן הוא במשלי יו"ד ט"ז אורח לחיים שומר מוסר עי' לעיל פר' כ"ט סימן ה':

בה' שמחות. עי' מ"כ וי"ד"מ שצ"ל שבע שמחות וכמ"ש אלו ז' כתות וכמ"ש עוד שבע שמחות ז' מצות שהוקשה לו מ"ש שובע שמחות מה ענין השביעה אל השמחה ודורש א"ת שובע אלא שבע ע"פ מדת ממעל:

ז' **כתות של צדיקים**. מדרש תהלים י"א עי' ילקוט ריש דברים פסוק ראה נתתי שבע שמחות כנ"ל וכו':

ברה כחמה. ור"ד מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה והמדרש הקדים ברה כחמה שהוא הגדול מכל השבעה:

למנצח על שושנים. תהלים מ"ה עי' ילקוט תהלים מ"ה ומאריך שם שעל שנדמו לשושנים לכך נצחו וזהו למנצח על שושנים:

והנה מנורת זהב כולה. כמ"ש שם זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי פי' שדמיון מראה המנורה רומז לאותם שאינם סומכים על חיל וכח כ"א סומכים על רוחי:

נעימות בימינך נצח. שובע שמחות את פניך נעימות בימינך שאלו השבע שמחות הם הצדיקים שידמו לאילו איזה הוא הנעימה שבהם שעומדת לימינו של הקב"ה הם הבאים מכח התורה שנתנה בימינו של הקב"ה:

שמלמדין את התינוקות. בנעימה בטעמי המקרא שקולו ערב על ' הקב"ה שאין בהבל פיהם חטא:

חגיגה ושמחה. הם שלמי שמחה ולמה שני מינים ותירץ אחת על י"ט ואחת על שמחת הניצוח:

באיין. ופירושו מסתבר מענין כידון והמ"ע כתב פירושו בלשון יוני לולב וכף תמרים והיה מנהג ליתן ביד הנוצח כף תמר לאות נצחון:

כך ישראל. לעיל פר' כ"א סימן א':

דאינון ניצוחיא. ועל שמחה זו מקריבין שלמי שמחה ועי' בתנחומא כאן סי' י"ח:

פסקה ג

פנה אל תפלת הערער. שהתפללו ישראל בר"ה ויוה"כ כמ"ש בסוף הסימן אל תבזה את תפלתם:

וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ולמה קורא להקב"ה נצח ישראל במקום זה ע"כ דורש א"ת נֶצַח אלא נָצַח ישראל בעת שיש לישראל סימן ניצוח והיינו הלולב לסימן שנצחו בדין נגד השטן אז אנו יודעים שנעתר לנו וברך אותנו ולא ישקר ולא ינחם ועל שם זה קורא להקדוש ברוך הוא נצח ישראל:

שנקרא נעים. על שקורין עמו את ההלל בנעימה ועל שמנענעים בו בהלל נקרא נעים מלשון נענוע כמ"ש במ"ר פר' ד' בסימן כ' ובמנענעים ש"ב ו' ה' זה הלולב שאדם מנענע בו וזהו נעים מלשון נע ונד:

פנה אל תפלת הערער. במזמור תפלה לעני ועי' במדרש תהלים ק"ב ובילקוט שם שמקדים תחלה הדרשה על פסוק תפלה לעני וכאן עיקר הדרשה על פסוק פנה אל תפלת הערער כו' תכתב זאת והשאר הובא דרך אגב ואח"כ חוזר לדרשה שעל פסוק פנה:

לקישיא. עי' ב"ר פר' ע"ג סוף סימן יו"ד פלוגתא דר"י ור"ל:

ד"א פנה. תיבת ד"א חוזר לריש דרשה של סימן זה שדרש פסוק פנה אל תפלת:

היל"ל לא בזה את תפלתו. עי' בדומה לזה ב"ר ריש פר' ע"א:

זה תפלתו של מנשה. עי' ב"ר פר' ס"ג סימן ה' ויעתר לו ב"ר פר' י"ד בסימן א' ב' פעמים ועי' ד"ר פר' ב' סימן כ' רות רבה פסוק ויאמר לה בועז ובירושלמי פר' חלק:

מהו ויעתר לו. שהרי כתוב שם ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו א"כ מ"ש ויעתר לו מיותר ע"כ דורש שמ"ש ויעתר להשמיענו באיזה אופן קבל תפלתו דרך חתירה ע"פ מדת ממעל בלשון ערביא ומ"ש תפלת אבותיו היינו דוד שהקדים להתפלל עליו פנה אל תפלת הערער ונזכר לו עתה זכות דוד ותפלתו בעדו ולרווחא דמילתא אמר שכן בערביא שגם בלה"ק הע' והח' מתחלפין באחה"ע וע"פ מדת ממעל אפילו באותיות שאינם מתחלפין אך האמת כן הוא שכך קורין בערביא:

ברוח השיבו. שהיל"ל ויביאהו או ויחזירהו ואמר וישיבהו ללמדינו ע"פ מדת ממעל איך השיבו ומפרש מלשון נשב וכמ"ש ישב רוחו יזלו מים ובתפלה משיב הרוח שעושה הש"י את הרוח מלאך כמ"ש עושה מלאכיו רוחות והשיבו ונשאו מיד שונאיו מבבל:

אית דין ואית דיין. שהיה די שיאמר וידע מנשה את ה' מהו כי ה' הוא האלהים:

בדורות הללו. שהתפלה היא ההצלה היחידית שנשאר לנו אחר חורבן בית המקדש וזהו פנה אל תפלת הערער שהתפלה כמו ערער בערבה יחידית וע"כ לא בזה את תפלתם:

שהיה נטוי למיתה. ע"י סנחריב שאיבד הכל וכמ"ש ויחן על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם וכל שכן האחרים ולא נשארה רק ירושלים וכמ"ש שם ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם וזהו פנה אל תפלת הערער אל תפלת ירושלים שנשארה כערער ועם נברא שנצלו מיד סנחריב דומים לנבראים מחדש יהלל יה שאמרו שירה על הנס בליל חג פסח וכמ"ש השיר יהיה לכם כליל התקדש חג:

זה דורו של מרדכי. שפנה אל תפלת אסתר שהיתה בבית אחשורוש כערער בערבה ולא בזה את תפלת כל ישראל בכל המדינות תכתב זאת לדור אחרון זהו כתיבת המגילה

שכתוב בזה וזכרם לא יסוף מזרעם ועם נברא יהלל יה כמ"ש במזמור כ"ב בסופו שאמרה אסתר יבואו ויגידו לעם נולד כי עשה על הנס שנשארו כלם בחיים וליהודום היתה אורה וגו':

שהם נטוים למיתה. מרוב הצרות בגלות ובמדרש תהלים וילקוט הגירסא שהם כמתים בעברות ובאים ומתפללים לפניך ביום הכפורים ואתה בורא אותם בריה חדשה ומה לנו לעשות ליקח לולב ולקלס שנאמר ועם נברא יהלל יה ע"י התשובה כמ"ש לעיל סוף פר' כ"ט ומ"ש תכתב זאת שיכתבם לחיים בימי הכתיבה יהלל יה בחג הסוכות:

פסקה ד

היער וכל עצי היער. צ"ל יער כל עצי יער פי' שהיל"ל אז ירננו עצי יער וכתב כל עצי יער לדרוש יער על אילנות שעושים פירות הם לולב ואתרוג כמ"ש אכלתי יערי עם דבשי וכמ"ש ביערת הדבש ותיבת כל מרבה אילנות שאין עושים פירות הדס וערבה:

כי בא בר"ה וביוה"כ. שכתוב שני פעמים כי בא במזמור צ"ו שדורש עתה וזה ע"פ מדה יו"ד כי בא בר"ה כי בא ביוה"כ ואז ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו (כי תיבת במישרים הוא בסוף מזמור צ"ח) וכמ"ש בסוף סימן הקודם ומה עלינו לעשות וכו':

פסקה ה

בנקיון כפי במקח ולא בגזל. כמ"ש נקי כפים היינו מגזל ובמדרש תהלים הגירסא שיהיה נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהיה סניגור נעשה קטיגור ואח"כ ואסובבה את מזבחך ה' וזהו ולקחתם וכמ"ש בסימן הסמוך:

כההיא דתנינן. סוכה כ"ט במשנה:

לשמיע בקול תודה. השיר שאומרים על הקרבנות:

זה הלל. כי לא יתכן לספר כל נפלאותיו אלא ע"כ פי' על הרבה מיני נפלאות לשעבר ובהווה ולעתיד:

לדורות הללו. כמ"ש למה יאמרו וגו' היינו בגלות:

לימות גוג ומגוג. הכוונה על מ"ש יחזקאל ל"ח אל גוג ארץ המגוג ומפורש שם בפ' שבאו עמו כל הגוים:

אלי אתה ואודך. שאז יהיה אלי ביחוד כי יבוער רוח הטומאה מן הארץ:

פסקה ו

תני ר' חייא במקח. ירושלמי סוכה פרק ב' והגי' שם במקח ולא בגזל אר"ל מי שלוקח לולב גזול למה הוא דומה לאחד שכיבד את השלטון קערה אחת ונמצאת שלו פי' של השלטון וכל העם צווחין אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו ובגמרא דילן סוכה דף מ"א

ולקחתם לקיחה לכל אחד ואחד מכם לכם משלכם ולא הגזול וכאן הביא ב' הדעות שיש כאן שני למודים על הגזל דעת הירושלמי ולקחתם במקח אבל לא בגזל ודעת הגמרא לכם משלכם:

לולב לזכות בו. שילמוד עליו זכות ליום הדין לפני השי"ת וכן הענין בתנחומא כאן סימן י"ח:

פסקה ז

ביום הראשון. בפסוק מ' ובפסוק הקודם אך בחמשה עשר יום והיל"ל ולקחתם לכם והיינו יודעים שהוא ביום ט"ו הנ"ל שהוא יום ראשון לי"ט של סוכות ולמה הוצרך לומר ביום הראשון:

שחייבת ליפס למלך. פירש במ"ע שהוא מענין מלקוח והוא ענין ביזה ומ"ס וכל הענין בתנחומא כאן סימן כ"ב ובקוה"ר בפסוק לך אכול בשמחה דף ק"ו ב':

ביה"כ הכל מתענין. הג' שם ושם והקב"ה מוחל להם הכל ומ"ש כאן והקב"ה אומר להם לישראל מן הכא ולהלן נחל חושבנא הוא מיותר ומקומו לקמן בסמוך והוא נגרר לכאן בטעות:

כל ישראל עסוקין במצות. פי' בטרדת מצות ובהכנתן ובראשון עומדים בלולביהם ואתרוגיהם ואז נוצאים בדין כהוראת הלולב כדלעיל בסימנים הקודמים ונגמר המשפט של אשתקד ומתחיל חשבון אחר חדש מיום ראשון זה:

כי עמך הסליחה. הילל"ל כי תסלח למען תורא מהן כי עמך ע"כ דורש כי עמך הסליחה צפונה וממתנת כנ"ל על שהתענו גדולי הדור ובמדרש קהלת גורס מאמר ר' אחא אצל שהתענו מער"ה:

ליתן אימתך. שאם היו יודעים שאתה סולח לא היו יראים אותך שהיו מתיאשים מן התשובה ונשארים בחטאם ובמדרש תהלים ובילקוט שם הגירסא ליתן אימתך על בריותיך ביום הכפ':

פסקה ח

אלא יום ראשון. אף שמצות לולב במקדש שבע הימים אינו דוחהשבת אלא יום ראשון בלבד:

שטעם עצו ופריו שוה. ב"ר פר' ט"ו סימן ז' ר' אבהו דעכו ושם הגירסא שעצו נאכל כפריו ועי' כל זה בת"כ סוף פר' אמור שאמר פרי עץ ולא אמר איזה פרי ולא בא לסתום אלא לפרש ומאחר שלא פירש כאן איזה פרי בהכרח לדרוש ולמצוא מפורש בכתוב מה הוא.

הדר על המים. ומרומז ג"כ בתיבת הדר כמ"ש במ"כ מהגמרא ע"פ מדת ממעל בלשון יוני הדר אידור:

פרוד יכפתנו. שאמר כפות תמרים משמע שצריך לכפתו אם הוא פרוד:

שענפיו חופין. ע"ש ברש"י דמפרש ענף עץ שכולו ענף שהעץ מחופה בעלין כו':

ת"ל וערבי נחל. שהוי"ו בא לרבות שמ"מ כשר:

פרי עץ. לשון יחיד וכפות תמרים חסר מורה אחד וענף עץ עבות. עבות הוא לשון עבותות שאינה פחות משלושה עבותה יחד וערבי נחל לשון רבים שנים.

וערבי נחל. מלשון ערבות הרקיע השביעי ששם הקב"ה כמ"ש לעיל פר' כ"ט ריש סימן י"א וע' במ"ר פ' י"ב סי' י"ז הן דמלכא שרי:

פסקה י

שהדרה הקב"ה בשיבה. אין הכוונה שנתן לה שיבה שאין זה הידור לאשה אלא הכוונה שלעת שיבתה החזירה לימי נערותה כמ"ש אחרי בלותי היתה לי עדנה:

לפני אחותה. גם לפני בלהה וזלפה וכל בית יעקב:

פסקה יב

כפות תמרים אלו ישראל. ובפיוט יום א' דסוכות מכנה בהיפוך ע"ש וראי' לדברי המדרש ממ"ש והריחו ביראת ה' שהיראה והמע"ט מכונים בריח מהטעם בתורה שנמשלה ללחם ויין:

הבונה בשמים מעלותיו. ואגודתו על ארץ יסדה שכשנעשים בארץ אגודה אז כ"י הקב"ה מתעלה בשמים וע' שמ"ר פר' י"ז ריש סי' ג' במ"ר פר' ט"ז סי' י"ח וס"ל כמ"ד לולב צריך אגד סוכה דף י"א ב' ת"כ אמור במקומו:

פסקה יג

אותי אתם לוקחים. עי' שמ"ר ריש פר' ל"ג:

ויקחו אליך שמן. ויקרא כ"ד ב' ובריש סדר תצוה ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ג':

ועכשיו שאמרתי לכם. על שעתה עומד המדרש בפסוק ולקחתם ומשחוזר לענינו אומר ועכשיו:

שמוריד לכם מטר. כמ"ש ר"ה ט"ז א' ובחג נידונין על המים. וד' מינים אלו גדילים על המים אתרוג כמ"ש לעיל פר' זו סימן ח' הדר על המים ובהדס כתיב בין ההדסים אשר במצולה היינו המים ובערבה כתיב ערבי נחל כערבים על יבלי מים:

פסקה יד

כל עצמותי תאמרנה. ה' מי כמוך עיין תנחומא כאן סימן י"ט וכי העצמות מדברים ומהללים אלא הכוונה על שאומרים הלל בד' מינים אלו שהם דומים לאברים שכוללים כל הגוף לולב ושדרה שמתפשטים מצדי השדרה הצלעות לכאן ולכאן כמו הלולב ועץ הלולב בולט מן העלים לחוץ כן השדרה ותמונת העלים של הדס דומים ממש לתמונת העין ותמונת עלי הערבה ארוכים בארכם וקצרים ברחבם כדמות שפתים האתרוג בתמונת הלב:

פסקה טו

אחר כל אותה חכמה. כל הענין בתנחומא כאן סימן כ':

שלשה המה נפלאו ממני. מנינא למה לי הלא חושב לפנינו מפורש דרך הנשר וכו' ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז על מספר אחר לבד מה שמפורש ג' על פסח מצה ומרור שבאים ביחד וד' על ד' מינים שבלולב שבאים ביחד וג' של פסח אמר נפלאו וכמ"ש ואביטה נפלאות מתורתך ויצ"מ נקרא נפלאות וזהו ג' המה נפלאו ממני ועל ד' מינים שבלולב אמר לא ידעתים שאינם מפורשים היטב במקרא:

עושים פירות הדר. קושיא בלא תירוץ ובתנחומא ליתא תיבת הדר כי אין כל האילנות עושים פירות הדר ע"כ נראה לי ברור שתיבת הדר הוא התורוץ שמכאן דורש על האתרוג כדלעיל סימן ח' בהדיא וכאן קיצר:

שתי כפות תמרים. כפי הקרי כפות לשון רבים ואין נוטלים אלא אחד והתירוץ על שכתוב כפת חסר שאינו אלא אחד ועי' בתנחומא בא"א:

לבה של תמרה. לולב הוא לשון משנה ודורש ע"פ מדת ממעל מלשון לב דרך אגב שהזכיר שם לולב:

חזר והזכירם. באותה פרשה עצמה שנאמר ג' המה מטיבי צעד וארבעה שהמנין מיותר כנ"ל אלא לדרוש ע"פ מדה י"ז שהג' מינים שבפסח והד' שבלולב שאע"פ שהם נפלאים ממנו עכ"ז ישראל מקיימים אותם בשמחה ומטיבים צעד שרוצים לעשות רצון קונם:

והמה חכמים מחוכמים. וזה לשון התנחומא ארבע הם קטני ארץ אלו ארבע מינים הללו והמה חכמים מחוכמים שהם גדולים לפני הקב"ה שהם מתחכמים ומלמדים דעת וחכמה לפני מי שאמר והיה העולם ד"א והמה חכמים מחוכמים מי פירש לנו שהם אתרוג ולולב והדס וערבה חכמים והמה חכמים מחוכמים וכאן חסר וקיצר:

פסקה טז

בזכות ולקחתם. וכמ"ש לעיל ריש סימן ז' שתחלה אמר בחמשה עשר ואח"כ אמר ביום הראשון לדרוש מדת ממעל ומנגד ומדה י"ז והדרשה בב"ר פר' ס"ג סימן ח' ומ"ש אני נגלה לכם ראשון היינו מפסוק אני ראשון ואני אחרון כ"ה בב"ר שם ועי' היטב פסחים דף ה' הרי שתיבת ראשון ע"פ המדות כולל המעשה הטוב והשכר הטוב ומי שישלם השכר בשני אופנים אחד מניעת הרעות והצרות והב' הטוב והנעימות תחלה ינקום מהשונא ואח"כ יעשה טוב בבנין ביהמ"ק והמשיח בציון וירושלים ותיבת הראשון מורה על כל תיבות הראשון השייכים לענין זה כנ"ל:

פרק לא

פסקה א

פתחא בריש פרשת אמור. לעיל פר' כ"ו סימן ה' וש"נ ומבואר ענין הצדקה שבעליונים ובדרשה זו פתח שם בסימן ה' אגב דרשת אמור ואמרת:

שאתה כובש על מדה"ד. כמ"ש לעיל פר' כ"ז בסימן א' צדקתך על משפטיך וכו' וכן כאן וצדקתך אלהים שבמדת צדקתך אתה כובש על מדה"ד:

פסקה ב

ר' יצחק פתח. ד"א ויקחו אליך ודורש שפרשה זו נאמרה בפרשת ואתה תצוה ונשנית כאן בפרשת אמור ונשתלשה בפרשת בהעלותך והיא פרשה קטנה שיכולים לקבלה ולזוכרה בפעם אחת ועכ"ז נשתלשה בתורה ג' פעמים וזה בנין אב על כל פרשיות של תורה שנשתלשו וכמ"ש בילקוט תהלים קי"ט שמסיים שם וכן כל פרשיותיה של תורה נאמרו בסיני ונשנו באוה"מ ונשתלשו בערבות מואב וכאן מוסיף שהדברים עוד ק"ו שאם היו רק שוים היו נלמדים בבנין אב אך על שפרשה זו קטנה הרי עוד ק"ו על פרשיות הגדולות שכוללים הרבה דינים והלכות ועל שיש בפרשה זו צורך לאוה"מ הוצרך לומר פעם שלישית מיד שהוקם אוה"מ אך אותם שהם לדורות נשתלשו בערבות מואב בסוף ארבעים שנה ומ"ש שנצרפו שאין הלשון שוה בג' הפרשיות שיש בזה מה שאין בזה וכלם באים ללמד על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות:

פסקה ד

נרך בידי. היינו הנשמה כמ"ש נר ה' נשמת אדם וכתוב אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. ועי' שמ"ר פר' ל"ו סימן ג' ד"ר פר' ד' סימן ד':

ראשך עליך ככרמל. שי"ר פסוק זה דף ל"ה א' ותנחומא תצוה סימן ו' וכל דברי שיר השירים הם דברי משל והנמשל ע"פ המדות ראשך מלשון רש ועני וגם דורש ראשך כמ"ש ראש הכרמל ומ"ש ולמה שם וכו' הובא דרך אגב ובתנחומא שם ליתא:

ודלת ראשך כארגמן. כמלך לבוש בארגמן והכוונה על המלך המובחר הוא דוד וכמ"ש מכילתא בשלח פסוק ויבאו בני ישראל שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות והלבישו לדניאל ארגוונא וכתוב שם ותלתא במלכותא ישלט ושרי יהודה הוא נחשון. הנשיא ליהודה שזכה בים שיצא ממנו מלכות בית דוד וזהו רגמתם מלשון ארגמן או כמ"ש זכריה ז' ב' רגם מלך:

שאסר עצמו בשבועה. כמ"ש ריש מטות או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו וזהו אסור ברהטים:

של יעקב בזכות מי. זה לפי דעת ר' לוי דאמר בזכותו של יעקב אלא שהפסיק בדעת ר' אבא ב"כ שדורש על אברהם שהיה קודם יעקב שכתוב בו רץ אברהם ות"א רהט אברהם ודעת ר"ל על יעקב שכתוב בו ברהטים ויתכן שמ"ש בתוך רהיטין של יעקב פי' בהליכות רבעיותיו כמ"ש ומספר את רובע ישראל ואח"כ שואל בזכות מי ותחלה דורש ברהטים בתוך רהטים ואח"כ דורש ברהטים בזכות רהטים ודו"ק:

ר' יהודה משלו משל. ועי' במ"ר פר' י"ט סימן י"ב וש"נ:

בקמפון. בערוך ס"א בקנפון פי' שדה ששוחקים בו המלכים בלשון יוני קנפין ובמ"ע פירושו בלשון רומי שדה מרווח הן לטייל הן לצחק:

אני מניתיך מלך. ועי' שמ"ר סוף פר' ב' ובמ"ר פר' ט' סוף סימן י"ג ג"כ על משה מפסוק זה אך בר"ה בברכת מלכיות חושב פסוק זה בחשבון יו"ד פסוקי של מלכיות של הקב"ה ומי שדורש על משה צ"ע שיחסר לו פסוק אחד של מלכיות. [ומאת הגאון מהרש"ש זצ"ל שמעתי כי לדעת זו נספח הפסוק באחרונה ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' למלא את מספר עשרה החסר מן ויהי בישורון מלך והגאון בעל נו"ב בתשובותיו עם הגאון מהר"י פיק תמהו למה בא הכתוב הזה מן התורה באחרונה וא"ש]:

פסקה ה

ד"א צו את בני ישראל ר"י דסכנין כו' כצ"ל:

עיר גבורים עלה. עי' מדרש משלי כ"א:

גברים כתיב. ובמדרש משלי שם הגירסא ומנין שנקראו המלאכים גבורים שנאמר גבורי כח עושי דברו והוריד עוז זו תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן:

בטחונן של מלאכים. שבשעה שהורידה כבר היתה עוז מבטחה היינו שהמלאכים בטחו בה:

שבטחונה בה. כמ"ש אבות פרק ו' גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה וכמ"ש אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וכמ"ש לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה וגו' וזהו עוז מבטחה שכל הטובות תלוים בה בעצמה:

פסקה ו

היש מספר לגדודיו. וס"ד ועל מי לא יקום אורהו ועל זה עיקר הדרשה ודורש רישא דקרא דרך אגב ע"פ מדה ט"ו:

קילוסו עולה משלם. שהיו בעלי רוה"ק שהיו משיגים איך שאין מספר לגדודיו ולאחר שחרב ביהמ"ק לא השיגו הנביאים כי אם מעט מגדודיו אלף אלפין ורבוא רבבן ועי' בשבט יהודה ס"י:

מתאוה לאורן של ישראל. עי' לעיל פר' זו סימן ג':

פסקה ז

חלונות היו לביהמ"ק. במ"ר פר' ט"ו סי' ב' ובתנחומא בהעלותך סימן ב':

שקופים אטומים. שקופים פי' שרואים האור דרך החלונות כמ"ש וישקף אבימלך בעד החלון. בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא. ואיך אמר אטומים והם ב' כתובים מכחישים. ודורש ומכריע שקופים מבחוץ שהיו שם רחבים ואטומים מבפנים ואין פירושו אטומים ממש אלא פירושו מקטינות וצרות מבפנים:

להוציא אורה גדולה. פי' אור השכל ורוה"ק ושפע אלהי ואור הסליחה אור ישועה ועזרה ואור זה גדול מאור העינים:

ר' שמעון בר יהוצדק. ב"ר פר' ג' סימן ד' וש"נ ומבואר:

ואין כבוד אלא ביהמ"ק. ומשם האורה יוצא לעולם וע"כ נעשו החלונות באופן הנ"ל ומאחר שכל האורה יוצא מהמשכן ובהמ"ק והוא מצוה להדליק שם אלא לזכותנו כמ"ש במ"ר ט"ו שם ובסימן הסמוך כאן:

פסקה ח

הגלגל הזה. במ"ר פר' ט"ו סימן ב' וסימן ט':

ליזון עיניו ממנה. להסתכל בה ולהלות ממנה ולמעלה כתוב נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה הרי הם אלף אלפים שמשים כמו השמש (וכן דעת חכמי התכונה האחרונים על כל הכוכבים הקיימים שיש מהם גדול כשמש ויש בכפלים מהשמש):

ה' חפץ למען צדקו. למען הרבות מדת טובו וצדקתו להרבות שכר לישראל הרבה להם תורה ומצות ולא לצרכו חלילה ומ"ש לא בראתי נראה שצ"ל לא באתי:

כל אותן ט' חדשים. כמ"ש איוב כ"ט מי יתנני כירחי קדם וגו' היינו בעת שעברו עליו ירחים בימי קדמותו והתחלתו במעי אמו ואז בהלו נרו על ראשי וכמ"ש בתנחומא ריש תזריע ולעיל פר' י"ד סוף סי' ב' נדה דף ל' באריכות:

פסקה ט

שמש ירח עמד זבולה. כמ"ש נדרים דף ל"ט שמש וירח בזבול מאי בעי והא ברקיע קביעי ע"ש ועי' במ"ר פר' י"ח סי' כ' וכאן מתרץ באופן אחר שבזבול שם מקום הביהמ"ק של מעלה ושם בהכרח שיעלו ויטלו רשות וכמ"ש בחגיגה דף י"ב ועל זה אומר כשעומד בזבול מקום השכינה אז לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתיך על ששם כהים עיניהם מזיו השכינה והולכים לאור חציו וחניתו:

חרדל של דם. עי' לעיל פר' כ"ד סי' ג' חדרה או חרדא דדמא ובמדרש תהלים י"ט וילקוט שם טיפה של דם ועל שמדמה לאורח של נשים שמטמא בטפת דם כחרדל לכך אמר לשון חרדל של דם:

לרוץ אורח. והיל"ל לרוץ בעולם לדרוש ע"פ גז"ש אורח כנשים:

יושב בדין על גלגל חמה. ובמדרש תהלים הגירסא בכל יום עומדים בדין לפני הקב"ה לפי שהם מתביישים לצאת ואומרים שהבריות משתחוים לנו ומכעיסים להקב"ה ומה הקב"ה עושה להם מאיר בהם חציו והם יוצאים בע"כ:

בבוקר בבוקר יתן וגו'. למה דווקא בכל בוקר ע"כ דורש כפי משמעות התיבות ולא כפי הענין שהקב"ה שופט בכל בוקר את האור הוא השמש כמ"ש ויקרא אלהים לאור יום שאינה רוצה לצאת והקב"ה שופט אותה וע"כ לא פסק בשום יום האור וכמ"ש בישעי' מ' כ"ו שאו מרום עיניכם וגו' מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר ואף שהדבר טבעי לשמש שיתאדם מראיתו קודם שקיעת החמה שאז היא קרובה לארץ והאדים מפסיקים ונראית לנו אדומה עכ"ז כל הטבעים מלמדים אותנו דעת כמ"ש מלפנו מבהמות הארץ וגו' או שיח לארץ ותוריך וגו' אף כי מאורות אשר יצרם בדעת בבינה ובהשכל נוצרו ללמד אותנו חכמה ומוסר:

לא בהתין. בילקוט הגירסא לא חכמין ולא בהתין לא חכמין הוא פירושו של ולא יודע עול ולא בהתין הוא פירש של תיבת בושת שתיבת ולא נמשך גם לתיבת בושת ע"פ מדה כ"ב כאלו כתוב ולא יודע עול ולא בושת עול:

חמיין להון לקיין. רואים את המאורות שלקין והיה להם ללמוד מזה שאינם אלהות וגם לוקים בעונותם ועכ"ז אינם בושים מלעבדם עוד וכל זה הובא דרך אגב שצוה להאיר במשכן והרי הוא מאיר לשמש ולירח ולאורה הוא צריך כמ"ש בסוף סימן הקודם וזהו ויקחו אליך שמן זית זך לזכותך ואולי כוונתו לרמוז בתיבת זך לזכותך וכמ"ש בסימן ט' אלא לזכותך:

פסקה י

מזיתך. ולא של אחרים ועי' יומא ג' ובילקוט ואולי הכוונה מזיתך שעשהלך טובה והוא שייך לך וכמ"ש ר' אבין:

הביאה אורה לעולם. האירה עיני נח ובניו כמ"ש וידע נח כי קלו המים וזה היה ע"י שהביאה היונה עלה זית:

מהו טריף קטיל. עי' ב"ר פר' ל"ג סימן ו' ושם מבואר:

אפילו אצטרובלין. ב"ר פר' ל' סימן ח' וש"נ ומבואר וכאן פירושו איך אתה אומר שהביאתו מא"י הרי נמחה הכל:

פרק לב

פסקה א

סביב רשעים יתהלכון. וס"ד כרום זולות לבני אדם וכל הענין במדרש תהלים י"ב ואם פירושו שרשעים יתהלכו סביב לא פירש לאיזה דבר יסבבו ואם פירושו שאחרים יתהלכו סביב להרשעים לא פירש מי יסבב את הרשעים ומאחר שלא פירש בהכרח שמפורש כאן היינו ע"פ מדה ו"ז סביב רשעים יתהלכו הצדיקים כמ"ש ויצאו (הצדיקים) וראו בפגרי האנשים הפושעים בי. והצדיקים כתובים בפסוק הקודם והיה מדי חודש בחדשו וגו' יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' וכמ"ש פסיקתא פר' א'. יבואו כל ישראל אינו אומר אלא כל בשר כל מי שבישר ביצרו וכו' ע"ש וגם כאן בפסוק סביב רשעים הנה כתוב תחלה אתה ה' תשמרם כמ"ש לעיל פר' כ"ו בסי' א' בביאור:

ואמר ביום ההוא. היינו ביום הישועה העתידה שאז יודו ויתנו שבח על היסורים ישוב אפך ממני וינוח על שונאי וכמ"ש בסדר נצבים ונתן ה' אלהיך את האלות האלה על שונאיך אשר רדפוך. כי זה כלל גדול זה ישפיל וזה ירים אמלאה החרבה:

אימתי כרום זולות. סוף הפסוק של סביב רשעים יתהלכון באיזה זמן יתהלכון הצדיקים סביב הרשעים כשירומם הקב"ה וכו' וזהו כרום מלשון רוממות וא"כ הי"ל כיקר זולות שזולות הוא מלשון בזיון והיפך בזיון הוא יקר וכבוד ע"כ דורש עוד מלשון כרם כשירומם

כרם זולות מזולזל ושפל וזה ע"פ מדה י"ז כי כרם ה' צבאות בית ישראל. וע"פ מדת ממעל ובמדרש תהלים גורס כרם כתיב ודורש הכתיב וגם הקרי כרום על ההתרוממות:

עוקף עלינו את המקרא. מעקם ומעוות לפרש מ"ש סביב רשעים על הצדיקים שמסבבים לרשעים וא"כ היל"ל סביב לרשעים ואז היינו מוכרחים לדרוש שהצדיקים מסבבים לרשעים אך מדכתיב רשעים משמע שהרשעים מסבבים אלא שלא פירש מה מסבבים ודורש ע"פ מדות הנ"ל שהרשעים מסבבים את הצדיקים כמ"ש קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס תאות רשעים תאבד וזה יהיה לעתיד כמ"ש אחרית רשעים נכרתה כשירומם דבר שהוא עתה מזולזל ובזוי הם המצות שהם בזוים בעיני עובדי כוכבים ואז קרנו תרום קרן הצדיקים וכמ"ש יירם קרן לעמו וגו':

מה לך יוצא וכו'. לשון המכילתא יתרו פסוק לא תעשה לך פסל:

פרגול. פי' במ"ע בלשון יוני שוט ורצועה לרדות:

מה המכות האלה. וס"ד בין ידיך ואמר אשר הוכתי בית מאהבי וזהו שאמר המכות האלה גרמו לי להאהב ודורש אשר הוכתי ובית מאהבי וכי המכים הם מאהבים הלא הם השונאים ע"כ דורש שהמכות גרמו להנלקה להיות אהוב לה':

ד"א אימתי כרום זולות. עתה חוזר לענין הפרשה ודורש מ"ש סביב רשעים יתהלכון ע"פ מדה מ"ש כאן ויצא בן אשה ישראלית שהיה בתוך המחנה בתוך כלל ישראל ויצא מן המחנה להלוך סביב למחנה ואז חרף וזלזל ונודע שהוא ממזר ומ"ש כרום לשון פרסום שנודע ונתגלה לכל וזהו כרום זולת שנתזלזל אצל בני אדם כשנודע שהוא ממזר ומ"ש כרמן של ממזרים פי' נטיעתם ושורשם שנתרחק מן הקהל הוא לזרעו לעולם:

פרסמן ע"י משה. עיקר הכוונה על מ"ש ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי הרי פרסמו שהיה ממזר ועובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד ישראל כשר והוא ממזר על שבא מאשת איש ברצונה. עי' לקמן פר' זו סימן ד':

פסקה ב

גם במדעך. יעי' מדרש קהלת פסוק זה דף קי"ב א' כל דרשה זו וכאן הכוונה לדרוש ד"א על מ"ש הוצא את המקלל כמ"ש בסוף הסימן:

נמשל כבהמות נדמו. דורש כופל לשון נמשל על שבכל האברים הוא שוה לבהמה ונדמה פי' מלשון וידום אהרן שהבהמה שותקת שאין בה כח הדבור מפני כבוד האדם וטובתו וכמ"ש בהדיא במ"ר פר' כ' סימן י"ד וז"ל להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות וידע צרכן וסתם פי הבהמות שאלו היתה מדברת לא היו יכולים לשעבדה ולעמוד בה וכו' וזהו אדם ביקר בל יבין שיש לו כבוד ויקר ויתרון על כל הברואים בענין הדיבור

והדעת אך אם לא יבין יקרותו נמשל כבהמות שנדמו בלא כח הדיבור שאין היתרון כלום מאחר שאינו מבין היתרון כנ"ל:

מלך שלפניך וכו' מלך שבדורך. בקוה"ר שם הגירסא בהיפך תחלה מלך שבדורך ואח"כ מלך שלפניך אצל דוד ששאול המלך היה לפניו וגירסא זו שבקה"ר נראה נכונה יותר:

זה העורב וחכמת טיירין. כמ"ש במ"כ בשם הערוך ובמ"ע הביא תרגום יונתן ע"פ כי נחש ינחש וכן הביא המ"כ ועי' במ"ר פר' י"ט ריש סי' ג' וערומים בטייר:

אזנים לדרך ואזנים לכותל. פי' אם תדבר בדרך וידמה לך שאין שומע עכ"ז סוף שישמעו דבריך מאחר שהדרך הוא מקום הילוך ב"א וכן אצל כותל אולי יש מי אחורי הכותל ששומע ואינך מרגיש:

מכף כל אויביו ומיד שאול. הרי ששאול נקרא אויבו ואמר שירה על מפלתו כך מ"ש יבושו ויבהלו כל אויבי הכוונה ג"כ על שאול ובקה"ר הגירסא לא כך היית אומר יבושו וגו' לא כך היית אומר ביום הציל וגו' והם שני ענינים פסוק יבושו הוא קללה ופסוק ביום הציל הוא שירה על מפלתו ועל זה התפלל דוד שימחול לו כמ"ש שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני על השירה שאמר על שאול כמ"ש במסכתא מועד קטן דף ט"ז ועיין פסיקתא רבתי פר' כ"ו סימן ה' ועי' פר"א פר' נ"ג מה שפירשתי שם דבר נפלא בפרק נ"ג:

יוליך את הקול. ובעל כנפים יגיד דבר הרי קול ידבר וכמ"ש וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע:

הטבה כהטבת נרות. כמ"ש בהטיבו את הנרות שהאירו דבריהם לפניו כמאור המנורה. שי"ר פסוק יונתי דף י"ח א' מכילתא יתרו פסוק וידבר אלהים:

כהטבת הקטורת. שבעת הכתישות הקטורת היו אומרים הדק היטב היטב הדק שהקול יפה לבשמים כך היה חביב עליו דברי ישראל זו שמעתי מהר"ר זלמן מסוחיוואלע ואשר נראה לי בטעם פלוגתתם כמ"ש ד"ר פר' ז' סימן יו"ד שהבאתי שם שתי דעות על פסוק היטיבו א' דקאי על אחר מתן תורה שאמרו קרב אתה ושמע כפשוטו ודעה ב' דקאי על מ"ש קודם מתן תורה שאמרו נעשה ונשמע ומ"ד כהטבת הנרות שאחר הדלקתם מטיבים סובר כדעה א' על הקול שאחר מ"ת ומ"ד כהטבת קטורת שהוא בעת עשייתם קודם הקטרתם סובר כדעה ב' על הקול שקודם מ"ת ושניהם סוברים שהמעשה היא מ"ת:

להם הוא קצפון. וזהו דבריכם ויקצוף שהקצף הוא מצד המקבל כפי חטאו גורם לו קצפון אך הדיין אינו קוצף רק פוסק כפי הדין:

זה משה. חוזר עתה לענין הפרשה ובשביל מאמר זה הובא כל דרשה זו לכאן והמקלל קלל גם את משה כשיצא מחויב מבית דינו. ועיין לעיל פר' ל"א בסימן ד' מלך אסור:
מחצב של סנפירינון. שמ"ר פר' מ"ו סימן ג' נדרים דף ל"ח:
שטס כעוף ועלה לשמים. זה משה שטס כעוף ועלה לשמים כצ"ל ועל כן נקרא עוף השמים והוא הוליך את הקול להקב"ה ששאל ממנו מה דינו של מקלל כמ"ש לפרוש להם ע"פ ה' ובעל כנפים יגיד דבר זה משה שהגיד הדבר שנצטוה מה' לישראל לסקול את המקלל. ומ"ש מסיני צ"ע שלפי סדר הפרשיות משמע שהיה באוה"מ ולפי הכלל שכל התורה נאמרה בסיני ונשנית באוה"מ א"כ לא היה המדרש צריך לפרש ואולי דורש סמוכים שמיד אחר פרשת מקלל כתיב וידבר ה' אל משה בהר סיני ללמד שפרשת מקלל נאמרה בהר סיני ויותר נראה על שדרש עוף השמים ובעל כנפים על משה על שעלה לשמים וזה היה בסיני א"כ ג"כ מ"ש יוליך את הקול ויגיד דבר ג"כ היה בסיני:

פסקה ג

תמן תנינן. מנחות פרק שתי הלחם ומ"ש כדאיתא בתנחומא היינו בסוף אמור סימן כ"ג:
מפרשת יוחסין יצא. תורת כהנים ותנחומא סוף אמור וזה למוד מענינו כמפורש והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל הרי שבא הכתוב ליחסו שהוא ממזר וכעת יקלל על זה:

פסקה ד

שלא היו ממזרים. כמ"ש בסמוך בסימן ה' ועי' שמ"ר פר' א' סימן כ':
הוא היה ממזר. ובת"כ הגירסא כממזר ור' לוי כאן חולק על מ"ש בשמ"ר שם דשם איתא שהיתה סבורה שהוא בעלה וכו' ומ"ש אמר דהדין גברא הוא פי' שלכך רמזה לו לומר שהיא רוצה שינאוף עמה ועל עצמו אמר כן המצרי:
ויפן כה וכה. שהוא מיותר שהיה די במ"ש וירא כי אין איש אלא פי' ויפן כה הוא רוה"ק כמ"ש כה אמר ה' וכה ראה מה שעשה לו בבית ובשדה ומ"ש וירא פירושו שראה ברוה"ק:
שאין מי שיעמוד ויקנא. כמ"ש ישעיה נ"ט ט"ז וירא ה' וירע בעיניו וגו' וירא כי אין איש ושם פי' שאין איש שיעמוד ויקנא וכן כאן וירא כי אין איש וכן פי' מ"ש וירא פנחס כמ"ש במ"ר פר' כ' סימן כ"ד וכ"ה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ומ"ש ויהרגנו סובר שהרגו ממש כמ"ש ר' יצחק באגרוף הרגו וג' דעות של תנאים אלו ג"כ בשמ"ר פר' א' סימן כ"ט שם ודעת ר"נ שהרגו בשם כמ"ש בשמ"ר שם א"כ מ"ש כי אין איש פי' שאין חכם וצדיק שיהרגנו בשם:

שאין תוחלת עתידה. פי' שראה ברוה"ק שאין תקוה להקב"ה שיעמוד ממנו ומזרעו שיעבוד אותו וזהו כי אין איש:

ר' יצחק אמר. בשמ"ר שם הגירסא במה הרגו ר' אביתר אמר באגרוף הרגו וי"א מגרפו של טיט וכו':

ולהכות באגרוף רשע. ללמד שסתם הכאה הוא באגרוף וצ"ע למה לא אמר באבן וכמ"ש בסדר משפטים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף. ואולי שאם הרגו בשום דבר היה מפרש במה הרגו ומדלא פירש משמע שלא לקח שום דבר רק באגרוף של עצמו:

במסטירין של ישראל הרגו. במדה טובה שיש לישראל שאינם הולכי רכיל ומגלי סודות שלכך נמשלו לחול ובזה הרגו במה שטמנו בחול ונחנק שם ורמז משה בזה לישראל שישמרו הדבר בסוד ולא יגלו ובערוך ערך מסטר א' גורס במסטורין של בני ישראל קברו וגם בשמ"ר שם איתא מאמר זה על מ"ש ויטמנהו בחול:

פסקה ה

הה"ד גן נעול. שמ"ר פר' א' סימן כ"ט וש"נ למקומות הרבה גל נעול אלו הבתולות ובמקומות המצוינים הגירסא גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות והענין כמ"ש בפר"א פרק כ"א על פסוק ומפרי העץ אשר בתוך הגן אין בתוך הגן אלא לשון נקי אשר בתוך האשה שנמשלה לגן שנאמר גן נעול אחותי כלה מה הגינה הזו כל מה שנזרעת היא צומחת כך האשה מה שגזרעת הרה ויולדת מבעלה עכ"ל. וזהו גן נעול וגל נעול כמ"ש בפסיקתא זוטרתי גל מלשון טרוקי גלי שיש פתח אלא שהוא סגור:

גן נעול. וכתוב אחריו שלחיך פרדס רמונים ודורש שלוחיך שבזכותם נשלחו ממצרים עי' שמ"ר פר' כ' סימן ה' שי"ר פסוק גן נעול דף כ"ז:

שרה אמנו. ועליו נאמר גן נעול שלחיך שגם שולחיך נעשו גן נעול בזכותו:

גדור הערוה בעצמו. אלו לא היה להם רק זכות זה בלבד היה די:

בשביל ד' דברים. שמ"ר פר' א' ריש סימן כ"ט הנ"ל שי"ר פסוק גן נעול דף כ"ז פר"א סוף פר' מ"ח ע"ש בא"א תנחומא בלק במ"ר פר' י"ג סימן ה' ופר' כ' סימן כ"ב תד"א סוף פרק כ"ג וריש פרק כ"ד:

דבר נא באזני העם. פסוק זה נאמר אחר מכת חושך קודם יציאתם ממצרים אך כוונת המדרש שהציווי על זה היה בתחלת שליחותו במראה הסנה כתיב שם ונתתי את חן העם בעיני מצרים ומשפט מצרים י"ב חודש:

שהביאה דבר על בנה. על שהיה בן איש מצרי על כן יצא מדת ישראל ונסקל:

למטה הן גנאי לאמו. ת"כ כאן עיין שמ"ר פר' מ"ח סימן ב':

פסקה ו

יותר על ל' יום. במ"ר פר' ט' סוף סימן ח' באריכות והיינו בממזר שאינו מפורסם אבל בממזר מפורסם חי הוא:

ונוטל כשרים עמהם. שלא לפרסם החטאים כן הוא במ"ר שם וזהו מ"ש בחכמה הוא מביא שלא ירגישו בעוה"ז בעונש החוטאים שלא לבטל הבחירה החפשית:

בצלאל בן אורי. למטה יהודה והן עכן בן כרמי בן זבדי למטה יהודה שניהם למטה יהודה זה לשבח וזה לגנאי וכן פקוד וזכור שניהם שווים זה לטובה וזה לרעה וכן אפרתי אפרתי זה לטובה וזה לרעה וכן איש יהודי ואיש צר בשניהם כתוב איש וכן כתיב עוד בשניהם כי וכי וכן בשניהם אפרתי וכו' וכן ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ואצל פסל מיכה ויהי איש אחד מהר אפרים זה לשבח וזה לגנאי וכן אהליאב בן אחיסמך למטה דן לשבח שלומית בת דברי למטה דן לגנאי ובעבור זה הובא כל המאמר לכאן:

פסקה ז

חיין יהבית לך. שבמקומו היה מפורסם והיה יכול לחיות אך כאן במקומו של ר' ברכיה לא היה מפורסם והיה לו למות ע"כ פרסם אותו:

פסקה ח

והנה דמעת העשוקים. עי' כל זה קהלת רבה פסוק זה דף צ"ד א':

מה איכפת לו. מה לי לסבול ולחוש על חטא אביו ומ"ש כך אביו של זה היינו המקלל שכתוב כאן בפרשה ובן נח מוזהר על אשת איש וגרם לבנו שיצא מעולמו לאבדון:

מיד עושקיהם כח. שעושקים אותם ומצווים עליהם שלא יבואו בקהל ויש להם על זה כח ורשות מן התורה:

ואין לה מנחם וכו'. כמ"ש ב"ר סוף פר' ל"ח שכתוב אין לה הוה לה וכן כאן שכתוב אין להם מנחם ויש להם מנחם זה הקב"ה לעתיד שיהיו טהורים לעוה"ב כמ"ש בהדיא בקוה"ר שם לפי שבעוה"ז הם פסולים אבל לעתיד לבא וכו':

אלו כורסוון. לקמן פר' ל"ד סימן ו':

מנורת זהב כולה. והוא משל על ישראל שראה שיהיה כן לעתיד ואגב שהזכיר הפסוק דרש אותו על מ"ש וגולה על ראשו:

וגלת שכינה עמהם. ע"פ מדה י"ז למענכם שולחתי בבלה וזהו גולה על ראשה. וח"א שמ"ש וגולה על ראשה מלשון גאולה שעתיד לגאלנו ושכינה בראשנו ע"פ מדה י"ז ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם:

פרק לג

פסקה א

מצטרא מוכירין. בל"י קורין לתרווד מצטרא ולסכין מוכירין ועי' ב"ר פר' צ"ט סימן ז' מכרותיהם שם בל"י קורים לחרבות מכירין וכאן הכוונה כלי אחד שכולל שתי כלים יחד תרווד לאכול וחרב להזיק וכן הלשון כולל מות וחיים:

גחלת ונפח בה. משל על מי שהוא בכעס על חבירו ואם יבא אחד להגדיל הריב במעט דברים יגדיל האש וזהו מות ביד לשון ובמעט דבריו ישתיק הריב וזהו חיים ביד לשון:

עד שלא עשרו. וטבל ככר של דגן חייב במעשרות דאורייתא והוא במיתה. ור' חב"א מוסיף שגם על טבל פירות שהוא דרבנן שייך לומר פסוק זה:

פסקה ב

על שורה דאוניתא. חומה המפסקת בינינו לבין אבינו שבשמים שנעשית בעון אונאה ע"פ מדת ממעל:

כבע"ח שעומד ושטרו בידו. וזה נצב על חומת אנך עומד ותובע עון אונאה ובידו אנך שטרו בידו שכל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה ואנך א' על לשון אונאה ואנך ב' לשון שטר כמ"ש ב"ר פר' ב' סימן ב' שניהם באוני אחת פי' בשטר אחד:

ודכוותה ויקם מלך חדש. הי"ל וימלוך מלך חדש ע"כ דורש ויקם שעמד לגזור עליהם גזירות כבע"ח ושטרו בידו:

אנך זו סנהדרי גדולה. הוקשה להמדרש שהראה הש"י לעמוס תחלה שני גזירות והתפלל עמוס ובטלם וכאן שהראהו חומת אנך וכו' כבע"ח ושטרו בידו ולא התפלל ולא ביטל ע"כ דורש שגם כאן המליץ וביטל שזכות אנך של סנהדרין יעמוד כנגד חומת אנך וכנגד השט"ח ועל זה השיבו דרך חיבה הנני שם אנך בקרב עמי ישראל זכות הסנהדרין כנ"ל:

אין מעמידה אלא נכה. דורש מ"ש הנני שם אנך שהוא פעם הד' אנך והא' דרש מלשון אונאה והב' מלשון שטר והג' על מנין סנהדרין והד' מלשון נכה מלשון אולי אוכל נכה בו כמ"ש במ"ר פר' כ' סוף סימן ז' כמו שמנכה אחד מכ"ד לסאה ובלשון חז"ל מנכה לו מן הדמים וכל זה ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה וגמטריא וכאן פי' שאם עומדת היורה זמן מה שלא נשתמש בההיא מעלה חלודה ובהכרח לשפשפה ולנכות ממנה ולמעטה ובזה תתקיים היורה שאם לא יעשה כן תאכל החלודה את היורה וזה מ"ש הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לנכות אותם ביסורים וזהו טובתם ועמידתם. ומ"ש לא אוסיף עוד

עבור לו דורש ג"כ לטובה לע"ל שלא יוסיף להיות עליהם בעברה כמ"ש ברכות דף כ"ט ע"ב בכל פרשת העיבור אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה:
בכל עונות כתוב. דורש כפשוטו לרעה שעון אונאה לא ניתן למחול וכמ"ש בב"מ דף נ"ט ג' אין הפרגוד ננעל בפניהם אונאה וגזל ועבודת כוכבים עוד שם כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה והובא ילקוט עמוס ז':

פסקה ג

עומד על הדור לזבחו. וזהו על המזבח ע"פ מדת ממעל:
הך הכפתור זה יאשיה. ודרשו כן על שכתוב תחלה והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור שדרשו על יאשי' המלך ע"כ דרשו גם פסוק זה הך הכפתור ג"כ על יאשיה והכפתור עומד למעלה על המשקוף של הפתח ועל כן הכפתור בדמיון המלך והסיפים העומדים מן הצדדים בדמיון השרים שעומדים בצד המלך ובצעם בראש כולם פי' על כל העם:
לסאה מלאה עונות. ד"א ובצעם בראש כולם שהיל"ל והכם ודורש מלשון בוצע בצע וגזל שהוא בראש כל העונות ע"פ מדה ט' וממעל ומ"ש סאה על שהסאה כ"ד לוג רומז לכ"ד עונות שסדר יחזקאל וכמ"ש ר' יעקב ב"א ובילקוט גורס ר' יעקב ב"ר אידי בשם ר' יוחנן נמצא שאמר ר' יוחנן המשל והנמשל. והכ"ד חטאות שסדר ביחזקאל (כ"ב) א' שופכת דם. ב' ועשתה גלולים. ג' איש לזרועו. ד' ה' אב ואם הקלו בך. ו' לגר עשו בעושק. ז' ח' יתום ואלמנה הונו בך. ט' קדשי בזית. י' ואת שבתותי חללת. י"א אנשי רכיל היו בך. י"ב ואל ההרים אכלו בך. י"ג זמה עשו בתוכך. י"ד ערות אב גלו בך. ט"ו טומאת הנדה. ט"ז ואיש את אשת רעהו. י"ז ואיש את כלתו. י"ח ואיש את אחותו. י"ט שוחד לקחו בך. כ' כ"א נשך ותרבית. כ"ב ותבצעי רעיך. כ"ג בעושק היינו כובש שכר שכיר כמ"ש לא תעשוק שכר שכיר. כ"ד ואותי שכחת ואח"כ חתם והנה הכיתי כפי על בצעך היינו בעון כ"ב ותבצעי ריעך ואע"פ שאמר ועל דמך אשר היה בתוכך ר' יוחנן לטעמי' דאמר לעיל פר' כ"ב סימן ב' כל מי שגוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הרגו וזהו על בצעך ועל דמך וזהו וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגו' אל תונו כנ"ל ועי' מדרש קהלת ונתתי את לבי לדרוש דף פ"ה לענות בו:

פסקה ד

מבנות פוטיאל. עי' ב"ר פר' פ"ו סימן ג' וש"נ ומבואר שמ"ר סוף פר' ז' באריכות:
התחיל ליחסו פנחס וכו'. צ"ע שאין זה שייך לכאן והדבר נראה לעין שכאן חסר תחלת מאמר הב' ונתחלף סוף מאמר הא' וכמ"ש במ"ר פר' ב' סוף סימן י"ד כיון שראה הקב"ה

שהיו מזלזלין בו ישראל (באהרן) הקדים כבודו של אהרן לכבודו של משה הה"ד ואלה תולדות אהרן ומשה שהוא סמוך לפסוק ויעש הנ"ל וכמ"ש בסמוך ודורש סמוכין ועוד חסר כאן מ"ש במ"ר פר' כ"א סימן ג' שכיון שהרג פינחס את זמרי הונו אותו ואמרו הראיתם בן פוטי הזה שהרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הפסוק ליחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. הרי שנלקה המאמר בחילוף וחסר:

פסקה ה

ד"א וכי תמכרו. גם הסימן הזה מדבר באונאת דברים:

ויכו וגו' מכה רבה. וזה מיותר שהרי כתוב אחריו ויפול מישראל חמש מאות אלף איש בחור ע"כ דורש שמ"ש מכה רבה פי' שלא יוכלו להעיד בנשותיהם ונשארו עגונות:

הכרת פניהם. ראיה שעיקר הכרת האדם בפניו ע"כ כשהרג אותם אבי' קלקל צורת פניהם ומיד לא הכירום ושמואל בר אמי סובר שלא קלקל בידים צורתם אלא גרם להם ע"י שומרים ועי' כל זה בב"ר פר' ס"ה בסימן כ' וש"נ ומבואר כל הענין:

את סבור לומר. שכך משמעות הכתוב שמדבר בירבעם שלא עצר כח בימי אביה ויגפהו ה' וימת ג"כ ירבעם אלא שלא יתכן לומר כן שאחר מות אביה מלך אסא בשנת עשרים לירבעם וחיה ירבעם עוד ב' שנים אחרי מות אביה וא"כ הם ב' כתובים מכחישים הרי בהכרח שמ"ש ויגפהו ה' הוא לאביה וזהו ההכרעה:

ויקבצו אליו אנשים ריקים. שהחזיקו בידו ואחיה ג"כ החזיק בידו שהוא ניבא עליו שימלוך:

ומה אם המלך. שאינו עושה לטובת עצמו רק לטובת הכלל ק"ו להדיוט שעושה לטובת עצמו ומ"ש שהונה מלך כמוהו היינו לדעת ר' יוחנן שחסדו ברבים ולדעת ר' אבא ב"כ ושמואל ב"א לכך ניגוף על המכה רבה כנ"ל:

פסקה ו

ד"א וכי תמכרו ממכר. לעמיתך או קנה מיד עמיתך ומאחר שאמר וכי תמכרו הרי שאחר קונה א"כ מ"ש או קנה מיותר ע"כ דורש שמרמז בזה על גלות ישראל שעתידין שיגלו ופרשה זו סמוכה למ"ש למעלה שמיטה ויובלות שעל שלא שמרו אותן נמכרו לגלות כמפורש בתוכחת בחקותי וכמ"ש תנחומא כאן ועל זה אמר לעמיתך או קנה שתזכו שתהיו אתם הקונים וכמ"ש והיו שובים לשוביהם וגו' ובין המכירה ובין הלקיחה הכל לעמיתך תהיו שותפים להקב"ה ואל תונו אותו:

ידיע ליהוי לך מלכא. לאלהך לית אנן פלחין ולצלמך לית אנן סגדין:

הצרא שדרך. במד"ר פר' ט"ו סימן י"ד כל הענין:

אונטיס. פי' במ"ע בלשון יוני אמת ויציב ופי' בתמיה וכי אמת הוא לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין וכן הוא בתנחומא סדר נח סימן יו"ד מהו הצדא אמר להם באמת אתם אומרים כך. וכן הוא באגדת בראשית פרק ז' אם קושטא אתון אמרין:

טופרין ושערין ועצמות. צ"ע למה תפס דברים אלו ואיך מרומזים בפסוק:

ותפשקי רגליך לכל עובר. מלשון שש מאות רגלי וכן כאן רגליך כיתות וחבורות רגליים עוברים על התורה ועובדים עבודת כוכבים:

מובאים קאנוסין דחיין. צ"ע והרד"ק כתב סבאים אומה סבא ולא הזכיר דברי המדרש כי דחיין אין זה פירוש של סבא:

ויתנו צמידים על ידיהם. סוף הפסוק וקול המון. ומ"ש קדשין צ"ע שהרי בכל מקום שכתוב צמידים תרגם אונקלוס שירין וכמ"ש ברבקה ושני צמידים ותרין שירין. ועל מ"ש ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ת"א קדשא דדהבא. (וצ"ע בתרגום מטות אצעדה וצמיד שירין ושבכין וצ"ל בהיפך שבכין ושירין) וכן תרגם יונתן כאן ויתנו צמידים שירין:

כספם וזהבם. שאע"פ שכתוב מ"א י"ב אצל ירבעם ויעש שני עגלים זהב אעפ"כ פירש בהושע ח' שהיה כסף מעורב בהם אבל של נ"נ היה כולו של זהב כמ"ש נ"נ עבד צלם די דהב:

אולי כורסין. עי' לעיל סוף פר' ל"ב דשם שייך לומר אולי כורסין נקי בלא פסולת וכאן פי' זהב לבד בלא כסף ולכך אמר ולצלם דהבא שכבר כתוב איזה פעמים שהיה של זהב אלא שמתפאר שהיה של זהב לבד בלא כסף:

אני פי מלך שמור. תיבת אני שאמר המלך היינו שאמר אנכי ה' אלהיך:

על דברת שבועת אלהים. כצ"ל על דברת על שום וידבר אלהים. שבועת אלהים על שום לא תשא וכן גם הוא בקוה"ר פסוק זה דף ק"ה במעט שינוי אך במ"ר פר' י"ד סימן ו' ופר' ט"ו סימן י"ד ובתנחומא נח ריש סימן יו"ד ובאגדת בראשית ריש פרק ז' בכל מקומות אלו איתא אני פי מלך שמור משביע אני עליכם שאם תגזור המלכות וכו' ככל דבר שיהא נגזר עליכם אני פי מלך שמור וכו' ע"כ ומ"ש שנאמר אני נראה דכאן חסר והנכון כגירסת התנחומא:

ישראל משועבדים. כמ"ש לעיל ריש הסימן וכי תמכרו ממכר שתמכרו לשונאכם:

מונים לישראל. ועל זה רמז במ"ש אל תונו שהם לא יונו לישראל ולא קיימו כן שהונו אותם ועל כן והאכלתי את מוניך וגו':

פרק לד

פסקה א

שמבריחו מן העריצים. כסיסרא ויבין ונבוכדנצר וכדומה:

את החולה. שנקרא דל כמ"ש מדוע אתה ככה דל בן המלך אצל אמנון וכמ"ש חזקיהו מדלה יבצעני:

כל מי שמבקר. נדרים דף ל"ט:

יעלו ששים. יכנסו ששים ויפחתו כל אחד חלק משים וירפא מחליו:

שיהיו אוהבים אותו כנפשו. כאהבת דוד ויונתן דבר שאינו נמצא. ואפילו שאין אוהבין אותו כנפשו אעפ"כ מי שנכנס לבקר החולה מרויח לו מחליו.

ר' יונה. ירושלמי סוף פאה:

ובשעה שנותן לו. פי' אחר שנתן לו וכבר הוא ביד העני הוא מודיע שלא ידאג לשלם לו כי העיקר הוא שבעת שניתן לו לא יכלם מלקבל שסובר שהוא הלואה:

כ"ב פעמים כתוב אשרי. הנה נמצא כ"ה פעמים אשרי בתהלים אך גם בילקוט כאן גם בילקוט תהלים מ"א הגירסא ג"כ כ"ב פעמים אשרי ובהכרח לומר שלא חשבו חז"ל כ"א אותם אשרי שסמוכים למעשה הטוב אשרי האיש אשר לא הלך אשרי כל חוסי בו וכדומה אך יש שלש אשרי שאינם סמוכים למעשה טוב והם אלו א' בסוף מזמור קכ"ז אשרי אשר מלא את אשפתו מהם וכן במזמור קל"ז אשרי שישלם לך את גמולך אשרי שיאחז ונפץ אך כל שאר הכ"ב הם אצל מעשה הטוב כמו זה שמביא כאן אשרי משכיל אל דל ומ"ש מכולם לא נטלו אפוכי בהכרח שהכוונה שאפוכי של אשרי משכיל אל דל גדול מכל אפוכי שנטלו שאר הכ"א אשרי שכאן כתוב ביום רעה ימלטהו ה' מן הגיהנם שיזכה לעוה"ב מיד:

פסקה ב

מלוה ה' חונן דל. וגמולו ישלם לו שמ"ר פר' ל"א סימן י"ב ושם איתא עד היכן עד עבד לוה לאיש מלוה שכ"י הקדוש ברוך הוא משועבד לו לשלם גמולו הטוב ולעשות לו כל צרכו וע"פ מדה י"ז כאלו כתוב מלוה ה' חונן דל ועבד לוה לאיש מלוה וגמולו ישלם לו:

אני משיבה לך. ע"פ מדת מנגד וכמ"ש וצדקה תציל ממות:

פסקה ג

ועוכר שארו. שמבזה שאר בשרו וקרוביו:

גלגל הוא שחוזר בעולם. עי' שמ"ר פר' ל"א סימן י"ד ושם הגי' למה העולם דומה לגלגל הזה של גינה כלי חרס שבו התחתונים עולים והעליונים יורדים רקנים כך לא מי שהוא

עשיר היום הוא עשיר למחר. וכן הוא לקמן סימן ט' ר' איבו וכן ר"נ וכן הוא ברות רבה פסוק ותאמר לה חמותה דף מ"ז א'. ולשון הפסוק נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך והיל"ל למען או בעבור ע"כ דורש בגלל לשון גלגל ע"פ מדת ממעל:

וכי ימוך אחיך. עד וחי אחיך עמך:

פסקה ד

רש ואיש תככים. מכילתא יתרו סוף פסוק ושפטו את העם ודורש מדה ט"ו שכאן כתיב רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' וכתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' משמע שעושה כרצונו את העשיר עני ואת העני עשיר שמקללם ולמה ע"כ דורש ומכריע שמ"ש תככים מלשון תוך ואמצע לא עני ולא עשיר שאינו מתגאה על העני ועושה חסד עמו כיכלתו ואז מאיר עיני שניהם ה' אך עשיר ורש שהעשיר מתגאה על העני ועשיר יענה עזות ואינו עושה חסד עמו אז עושה כולם ה':

במשקין. או במאימתי משקין בריש מועד קטן מאימתי הוא בריש ברכות ובריש תענית:

שהוא רב בנכסים. שמ"ר פר' ל"א סימן י"ד וזה כפי פשוטו:

תן לו מצוה. מצות צדקה בלשון חכמים נקראת מצות בלשון הפסוק נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה וגו':

לפיכך והוליד בן. ור"ד ואבד העושר בענין רע ודורש לקמן סימן ז' בענין רע שהשיב לאותו עני חמי שקיין וכו' ועל זה כתוב בס"ד והוליד בן וכו':

ונסיב מומא לנפשי'. דורש מאומה מלשון מום כמ"ש לעיל פר' י"ז סימן ב' מאומה מומא וכמ"ש ילדים אשר אין בהם כל מאום בא' וכן מאומה וצ"ע שהרי כתוב ומאומה אין בידו ואיך אומר שלוקח מום אך יתכן כוונת המדרש כמ"ש לעיל סוף פר' ל"ב ואין להם מנחם ע"פ מ"ש ב"ר סוף פר' ל"ח כל מקום שנאמר אין לה הוה לה וכן כאן ואין בידו מאום פירושו שיהיה בידו מאומה היינו מום כנ"ל כי כאן כוונתו לקללה:

פסקה ה

ביום טובה. קוה"ר פסוק זה דף ק"ג וז"ל שם ביום טובתו של מתברך שמח עמו וביום רעה ראה ראה איך לפרנס עניים ומ"ש כדי שתקבל מתן שכרו מרומז במ"ש כי גם את זה לעומת זה עשה אלהים שיזכו אלו עם אלו העני יקבל מן העשיר צדקה והעשיר יקבל שכר טוב.

פסקה ו

פעמים רבות יצילם. פסוקים אלו מדברים על ימי שפוט השופטים וכמ"ש שופטים ב' כל הענין באריכות ויקם ה' שופטים וגו' וגם אל שופטיהם וגו' וכי הקים ה' להם שופטים וגו' והיה במות השופט וזהו פעמים רבות יצילם ודורש מ"ש כאן וכי ימוך אחיך על ישראל שנמוכו בעונם והקדוש ברוך הוא קיים בהם מ"ש והחזקת בו והם נקראים אחים כמ"ש למען אחי ורעי ועי' דרשה זו בתנחומא כאן סימן ג' וז"ל שם מהו וימוכו בעונם שנעשו דלים בתוך עובדי כוכבים שנאמר וידל ישראל מאד מפני מדין מהו וידל ישראל ר' יצחק ור' לוי חד אמר שהיו דלים ממע"ט וחד אמר שלא היה להם אפי' מנחה להביא קרבן עני שנאמר ואם דל הוא וכו' הוי וימוכו בעונם:

ח' שמות. ובתנחומא שם הגירסא ו' שמות וגם הם בשינוי:

אביון שמתאב מלשון היאבה רים עבדך. לא אבה יבמי:

חכמת המסכן בזויה. הרי שאצל המסכן כתוב בזיון. ולא פירש המדרש תיבת הלך היא השמינית והוא מפורש בכתוב ויבא הלך לאיש העשיר במשל גד לדוד והוא כפשוטו על שהולך ממקום למקום:

פסקה ז

כתיב ואבד העושר. כמ"ש לעיל סוף סימן ד':

פסקה ח

וכי אוכלים היו. ב"ר פר' מ"ח סי' י"ד באריכות:

המן יורד והבאר עולה. כמ"ש הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכמ"ש בסדר בהעלותך ירד המן עליו והבאר עולה כמ"ש עלי באר ענו לה ומ"ש והשליו מצוי להם תפס לשון הפסוק הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם וכתוב שם היקרך דברי שירד השליו ומצא להם וע"ש בב"ר פר' מ"ח סימן יו"ד איך שלם לאברהם מדה כנגד מדה הכל דרשת ר' סימון בשם ר' אלעזר רק בשיטה ג' נפל טעות ר' שמעון בן אלעזר וצ"ל ר' סימון בשם ר' אלעזר:

וגם דלה דלה לנו. והיל"ל וגם דלה לצאנינו ודורש באם אינו ענין שאא"ע לבנות יתרו תנהו ענין לישראל שאומרים על משה דלה לנו ולאבותינו ודלה הוא לשון הגבהה שהגביהה אותנו ואת אבותינו כי כשישראל מתעלים האבות ג"כ מתעלים וכמ"ש נגד אבותם עשה פלא ובהיפך כתוב בשמואל א' י"ב ט"ו ואם לא תשמעו וגו' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם וכמ"ש השליך משמים ארץ תפארת ישראל איקונין של יעקב ולכך כתוב שני פעמים דלה ע"פ מדה י'. ודעת ר' נחמיא כפשוטו על שדלה מים להשקות צאן

בנות יתרו וצאן הרועים וזהו כופל לשון דלה כנ"ל ודעת רבנן בשיטת דרשת ר' יהודה אלא שמאחר שמפורש לנו אין לדרוש על אבותינו ודי שנדרוש כופל לשון דלה על זכות אבותינו ומ"ש ולרועים בשביל להטיל שלום נ"ל שזה שייך בדברי ר' נחמיא לנו ולרועים בשביל להטיל שלום בין הרועים ובנות יתרו להבא שלא יגרשום אחר כך בעת שלא יהיה משה שם:

ואימתי פרע לו. ליתרו על שהאכילו לחם.

ויאמר שאול אל הקיני. וס"ד פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל ועי' כל זה בשי"ר פסוק סמכוני באשישות בסוף דף ט"ו ב':

בועז עם רות. מדרש רות פסוק ויאמר לה בועז דף מ"ו ב':

מיני חמצים לגרנות. שאז זמן החום והשרב ומיני חמצים מקררים הגוף:

בצד הקוצרים ודאי. כפשוטו ולא בתוך הקוצרים מחמת צניעות:

אר"י אנן שמעין מינה. ועי' במ"ר פר' כ"א סימן כ' ותנחומא פנחס סימן י"ג ופסיקתא רבתי פר' ט"ז סימן ו':

הנביא כותבה. בעת שכתבו הנביאים את התנ"ך כללו בהם מעשה הצדיקים כמו אצל ראובן ובועז:

אז נדברו וגו'. עי' מ"ש לעיל פר' כ"ו סימן ה' וכמ"ש בסדר עולם פר' י"ז שאליהו כותב מעשה כל הדורות:

תני ר' יהושע. מדרש רות פסוק ותאמר לה חמותה דף מ"ז א':

פסקה ט

א"ר כהן. במדרש רות שם הגירסא ר' יוסי:

יען וביען. ויקרא כ"ו מ"ג יען וביען במשפטי מאסו והיה די בפעם אחד יען ע"כ דורש יען הא' על אותיות עני על שלא נתת לעני והב' הוא כפשוטו עי' לעיל פר' כ"ו סימן ה' וירא לכרובים תבנית אדם:

האביון. דברים ט"ו ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון האביון הוא נוטריקון הב הון מניה שמה שהוא מבקש ממך שתתן לו הוא מבקש משל עצמו שחלקו הוא אצלך ותיבת האביון הוא טעם על מ"ש ולא תקפוץ ידיך מאחיך האביון:

כי יעמוד לימין אביון. וס"ד להושיע משופטי נפשו משמע משני שופטים אחד לטוב ואחד לרע:

פסקה י

ר' יוחנן ור"ל. ירוש' סוף פאה:

לא כן א"ר אבהו בשם ר"ל. הנה ר"א היה תלמיד ר"י ור' אבהו תלמיד ר"א ולא יתכן שיאמרו ר"י ור"ל בשם ר' אבהו אלא שדברי מחבר המדרש:

פסקה יא

יען אשר לא זכר עשות חסד. כל הענין בילקוט ישעיה נ"ח ואחר מעשה דר' תנחום מתחיל הכ"ד ברכות:

הלא פרוס. תיבת הלא מיותר ועוד שהיל"ל תפרוס בציווי ודורש שתיבת הלא לטעם למה לא תתן הלא כבר פרוס וקצוב לחמך ופרנסתך מר"ה ועי' ביצה ט"ז א' ולעיל פר' ל' סימן א':

פסקה יב

מארמאין. לשון הפסד וחורבן כמו שדרשו על שמו של ירמיה שבימיו נעשה ירושלים ארימיאה ושכחתי המקום ועי' לקמן פר' ל"ה סימן ה' אדרימון מש"ש בשם מ"ע:

מארסוון. צ"ל מארמאין כדלעיל:

פסקה יג

ותפק לרעב. עתה דורש המדרש פסוק ופרוס לרעב לחמך וצריך להגיה הלא פרוס לרעב לחמך אם זכית לרעבו של יעקב וא"ל וענים מרודים תביא בית לשבעו של עשו וזהו מרודים שמושלים על יעקב וכן הוא בהדיא במסכת ב"ב דף ט' זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה וענים מרודים תביא בית וכמ"ש בעשו והיה כאשר תריד וזהו מרודים שהם רודים ואעפ"כ ונוגשיך צדקה ומ"ש כאן עניים מנעוריהם דרשה אחרת היא אך לדרשת הגמרא כוון בוודאי כאן וכן צריך להגיהה כאן ובילקוט כאן הגירסא ותפיק לרעב לחמך וגם זה ט"ס וצ"ל הלא פרוס לרעב לחמך:

עניים מנעוריהם. שהם שפלים ונכאים וקורים אותם מרודים מלשון רודה ומושל:

שירדו מנכסיהם. דורש מרודים מלשון ירידה וא"כ היל"ל יורדים וע"כ דורש עוד מלשון מרד על שמרדו ירדו ע"פ מדת ממעל:

ומי משמחן יין. וזהו תביא בית שליתן מעות או לחם אפשר גם בחוץ אך להשקותם יין ולשמחם בדברים לזה צריך להביאם לבית:

שמורים לישראל. מרודים נוטריקון מורים דיני טומאה ותיבת דיני כולל גם טהרה ואיסור והיתר ולשיטה זו דרש ר' אבין:

פסקה יד

ר' אדא ב"א ורב ור"י. צ"ל רב ור"י פי' שר' אדא ב"א סובר שרב ור"י חולקים בזה. ירושלמי פרק ח' דפאה והגי' שם ר' בא ב"ר זבדא אמר אתפלגין רב ור"י חד אמר וכו' וח"א וכו'

וגם כאן היה כתוב וח"א והמדפיס טעה להדפיס הר"ת וחד"א וחכמים אומרים ועי' ב"ב דף ט' פלוגתא דרב הונא ורב יהודה מסברא ומקרא:

אם לא הוא בנו וכו'. וזהו מבשרך לא תתעלם שלא תתעלם מעצמך וזרעך שאשר תתן לעני יעמוד לך ולזרעך:

זו גרושתו. כמ"ש בסוף המעשה של ר' יוסי הגלילי ועי' ב"ר פר' י"ז סימן ג':

ביומוי דר' תנחומא. ב"ר פר' ל"ג סימן ג' כל מעשה זאת:

אנו שאנו בני בניך. בב"ר שם הגירסא אתה שאתה רחום וחנון ואנו בני ידידיך וכו':

פסקה טו

אז יבקע כשחר אורך. בריש סי' י"א אמר שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות ומתחיל עתה למנות הכ"ד ברכות אחר שדרש בפסוקים הקודמים של מצות צדקה וזהו הראשון אז יבקע וגו' וס"ד וארוכתך מהרה תצמח ופשט הכתוב ורפואתך מהרה תצמח וכמש"כ אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך וא"כ היל"ל ורפואתך מהרה תצמח ע"כ דורש ארוכתך מלשון אורך שכר טוב של עולם הבא שנקרא אורך ימים. ויתכן שכך פירושו שמצוה גוררת מצוה מצות צדקה שכתוב בה וצדקה תציל ממות וכתיב כן צדקה לחיים תגרור מצות אחרות שכתוב בהם אריכות ימים כיבוד אב ואם ומשלוח הקן ועל כל התורה והמצות כמ"ש כי בי ירבו ימיך וגו' מהרה תצמח:

כל מה דאת לעי. פי' שאצל הרשעים כתוב פן ישבעו זרים כחך וגו' פן תתן לאחרים הודך אבל הצדיקים לעצמם יגעים כמ"ש יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך על כן הרשעים יוצאים ריקם מן העולם ואין בידם מאומה וכבוד ה' מה יאסוף ממנו אך הצדיקים הולכים מלאים כל טוב להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא על כן וכבוד ה' יאספך:

אלו שטרות פרועים. מדכתיב תחילה התר אגודות מוטה הם אגודות של שטרות כמ"ש במשנה פרק אלו מציאות שהם בעול שכבר נפרעו וכן אם תסיר מתוכך מוטה הנ"ל:

שלח אצבע ודבר און. היל"ל מלשלוח אצבע ומלדבר און אך שלח אצבע משמע צווי ע"כ דורש שישלח אצבע וידבר און והיינו בעת חורבן ביהמ"ק כמ"ש עובדיה א' ט"ו ואל תסגר שרידיו ביום צרה מנ"נ ונבוזראדן וטיטוס וכדומה ומי שברח מהם ורודפים אחריו אם ברח לצפון מצוה לומר שברח לדרום וזהו ודבר און ולהראות באצבע לדרך אחר וזהו שלח אצבע:

דודי צח. וזהו בצחצחות:

יזיין. תהיה חמוש כנגד שונאיך כמו בכלי זיין:

יניח. שעצמותיך ינוחו בקבר כמ"ש ינוחו על משכבותם הולך נכוחו:

כגן רוה. זה גן עדן שהוא תמיד רוה מים כמ"ש ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן הרי שהעדן הוא מוצא מים שלא יכזב לעולם ומשקה תמיד הגן:

ובנו ממך חרבות עולם. אותם שמחריבים העולם יבנו ממך היינו הת"ח שמבטלים מן התורה הם מחריבים העולם והעוסקים בתורה מקיימים העולם שת"ח נקראים בונים שבונים העולם והם מוסדי דור ודור וכמ"ש ירוש' פרק א' דחגיגה הובא בפתיחה ב' דאיכה רבתי רבי הוה משלמי וכו' ומאן אינון נטורי קרתא אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים ומשמרים את התורה ביום ובלילה וכו' ע"ש וכמ"ש בפרשה הסמוכה סימן ד' וכמעשה דר' עקיבא:

אפוכי דידיה הן היא. פי' במ"ע שטר פרעון ועי' מ"ש במ"ר פר' י"ז סוף סימן ה' כותב אפכיות פי' כנ"ל ור"ט הבין מיד כוונת ר"ע ושאל אותו בבדיחותא וכן השיב לו:

וקורא לך גודר פרץ. משמע שם חדש שם של כבוד ושכר היינו שם של משה:

הפרצה הזאת. עי' לעיל ריש סימן ב':

משובב נתיבות לשבת. דרך משל ומליצה שהעני דעתו מטורפת ומתרעם מרוב צערו והנותן לו מישב דעתו שיהיה ככל אדם וזהו משובב נתיבות לשבת:

הוא יישן על מטתו. העני שהוא בביתו אין לו מטה וכסות ויש עני גולה ומטולטל בדרך וישן לו בדרך והנותן לו משקיט ריבו שרב את יוצרו ועושה שלום להקב"ה והקב"ה קורא עליו יעשה שלום לי וזהו או יחזיק במעוזי היינו הצדקה כמ"ש הון עשיר קרית עוזו ומעלה עליו כאלו הי' הקב"ה כ"י צריך לשלום זה לעצמו:

ועמד וגדרה. שגדול האילן ומילא ועמד בכל הגדר:

זו שבת בראשית. שיוהכ"פ נקרא ג"כ שבת שבתון ע"כ קורא לשבת סתם שבת בראשית שהיה סמוך לששת ימי בראשית וקדוש ה' הוא יוהכ"פ קדוש כמלאכים בלא אכילה ושתיה וסיכה ומלאכה:

איליין דאמרין רועינו פרנסנו. הרי שמזכירין בשבת צרכי פרנסה. ומאחר שאמר איליין דאמרין. משמע שרבים היו נמנעים מלאמרו מטעם הנ"ל שהוא מצא חפציו:

טופס ברכות. כמו טופס השטר והכתב ופי' נוסח קבוע ומסודר ורגיל בו ואינו מצטער באמירתו:

אמר לה שבת היא. שאסור לומר בהדיא לאב ואם שעושים איסור רק מן הצד והם בעצמם יבינו ועל כן אמר לה שהיא שבת והיא בעצמהתזכור שאסור להרבות בדיבור:

הרי ארבע עשרה. א' אז יבקע וגו'. ב' וארוכתך וגו'. ג' והלך לפניך צדקך. ד' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני. ה' וזרח בחושך אורך וגו'. ו' ונחך ה' תמיד. ז' והשביע

בצחצחות. ח' ועצמותיך יחליץ. ט' והיית כגן רוה וגו'. י' ובנו ממך חרבות עולם. י"א וקורא לך גודר פרץ. י"ב משובב נתיבות לשבת. י"ג אז תתענג על ה'. י"ד והרכבתיך על במתי ארץ. וחסר עוד יו"ד ברכות להשלים עד כ"ד ודורש שנכלל במ"ש והאכלתיך נחלת יעקב אביך הם היו"ד ברכות שבירך יצחק את יעקב שמהם חי יעקב בעוה"ז ובעוה"ב א' ויתן וגו' מטל השמים. ב' ומשמני הארץ. ג' ורוב דגן. ד' ותירוש. ה' יעבדוך עמים. ו' וישתחוו לך לאומים. ז' הוי גביר לאחיך. ח' וישתחוו לך בני אמך. ט' אורריך ארור. יו"ר ומברכיך ברוך. ואע"פ שפסוק אז תתענג על ה' כתיב על שמירת שבת דורש שמאחר שכתוב בענין שני מיני ברכות הם שייכים זה לזה וכמ"ש שמ"ש אז יבקע וגו' אז תקרא וגו' הוא שכר הצדקה כך מ"ש אז תתענג על ה' הוא שכר הצדקה ועי' ד"ר פר' ג' סימן א' אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך א"כ זהו עצמו מ"ש אז תקרא וה' יענה ודו"ק וכן הוא בפר"א סוף פר' ל"ב עשר ברכות ברך יצחק את יעקב וכו' כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם וכו' ע"ש הרי כ"ד ברכות שכר הצדקה. וסימנך אל ישוב ד"ך נכלם והכ"ד הם כנגד כ"ד ספרים בתנ"ך כ"ד משמרות כ"ד מתנות:

פרק לה

פסקה א

ונתתי שלום בארץ. פי' שאנו רואים שבפרשת התוכחה התחיל בברכות ואח"כ הקללות אך הברכות מועטות בט' פסוקים מפסוק ונתתי גשמיכם עד סוף פסוק והתהלכתי בתוככם. והקללות כ"ז פסוקים מפסוק ט"ז עד פסוק מ"ג ועוד שאמר בקללות ד' פעמים שבע על חטאתיכם הרי הקללות בכפלי כפלים מהברכות אך המתבונן היטב בברכות ובקללות יראה ויבין שהברכות מרובות מהקללות כי אצל הברכות אמר ונתתי דרך מתנה שכל הנותן בעין יפה נותן ועוד שנתן כל הטובות ביחד באופן שאין לבקש יותר שהשלום היא הברכה הכיללת כל הברכות ואמר עוד וכניתי עליכם והתהלכתי בתוככם עד ואתם תהיו לי לעם עליון על כל וגו' ויתן הכל ביחד בלא צרות עין אך אצל הקללות לא אמר ונתתי אלא יוסיף מעט מעט מה שצריך ליתן בפעם אחת יתן בשבע פעמים וזהו שבע על חטאתיכם וכמ"ש כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונותינו (עזרא ט':י"ג) שאם היה נתן הקללות ביחד כמו הברכות היו כלים מקללה אחת אלא מפחידם בקללות הרבה אך מעט מעט שיוכלו להתקיים ואצל הברכות כתוב והקימותי את בריתי אתכם ובקללות כתוב בסוף הקללות ואף גם זאת וגו' להפר בריתי אתם הרי שהברכות מרובות הרבה מאד מהקללות:

ברכות מא' ועד תי"ו. עי' ב"ב דף פ"ח בא"א והכוונה לרמוז שהברכות הם הרבה כל הא"ב וקללות מוי"ו ועד ה' אותיות הסמוכות זו לזו לרמוז על מעוטם ועוד רמז וסימן שהיפך הוי"ו קודם הה"א שלפי הא"ב הה"א קודם לו' והיינו בתוכחת כי תבא שמתחיל בו' והיה אם לא תשמע וסיים ואין קונה שהוא סיום של קללה ממש. וכמ"ש בהדיא בתד"א סוף פרק ל"א העתקתיו בב"ר פר' א' סימן יו"ד אך בתנחומא בסדר ראה סימן ד' מסיים ביד משה וכוונתו על התוכחה שבפ' בחוקותי על ששם הוא סוף הפרשה של התוכחה ועי' ד"ר פר' ד' סוף סימן ב' מש"ש בשם הפסיקתא ענין ההפך הזה ועל היתרון שיש לברכות על הקללות על זה אמר חשבתי דרכי היינו דרך החיים ודרך המות שנתת לפני כמ"ש סוף נצבים ואשיבה רגלי וכל זה ע"פ מדה י"ז מפורש היטב בריש סדר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו (ברכה מא' עד תי"ו) והקללה (שהקללה מו' עד ה'):

פסקה ב

ועתה בנים וגו' דרכי ישמרו וגו'. שעל ששמר יעקב דרכיו של הקב"ה על כן כשביקש יעקב ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך השיב לו בעצמו כ"י ואמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך ע"פ מדת ממעל ומנגד:

על הכל השיבו. ב"ר פר' ס"ט סימן ז' ופר' ע' סימן ג' וכאן סובר שמפורשת היא הפרשה ע"פ מדה ל"ב שתחלה התפלל ונדר ואחר כך הבטיחו הקב"ה וענה על תפלתו שלא יתכן לומר שתחלה הבטיחו ואחר כך יאמר אם יהיה ושמרני שאין אחר ההבטחה ספק ועי' מש"ש. ועל כל מה שביקש הבטיחו בלשון שהתפלל אך על שביקש ונתן לי לחם לא השיבו בפירוש ונתתי לך לחם לאכול וכמ"ש בתנחומא ויצא סוף סימן ג' אמר הקב"ה אם אני מבטיחו על הלחם מה מבקש ממני עוד וכו':

וזרעו מבקש לחם. שתיבות לא ראיתי שייך גם לס"ד שהוי"ו של וזרעו מושך אצלו תיבות לא ראיתי שלא ראיתי שזרע הצדיק יבקש לחם כמו הצדיק שאינו נעזב מפרנסה כך זרעו אינו נעזב וזה ע"פ מדה י"ט נעזב בצדיק וה"ה לזרעו בקשת לחם בזרעו וה"ה לצדיק הרי שתיבת לא אעזבך פי' שיתן לו לחם אלא שלא אמר לו בפירוש כדי שיתפלל עוד כנ"ל:

אע"פ שזרעו מבקש לחם. דורש הפסוק כפי משמעות התיבות וזרעו מבקש לחם שיחסר להם לחם ויבקשו שיתנו להם עכ"ז הצדיק מקבל באהבה ואינו מדבר בשכר הצדיק אלא במעשה הצדיק ופי' לא ראיתי צדיק נעזב מצדקו ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה:

שכך שומע מפי בוראו. שהבטיחו בפיו כ"י והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזהו ואשר דרכי ישמרו וכמ"ש בריש הסימן מדבר ביעקב:

אשרי ואשריכם. דורש ואשרי לשון רבים שתי פעמים אשרי ואינו מדבר ביעקב עצמו כ"א בבני ישראל ובהקב"ה וכמ"ש ד"ר פר' ח' סימן ה' עשה מצוה על שנינו ע"ש באריכות:

אף לבניו אמר כן. לבני יעקב אמר כן כאן שאם ילכו בדרכיו יתן להם שכר טוב כמו ליעקב כנ"ל. ויותר נראה לפרש מ"ש ואף לבניו אמר שיעקב אמר כן לבניו לפני מותו כשצוה והוכיח אותם כמ"ש באגדות בראשית סוף פר' פ"א על פסוק לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם וכן כאן בנים שמעו לי ודברי רחב"פ ממקום אחד ודברי ר"א ממקום אחר ע"כ הוכפלו הדברים:

פסקה ג

סוף שמקיימה ע"י אחרים. אע"פ שהדבר קשה איך יקבלו אחרים מאחר שבעצמו אינו מקיים אלא שמכריח אותם שיקיימו בע"כ וזהו סוף וכו':

ויראת מאלהיך אני ה'. שבהרבה מקומות יתפרש אני ה' נאמן לפרוע ממי שלא יקיים המצוה אך הרי כבר כאן אמר ויראת מאלהיך על שיפרע א"כ מהו עוד אני ה' ע"כ דורש על שקיים תחלה מצות זקן עי' שמ"ר פר' ל' סימן ט' וב"ר פר' מ"ח סימן ז' והוא יושב אבל השכינה עומדת עליו ועי' ירושל' ביכורים פרק ג' וע"פ מדה י"ז שמפורש כתיב באברהם שקיים בו הש"י עמידת זקן דורש מ"ש כאן אני ה' ע"פ מדה ט' כנ"ל זהו אם בחקותי שאני בעצמי מקיים:

דחוק וחוג לגז"ש. עי' ב"ר פר' ד' סימן ה' ושם הגי' חוג חוג לגז"ש ועי' מש"ש בשם הירושל' ואגב שהזכיר הפסוק הביא הגז"ש שנדרש עליו ואינו שייך כאן:

פסקה ה

חקוקים על יצה"ר שדרכי יצה"ר נקראו חוקים על שהם חקוקים על לוח הלב כמ"ש חטאת יהודה כתובה וגו' חרושה על לוח לבם וכמ"ש ותהי עונותם חקוקה על עצמותם וחוקות התורה שיחקוק על הלב יעמדו כנגד חוקות יצה"ר כמ"ש והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך וכמ"ש וראיתם אותו וזכרתם וגו' ולא תתורו וגו':

אדרימון. בערוך הגי' אריומון שהוא מגשש בגייסות ובמ"ע אמר בנימין פי' בלשון יוני ארימי' וארימון (לשון הפסד וחורבן). ובנוסחאות אדרימון טעות ועי' לעיל פר' ל"ד סימן י"א מארמאין:

קוסטרינוס. עי' במ"ר פר' א' סימן י"א כאדם האומר לקיסטנר וכן צריך להיות כאן קוסטנירוס ונקרא כן הממונה להרוג הרוגי מלכות כדאיתא בשי"ר פסוק צוארך דף ל"ה

א' על צווארי של קסטינר ועי' ערוך ערך קסטינר ובמ"ע ערך קסטר הביא מאמר זה וגורס קסטריינוס פי' אנשי מערכה:

האבן תשמור האבן. וזהו אם בחוקותי תלכו כדי לבטל חוקות היצר הרע:

פסקה ו

הסייף והספר. עי' ד"ר פר' ד' סימן ב' ועי' ילקוט ישעי' א' בשם ספרי והוא בספרי סדר עקב פסקא מ' ושם איתא ר"א המודעי:

לשמור את דרך עץ החיים. ור"ד וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור וגו' ועי' מ"ש לעיל פר' ט' סוף סימן א' ותבין כאן הרי עץ חיים ולהט החרב הם ביחד:

חרובין תאכלו. הוקשה לו שההפך של טוב הארץ תאכלו הוא מחסור ורעבון ולא חרב ע"כ דורש חרב על חרובין שהוא מענין רעבון והיינו מקל כנ"ל ועי' לעיל פר' י"ג סימן ד' בביאור וש"נ ומבואר:

כערקא סומקא. עי' שי"ר פסוק משכני דף ז' ב' ושמעתי שענין המשל סומקא רומז לדין וחוורא לחסד והיסורים הוא דין והתשובה חסד והם יפים ורופאים זה לזה היסורים רפואה לעונות וגורמים תשובה והתשובה רפואה ליסורים:

פסקה ז

כאלו עשיתם. שהתורה והמצות נבראו קודם העולם כמפורש במשלי ג' ה' בחכמה יסד ארץ עד בני אל יליזו מעיניך וכן במשלי ח' בהכינו שמים שם אני וכמ"ש ב"ר פרשה ח' סימן ב' שאלפים שנה קדמה תורה לעולם ואעפ"כ מעלה אני עליך כאלו אתה בראת התורה והמצוה שאם לא ילמוד האדם התורה ולא יקיים המצות אין קיום לעולם ועי' ב"ר פר' כ"ב סוף סימן ו' ובזוהר כאן:

עשיתם עצמכם. שכתיב ועשיתם אותם חסר קרי בי' אתם ובתנחומא תבא דורש כן מפסוק דברים ד' י"ד ואותו צוה ה' ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם וגו' לעשות אתם אינו אומר אלא לעשותכם מכאן שמעלין עליו כאלו עשה את עצמו:

תני ר' חייא. בת"כ כאן וכמ"ש רש"י בחומש:

נוח לו שלא נברא. עי' שמ"ר פר' מ' סימן א':

למען תשמור לעשות. ור"ד לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה:

פסקה ח

ג' נתנו מתנה. ב"ר פר' ו' סימן ה' והכלל שאם לא נתנו במתנה לא היה אפשר לבריות ולא היו זכאים להשתמש בהם:

פסקה ט

ברביעיות. שהיו נשמרין בימים קדמונים מלצאת בדרכים ביום רביעי שכתוב בו יהי מארת חסר לשון קללה על שליטת מלאכי זעם בדרכים ובמדבריות ואז זמן לגשמים לירד שלא יזיק הגשם לעוברי דרכים ולקמן אמר בלילות שבתות וכאן אמר ברביעיות משמע אפילו ביום וברש"י בחומש נוסח ישן כתוב בלילי רביעיות וצ"ע ועי' בת"כ ובפירוש קרבן אהרן שם:

כשני אליהו. שנעצרו הגשמים והיו צמאים למים:

פסקה י

בלילות. ת"כ הובא בילקוט שאז כולם ישנים בבתיהם ואין הגשמים מזיק להם:

בימי הורדוס. שבנה הבהמ"ק מחדש והראה הקדוש ברוך הוא אז לישראל שמעשיהם לרצון לפניו כמבואר ביוסיפון באריכות:

חטים ככליות. ועל זה רמז בשירת האזינו עם חלב כליות חטה:

פסקה יא

דובאות כסף. שתרגום זוב דוב:

וילקט יוסף. ואע"פ שהיה בשביל מצרים עכ"ז נפל אח"כ ביד ישראל בזת מצרים ובזת הים ואמרו חז"ל ג' מטמוניות הטמין יוסף א' נגלה לקרח וא' לאנטונינוס והג' לצדיקים לע"ל:

פסקה יב

יורה ומלקוש. בסוף סדר עקב בפרשת והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך שאז עושה פירות וכן הכוונה כאן במ"ש גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וגו' ע"פ מדה י"ז. ר' מאיר סובר דמ"ש ונתתי מטר כלל יורה ומלקוש פרט אין בכלל אלא מה שבפרט שני מטרות ויורה היינו מורה שכתוב ביואל ב' ויורד לכם יורה ומלקוש בראשון יורה במרחשון ומלקוש בראשון הוא ניסן שהוא ראשון לחדשים כמ"ש כל זה בתענית דף ו' ודעת ר' יוסי שמ"ש ונתתי מטר ארצכם אינו כלל אלא על פי מדה י' מטר יורה ומלקוש ג' גשמים:

וגשם מטר וגשם מטרות. הרי ע"פ מדה יו"ד ה' מטרות ורבנן מוסיפים עוד שנים ע"פ מדה י"ז הרי שבעה. הרי כאן ה' דעות בגשמי ארץ ישראל שיורדים לברכה ואינם חולקים במציאות גשמי א"י שפעמים היה הברכה באופן זה בב' מטרות לבד ופעמים בג' ופעמים בה' ופעמים בז' ופעמים באחד וחכמים היו מכירים ויודעים טבעי גשמי א"י וסמכו דבריהם על הפסוקים:

לאיש אחד. אפילו הרבה שדות והרבה מינים כולם יצליחו ואצל אחרים לא יצליח ופעמים בעבור עשב אחד שמין אחד יצליח אצל כולם. ולפעמים בשביל שדה אחת של כמה אנשים וכמה מינים ועי' תענית דף ט':

עד שיבלו. דורש בלי מלשון והארץ כבגד תבלה:

ודורכי גתות. הכלל כל בעלי מלאכות בחוץ תחת אויר השמים מצטערים בהם:

גשמי ברכה יהיה. שברצון הש"י לא יהיו קשים לשום אדם שיהיו אצל כולם לברכה וכמ"ש ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה:

פרק לו

פסקה א

לפנים הארץ יסדת. ב"ר סוף פ' א' סי' ט"ו וש"נ ומבואר כל הענין ומ"ש ובמקום אחד וגו' ארץ ושמים אמר כן אגב אחרים שזכר שאינם אלא פעם אחת אך ארץ נזכר כמה פעמים קודם שמים:

שקולים זה כזה. תיבת שקולים אין פירושו שוים אלא פירושו שכל אחד יש בו צורך מיוחד כערכו ואינו תפל:

פסקה ב

גפן ממצרים תסיע. שמ"ר ריש פר' מ"ד וש"נ:

מקום טרשין. פי' ארץ לחה ומצוי שם אבנים הרבה ואינו מוכשר לזרוע עד שבולשים ומפנים מתחתי' האבנים והקוצים:

פנית לפניה כל מלך. גירסת הילקוט ל"א מלכים וכל מה שנעקרו הכנענים יותר מתוכה הצליחו ישראל יותר ואשר הותירו מהם נעשו לישראל לקוצים מכאיבים:

נמוכים מכל אילנות. העץ עצמו שפל ורך הוא אך בעת גדולו יתפשטו ענפיו ומתגדלים יותר מכל האילנות שעומדים סמוכים לה והגפן עולה עליהם ושולטת בכולם:

שרביט אחד. שלפעמים אין כל האילן מתגדל רק שבט אחד עולה ומצליח:

ויהי ה' את יהושע. ויהי שמעו בכל הארץ:

נמוך מחבירו. שמחמת כבדו וארכו נמשך למטה ועל כן הוא נמוך וכן הת"ח כל מי שהוא מלא תורה יותר מחבירו לבו יותר נכנע ויותר מתרחק הגאוה ממנו:

יש בו ענבים וצמוקים. שהענבים אינם יכולים להתקיים זמן רב אלא עושים מהם יין לשתיה וצימוקים לאכילה ומתקיימים אחר שמייבשים אותם והכוונה שיכולים לעשות מהם כמה מינים:

וכל מי שאינו שותה ממנו. היינו כשרואה אחרים שותים והוא אינו שותה שיניו קהות וכן פירשתי מ"ש על הרשע אף אתה הקהה את שיניו שלא תתן לו לאכול מן הפסח כמ"ש כל בן נכר לא יאכל בו והיינו מי שכופר בעיקר:

כאלו מאוסים. ובילקוט הגירסא בעוה"ז על גבי חורשים ורפסה ברגלי' תרמסנה רגל. ומ"ש ורפסה ברגלי' הכוונה על מ"ש בדניאל ז' ושארה ברגלי' רפסה שע"כ תרמסנה רגל הכוונה על מ"ש ישעיה כ"ו ו' תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים:

הייתי שחוק לכל עמי. פשטי' דקרא על ירמיה שקונן על עצמו שהיה שחוק לרשעים אך חז"ל דרשו על כל ישראל כאלו כתוב לכל עם והיו"ד כמו יו"ד של רבתי שרתי וכן הוא בפסיקתא פר' י"א סימן ב' ישראל כשהם זוכים והיו מלכים וגו' וכשהם חוטאים הייתי שחוק לכל עמי וכן הוא בשי"ר פסוק אל גנת אגוז דף ל"ג וכן באיכה רבתי דורש פסוק ישיחו בי יושבי שער שאמר ירמיה על עצמו ודורש על כל ישראל עם שונאיהם. והענין בזה שהנביאים אות ומופת על כל ישראל כמ"ש והיה יחזקאל לכם למופת:

עולה על כל מסע. שעושים לגפן כמה מדרגות ומסעות מעצים זה למעלה מזה והגפן עולה על כלם:

כסו הרים צלה. וענפיה ארזי אל:

עומד למעלה. שהגפן עולה על ההרים והארזים והשומר למעלה מהם:

פסקה ג

יד ליד לא ינקה. שמ"ר פר' מ"ד סימן ג':

אחז וכל מלכי ישראל. ע' סנהד' דף ק"ג ושם איתא לא חיין ולא נידונים:

למקום טומאה. היינו בשדה כובס שמכבסים שם בגדים טמאים והנשים עומדות שם על הכביסה וכמ"ש ב"ב דף נ"ז ועוצם עיניו מראות ברע זה המעצים עיניו מן הנשים העומדות על הכביסה:

כובס אלא כובש. כי הכביסה בבריכה ולא בשדה ומה למלך להלוך במקום כביסה ע"כ דורש א"ת כובס אלא כובש שעל שאין השכינה שורה במקום טומאה יכבש שם נבואתו. וגם שם יטמון פניו מן הנביא וע"כ זכה להמנות עם הצדיקים:

שנתייסר על בנו. והיסורים כפרו עליו להמנות:

ויהרוג זכרי. במלחמת פקח בן רמליהו עם אחז הרג זכרי כל אלו ובכורו של אחז:

אביו צדיק. אביו של אחז הוא יותם בן עוזיהו וע"כ נמנה עמהם בזכותם של אביו ושל בנו יחזקיה:

מבין שני צדיקים נמלט. סובר שיש לו חלק לעוה"ב בזכות אביו ובנו:

ואינו מניח לבניו. בא לפרש הכתוב שהקדים יד ליד לא ינקה רע איזה עון יש בנותן יד ליד ע"כ דורש שמדבר בצדיקים שעושים טוב אלא שמבקשים שכרם מיד וזהו יד ליד שעל מה שעשו ביד מבקשים שכרם מיד וע"כ לא ינקה ועל שלא אמר לא ינקה מרע ע"כ דורש רשע הוא כאלו כתיב לא ינקה מעון ועונש ונקרא רע ורשע ע"פ מדה ט' ומ"ש ואינו מניח לבניו כלום הוא ממ"ש בסיפא דקרא וזרע צדיקים נמלט וע"פ מדה ט' וזרע רע אינו נמלט ופי' הפסוק לפי זה כאילו מפורש יד מבקש שכר ליד על מצות שעשה לא ינקה מן הדין ונקרא רע ולא ימלט זרעו אך מי שעושה ואינו מבקש שכר מיד ינקה מן הדין והוא צדיק וזרעו ימלט בזכותו ובשמ"ר מ"ד שם מבואר יותר מלתא בטעמא:

הא סקא והא סלעא. שמי שמבקש שכרו מיד דומה לאיש שקונה תבואה במעותיו ומביא המדה שימודו לו מיד מהרה ומי שעושה כן להש"י הוא מגונה שמראה שהוא שלם במעשיו ולא חטא מעולם ומעורר עליו הדין להענישו על חטאיו:

קום טול. נכונה יותר גירסת הילקוט שגורס קום כייל פי' קום מדוד:

פסקה ד

בוראך יעקב ויוצרך ישראל. היל"ל יעקב כה אמר ה' בוראך אך בוראך יעקב משמע שיעקב בורא אותך ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שהקב"ה אומר לעולמו שיעקב ברא אותך וישראל יצר אותך וע"פ דרכי הזוה"ק שברא במדת יעקב שהוא רחמים וכמ"ש בהכל יודוך לעולם כולו וליושביו שברא במדת רחמים. ועי' ב"ר פר' צ"ח סימן ג' מה הקב"ה בורא עולמות אף יעקב בורא עולמות:

בהמות לא נבראו. כמ"ש בפסוק הסמוך שם הנה נא כחו במתניו ואונו ע"פ גז"ש שכתוב אצל יעקב כחי וראשית אוני ועל זה אמר בהמות אשר עשיתי עמך גם יתכן שאצל הבהמות כאוב שם הוא ראשית דרכי אל וכמ"ש בסמוך אין ראשית אלא ישראל. וענין בהמות עי' לעיל פר' י"ג סימן ג' וסוף פר' כ"ב:

ויקם עדות ביעקב. ואם הכוונה על תורה ומצות שנקראים עדות הלא כתוב אחריו ותורה שם בישראל ומהו לשון ויקם ע"כ דורש שהקים שמים וארץ שנקראו עדות עם יעקב שנבראו בזכותו. וכמ"ש במ"ר פר' י"ב סוף סימן י"ב להקים את המשכן העולם שנקרא אוהל הוקם עמו:

ואין ראשית וכו'. כמ"ש ב"ר פר' א' סימן ד' עי' מש"ש וכן מ"ש וירא ראשית לו ע"ש פי':

אברהם לא ניצל. ב"ר פר' ס"ג סימן ב' כל הענין עי' מש"ש:

כי ידעתיו. היל"ל כי אהבתיו ע"כ דורש ידעתיו כמ"ש ברישׁ ירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך שאהבו קודם שנוצר לברא אותו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכו' וע"כ אמר כאן וזכרתי את בריתי יעקב הקדימו לאברהם ויצחק כי הכל נברא בזכותו ובשביל דרשה זו הביא כל הענין לכאן:

פסקה ה

למה נאמרו האבות אחורנית. כולל ב' שאלות למה חושב יעקב יצחק אברהם ולמה דווקא כאן במקום התוכחה והזכות:

ואם אין מעשה ביעקב. פי' שאם היה חושב כסדר אברהם יצחק ויעקב היינו אומרים שאין זכות אלא בכולם יחד ולכך התחיל ביעקב לומר אע"פ שהוא האחרון כדאי הוא זכותו בעצמו לעמוד לישראל בגלותם כאלו לא היה אחר לפניו ולאחריו וכן ביצחק וכן באברהם ומ"ש אם אין מעשה ביעקב פי' אם לא יחשבו מעשה יעקב שהם כדאים בעצמם הרי כדאי הם מעשה יצחק ואם לא יחשבו מעשה יצחק הרי כדאי הם מעשה יעקב לבד או אברהם לבד:

ביעקב ובאברהם זכירה. וזכרתי את בריתי יעקב עד אברהם אזכור וכל דרשה זו ע"פ מדה ט"ז מיוחד במקומו שאצל יעקב ואברהם צריך זכירה ולא אצל יצחק שהדבר שהוא תמיד לעינים אינו צריך זכירה שזכור הוא בעבור יסוריו או בעבור אפרו. ומ"ש בעבור יסוריו היינו על שכהו עיניו והיה כלוא בביתו תמיד ואף שגם אצל יעקב כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא היה זה אלא איזה זמן קודם מותו אך אצל יצחק כשבירך את יעקב שהיה אז בן קכ"ג שנה שהרי כשהיה בן ס' שנה הוליד אותם ויעקב היה בן ס"ג כשנתברך ויצחק חי ק"פ שנה הרי קרוב לס' שנה שהיו עיניו כהות עי' מ"כ דבילקוט לא גריס לי' והנה בב"ר פר' צ"ד סימן ה' גם שם פלוגתא דר"ב ורבנן וא"כ יתכן שהובא דברי ר"ב כאן אגב דברי רבנן דשם:

אמהות מנין. שזוכר זכותם להגן על ישראל:

אין אתיא אלא אמהות. שתיבת את בא תמיד לרבות כמ"ש מדה א' מל"ב מדות את גם אף וכאן לא בא לרבות אלא אמהות שזה כלל גדול שכל רבוי הוא מעין הכתוב ופחות ממנו כמובא בפירושי שם על המדות ואמהות הם מענין האבות ופחות מהם. ואם מצד הריבוי הרי הן שש אמהות שרה רבקה רחל לאה בלהה זלפה ע"כ מביא מפסוק דכתיב שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה וכאן כתוב ג' פעמים את וגם שם ג"פ את אצל שרה רבקה לאה והגז"ש מגלה שעל ג' אלו כוון כאן אותן הקבורין עם האבות במערת המכפלה ואולי הכוונה שחושב חמש פעמים את ב' אצל האבות וג' אצל אמהות בפסוק שמה קברו וגו' כי על רחל מפורש רחל מבכה על בניה עד ושבו בנים לגבולם הרי זכות שש אמהות ועוד יתכן

שלכך דורש גז"ש שאם היה כתוב את אברהם את יצחק ואת יעקב הייתי מרבה אמהות אך מאחר שכתוב את בריתי בכולם ואין לרבות נשים ע"כ דורש גז"ש:
בשלום המגדלת. רומז לסודות הזוהר והמקובלים שהארץ רומזת לשכינה המדה המצורפת לאבות היא מדת דוד המלך כמ"ש אבנר לדוד למי ארץ:

פסקה ו

ואיש לא יצילנה מידי. ואיך יתכן לומר שאיש יציל מיד הקב"ה והלא כתוב מפורש ואין מידי מציל ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ גז"ש וע"פ מדה י"ז שמעולם היו האבות מגינים על ישראל בזכותם ועתה תמו זכותם:
למרבה המשרה. ובפסוק הקודם כי ילד יולד לנו וגו' היינו חזקיה ועליו נאמר הכתוב:
זכות אבות שמטה. יתכן שצ"ל זכות אבות שמשה כלשון הפסוק כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה ואיזה זמן הוא על ההרים שימושו וימוטו הלא הכתוב אומר כי שמים כעשן נמלחו וארץ כבגד תבלה וההרים בכלל הארץ ע"כ בהכרח לדרוש ע"פ משל ההרים על האבות והגבעות על אמהות וכמו שדרשו על פסוק מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות כמ"ש שמ"ר פר' ט"ו סימן ד':
לך והטפל בחסדים. צפה וקנה לחסדי הש"י ועי' ב"ר פר' נ"ג סוף סימן ט' בפירושי שם:

פרק לז

פסקה א

וכי תחדל לנדור. לא אמר וכי תחדל להביא קרבן שההבאה מצוה רק שלא יהיה בנדר עי' ירושלמי ריש נדרים ועי' בקוה"ר פסוק זה דף צ"ו א' כל הענין:
מעשה באחד שנדר. כמ"ש ב"ר ריש פר' פ"א ואחר נדרים לבקר איחרה נדרו נתבקרה פנקסו וכ"ש עובר בים במקום סכנה נבדק ונתבקר:
סוף שבא לידו. כמ"ש וידור יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי וגו' והאבן הזאת וגו' עשר אעשרנו לך ושכח לקיים נדרו עד אחר כ"ב שנה שע"כ בא לידי כל דברים אלו:
הסירו את אלהי הנכר. מה ששללו משכם:
ויהי ביום השלישי. וס"ד ויקחו שמעון ולוי איש חרבו וגו' כל הענין שהרגו כל אנשי שכם:
לשון הרע. שאמרו עליו לשון הרע וא"כ אינו דומה לשנים האחרים שעשו בניו ובתו ויתכן שהכוונה שקבל הוא הלשון הרע מה שאמר לו על בני לבן וזהו וישמע יעקב את

דברי בני לבן שלא כתוב ויאמרו לו בני לבן אלא ששמע וקבל. ועי' ב"ר פר' ע' סימן ד' וכן הוא בהדיא בתנחומא וישלח סימן ח' באריכות והזכרתיו בב"ר פר' פ"א סימן ב':

מתה עלי רחל. שהנדר הוא הרי עלי ועי' מ"ש בזה בב"ר שם פ"א:

נדרו ושלמו. והשכר הוא מ"ש בס"ד יובילו שי למורא שיזכו להביא דורון למלך המשיח:

כי דרש ידרשנו. ור"ד כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש וגו' והיה בך חטא ודורש מעמך מגופך ונפשך שתמות ור' אמי דורש ממ"ש והיה בך חטא וכתיב (וכי יהיה באיש חטא משפט מות) וכתיב הנפש החוטאת היא תמות ועי' שבת דף נ"ה:

בל יחל ובל תאחר. בל יחל היינו מ"ש בריש מטות לא יחל דברו ורישא דקרא ואיש כי ידור נדר ובל תאחר בפסוק הנ"ל לא תאחר לשלמו וצ"ע למה שינה לומר בל יחל בל תאחר:

כך בערכין. וכאן בפרשת עירכין התחיל איש כי יפליא נדר בערכך נפשות שיש לעירכין דיני נדר ובשביל זה הובא כל המאמר לכאן:

פסקה ב

הה"ד כי פועל אדם. לפרש מ"ש תיבת בערכך כמה פעמים וכמ"ש בסוף הסימן:

חדא קולא. בערוך ערך קלב א' גורס קולב וס"א למזבן חדא אסתינתא להדא יתמא ולא פירש והמ"ע כתב בלשון רומי כתונת בלתי בתי זרועות וכו' ובשם הירושלמי שבת הביא המעטפות קולבין ופולסין פירש במ"ע ערך פלס ב' בלשון יוני שקל אשר בו חקוק צורת פלס בעלת חכמה אצל היונים:

וירא בסבלותם. שמ"ר פר' א' סימן כ"ז:

בערכך נפשות. בלשון נוכח למשה כשם שערכת לנפשות ישראל סבלותם כך תזכה להיות נביא ומלך ותזכה לצוות לבני ישראל ולהעריך לנפשות ישראל כפי ערכיהם:

פסקה ג

רבן גמליאל. עי' כל זה עירובין דף ס"ד נדרים דף כ"א ירושלמי ע"ג פרק א' ירושלמי נדרים פרק ט' ומ"ש ר' אלעאי מאחרא פי' מן הצד כמ"ש בהדיא יומא דף ל"ז:

מבגי. עי' ב"ר פר' פ' סוף סימן ח' שכם נסב מבגאי קטע ופירש הערוך מלשון בני בגאי עובדי אדמה נקרא מגבאי וכאן פי' שהיה שם הנכרי בעצמו מבגאי וזה צפה ברוה"ק:

של בורגנין. שלא היה להם בתים ודרים בבורגנין:

וממנו למדנו ג' דברים. אלו ששייכים להפרת נדרים בפרט והדברים שחשב תחלה שייכים לכלל התורה ועי' שמ"ר פר' ג' סימן ל':

שידקר בחרב. כר' יהודה לעיל בריש הפרשה ורפואתו שהחכם יתיר נדרו ועוקר הנדר מעיקרו כאלו לא נדר כלל ואין כאן עונש:
כי יפליא נדר. ויש לערכין דין נדר וכנ"ל סוף סימן א' ויועיל התרת חכם:

פסקה ד

ד' פתחו בנדרים. ב"ר פר' ס' סימן ג' כל הענין וש"נ:
וזימן לו רבקה. שאין שאלת אליעזר בשביל עצמו וכבודו ולא היה כדאי להכשיל אברהם ויצחק ונענה כהוגן בזכות אברהם ויצחק וזכות רבקה וכן כלב שאל לטובת כל ישראל לבער הכנענים ולא נתרצה רק בהגון לזה וכן שאול היתה כוונתו לטובת כלל ישראל ולא נתרצה בלתי להגון לכן נענו כהוגן אך ביפתח לא היה טובת ישראל כלל רק בעבור עצמו ע"כ הכשילו לשונו ונכשל. עי' קהלת רבה פסוק עמל הכסילים ובתד"א פרק י"א כל הענין:
נגיד היה עליהם. וס"ד לפנים ה' עמו משמע שעתה נסתלקה ממנו רוה"ק:
דמים היה חייב ליתן. עיין בתנחומא פר' זו סימן ה' כל הענין באריכות ופלוגתא דר"י ור"ל שם בהיפך ממ"ש כאן ושם איתא עוד שמ"ש והיה ערכך הזכר רומז על מישע מלך מואב שהקריב בנו הבכור ואם נקבה היא רומז על יפתח ובתו:
ולא עוד אלא שכל מי שנודר ומשלם. זה שייך למ"ש לעיל סוף סימן א' שכל מי שנודר ומשלם יש לו שכר על הנדר ועל השילום והשכר הוא מ"ש בס"ד שם יובילו שי למורא ועל זה אמר כאן ולא עוד אלא שזוכה לשלם נדרו בירושלים:
הודו לה' כי טוב וגו'. פסוק הסמוך לפסוק נדרי לה' אשלם ובא לחתום בטובה וחסד וגם יתכן שכוונתו על פסוק שבסוף ההלל אחר פסוקים אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח אלי אתה וגו' הודו לה' וגו' כמ"ש לעיל פר' ל' סימן ה' ע"ש ותבין כאן והלל נאמר בשביל כל ישראל שאומרים שהנדרים שנדרנו בעוה"ז לה' אשלם בימות המשיח בירושלים ולעוה"ב אמן כן יהי רצון במהרה בימינו:
בסיום ויקרא. לה' אקרא. אהודנו לשעבר. ובה' אהלל דבר. להתחיל בספר במדבר: